

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANSKE SLOTTE OG HERREGÅRDE

VESTERHAVET

Danske Slotte
og Herregårde

Danske Slotte og Herregårde

ANDEN UDGAVE

Under redaktion af AAGE ROUSSELL

12

NORDVESTJYLLAND

HASSINGS FORLAG

København 1966

Sætning og trykning er foretaget af P. J. Schmidts Bogtrykkeri A/S, Vojens. Farvebillederne er trykt i offset af Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder. Illu-Grafia har forestået klichéarbejdet og Petersen & Petersens Bogbinderi indbindingen. Den grafiske tilrettelægning er varetaget af Viggo Naae.

1. - 3. oplag

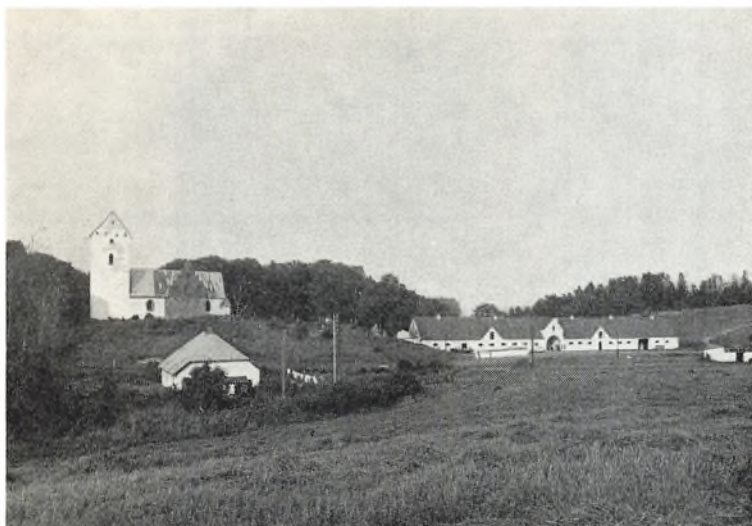
Redaktionen har revideret følgende forfatteres artikler:
N. P. Bjerregaard, Sv. Egelund, P. L. Hald, H. C. Hansen,
S. Jensen, E. Jespersen, S. Nygård (†) og P. Nørlund (†).
De øvrige forfattere har selv revideret deres artikler.

INDHOLD

ASTRUP	133
af stadsarkivar, dr. phil. <i>Sigurd Jensen</i>	
AUSUMGAARD	377
af arkivar, cand. mag. <i>S. Nygård</i>	
BUSTRUP	71
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	
DAMSGAARD	209
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	
DUEHOLM KLOSTER	227
af overarkivar, cand. mag. <i>C. Rise Hansen</i>	
ESKJÆR	119
af mag. art. <i>Svend Egelund</i>	
ESTVADGAARD	43
af cand. mag. <i>Jens Sølvsten</i>	
FRØSLEVGAARD	217
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	
GAMMELLUND	197
af arkivar <i>Flemming Jerk</i>	
GAMMEL SKIVEHUS	37
af mag. art. <i>Svend Egelund</i>	
GAMMEL ØRUMGAARD	283
af lokalhistoriker, viceinspektør <i>P. L. Hald</i>	
GLOMSTRUP	203
af cand. mag. <i>Jens Sølvsten</i>	
GRINDERSLEV KLOSTER	139
af stadsarkivar, dr. phil. <i>Sigurd Jensen</i>	
GUDUM KLOSTER	303
af cand. mag. <i>Jens Sølvsten</i>	
HANDBJERG HOVGAARD	343
af arkivar <i>Flemming Jerk</i>	
HEGNET	169
af arkivar <i>Flemming Jerk</i>	
HINDSELS	297
af mag. art. <i>Svend Egelund</i>	

HOSTRUP	81
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	
HØJRIIS	175
af arkivar, cand. mag. <i>S. Nygård</i>	
IRUP	271
af lokalhistoriker, viceinspektør <i>P. L. Hald</i>	
JUNGETGAARD	145
af mag. art. <i>Svend Egelund</i>	
KABELL	309
af stadsarkivar, dr. phil. <i>Sigurd Jensen</i>	
KJELDGAARD	151
af lokalhistoriker, lærer <i>Niels P. Bjerregaard</i>	
KRABBESHOLM	53
af arkivar, cand. mag. <i>S. Nygård</i>	
KVISTRUP (QUISTRUP)	323
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	
KÆRGAARDSHOLM	65
af stadsarkivar, dr. phil. <i>Sigurd Jensen</i>	
KAAS	91
af arkivar, cand. mag. <i>S. Nygård</i>	
LANDTING	349
af stadsarkivar, dr. phil. <i>Sigurd Jensen</i>	
NANDRUP	243
af stadsarkivar, dr. phil. <i>Sigurd Jensen</i>	
NØRGAARD	127
af stadsarkivar, dr. phil. <i>Sigurd Jensen</i>	
NØRRE HOLMGAARD	387
af lokalhistoriker, lærer <i>Esbern Jespersen</i>	
QUISTRUP, se Kvistrup	
RAMMEGAARD	393
af lokalhistoriker, lærer <i>Esbern Jespersen</i>	
ROSVANG	249
af arkivar <i>Flemming Jerk</i>	
RYDHAVE	355
af arkivar, cand. mag. <i>S. Nygård</i>	
RYSENSTEN	401
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	

RAASTRUP	253
af lokalhistoriker, viceinspektør <i>P. L. Hald</i>	
SPØTTRUP	101
af museumsdirektør, dr. phil. <i>Poul Nørlund</i>	
STRANDBJERGGAARD	317
af lokalhistoriker, lærer <i>Esbern Jespersen</i>	
STRANDET	17
af mag. art. <i>Svend Egelund</i>	
STUBBERGAARD	369
af lokalhistoriker, lærer <i>H. C. Hansen</i>	
STAARUPGAARD	31
af mag. art. <i>Svend Egelund</i>	
TANDRUP	277
af lokalhistoriker, viceinspektør <i>P. L. Hald</i>	
TAARUPGAARD	9
af arkivar, cand. mag. <i>S. Nygård</i>	
ULLERUP	233
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	
ULSTRUP	257
af rigsbibliotekar, cand. jur. <i>Palle Birkelund</i>	
VESTERVIG KLOSTER	289
af lokalhistoriker, viceinspektør <i>P. L. Hald</i>	
VOLSTRUP	335
af lokalhistoriker, lærer <i>H. C. Hansen</i>	
ØLAND	265
af arkivar <i>Flemming Jerk</i>	
ØRSLEV KLOSTER	23
af mag. art. <i>Svend Egelund</i>	
ØSTERGAARD	157
af arkivar, cand. mag. <i>S. Nygård</i>	

Kirken og avlsgården set fra syd (fot. Aa. Roussell).

Taarupgaard

Tårup sogn, Fjends herred, Viborg amt

Taarupgaard tilhørte i Christiørn I's tid hr. Niels Kaas (med sparren); han var en tid lang landsdommer i Nørrejylland og blev medlem af rigsrådet. Da hans fader *Jens Kaas* 1422 sluttede et forlig med bisp Lave i Viborg, hvorved han fik jus patronatus til Tårup kirke, ligger det nær at antage, at også han har ejet Taarupgaard, der ligger næsten lige ved kirkens fod. — Da Niels Kaas var død (efter 1471), blev gården ved skifte 1492 udlagt til hans søn Jens Kaas til Votborg på Mors, der senere var lensmand på Bøvling (Rysensten) og levede endnu 1519. Med sin hustru Edel Lavesdatter Saltensee fik han Staarupgaard, som tilfaldt deres sønner, af hvilke Niels Kaas (død 1534) udkøbte sin broder, kanniken mester Mogens Kaas (død 1543), der var ejer af eller parthaver i Taarupgaard og havde Ørslev Kloster i pant. Han var naturligtvis barnløs, men hans broder havde efterladt sig tal-

*Kansler
Niels Kaas
(1534 - 94) til
Taarupgaard.
Maleri på
Rosenborg
(Frede-
riksborg).*

rige børn, af hvilke sønnen *Niels Kaas*, den navnkundige kansler og regeringsråd, der havde fået sin faders navn, fordi han var født efter hans død, blev Taarupgaards ejer.

Ved en række køb og mageskifter erhvervede Niels Kaas en del gods i omegnen af gården, men vigtigst var det dog, at han 1579 købte Skovsgaard med 6 gårde og 2 bol i Kvols samt Kurgård af kongen, hvilket gods denne dagen forud havde erhvervet ved mageskifte med fru Karen Krabbe og hendes svigersøn Otte Banner. Skovsgaard var en sædegård med en årlig udsæd på ca. 54 tdr. korn.

Det ligger nær at antage, at Niels Kaas først har taget fat på byggearbejder på sin gård, da den havde fået den fornødne udvidelse, og vi ser da også, at kongen 1582 skænkede ham 50 egetræer fra Hald skov, hvilket naturligvis står i forbindelse med, at den nye gård da var i

færd med at rejse sig. Borggården blev opført på et firkantet, med grave omgivet voldsted nær Hjarbæk Fjord med adgang fra syd, hvor ladegården ligger. Den består af en nordre fløj med en kort vestre fløj, der over den med huggen kamp beklædte kælder kun har ét stokværk af mursten i krydsskifte og kamtakke gavle. Den vestre fløj blev snart efter fortsat med en lang bindingsværksbygning i ét stokværk, og en lignende opførtes i øst, men uden forbindelse med hovedfløjen. Et tårn, der stod ved dennes nordvestre hjørne, er forlængst forsvundet, og husets grundmurede del havde et andet stokværk, som blev nedtaget 1747 af bygmester N. H. Rieman. Således virker Taarupgaard nu ingenlunde imponerende, men i forbindelse med kirken præsenterer den sig smukt i landskabet; de velvoksne træer og de hvide bindingsværkslænger med de sorte stolper giver afveksling og liv over den lune borggård.

Niels Kaas var ugift. Da han døde 1594, gik Taarupgaard over til sønnerne af hans broder Erik Kaas til Støvringgaard, af hvilke Gjord Kaas, da han var blevet indviklet i den under Staarupgaard omtalte blodskamsaffære, der nødte ham til en skyndsom flugt ud af landet for at redde sin hals, som han dog senere ved uforsigtighed satte over styr, 1601 solgte sin part af gården til sin broder Niels til Birkelse, som året efter sammen med den tredie broder, rigsråden hr. Mogens Kaas til Støvringgaard, solgte gården til deres svoger *Preben Bild* til Aggersborg, der dog døde straks efter; hans enke fru Anne Kaas, og eneste efterlevende barn, datteren Vibeke, der en halv snes år senere ægtede Erik Rantzau, men allerede 1627 blev enke, beholdt længe gården, hvis tilliggende fru Anne ved magelæg med kronen forøgede med en del nærliggende gods, navnlig i Kvols og Ørum byer. Tilsammen ejede disse to damer 1625 1.052 tdr. htk. Anne Kaas levede endnu 1642, men må rimeligvis være død året efter; fru Vibeke, hvis litterære interesse fremgår af, at hun har efterladt sig to kæmpevisehandskrifter, blev bortkaldt 1650. 1642 købte Iver Juuls enke, fru *Ingeborg Parsberg* (død 1665), Taarupgaard, som hendes yngste søn *Tønne Juul* derefter blev ejer af. Han førte en stille tilværelse, optaget af studier og havedyrkning, og har efterladt sig en hidtil utrykt beskrivelse af en langvarig rejse, han i sine unge dage foretog til Holland, Frankrig og flere lande. I modsætning til de fleste af sine standsfæller

Vestre voldgrav (fot. Niels Elswing).

var Tønne Juuls velstand grundfæstet; ved krigsstyret 1683 ansættes han således højest af alle i Skivehus og Hald amter bosiddende herremænd, men linien var dog vistnok nedadgående under hans hustru. De hørte også til de adelsfolk, der havde en gård i Viborg.

Taarupgaard var ved denne tid (1662) 36 tdr. htk., det tilliggende gods, omtrent 260 tdr., lå ret nær ved gården, men senere, da godset af Tønne Juul og hans hustru, fru Anne Cathrine Friis til Engestofte, var blevet forøget med nogle fjerntliggende ejendomme, lå det temmelig spredt, i 3 herreder og 14 sogne.

Tønne Juul, der døde 1684, og hans hustru, som overlevede ham til 1698, er begravet i et kapel ved Tårup kirke, hvor deres epitafium endnu findes; da de var barnløse, anvendte de deres midler til godgørelse, oprettede legater og byggede et lille hospital i Kvols. Det, der har sikret dem mod forglemmelse, er dog, at de ved testamente af 1681 oprettede *Den Taarupgaardske Stiftelse* af gård og gods med det formål, at 6 trængende af deres familie skulle nyde underhold af indtægterne derfra, hvilket nærmere bestemtes i fundatsen af 1698. Stiftelsen, hvis virksomhed senere er blevet udvidet og ændret — navnlig

ved en ny fundats af 1814 — skulle bestyres vekselvis af en Juul og en Friis, men da familien Friis — Friiserne med skaktavlen — uddøde 1727 med stifterindens brodersøn Christian Friis til stamhuset Hevringholm, der havde været patron for stiftelsen, blev det Juulerne, der kom til at administrere denne »alene som de for Gud og med en god samvittighed kan forsvare«, som det hedder i fundatsen, hvorefter intet regnskab skulle aflægges. Stiftelsen beholdt Taarupgaard til 1806, da den solgtes og erstattedes med en kapital, der år for år er blevet forøget og 1964 udgjorde 508.917 kr. Direktøren er nu hofjægermester Chr. Sehested Juul til Ravnholt og Lykkesholm. — Det kunne næsten ikke undgås, at de mere end hundrede år, hvori gården således administreredes af en i reglen fjerntboende direktør, mens ridefogder og forpagtere skaltede og valtede, omtrent som de selv ville, måtte blive en død tid for denne, men en indbringende tid for dem, der sad ved fadet. Noget tilfælde var det sikkert ikke, når mindst syv af gårdens forpagtere i dette tidsrum — blandt dem den her fødte statsminister Ove Mallings fader — endte som proprietærer, og det var ikke små gårde, de erhvervede; det var godser som Astrup, Halkær, Lergrav o. s. v., der vel kunne føde deres mand. Og mens forpagteren gjorde sig tilgode på hovedgården, hvor der omkring 1765 kunne fødes 80 stude, sad ridefogden på Ørredgaard i Fiskbæk sogn, den bedste gård på godset, hvorfra han tumlede bønderne. — 1770 var godset 279 tdr. htk., hvoraf 11 mølleskyld og 1½ skovskyld på Bigum skov, helt ovre ad Tjele-kanten til, beboedes af 80 bønder og 38 husmænd; af bønderne forrettede de 47, boende i Tårup, Kvols og Ørum sogne, hoveri. Til Taarupgaard lå endvidere — og har til vore dage ligget — Tårup sogns konge- og kirketiende og Kvols sogns kirketiende, ialt kun 18½ tdr. htk. formedelst sognenes ringhed. Gårdens eget hartkorn var lidt over 35 tdr., alt ager og eng, men under gården selv brugtes kun de 28, da 7 fra ældgammel tid var overladt til forskellige bønder og husmænd ved jordernes udkanter.

Det var rimeligvis de overordentlig høje priser, der overalt blev betalt for jordegodser i begyndelsen af forrige århundrede, der bevirkede, at stiftelsens direktør 1806 fandt tiden kommet til at stille gård og gods til auktion. Ved denne lejlighed blev der af kaptajn *Erik Christian Müller* til Møllerup budt 80.000 rdl. for gården med de nys-

nævnte tiender og 209 tdr. htk. af godset, hvilket bud det følgende år blev godkendt af kongen. Først 1809 fik køberen dog skøde. Da den nye ejer trådte til, kunne der ikke være tvivl om, hvad der forestod, thi han havde allerede haft flere herregårde under behandling i sin egenskab af spekulant. Han var exam. jur. og havde været prokurator i Nørrejylland og foged og skriver i det lille Ørslev Kloster birk, men forlod begge disse stillinger, da han i 1799 havde købt Møllerup, som han beholdt til sin død (1827) og efter kgl. bevilling af samme år besad med samme rettigheder som rangspersoner. Trods de vanskelige tider lykkedes det ham efterhånden at få solgt det meste af Taarupgaards gods; da der ikke forud var erhvervet den sædvanlige bevilling på godsets salg, mistede gården derved sin frihed, og yderligere reduceret blev den ved, at han bortsolgte nogle mindre parceller af denne, efter at han 1818 havde fået rentekammerets tilladelse dertil, dog således, at der tilbage blev en hovedparcel på lidt over 28 tdr. htk. Skønt det altså lykkedes ham successive at realisere ejendommen, kunne han dog ikke klare sig gennem de stadig mere vanskelige tider. Da staten havde fået en del penge til gode hos ham, lod den gøre udlæg i gård og gods, som derefter 1823 på kongens vegne købtes af *Statsgældsdirektionen* for 3.020 rbdl. sølv. Ejendommen, der ved overtagelsen omfattede hovedgården, dele af de ovennævnte tre tiender og omtrent 22 tdr. htk. gods, stod da den kgl. kasse i 23.400 rbdl. sølv.

Da staten i disse besværlige år var kommet i besiddelse af mange flere landejendomme, end ønskeligt var, solgte den gerne, når lejlighed tilbød sig, og allerede året efter resolverede kongen, at *Lorens Frederik Bahnson* måtte få Taarupgaard med det nævnte tilliggende for 6.000 rbdl. sølv; desuden skulle han dog tilsvare de i gården fra gammel tid indestående legatkapitaler, som ikke var helt ubetydelige. Hospitalet i Kvols skulle årlig have renten af 1.625 rdl., kirkesangerne i Tårup og Kvols sogne renten af 2.000 rdl. og sognepræsten i Tårup renten af 1.250 rdl. mod at føre tilsyn med Tønne Juuls gravkapel og hospitalet i Kvols, hvilket sidste i øvrigt årligt af Taarupgaards ejer skulle have leveret $7\frac{1}{2}$ tdr. rug og nogle andre fødevarer. På disse betingelser udfærdigedes 1826 det kongelige skøde. Bahnson, en præstesøn fra Curau ved Lybæk og gift med justitiarius Jespersens datter Henriette Cecilie (død 1865), bestyrede ikke uden dygtighed denne sin

Hovedbygningens vestre fløj (fot. Aa. Roussell).

ejendom, som han besad i et halvt hundrede år, hvorefter han (1876), syv år før sin død, afstod den til sin søn. Forinden havde han solgt det lidet gods, der endnu var tilbage, forbedret markerne ved intensiv mergling, besætningen ved forædling o. s. v. Navnlig må det dog fremhæves, at han straks efter sin ankomst hertil beplantede omtrent 12 tdr. ld. umiddelbart ved haven med løv- og nåletræer, og at han længe før Hedeselskabets tid tilplantede 10 tdr. ld. af gårdens hede, der var på henved 800 tdr. Gårdens samlede areal var i øvrigt ca. 1.500 tdr. ld., hvoraf 550 var ager, 80 eng, 70 mose og kær o. s. v. En betydelig del af jorden var henlagt til de to afbyggergårde Bjørnhus og Dronningmaergaard.

L. Fr. Bahnsons eneste søn, den i sin tid meget omstridte krigsminister, generaløjtnant Jesper Jespersen Bahnson, besad derefter fra 1876 gården, som han 1899 skødede til Landmandsbanken for 92.000 kr. Senere har den haft en meget omtumlet tilværelse og er gået fra hånd til hånd. Under den første verdenskrig blev den grebet af spekulationen, og prisen steg fra 230.000 kr. i 1915 til 700.000 i 1919. At den ikke gik uberørt ud af disse idelige omskiftelser, siger næsten sig

VIBORG AMT

selv; dens hartkorn reduceredes fra 28 tdr. til $22\frac{1}{2}$, dens areal faldt fra 750 til 590 tdr. ld., hvoraf 450 ager, 25 græsningsjord, 25 skov og have og 90 plantage. Heller ikke i tiden mellem de to verdenskrige opnåede Taarupgaard stabile forhold. Adskillige gange skiftede den ejer; bygningerne forfaldt, og Det særlige Bygningssyn måtte gribe ind for at redde sidefløjene fra nedrivning. 1926 - 27 foretoges derefter en gennemgribende istandsættelse af de forfaldne bygninger. 1930 - 41 var ejeren S. H. Birkegaard, der fortsatte salget af arealer og indrettede selve hovedbygningen til restaurant. Endelig i 1941 blev Taarupgaard for 199.000 kr. erhvervet af *staten*. Socialministeriet indrettede her statsungdomslejr, men 1948 overgik ejendommen (med ca. 125 tdr. ld.) til den selvejende institution *Taarupgaard Ungdomskostskole*.

S. NYGARD

EJERE

1422 Jens Kaas
1534 Niels Kaas

1602 Preben Bild
1642 Ingeborg Parsberg
ca. 1660 Tønne Juul
1698 Den Taarupgaardske Stiftelse

1806 E. Chr. Müller
1823 Statsgældsdirektionen
1824 L. Fr. Bahnson
1876 J. Bahnson
1899 - 1924 Forskellige ejere
1924 A. Jørgensen

1927 - 41 Forskellige ejere
1941 Staten

1948 Taarupgaard Ungdomskostskole

BYGNINGER

ca. 1580 Toetages grundmuret
vinkelbygning og to bindings-
værksfløje opført på voldsted

1747 Hovedfløjens øvre stokværk
nedbrudt ved N. H. Rieman, der
måske samtidigt ombyggede
sidefløjene

1877 Avlsgården opført

1926 - 27 Gennemgribende
istandsættelse

1942 Ombygget til Statsungdomslejr
ved S. Vig Nielsen

Taarupgaard, set fra syd (fot. Niels Elswing).

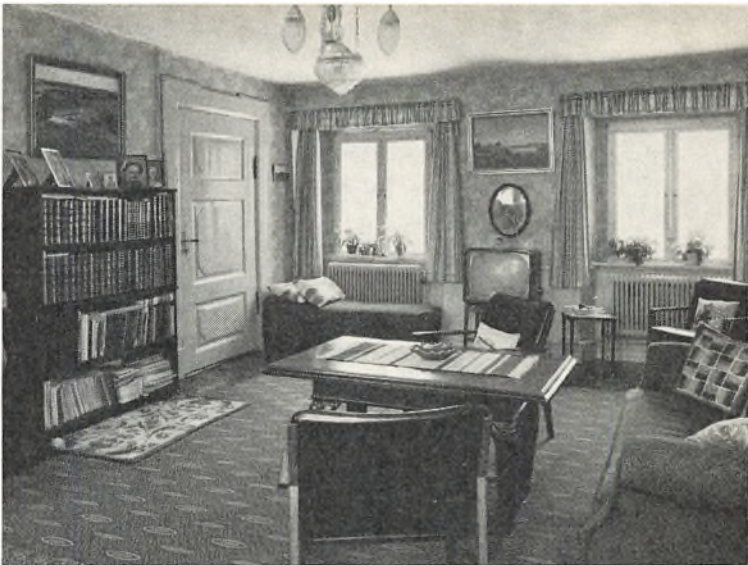
Hovedbygningen set fra nord (fot. Niels Elswing).

Strandet

Ørum sogn, Fjends herred, Viborg amt

Første gang, Strandet nævnes i skriftlige kilder, er i året 1493, og da får vi ikke noget at vide om, hvem der ejede gården, men 1501 - 37 tilhørte den *Ingeborg Eriksdatter Fasti*. Hun havde været gift med Bertel Kaas til Nørgaard i Salling, men denne var allerede død 1503. Hans søn af første ægteskab fik Nørgaard efter hans død, og Ingeborg Eriksdatter har vel af den grund tilkøbt sig Strandet. I året 1512 vides det, at hun ejede Strandet, og her boede hun endnu i 1537.

Efter hendes død har arvingerne rimeligvis ejet Strandet i fællesskab, men hvorledes dette fælleseje er blevet afviklet, er det i nutiden ikke muligt nærmere at fastslå. I året 1558 tilhørte gården landsdommer *Palle Mogensen Juel*, der havde fået den med sin hustru Anna Lykke, der var en datterdatter af Ingeborg Eriksdatter Fasti. Allerede 1551 havde Palle Juel ved mageskifte med kronen erhvervet gården

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

Lille Strandet, og desuden ejede han herregårdene Udstrup og Pallisbjerg i Ulfborg herred og boede vistnok det meste af sin tid på sidstnævnte gård. Han døde 1585 og blev begravet i Viborg domkirke, hvor ligstenen over ham endnu findes. Efter hans død gik Strandet over til sønnen Mogens Juel, der var født 1548 på Pallisbjerg. 1597 blev han landsdommer for Nørrejylland og blev forlenet med Asmild Kloster som løn herfor. For Strandet interesserede Mogens Juel sig ikke synderlig, og da der i året 1600 viste sig en chance for at få gården bortskiftet med Søbygaard i Gjern herred, skilte han sig sikkert uden større sorg af med den.

Strandets nye ejer blev *Erik Vestenie*, der døde 1607 som slægtens sidste mand. Hans hustru Sophie Beck døde et par år efter ham og blev begravet i Ørum kirke ved Strandet. Dette ægtepars fire døtre overtog derefter gården, som de sikkert har ejet en fjerdepart af hver. Den ældste af døtrene Dorthe må have tilforhandlet sig to af de andre søstres anpart, for 1625 kunne hun skøde søsteren Anne en fjerdepart og året efter sælge halvdelen af gården til *Iver Prip*. Denne

tilkøbte sig, formentlig fra Anne Vestenie, endnu en fjerdepart, således at han 1627 kunne sælge $\frac{3}{4}$ af gården til *Claus Kaas* mod Øland, og endelig 1630 solgte Claus Kaas Strandet til rigsråd *Hans Johansen Lindenov*, der også ejede Ørslev Kloster. Anne Vestenie beholdt sin fjerdepart af Strandet indtil 1636, da hun ligeledes solgte til Hans Lindenov.

Hans Lindenov er en af den danske adels mere kendte skikkelser. Han var født 1573 på Fovslet som søn af Hans Johansen Lindenov. 1609 fik han tildelt sit første len, og endelig 1627 blev han medlem af rigsrådet. Men foruden sine offentlige hverv skøttede han sine private foretagender med megen omhu, og det er ikke uden grund, at han allerede i samtiden fik tilnavnet »den rige«. På et tidspunkt besad han ikke mindre end 12 hovedgårde, hvoraf en del var af en endog meget betydelig størrelse. Hans køb af Strandet kan måske sættes i forbindelse med hans interesse for nabogården Ørslev Kloster, hvor en søn af hans næstsøskendebarn Anders Lindenov på dette tidspunkt sad og hakkede i det. Uden tvivl har Hans Lindenov haft store summer til gode hos Anders Lindenov, og efter dennes død blev Ørslev Kloster da også taget i besiddelse af ham. De to nabogårde havde da fra omkring 1640 fælles ejer i godt og vel 100 år. Hans Lindenov døde 1642, og hans godsrigdom deltes derefter imellem hans 10 børn. Ørslev Kloster og Strandet tilfaldt datteren Christence Lindenov, der først var gift med Axel Gyldenstjerne til Lyngbygaard og derefter 1643 ægtede *Claus Sested* til Højgaard, der 1649 blev vådeskudt under en jagt. Christence Lindenov sad derefter enke lige til sin død 1681, og det meste af denne tid boede hun heroppe i Fjends herred, som regel på Ørslev Kloster. Hun var en af egnens rigeste godsejere, men i hvert fald Strandet var fra hendes tid og op til 1777 forpagtet bort til forskellige borgerlige landbrugere.

1679 skødede hun Ørslev Kloster og Strandet til sin datterdatter, *Sophie Amalie Friis*, der fra ganske lille havde boet hos mormoderen på Ørslev Kloster. 1682 ægtede hun *Johan Rantzau* til Bramminge og Frydendal, en af de kendteste officerer i den danske hær. Han gik tidligt ind til den militære løbebane og fik sin første og grundlæggende uddannelse i fransk krigstjeneste. Efter sin tilbagevenden til Danmark fik han flere militære kommandoposter, hvor han navnlig

gjorde sig bemærket ved sin evne til at omgås det menige mandskab, samt sin interesse for at fremme dannelsen af et rent nationalt dansk officerskorps. I 1701 blev han chef for det danske hjælpekorps i Nederlandene og deltog i den anledning i slaget ved Höchstädt, hvor han gjorde sig overordentlig fordelagtigt bemærket. Han døde i Bryssel 1708 som chef for det danske hjælpekorps. I hans og Sophie Amalie Friis' tid foretoges den store vurdering af alt jordegods til matriklen 1688, og ved denne lejlighed får vi et nærmere indblik i driften af Strandet. Den dyrkede jord udgjorde godt og vel 108 tdr. ld., hvoraf halvdelen vurderedes til middel, halvdelen til skarp. Foruden denne jord var man begyndt på at opdyrke en udmark og havde fået godt 5 tdr. ld. under kultur, men denne jord var af en så ringe kvalitet, at den vurderedes som allerværst. De 108 tdr. ld. var inddelt i 11 års indtægter, der var i brug i 5 år. Det første år besåedes en del af den med byg, en del med boghvede, det tredje år dyrkedes rug og det femte år havre. Derefter hvilede jorden 6 år. Engene, der lå ud mod Hjarbæk Fjord, var af ret god kvalitet. Der kunne her avles 22 læs godt hø og 26 læs middel hø. Fædriften kunne afgive græsning for 16 høveder. Alt i alt sattes Strandet til godt og vel 19 tdr. htk.

Efter Johan Rantzaus død 1708 gik Strandet og Ørslev Kloster over til datteren Christence Lindenov Rantzau, der giftede sig med generalløjtnant, greve *Christian Frederik v. Levetzow* til Restrup. Hans strenghed over for fæstebønderne har givet ham et meget dårligt eftermæle på egnen. Han beholdt dog ikke gårdene længe, men solgte dem allerede 1719 til landsdommer *Iver Nicolaj Sehested* til Nøragergaard, som også hurtigt skilte sig af med dem og 1724 solgte dem til kammerherre *Frederik Berregaard*. Denne døde dog samme år, og gårdene gik derefter først til hans enke og senere til sønnen kammerherre *Frederik Berregaard*. Efter hans død solgte enken 1760 Strandet og Ørslev Kloster til den tidligere borgmester i Nyborg, kancelliråd *Jacob Lerche*, der allerede 1768 overdrog begge gårdene til svigersønnen *Hans Henrik Jørgensen*. Denne solgte 1777 Ørslev Kloster, men beholdt Strandet, hvor han bosatte sig med sin familie. Forbindelsen mellem de to nabogårde blev således afbrudt efter godt og vel 100 års ejerfællesskab.

I det meste af denne tid havde Strandet været bortforpagtet. Således sluttedes 1759 kontrakt med en ny mand, der blev stamfader til en anset slægt i Danmark. Hans navn var Pierre la Cour. Han var kommet her til landet som 16-årig og havnede efter 4 års forløb på Ørslev Kloster som lærer i fransk for Frederik Berregaard, og 1751 blev han ridefoged på Ørslev Kloster og Strandet. Endelig 1759 overtog han forpagtningen af sidstnævnte gård, hvor han blev boende til sin død 1775. I 1932 — 200-året for Pierre la Cours indvandring til Danmark — har medlemmer af slægten la Cour rejst en mindesten ved indkørslen til gården til minde om stamfaderen.

Rimeligvis har der efter Pierre la Cour ikke været andre forpagtere på Strandet. Allerede da har Hans Henrik Jørgensen sikkert selv overtaget driften af gården. Efter salget af Ørslev Kloster bosatte han sig som tidligere nævnt på Strandet, hvor han forblev til sin død 1788. Det er derfor ham, der 1785 udfærdigede indberetningen til rentekammeret om forholdene på gården og godset i dette år. Heri meddeler han, at al jorden bruges til selve hovedgården, og at denne jord ikke er indhegnet, men adskilt fra de omkringliggende bønders. Endvidere har han lige opført en lille vandmølle ved gården. Bøndergodset bebos af 54 bønder og 28 husmænd, og det meste af det ligger bekvemt samlet i det nordlige Fjends herred, men i den følgende tid bortsolgte næsten alt godset.

Efter Hans Henrik Jørgensens død giftede enken sig med *Anton Frans Just*, der da allerede i nogle år havde opholdt sig på Strandet som huslærer. Just er en kendt mand i den danske litteraturhistorie, men som landmand har han sikkert ikke haft evner. Allerede 1796 solgte han Strandet, hvorefter han flyttede til Viborg og overtog redaktionen af »Viborg-Samlere«. Køberen var kammerråd *M. P. Richter* til Ørslev Kloster, der efter frasalg af det sidste gods samme år solgte hovedgården til købmand *Niels Severin Fogh*, der 1801 solgte den til Jens Tydsk, der imidlertid afstod købet til kammerherreinde *Birgitte Sophie Elisabeth Sehested*. Hun besad gården med en kort afbrydelse til sin død 1841. 1843 solgtes den til *Frans v. Bülow*, der 1857 videresolgte gården til *V. Bering*, efter hvis død 1894 hans enke 1899 solgte den til *M. Knudsen*, der 1902 skødede Strandet til *Berings svigersøn Jacob Jørgensen*. 1915 solgte han den til et konsor-

VIBORG AMT

tium, og der fulgte nu en forvirret tid med utallige ejerskifter, indtil den nuværende ejer, proprietær *J. Chr. Tvergaard*, i 1923 købte den.

Strandets hovedbygning, der ligger mod syd ved den store have, er ifølge indskriften over hovedindgangen opført i 1798, men det drejer sig vistnok kun om en ombygning nævnte år af en ældre, en-etages bygning. Den er opført af grundmur i to etager og fremtræder med hvidpudsede mure, lav frontispice mod nord og afvalmet tegltag; i 1917 underkastedes den en restauration. Bygningen har tidligere haft sidefløje af bindingsværk. Også avlsbygningerne, der er opført i 1889, er af grundmur. Gårdens nuværende areal er på 205 tdr. ld. ager og eng.

SV. EGELUND

EJERE

1501 Ingeborg Eriksdatter Fasti
ca. 1558 Palle Mogensen Juel
1600 Erik Vestenie
1626 Iver Prip (parthaver)
1627 Claus Kaas (parthaver)
1630 Hans Lindenov (parthaver)
1636 Hans Lindenov (eneejer)
1643 Claus Sested
1679 Sophie Amalie Friis
1682 Johan Rantzau
1708 Chr. Fr. v. Levetzow
1719 I. N. Sehested
1724 Fr. Berregaard
1760 J. Lerche
1768 H. H. Jørgensen

1789 A. F. Just
1796 M. P. Richter
1796 N. S. Fogh

1801 - 57 Forskellige ejere
1857 V. Bering

1894 - 1923 Forskellige ejere
1923 J. Chr. Tvergaard

BYGNINGER

1775 Hovedbygningen brændt?

1798 Hovedbygningen ombygget og forhøjet

1889 Avlsgården opført

Hovedbygningen set fra sydvest (fot. Holt & Madsen).

Ørslev Kloster

Ørslev Kloster sogn, Fjends herred, Viborg amt

Før reformationen var gården et nonnekloster, og det antages i almindelighed, at det har tilhørt *benediktinerordenen*, skønt der herom ikke er bevaret noget skriftligt vidnesbyrd. Første gang, klostret nævnes, er 1275, da et brev bliver medbeseget af »hr. Johannes, prior i Østerløf«. Men flere ting tyder på, at klostret er ældre, måske fra begyndelsen af århundredet. Det nuværende Ørslev Klosters firfløjede anlæg med kirken som nordre fløj er allerede i klostertiden indrettet ved planering og afgravning af den bakkeknode, hvorpå gården er beliggende. Af bygningerne er kirken bevaret nogenlunde uforandret fra middelalderen; den adskiller sig ikke meget fra andre landsbykirker, f. eks. nabokirken i Højslev. Det kan derfor antages, at kirken er ældre end klostret, og denne kendsgerning leder tanken

Vestfløjens gårdside (fot. Holt & Madsen).

hen på, at klostret skylder en stormand sin oprindelse, således at denne har skænket sin sædegård med tilhørende gårdkirke til oprettelse af klostret.

Ørslev Klosters øvrige tre fløje er naturligvis i tidens løb stærkt omdannet, men undersøgelser i den nyeste tid har dog vist, at ikke ringe rester af de middelalderlige ydermure endnu står. Dette gælder især vest- og sydfløjen, og for den førstnævntes vedkommende kan man konstatere, at den har været delt i to stokværk, hvor dør og vinduer i begge stokværk endnu skimtes. Den er mod nord sammenbygget med kirkens tårn og har rimeligvis været klostrets hovedfløj, idet der herfra har været direkte adgang til et i andet stokværks højde af træ opbygget nonnekor, hvorfra nonnerne fulgte gudstjenesten. I sydfløjen er smukke kælderhvelvinger bevaret. Østfløjen har sikkert rummet alt, hvad der henhørte til husholdning og økonomi.

Fra Ørslev Kloster er der bevaret udsagn om stridigheder med bispen om ansættelse af priorer. På Christiern I's tid fik nonnerne brev på, at ingen prior kunne påtvinges dem mod deres vilje, og så sent

som 1528 fik de af Frederik I tilladelse til selv at vælge deres prior, hvortil de da udnævnte skriveren på Skanderborg Slot, Svend Mogenssen, altså en verdslig mand. At kongen således støttede klostret mod bispen, skal man sikkert ikke tillægge ideelle motiver, men den simple kendsgerning at kronen ligesåvel som bispen var særdeles interesseret i at få en vis indflydelse på klostrets godsrigdom. Der kan nemlig ikke herske tvivl om, at det i tidens løb lykkedes Ørslev Kloster at samle et ret betydeligt godstilliggende, som dels stammede fra gaver, dels fra den skik, at nyoptagne nonner skulle medbringe en vis formue til deres provent (ophold), som efter deres død overgik til klostret. For at lette administrationen af dette gods opnåede klostret tidligt birkerettigheder over Ørslev sogn, hvis bønder alle regnedes for ugedagsmænd til klostret. Birkeretten fulgte siden gården, indtil den blev ophævet i 1800.

Det har sikkert kun været muligt for kvinder af adelen at yde provent, selv om der i klostre beliggende i eller ved købstæder har været optaget kvinder af borgerlig stand. Det er dog meget få oplysninger, man har om disse forhold, men det kan nævnes, at de to nonner i Ørslev Kloster, man har oplysninger om, begge var adelige. Særlig i middelalderens sidste tid synes nonneklostrene efterhånden at have udviklet sig til stiftelser for ugifte adelsfrøkener, mens de rent religiøse formål lidt efter lidt trængtes mere i baggrunden. Som en følge heraf må man vel se den kritik, der efterhånden satte ind overfor klostervæsenet. Selv om man fra Ørslev Kloster ikke har direkte ud-sagn om klosterlivets sædelige og moralske forfald, kan det dog meget vel tænkes, at en vis afslappelse af benediktinerordenens strenge regler har gjort sig gældende i middelalderens sidste tid, i hvert fald véd et sagn at fortælle, at man ofte fandt livet inden for klostrets mure for trangt. Fra kældrene gik underjordiske gange ud til skoven og haven, og efter nattens frembrud sværmede nonnerne ud af disse gange og holdt stævnemøder med munke fra nærliggende klostre.

Ved reformationen gik Ørslev Kloster som andet kirkegods over til *kronen*. Gården forlenedes til adelige, for det meste som pant for lånte penge; men nonnerne fik lov til at blive boende, og så sent som 1581 hører vi endnu om dem. I dette år får den daværende lensmand, landsdommer Malte Jensen Sehested, forleningsbrev på de 8

gårde i Heilskov, som den nylig afdøde priorisse Kirsten var forlenet med. Med selve gården stod det ret ilde til på denne tid. Da Otte Krumpens enke fru Anne Lykke i 1571 fik overdraget Ørslev Kloster som pant i stedet for Spøttrup, indberettede hun til kongen, at bygningerne var så forfaldne, at en del af husene måtte befrygtes at ville falde ned, hvis de ikke hurtigt blev istandsatte. Hun fik derfor tilladelse til at lade hugge tømmer i skovene i Sønderlyng og Middelsom herreder, men stort bevendt har hendes reparationer ikke været. Da kronen 1584 besluttede sig til at mageskifte Ørslev Kloster til *Hans Lindenov* for Drenderup, viste bygningssynet, at gården endnu var stærkt forfalden. Der fandtes 1584 to stenhuse, 2 lofter højt, men ingen »færdige« værelser på andet loft. Endvidere var der endnu et stenhus, der dog var »revnet og sprukken i begge Ender, med nogle faa Kamre udi, og er meste Parten aldeles ufærdig«. Der var stråtag på alle bygningerne. Også ladebygningerne var gamle og i en sørgelig forfatning. Der var på dette tidspunkt endnu en nonne tilbage i klostret, jomfru Mette Mogensdatter. Hende gav kongen i 1587 forleningsbrev på 2 gårde og 1 bol, for at hun ikke skulle komme til at lide nød ved klostrets afhændelse. Med hende forsvandt den sidste mindelse om det gamle nonnesamfund på Ørslev Kloster.

Hans Lindenov var, da han blev ejer af Ørslev Kloster, lensmand på Bergenshus, men allerede 1586 opgav han denne stilling og tog ophold på sin ny erhvervede gård i Fjends herred. Herfra fortsatte han nu — til dels i samarbejde med et par af Aalborgs største købmænd — den rederi- og handelsvirksomhed, som han allerede havde påbegyndt i sin Bergenstid. Hans Lindenov er i den henseende ret enestående i det daværende Danmark. Vel beskæftigede også andre adelsmænd sig med handel, men som regel gik de ikke videre end til at sælge, hvad deres jordegods kastede af sig, mens Lindenov synes at have drevet handel i stor stil, selv om hans foretagender ofte lå på grænsen af, hvad man rettere burde kalde sørøveri. I denne sin egenskab af handelsmand var det, at Hans Lindenov kom i forbindelse med den berømte færing Mogens Heinesen. Forholdet imellem dem har sikkert været yderst intimt, og da det 1588 lykkedes Heinesens gamle fjende Christoffer Valkendorf at få ram på denne, optrådte Hans Lindenov som hans ivrigste forsvarer. Det lykkedes ham

dog ikke at redde Mogens Heinesen, der 1589 blev dømt til døden, dels for mishandling af færingerne — Mogens Heinesen havde i en årrække haft monolet på handelen på Færøerne — dels for åbenlyst sørøveri, mened og krænkelse af to adelige søstre. Hans Lindenov opgav dog ikke sagen. På grund af visse formelle juridiske fejl ved dommen lykkedes det ham året efter at få dommen omstødt, og Mogens Heinesens lig blev overført til Ørslev Kloster, hvor et pragtfuldt epitafium den dag i dag minder alle besøgende om den berømte færings liv og gerning.

Allerede 1594 forlod Hans Lindenov Ørslev Kloster for igen at overtage en stilling som lensmand, og denne gang på Hammershus. Her blev han til sin død 1610, hvorefter hans gods overgik til hans søn af samme navn. Denne havde arvet faderens tilbøjeligheder for søen, og under Kalmarkrigen fik han kgl. bevilling på at drive kaperi mod svenskerne. Ved krigens ophør passede det dog ikke Hans Lindenov at afslutte sine indbringende sørøverier. Han vedblev at opbringe fredelige handelsskibe, og da jorden begyndte at brænde under ham, foregav han at ville drage på togt mod de tyrkiske galejer. Men inden han nåede at slippe bort fra Danmark, indhentede skæbnen ham. Han dømdes til evigt fængsel, men et par år efter blev han benådet mod at tjene 7 år i Ostindien, hvor han døde 1620. Hans søn Anders Lindenov arvede Ørslev Kloster, som han endnu var i besiddelse af 1638. Kort tid efter må han dog være død, for omkring 1640 ejedes Ørslev Kloster af hans faders næstsøskendebarn rigsråd Hans Lindenov, efter hvis død 1642 den overgik til hans datter Christence.

Christence Lindenov, der 1643 ægtede *Claus Sested*, boede det meste af sin tid på gården. Denne blev i 1661 takseret til ca. 48 tdr. htk. og havde et tilliggende af bøndergods på ca. 73 gårde, alle beliggende i sognene omkring hovedgården. Fru Christence, der var en af egnens rigeste godsejere, med egen gård i Viborg med ikke mindre end otte ildsteder, drev ikke selv landbruget, men bortforpagtede det til en række mænd, der efterhånden drev gården frem til at blive et af tidens mønsterbrug. 1671 skødede hun Ørslev Kloster og Strandet til sin datterdatter, *Sophie Amalie Friis*, der 1682 ægtede den bekendte officer *Johan Rantzau*, og ham skyldes den ombygning af det gamle kloster, der vistnok fandt sted i året 1700. Kun kirken blev stående

urørt, mens de øvrige tre fløje ombyggedes til tre lave længer i en etage med småkviste, alt udført i en streng og enkel stil.

Efter Johan Rantzaus død 1708 gik Ørslev Kloster over til hans svigersøn greve *Chr. Fr. v. Levetzow*, der 1719 afhændede gården til landsdommer *Iver Nicolaj Sehested*, som igen videresolgte den 1724 til oberstløjtnant *Frederik Berregaard*, der dog døde samme år. Enken *Marie de Lasson* blev boende på Ørslev Kloster, og hun gjorde sig fortjent af egnen ved at oprette de første almueskoler på sit gods. I øvrigt foretog hun omfattende restaureringer og udsmykninger af kirken, ligesom hun lod tilbygge det Berregaardske gravkapel. Ved hendes død 1747 overgik gården til sønnen kammerherre *Frederik Berregaard*, der dog døde allerede 10 år efter. Hans enke solgte 1760 Ørslev Kloster til borgmester i Nyborg *Jacob Lerche*, der oprettede afbyggergården *Lærkenborg*, men 1768 afhændede han Ørslev Kloster til sin svigersøn *Hans Henrik Jørgensen*, efter hvem den 1777 kom i kammerråd *Mikkel Ditlev Berings* besiddelse. Jorden dreves ved hoveri og var inddelt i 11 indtægter i indmarken og 9 små indtægter i udmarken. Hovedgårdens hartkorn var godt 27 tdr., og bøndergodset udgjorde ialt ca. 274 tdr. htk., hvoraf det meste lå i umiddelbar nærhed af hovedgården. Bering var enelodsejer i hele Ørslev Kloster sogns 4 byer og desuden i *Ilse* by i *Fly* sogn.

1794 købte kammerråd *M. P. Richter* Ørslev Kloster for 53.000 rdl., og med ham begyndte bortsalget af bøndergodset til bønderne. Alene 1804 bortsolgtes 232 tdr. htk. 1830 solgte Richters enke gården til sin svigersøn justitsråd *Hans Jørgen Ring Fønss*, der mest er kendt for sin virksomhed som herregårdsslagter. Ørslev Kloster beholdt han imidlertid, og efter hans død 1859 overgik den til hans enke og søn *Frederik P. Fønss*. Ved hans død 1878 blev svogeren *Anders Herskind* ejer af gården. Han havde tidligere i en årrække været apoteker i *Kjettrup*, men han udviklede sig hurtigt til at blive en dygtig og interesseret landmand, og i en årrække var han næstformand i *Viborg Amts Landboforening*. 1907 overtoges Ørslev Kloster med 850 tdr. ld. af svigersønnen *Fr. Grotrian*, der bortsolgte flere parceller og 1913 skødede hovedparcellen til justitsråd *P. O. J. Malling*. 1918 overtoges gården med ca. 620 tdr. ld. af et konsortium, og i de følgende år skiftede gården nu flere gange ejere, mens jorderne efterhånden solgtes

*Afrodites
fødsel.
Udsnit af
loftsmaleri i
havestuen
(National-
museet).*

fra til udstykning. Hovedbygningen forfaldt mere og mere; i 1922 - 23 blev østfløjen og en del af sydfløjen istandsat på statens bekostning af Det særlige Bygningssyn, men i 1932 meddelte ejeren bygnings-synet, at han nu ville nedrive de ikke restaurerede fløje, og senere truede han med at nedrive også resten. I sidste øjeblik trådte imidlertid stiftsdame, komtesse *Olga Sponneck* til og erhvervede i 1934 selve hovedbygningen med $3\frac{1}{2}$ tdr. ld. have og park, medens ejeren beholdt den 80 tdr. ld. store avlsgård. 1934 - 35 foretoges derefter ved arkitekt *S. Vig Nielsen* en grundig restaurering af det vanrøgtede herresæde med støtte fra Det særlige Bygningssyn og Ny Carlsbergfondet; nogle ved denne lejlighed på gårdsiden fundne middelalderlige enkeltheder bevarede, men på en sådan måde, at det barokke helhedsindtryk ikke

VIBORG AMT

forstyrredes. Tagværket måtte delvis fornys og fundamenterne forstærkes. Indvendig blev den ret beskedne 1700-tals beboelse restaureret og loftsmalerierne konserveret. I sit halvfemsindstyvende år døde den virksomme komtesse 1964; ved testamentariske bestemmelser har hun søgt at sikre det gamle klostres fremtid som selvejende institution, *Komtesse Olga Sponnecks Legat*, med kulturelt sigte. Forhandlingerne om, hvorledes komtesstens ønsker skal realiseres, er dog endnu ikke afsluttet. Komtesse har i tidens løb tilkøbt en række arealer, således at den samlede ejendom nu omfatter ca. 55 tdr. ld.

SV. EGELUND

EJERE

1200-tallet Benediktinerordenen (?)
1536 Kronen
1584 Hans Lindenov
1643 Claus Sested
1679 Sophie Amalie Friis
1682 Johan Rantzau

1708 Chr. Fr. v. Levetzow
1719 I. N. Sehested
1724 Fr. Berregaard
1724 Marie de Lasson (Berregaard)

1760 J. Lerche
1768 H. H. Jørgensen
1777 M. D. Bering
1794 - 1934 Forskellige ejere

1934 Olga Sponeck
(hovedbygningen)

1965 Komtesse Olga Sponnecks
Legat

BYGNINGER

Firfløjet klosteranlæg opført

ca. 1700 Øst-, syd og vestfløjen
ombygget

Kirken restaureret og østfløjen
indvendig istandsat

1922 - 23 Øst- og sydfløjen istandsat
1934 - 35 Hovedbygningen gennemgribende restaureret ved
S. Vig Nielsen
1965 Kirken restaureret

Hovedbygningen set fra sydøst (Nationalmuseet).

Staarupgaard

Højslev sogn, Fjends herred, Viborg amt

Første gang, gården omtales i skriftlige kilder, er i 1364, da den ejedes af hr. *Jep Lavesen* af slægten *Saltensee*, der 1377 nævnes som søn af hr. *Lave Grummesen* i det nær ved Staarupgaard liggende *Ørum*. Efter hans død, han nævnes sidste gang 1410, gik gården over til hans søn *Lave Jepsen*, der var gift med en datter af *Iver Juel* til *Davbjerggaard*. Han omtales 1438 og 1456 som ejer af gården, men kort tid efter må han være død, og Staarupgaard arvedes da af den ene af hans to døtre, *Edel*, der var gift med *Jens Kaas*. *Jens Nielsen Kaas*, af de *Kaas*'er med en sparre i våbnet, var søn af *Niels Kaas* til *Kaas* og *Taarupgaard*, og dermed kom Staarupgaard til denne *Fjends herreds* mest berømte slægt. Han døde efter 1519, og hans sønner, *landsdommeren Niels Kaas* og *Mogens Kaas*, ejede nu gården i fællesskab, indtil den førstnævnte 1531 udkøbte sin broder og blev enejer.

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Der er meget, der taler for, at landsdommer Niels Kaas slog sig ned på Staarupgaard, og det er rimeligt at antage, at hans fire sønner med Anne Bjørnsdatter af slægten Bjørn har levet deres barndom på denne gård. De blev alle fire mænd af stor anseelse i datidens Danmark. Den næstældste, *Bjørn Kaas*, overtog efter moderens død 1539 fædrenegården. Efter i sine ganske unge år at have rejst i udlandet var han indtil 1554 knyttet til hoffet, hvorefter han lige til sin død som lensmand administrerede en række af de vigtigste danske len med stor dygtighed. 1567 blev han optaget i rigsrådet, men Bjørn Kaas blev dog ikke fuldstændigt opslugt af statsmandsgerningen. Han blev efterhånden en særdeles velstående mand, hvilket i nogen grad skyldtes hans giftermål med den rige Christence Nielsdatter Rotfeld. Ved sin død ejede han, foruden Staarupgaard, Vangkær, Kærsgaard, Ellinggaard, Vorgaard, Tybjerggaard og Bjersøholm, og ikke mindst Staarupgaard fik fordel af den stigende interesse, han med tiden viste sine besiddelser. Det er således ham, der har æren af at have bygget den endnu stående hovedbygning. Omkring 1560 må han have påbegyndt arbejdet med nybygningen. Anlægget var i store mål; såvel borggård

Staarupgaard, set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

som ladegård blev omgivet med grave; disse er nu kun bevaret om borggården, hvor der er opkastet ydre volde. Borggårdsvoldstedet, der ligger i øst, har en noget uregelret firkantform, men er stort og rummeligt og havde — hvad der ellers er sjældent — plads til en have mod nord. Voldstedet har indgang fra vest, og selve borggården består kun af et enkelt fritliggende hus, der ligger solret midt på voldstedet. Det er grundmuret og opført på et fundament af rå kamp, mens murene er muret af mursten i vendisk skiftegang i to stokværk. Under husets vestre halvdel findes en tøndehvælvet, toskibet kælder. Endnu findes tydelige spor af de oprindelige vinduer med kurvehanksbuer, og omtrent midt for sydsiden har der stået et rundt trappetårn, hvorfra døre har ført ind til begge stokværk. Gavlene, der er betydeligt lavere end i den oprindelige skikkelse, er opsatte med stokværksdelte, rundbuede arkadeblændinger og har haft kamtakker.

Foruden sit byggeforetagende arbejdede Bjørn Kaas også ivrigt med at komplettere bøndergodset til Staarupgaard. Store dele af Højslev og de omliggende sogne havde fra gammel tid tilhørt den katolske kirke og var efter reformationen gået over i kronens eje, men Bjørn Kaas afkøbte efterhånden kronen en stor part af dette gods, og efterhånden havde han formået at samle så meget, at han med rimelighed kunne ansøge om at måtte få birkerettigheder for Staarupgaards gods. Dette bevilgedes ham 1564, men som en forudsætning herfor sattes, at han efterhånden udkøbte de øvrige lodsejere i Højslev sogn. Først fra midten af det 18. århundrede blev dette opfyldt, efter at birkeretten havde været udøvet i snart 200 år. 1804 overgik den til staten og ophævedes helt 1821.

Bjørn Kaas døde 1581 på Bygholm, hvor han da var lensmand, og blev bisat i Højslev kirke. Sønnen Niels Kaas, der arvede Staarupgaard efter faderen, havde som denne fået en god opdragelse, og navnlig havde han udvidet sine kundskaber ved igennem en årrække at besøge en række udenlandske universiteter. Efter sin hjemkomst 1583 ægtede han Birgitte Timmesdatter Rosenkrantz, men han døde ung 1597 og efterlod sig kun en datter. Med hans enke tog det en ende med forskrækkelse. Hun indlod sig i forbindelse med sin afdøde mands søskendebarn Gjerd Kaas til Taarupgaard, en forbindelse, der i datiden betragtedes som blodskam, og som straf herfor blev hun

henrettet 1603 i København. Staarupgaard gik derefter over til hendes eneste datter Anne, der var gift med *Albert Rostrup* til Sjelle Skovgaard. Han sad hårdt i det, men endnu 1615 nævnes han dog som ejer af Staarupgaard. Kort tid efter har han dog afhændet en part i gården til sin broder Gunde Rostrup, der ejede den endnu 1648. Albert Rostrup solgte imidlertid senere sin part i Staarupgaard til sin hustrus faster, fru Helvig Kaas. Også Gunde Rostrup kom efterhånden ud i økonomisk uføre, væsentlig på grund af broderen, og måtte flere gange gribe til at pantsætte Staarupgaard. Efter hans død er det sandsynligt, at hans to døtre Elsebe Dorte og Sophie har fået gården udlagt, hvorefter de begge har afhændet deres andele til fætteren *Hans Juul* til Meilgaard. Denne ejede Staarupgaard fra 1653 til 1682 og sad meget hårdt i det og endte i meget små kår; efter at have solgt Staarupgaard til *Henrik Friis* fra Ørbækklunde, der var gift med hans datter, søgte han i nogle år at klare sig som forpagter på Strandet. Henrik Friis, der klarede sig noget bedre, afhændede den til sin datter, friherreinde Elsebe Holck, der 1708 skødede den til sin søster Lisbeth Friis, der var priorinde ved Roskilde adelige Jomfrukloster. Hun solgte den 1747 til kammerherre *Frederik Berregaard* på Ørslev Kloster. Staarupgaard havde derefter samme ejer som Ørslev Kloster indtil 1768, da den udskiltes af fællesskabet og blev særskilt afhændet til major *Hans Chr. Moldrup*. Han sad på gården i 14 år, da han solgte til greve *Jørgen Ditlev Trampe*. Før Trampe nedsatte sig i Fjends herred, havde han været godt på vej til at skabe sig en karriere som officer, men på et eller andet punkt må han have forset sig eller mishaget højtstående personer, for 1768 blev der udstedt ordre til at hensætte ham på Munkholm. Ganske vist blev ordren tilbagekaldt, men fremtiden som officer var dog for stedse ødelagt.

Stort bedre forløb hans forsøg som godsejer heller ikke. Staarupgaard var, da han overtog den, en gård på ca. 39 tdr. htk. Bøndergodset havde et samlet hartkorn på godt 219 tdr. og var beboet af 52 bønder og 13 husmænd. Trampe fortæller, at et forsøg på at foretage en indhegning af hovedgårdsmarkerne fuldstændigt strandede, fordi hans bønder ganske simpelt stjal gærderne om natten og brugte dem til ildebrændsel, hvorpå der i den træfattige egn var stor mangel. Med et forsøg på plantning af frugttrær gik det på samme

*Fylding med
Bachus i
loftspanelet,
malet
ca. 1750
(fot.
K. Rønnow).*

måde. Høravl havde Trampe ligeledes påbegyndt, men også det mislykkedes på grund af hans bønders stædighed.

Naturligvis måtte det gå galt og 1786 endte det hele med en dundrende fallit, og Staarupgaard blev solgt af Trampes opbudsbo for 32.100 rdl. til Chr. Kondrup, der dog allerede 1794 afhændede den til Bagge Lihme. Han beholdt heller ikke Staarupgaard længe. 1804 solgte han den til Christen Friis, efter hvis død 1809 den overgik til Morten Sommer, som havde ægtet enken. Sommer fuldendte bortsalget af bøndergodset og påbegyndte en udstykning af selve hovedgården, men kunne alligevel ikke klare sig i disse for landbruget så vanskelige tider, og ved hans fallit 1821 overgik gården derfor

VIBORG AMT

til hans 3 stedsønner, der også måtte give op til fordel for en kautionist, der i 1830 solgte Staarupgaard til kammerråd *F. V. Bering*. Med ham gik gården atter ind til nogenlunde rolige forhold. Han skal have nedrevet trappetårnet, men oparbejdede gården betydeligt, indtil han 1855 solgte den til amtmanden over Viborg amt, kammerherre Lucas Peter v. Bretton. Staarupgaard gik 1867 over til Nørrejysk Hypotekforening, der 1870 solgte den til L. Madsen, som igen 1881 afhændede den til kammerherre Gebhart Valentin Kaas til Nedergaard. Hans søn Niels Kaas, der 1904 havde overtaget Staarupgaard med 550 tdr. ld., foretog en ret kraftig udstykning af den, hvorefter han 1907 solgte den til ingeniørkaptajn A. P. Jørgensen, der 1918 afhændede den til Chr. Pedersen, af hvem Chr. Rasmussen købte den i 1926. Han solgte 1940 Staarupgaard til C. S. Jensen, der 1952 frasolgte jorden, ialt ca. 225 tdr. ld., til Jordlovsudvalget. En stor bindingsværkslade af betydelig alder blev nu jævnet med jorden. Hovedbygningen købtes 1955 af fru A. Paalmann, der havde hestestutteri på gården. 1962 solgte restauratør E. Rytter Jensen Staarupgaard til fyrværkerifabrikant *Holger Diedrichsen*, Kolding, der har ladet den forfaldne hovedbygning restaurere ved arkitekterne H. H. Engqvist og Karsten Rønnow. Herunder blev den store vestre gavlstue genskabt og den åbne kamin heri retableret.

SV. EGELUND

EJERE

1364 Jep Lavesen Saltensee
ca. 1460 Jens Nielsen Kaas
1539 Bjørn Kaas

1603 Albert Rostrup
ca. 1653 Hans Juul
1682 Henrik Friis
1747 Fr. Berregaard
1760 J. Lerche
1763 H. H. Jørgensen
1768 H. Chr. Moldrup
1782 J. D. Trampe
1786 - 1830 Forskellige ejere
1830 F. V. Bering
1855 - 1962 Forskellige ejere
1962 H. Diedrichsen

BYGNINGER

ca. 1560 Hovedbygningen med
trappetårn og ladegård opført
på dobbelt voldsted

Trappetårnet nedrevet

1962 Restaurering ved H. H.
Engqvist og Karsten Rønnow

Hovedbygningen set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

Gammel Skivehus

Skive købstad, Viborg amt

Første gang det gamle Skivehus Slot nævnes er i kong Valdemars Jordebog, hvor det betegnes som »Skhiuægarthæ«, og i et dokument fra 1407 kaldes det kun slot og fæste »Skyvæ«. Særlige dramatiske begivenheder fra vor historie knytter sig dog ikke til Skivehus Slot. De kongelige lensmænd på slottet valgte altid den ulige lettere vej at kapitulere overfor fremmede krigsfolk end at forsøge på at gøre modstand. Således ved vi, at lensmanden Jep Friis under borgerkrigen 1535 i al fredelighed stævner de Sallingfribytter Per Madsen og Jesper Juul »for de røffet Skyffhuss«, et røveri, der muligvis har forbindelse med skipper Clements hærgen. Lige indtil det overgik i privat eje, var det et administrationscentrum for det omfattende jordegods, som kronen besad i disse egne, og et yndet pantsætningsobjekt for kongerne. Allerede omkring 1520 fik Thomas Iversen Juel

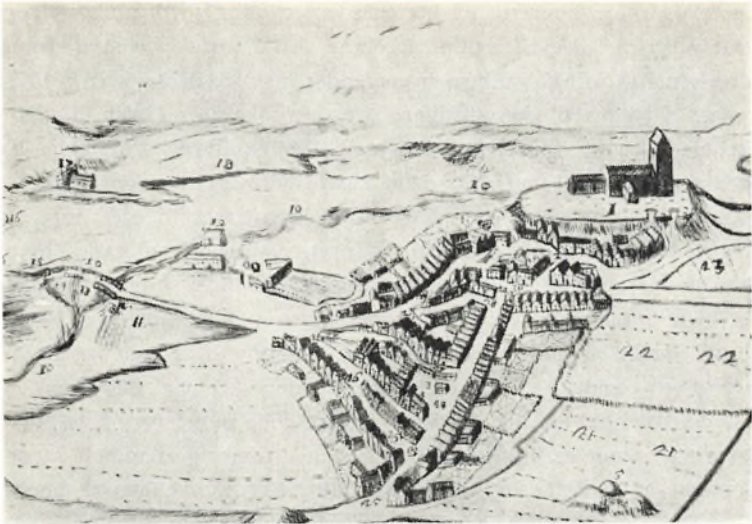
Skivehus i pant for 1.000 gylden og 3.500 mk., og fra dette tidspunkt og indtil 1584 synes det uafbrudt at have været pantsat af kronen.

Fra året 1604 har vi de første nogenlunde udtømmende beskrivelser over, hvorledes Skivehus da så ud. Sønden i gården lå på denne tid hovedbygningen, fruerstuen, med en mindre kvist til sydsiden. Mod øst fandtes økonomihuset med stegers, bryggers og køkken og mod nord en staldbygning. Mod vest lå vistnok to bygninger, hvoraf den ene rummede kontorer og skoler, gennem den anden var indkørsel til borggården. Udenfor dette fandtes en bro, og det er derfor rimeligt at antage, at hele komplekset har været omgivet af en voldgrav på de tre sider. På den fjerde, østsiden, var det jo beskyttet af selve Karup Å. Kun sydfløjen har haft to etager, mens resten bestod af lave strå-tækte og uanselige bygninger.

I de følgende år må der gang på gang skaffes bevillinger til reparation af bygningerne, men da svenskekrigene var overstået, så Skivehus nærmest ud, som havde det haft besøg af jordskælvet. Alle vinduer var slået ud, tagstenene afrevne og de fleste vægge styrtet om. Bygningerne måtte støttes af stivere, hvis de ikke skulle falde omkuld.

Det er derfor ikke til at undre sig over, at kronen — i stedet for igen at skulle bekoste store summer på en reparation — besluttede sig til at afhænde slottet med tilhørende jorder. Først forsøgte man at få Skive by til at forpagte ladegården, men borgmester og råd betakkede sig for det gode tilbud. Men da så rigsadmiral Ove Gjedde (død 1660) som erstatning for en del jordegods i Skåne, der af ham var overladt kongen til at betale generhvervelsen af Bornholm fra svenskerne, skulle have udlagt krongods i Danmark, fik hans arvinger 1661 skøde på Skivehus hoved- og ladegård.

Ove Gjeddes to sønner, *Frederik Eiler* og *Christian Gjedde* tog nu ophold på gården, men allerede 1667 solgte Frederik Eiler sin andpart til broderen, således at denne sad som enejer af det vidtstrakte, men stærkt forfaldne gods. Christian Gjedde og hans hustru Magdalene Sibylle Urne førte stort hus med en hærskare af tjenestefolk, men hurtigt gik det ned ad bakke. De store udgifter til husholdningen førte til store pengelån, og 1689 måtte Chr. Gjedde forlade Skivehus og bosætte sig som forpagter på Bajlumgaard, men heller ikke her kunne han klare sig, han endte sine dage 1706 i stor armod

Skive ca. 1670 set fra nord. Skivehus ligger bag vejen mellem byen og broen. Tegning i Resens Atlas (Det kgl. Bibliotek).

på en øde gård i Otting, som han og hans børn selv måtte drive. 1693 havde han måttet afhænde Skivehus til major *Verner Parsberg* til Eskjær, med hvem den lille købstad straks kom i strid, bl. a. vedrørende fiskeriet i åen og markjorderne. Men endnu skarpere blev striden, da han fandt på at slå bom over adelvejen, således at enhver, der ville ind i byen østfra, måtte bede herremanden om forlov. Om sider kom det dog til et forlig. Parsberg gav afkald på bommen mod at få visse rettigheder på Skive byjord. Han havde 1698 solgt Skivehus til *Christiane Barbara Rantzau*, som han dog samme år ægtede, således at Skive stadig kunne glæde sig ved at have ham til nabo.

Efter hans død 1719 fulgte han som ejer af sin søn *Johan Parsberg*, der døde som slægtens sidste mand 1730. Skivehus solgtes derefter af hans bo 1735 til hans stedfader *Claus Reventlow*, der ejede fem andre herregårde, så han har sikkert haft meget andet at se efter end det forfaldne gods i Salling. 1750 solgte han det til *Verner Rosenkrantz*, der synes at have været en godmodig mand, der kom godt ud af det med naboen Skive by, skønt denne efterhånden følte sig

mere og mere besværet af herregården, navnlig fordi al kørsel og transport fra ladegården ud til jorderne, der lå vest for byen, nødvendigvis måtte foregå gennem byens gader, men da Rosenkrantz 1773 solgte Skivehus til den stridbare overretsprokurator *Peder Lund* til Sebber Kloster, gik det for alvor galt. 1780 sendte byen en klage til kongen over, at Lund med magt havde berøvet byen hele dens fiskeri i åen, indhegnet store dele af byens marker til eget brug og endda ikke havde undset sig for at forgribe sig på byens gader, hvor han havde opbrudt stenbroen og kørt stenene ind i sin gård, således at både borgerne og de rejsende måtte køre i et morads. Men Peder Lund var ikke alene en hård nabo for Skive by, også hans fæstebønder måtte sande, at han var en mand uden skrupler. Hovedgården havde da ca. 28 tdr. htk., og yderst selvfølede fremfører han de forbedringer, som er indført af ham, og her først og fremmest merglingerne af jorderne. Bøndergodset, ialt 340 tdr. htk., hvorpå boede 73 bønder og 29 husmænd, lå meget spredt. Kun i én by, Vinde, var Lund enelodsejer, det øvrige bøndergods lå spredt i ikke mindre end 15 forskellige landsbyer. Men udskiftning havde Lund ikke indladt sig på. Hans enke solgte 1791 Skivehus til den energiske landmand justitsråd *Christian Lange* til Eskjær. Denne bortsolgte det meste af bøndergodset og flyttede 1792 ladegården ud til jorderne, hvorefter Skive blev befriet for den generende arbejdskørsel gennem byen. Den ny ladegård, *Ny Skivehus*, blev lagt vest for Skive, og solgtes 1806 med 24 tdr. htk. hovedgårdstakst og 73 tdr. bøndergods til branddirektør J. G. Dinesen og Frederik Stiernholm til Kjeldgaard. Fra dem kom ejendommen til Lorenz Lund, der solgte 1812, men 1817 generhvervede Ny Skivehus, som han det følgende år solgte til *Anders Gjedde*, efter hvis død 1836 enken var ejer til 1853. Sønnen Anders Gjedde ombyggede 1873 den af Lange opførte hovedbygning, som han forsynede med et toetages midterparti. Efter ham var Th. Mejer (1878 - 85) og H. Glud ejer af Ny Skivehus, som Gluds enke solgte 1901 med et areal af 226 tdr. ld. til P. Odgaard, der udparcellerede ejendommen, over hvis marker Skive købstad nu har bredt sig.

Den gamle hovedgård, hvortil der fortsat hørte nogen jord, havde Chr. Lange en del besvær med at få afsat. En tid ejedes *Gammel Skivehus*, som ejendommen nu kaldtes, af etatsråd Axel Rosenkrantz

Gammel Skivehus' gårdinteriør med bindingsværksfløj fra 1719 (fot. Niels Elswing).

de Lassen, tidligere til Astrup og nu ejer af en række ejendomme i Skive. Men det gik økonomisk tilbage for ham, og da han døde 1813 hos svigersønnen Lorenz Lund på Ny Skivehus, var Gammel Skivehus overtaget af general Frederik v. Bülow. De følgende ejerskifter kendes ikke. Efter Maren Qvistgaards død 1846 erhvervede proprietær *Johan Chr. Spliid*, tidligere til Hvanstrup, Gammel Skivehus. 1794 var hovedbygningen blevet beskrevet som en teglhængt 20-fags egebindingsværkslænge med kvist, der lå i syd; nord herfor lå en vinkelbygning, ligeledes af bindingsværk, og ladegården lå i vest. Spliid, der var en af byens fremtrædende borgere, og en tid bankdirektør, opførte omkring 1850 i nord op til den 1719 af Verner Parsberg over ældre kældre byggede østre bindingsværkslænge, en enetages længe, ud til landevejen. Gravene var da endnu i behold, og i haven stod resterne af et tårn med to hvælvede rum. 1864 opførtes banegården på Gammel Skivehus' jorder, og samtidig frasolgtes arealer til byggegrunde, men ejendommen omfattede dog endnu 14 tdr. ld., da den efter Spliids død 1871 overtoges af fru *Mette Ebbensgaard*, født Windfeldt fra Pallisbjerg, der videreførte udparcellerin-

VIBORG AMT

gen. 1892 købtes Gammel Skivehus af dr. *Henrik Sporon*, der 1893 - 95 helt ombyggede Spliids nordfløj, der nu fremstod som en svær toetages bygning med valmtag og kraftige vinduesindfatninger.

Han døde 1897, og hovedbygning og park erhvervedes af direktør Frank Fawkner, Koopmanns Svineslagteri, der ofrede meget på bygningerne, men i hans tid forsvandt de gamle ruiner i parken, som byen ikke ønskede at overtage vedligeholdelsen af. 1923 købtes Gammel Skivehus af bogtrykker Marinus Jensen, og derefter var konsul Albert Dige ejer 1924 - 28, hvorefter den nuværende ejer, hotelejer *Jens P. Jensen*, købte Gammel Skivehus, som han indrettede til missionshotel. Ved arkitekt L. Egefelt opførtes en hotelfløj, og 1945 indrettedes værelser i tagetagen på den gamle bindingsværksfløj, der nu fik kviste. Men selv om grave og udenværker er sløjfede, og der tilsyneladende intet er levnet fra den tid, Skivehus var kongens faste borg, glider nu som dengang åen sindigt forbi dens fod.

SV. EGELUND

EJERE

ca. 1231 Kronen

1661 Frederik og Christian Gjedde
1667 Christian Gjedde (enejer)
1693 Verner Parsberg

1735 Cl. Røventlow
1750 V. Rosenkrantz
1773 P. Lund
1791 Chr. Lange

ca. 1806 - 47 Forskellige ejere
1847 J. Chr. Spliid

1871 Mette Ebbensgaard
1892 H. Sporon

1897 - 1928 Forskellige ejere
1928 J. P. Jensen

BYGNINGER

1604 Trefløjet borggård på voldsted
1622 Istandsættelse
1630'erne Grundig istandsættelse og nordfløj opført

1719 Østfløjen af bindingsværk opført

1792 Kaldt Gammel Skivehus

ca. 1850 Enetages nordfløj opført

1893 - 95 Nordfløjen helt ombygget og forhøjet

1928 Indrettet til missionshotel, hotelfløj opført ved L. Egefelt
1945 Kviste opsat på østfløjen

Hovedbygningen set fra vest (fot. Niels Elswing).

Estvadgaard

Estvad sogn, Ginding herred, Ringkøbing amt

Den vestjyske hovedgård Estvadgaard, der ligger mellem Skive by og Flynder Sø, er mest kendt fra den klosterstiftelse, der var knyttet til den i det 18. århundrede, og som stadig bærer dens navn. En og anden historisk interesseret vil måske også ved at høre navnet mindes dens mest berømte ejer, rigsmarsk Peder Munk. Da Jeppe Aakjær i sin barndom vogtede kvæg på Fly hede og i »Narkjær«, var det dog en anden side af gårdens historie, der fangede hans interesse. Han skriver herom: »I min Barndom . . . kunde man endnu under Lyngen se den Uendelighed af Vejspor, der tog Sigte ad Estvadgaard paa den anden Side Aaen. Her havde mine Forfædre blandt Hovbønderne vringlet sig frem i deres usselige Pindevogne og med deres skindmagre Øg i al Slags Vejr for at komme tidsnok til Hovmarkerne, der strakte sig i Vest og Nord omkring den vidtløftige Estvad-

Hovedbygningen set gennem porten i den nu nedrevne avlsbygning (fot. T. Oxholm).

gaard«. Gården er ikke mere så »vidtløftig«, som den engang var og bønderne er blevet deres egne herrer.

Den første, som vi med sikkerhed ved har ejet Estvadgaard, er *Erik Nielsen Gyldenstjerne*, der skrev sig til Timgaard og blev stamfader til en af hovedlinierne i slægten Gyldenstjerne. Han var ridder og lensmand og spillede en rolle i datidens politiske liv. Efter hans død, der indtraf før 1455, udlagdes Estvadgaard ved skifte 1467 til hans afdøde søn Peder Eriksens børn. Af disse synes Oluf Pedersen Gyldenstjerne at være blevet eneejer. Han omtales 1492 som lensmand på Skivehus og blev samme år dømt ved kongens retterting til at udrede den årlige afgift på 20 mark lybsk til Ribe domkirke, som hans farfader havde forpligtet sig til at betale af Estvad mølle til Skt. Jørgens alter for at få holdt sine forældres sjælemesse. Afgiften påhvilede møllen lige til reformationen.

Efter Oluf Pedersens og hans hustru Anna Rosenkrantz's død overtog børnene Estvadgaard. Datteren Elsebeth, der er kendt som bisp Stygge Krumpens frille, solgte i 1518, samme år som hun blev skilt

fra sin mand Bonde Due, sin andel til ejeren af Volstrup i Hjerm sogn, den senere biskop i Ribe, Oluf Munk. Skødet blev dog senere kendt ugyldigt. Hendes søster Lene, der i 1543 skrev sig til Hesselbjerg, men som sikkert har boet på Estvadgaard, indlod sig i en ikke helt ung alder i et forhold til sognepræsten i Holstebro, Estvad og Rønbjerg, Mads Hvid. Forholdet fik følger, og parret måtte gifte sig. For at sikre sig mod slægtens eventuelle efterstræbelser søgte og opnåede Mads Hvid kongens tilladelse til, at fru Lene og hendes børn måtte beholde hendes gods med dets adelige friheder. Fortrædelighederne udeblev dog ikke. Fru Lenes broder Ludvig Olufsen Gyldenstjerne havde også haft en andel i Estvadgaard, og hans søn Oluf Ludvigsen Gyldenstjerne, der tillige med sin broder havde fået part i gården, rejste anklage mod Mads Hvid, fordi denne ved at forlokke deres faster havde tilranet sig hendes arvegods. Mads Hvid holdt dog så nogenlunde stand mod angrebene, og hans svigersøn Albret Høg, der omkom 1566 ved Gotland, skrev sig også til Estvadgaard. I 1569 solgte Mads Hvid sin eller rettere sin kones part i gården til *Peder Munk*, der allerede tre år tidligere nævnes til Estvadgaard og da må have erhvervet en anden part af den.

Peder Munk, der udkøbte de forskellige parthavere i Estvadgaard og samlede de splittede besiddelser under ét, var søn af Ludvig Munk til Palsgaard. Efter et længere ophold i udlandet, hvor han tjente hos hertug Philip af Pommern-Wolgast, var han en tid hofjunker hos Frederik II. Efter deltagelse i Syvårskrigen til lands og til vands blev han i 1567 udnævnt til øverstkommanderende over flåden. 1571 fik han sæde i rigsrådet og blev nogle år senere udnævnt til rigsadmiral. Fra 1588 var han en af de fire i formynderregeringen og blev endelig 1596 rigsmarsk. Dette embede nedlagde han i 1608 - 09 efter et sammenstød med Christian IV. Samtidig udtrådte han af rigsrådet og opgav sit len Vestervig, som var det sidste af en lang række, han i tidens løb havde haft. Peder Munk ejede foruden Estvadgaard Sæbygaard, Vrejlev Kloster, Sødringholm og Demstrup. I sine bestræbelser for at udvide sine godsbesiddelser synes det, »at hans pengetransaktioner ikke altid opfyldte lovens fordringer«. Skive by havde således flere stridigheder med rigsmarsken om jord og rettigheder. Med lensmanden på Skivehus førte Munk proces

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elswing).

om fiskeriet i Skive Å, hvorunder han havde held med at hævde sin ret. I sin iver for at udvide Estvadgaards godstilliggende gik han for hårdt frem mod kronens bønder i Estvad sogn, og lensmanden fik i 1609 pålæg om at beskytte bønderne mod Peder Munk, som havde frataget dem noget jord og lagt det under Estvadgaard. Han forøgede bøndergodset meget betydeligt, og da han i 1614 solgte gården, lå der ca. 50 gårde og bol under den, heraf 28 gårde i Salling og 4 gårde i Thy, resten fordelt over Ginding, Hjerm, Skodborg, Vandfuld, Ulfborg, Hammerum og Hind herreder.

Den nye ejer af Estvadgaard var *Jakob Lykke* til Tandrup, der 1605 - 16 var lensmand på Lundegaard på Mors. Han sad i dårlige økonomiske forhold, bl. a. på grund af en stor gæld, som hans »fattige børn« havde stiftet under et Tysklandsophold, og han måtte sælge Estvadgaard efter få års forløb. I 1621 købte *Johan Rantzau*, en fætter til rigshofmester Frantz Rantzau, gården. Han efterfulgtes 1638 af sønnen oberst Frantz Rantzau, der var gift første gang med Elisabeth Rosenkrantz og anden gang med Helle Urne. I hans tid om-

tales flere adelige personer, som synes at have opholdt sig på gården, og under svenskekrigene var denne besat af fjenden. I 1658 begravedes således på Estvad kirkegård en frøken Magdalin, som havde været hos »fyrsten« på Estvadgaard. Helle Urne giftede sig efter mandens død 1676 med Morten Skinkel til Brejninggaard. I 1678 opholdt sig på Estvadgaard foruden husherren, fruene og børnene 3 herremænd og 4 adelige jomfruer. Af tyende fandtes: præceptor, skriver, skytte, ladefoged, kusk, løber, postkusk, røgter, bojer, hyrde-dreng og 6 piger. Gårdens besætning var dette år 16 heste, 40 øksne, 20 køer og 80 får. Estvadgaards hartkorn opgives nogle år senere (1683) til 100 tdr. Bøndergodset var på 286 tdr. htk. Gårdens mark var delt i 11 tægter. Udmarken, som ikke blev gødet, faldt i 14 tægter. Til gården hørte Flyndersø mølle, en forfalden ørredgård og fiskeriet i Flynder Sø, Nikkelborg Sø og Flø. Dette fiskeri var dog lidet rentabelt. I 1682 blev der anlagt en stampemølle ved Flynder Sø. Møllen var udlejet til nogle felberedere fra Skive.

Morten Skinkel døde 1679, og 6 år senere giftede fru Helle Urne sig for 3. gang, med Hans Mogensen Arenfeldt, der 1682 havde afhændet sin fædrengård Rugaard og nu ejede Lyngbygaard ved Århus. Efter hans død i 1689 overtog Helle Urnes søn oberstløjtnant Frederik Christian Rantzau Estvadgaard. Han, der var halvbroder til de to berømte generaler Jørgen og Johan Rantzau, havde selv uden større held forsøgt sig på den militære løbebane og havde kæmpet »mod tyrken på Morea«. Han arvede ved sin svigerfader Jens Rodsteens død i 1706 Rodstenseje og flyttede dertil, efter at han i 1710 havde afhændet Estvadgaard til *Anders Pedersen Brønsdorff*. Den nye ejer, der tidligere havde besiddet Linderumgaard og nu ejede Nørre Elkær og Egebjerg i Vendsyssel, sloges med økonomiske vanskeligheder og måtte allerede samme år pantsætte Estvadgaard og gods for 6.000 rdl. til fru Christine Glud, enke efter justitsråd Hans Mathias Benzon til Skærso. I 1711 nævnes han som forpagter af Rysensten, men synes ikke at have spundet guld heraf, idet han stadig plagedes af kreditorer. I 1723 blev han pantet for skatterestancer, og 3 år senere var han nødsaget til at give sognepræsten i Estvad 6 spanskrørstole i pant for et lån på 12 rdl. Estvadgaard, som skal have været »en skøn ejendom«, da han overtog den, forringedes i

Spisestue til haven 1944 (fot. Bror Bernild).

hans tid, og da den næste ejer, kancellisekretær *Johan Severin Benzon*, overtog den ca. 1726, var godset formindsket og i dårlig stand.

Benzon, der var søn af justitsråd Benzon fra Skærso og Christine Glud, var gift med Frederikke Louise Glud, datter af amtmand Povl Glud, påbegyndte opførelsen af en ny trefløjet hovedbygning i grundmur på Estvadgaard og rejste tillige en ny ladegård, efter at den gamle var nedbrændt. Efter hans død i 1741 lod enken liget »paradere« i Estvad kirke i 8 uger, hvorefter begravelsen foregik med stort ceremoniel. Tillige lod hun klokkerne lyde i Estvad og Rønbjerg kirker hele denne tid, skønt det udtrykkelig var forbudt i loven at ringe mere end 1 time over lig. Resultatet blev, at der blev nedsat en kommission for at undersøge sagen. For at gøre bod lovede fru en at skænke 500 rdl. til Viborg latinskole, og skønt hun senere fortrød dette løfte, måtte hun dog op med pengene.

Jeppe Aakjær har under sine studier af hjemstavnsens historie fremdraget kilder, der afslører Benzon som »en karakter af usædvanlig brutalitet og ondsind« (jvf. »Af min Hjemstavns Saga«, Kbh. 1919, og »Konge, Adel og andre Sallingboer«, Kbh. 1930). Gennem det

Estvadgaard, set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

referat, som Aakjær giver af en sag angående tyveri af et hestedækket på Estvadgaard, får man et levende indtryk af en rå og brutal herremand, der i sin optræden over for de ham undergivne bønder gav sit sygelige raseri frit spil. Det var lykkedes herremanden, »sekretæren«, som han i daglig tale kaldtes, at få en af sine bønder, Jørgen Eskesen, til at tilstå tyveriet af dækket og at angive sin broder Simon Eskesen som hæler. Det er den medfart, som denne sidste, hans kone Anna Pedersdatter og deres halvvoxne søn, Peder Simonsen, kom ud for fra sekretærens side, som gav anledning til retslig anklage mod Benzon. Sagen trak længe ud og endte med en landstingsdom af 21. september 1740. Med dommens ordlyd lød anklagerne således: »Citanterne . . . sigter og saggiver . . . Secretair Bentzon paa Estvadgaard, først fordi han uden Lov og Dom haver frasat dem deres iboende Huus i Kiising Bye og bemægtige sig alle deres Effecter og Løsøre og paa Tacksigelsens Fæst, saa og Søndagen nest-effter i Aaret 1736 ladet Manden slaae i Hals-Jern, som var fæsted paa Brønden paa Estvadgaard, de 2de Dage fra Morgen indtil Aftenen, og hannem arresteret og under samme Arrest paatvungen ham et Fæste et andet Stæd paa sit Gods i Sevel Sogn.

2det, samme Tiid ladet Huustruen Anne Pedersdatter arrestere, aftræke og piske med Riis paa sit bare Legeme indtil hendes Beltested og ladet hende binde fast ved Hender og Føder, desuden self slaget hende med en Tyrepisk, indtil dend gick i Støcker, saa og siden overfaldet hende offentlig paa Wiborg Torv 1737, som det første Tingvidne ved Wiborg Byeting udviiser.

3. haver Secretair Bentzon ladet Sønnen Peder Simonsen inhente i sit Kammer og hannem bagbinde med Stricker, sat en Beegplaster for hans Øyne og ført ham op paa et Kammer paa Estvadgaard og hængt ham op ved Benene, hvor han en hel Nat er blevet hengendes, indtil hand med stoer Møje og om Morgenen undkom, som deris Sigtelse og Saggivelse yderligere og vidtløftig forklarer«.

Retten stadfæstede sigtelserne, som Benzon ikke havde turdet benægte ved ed eller kunnet modbevise, og idømte ham en bøde på 60 lod sølv. Desuden skulle han betale »Citanterne for deris Spot og Smerte til nogenleedis Reparation 50 Rdlr.«. Hertil kom omkostningerne ved processen, som Benzon måtte udrede. Benzon synes også at

være segnet under denne doms vægt, idet han døde få måneder senere. Da Benzons enke lå på sit dødsleje, oprettede hun ved testamente af 4. marts 1745 *Stiftelsen Estvadgaards Kloster*, hvori 6 adelige enkefruer og 6 jomfruer skulle nyde frit ophold og en årlig pension på 40 - 50 rdl. En gård, som hun besad i Viborg, skulle indrettes som fribolig for 7 enker. Samtidig oprettede hun nogle mindre legater. Fruens søstersøn skulle hvert år oppebære 200 rdl. af Estvadgaard. Da indtægterne af godset i disse år var forholdsvis ringe, havde stiftelsen vanskelighed ved at klare de økonomiske forpligtelser overfor klosterdamerne. Foruden Estvadgaard, avlsgården Nørkær samt det tilliggende bøndergods ejede klosteret Estvad sogns konge- og korn-tiende og kongekorntienden af Hvidbjerg og Brøndum sogne (i Sal-ling). Hartkornet heraf var i 1770 henholdsvis: 86½ tdr., 14½ tdr., 344 tdr., 26 tdr. og 22½ tdr. Desuden havde det aktier i banken i København til et beløb af 1.000 rdl. Der var adskillige begyndervan-skeligheder med klosterets administration, og først i 1753 synes stiftel-sen at fungere nogenlunde normalt. Året efter blev fundatsen appro-beret af kongen. Estvadgaard og Nørkær var i 1749 forpagtet ud til landsdommer Frederik Schinkel til Hald for henholdsvis 1.100 og 400 rdl. Forpagtningsafgiften på Estvadgaard steg noget i tidens løb, så-ledes at den i 1795 udgjorde 1.400 rdl. Klosteret styredes af en prior-inde, og en direktør (efor).

Stiftelsen fungerede aldrig helt tilfredsstillende, og i 1802 besluttedes det at stille gården og godset til auktion. Estvadgaards hovedgårds-takst var da 74 tdr. htk. og bøndergodset på 358 tdr. htk. Besætningen opgives til 150 - 60 stude og køer, 14 - 16 heste og mange får. Der meldte sig imidlertid ingen købere, og i 1804 bestemtes det, at fundat-sen skulle ændres, godset sælges og damerne flytte bort fra Estvad-gaard. Den lagdes derefter ind under Ribe stiftsøvrighed med stift-amtmanden og biskoppen som direktører. Stiftelsen består stadig med denne styrelse og dens rentebærende kapital var pr. 31. januar 1963 417.105 kr. De indskrevne damer skal være af adelig stand eller en rangspersons kone eller enke eller ugift datter af en mand i en af de 3 første rangklasser.

Efter at det meste af godset var bortsolgt, afhændedes Estvadgaard med 86½, 26 og 17 tdr. htk. ved auktion 1810 til *Conrad Lundsgaard*.

Af gårdens store areal var langt den største del hede og mose. Conrad Lundsgaard var en dygtig og energisk mand, der gjorde sig bekendt viden om. Han sås meget tit til hest, og selv da han blev over de 80, kom han ridende til omegnens markeder. I hans ejertid blev der 1813 skudt en ulv på Estvadgaards enemærker. I 1815 fik Lundsgaard tilladelse til at sælge over 114 parceller fra gården, som han i 1846 afstod med 46 tdr. htk. til sønnen Anders Frederik Lundsgaard for 30.000 rbdl. Denne havde først ejet Nygaard i Ejsing og flyttede efter at have solgt Estvadgaard 1855 til Langesgaard i Salling. Han var en meget dygtig landmand, foregangsmand på roedyrkningens område og særlig interesseret i kvægavlens fremme. Der var på denne tid flere af adelens store navne knyttet til gårde i Jyllands afsides egne. Hvis ikke det var et tilfælde, har det måske været den voksende interesse for hedens opdyrkning, som gjorde sig gældende. Den næste ejer af Estvadgaard var således en af aristokratiets spidser, lensgreve *Frederik Marcus Knuth* til Knuthenborg, der er kendt bl. a. for sin deltagelse i martsministeriet, hvori han var udenrigsminister. Efter hans død 1856 overtog sønnen lensgreve Eggert Christopher Knuth Estvadgaard, som derefter 1871 købtes af hofjægermester *Charles Adolph Denis de Neergaard* til Gyldenholm og overretsassessor *H. Lund*. Den førstes søn, ingeniør Eigil de Neergaard overtog den efter faderens død 1903 og solgte 1923 hovedgården, men beholdt den 1.350 tdr. ld. store plantage, hvorefter Estvadgaard flere gange skiftede ejer, indtil den i 1944 blev købt af godsejer Karl I. Laursen. 1965 købte civilingeniør Knud Højgaard ejendommen med et areal af 300 tdr. ld. til sin sønnesøn, den nuværende ejer *Hans Højgaard*.

Estvadgaards grundmurede hovedbygning, der stammer fra de første årtier af det 19. århundrede og er opført i to tempi af Conrad Lundsgaard, er en langstrakt længe i én etage med gennemgående frontispice. Det tidligere stråtag er nu afløst af tegl, og bygningen er gennemrestaureret ude og inde, samt forsynet med tidssvarende tekniske installationer. Mens gårdfacaden står i blank rødstensmur, er de andre sider hvidkalkede. Avlsgården er opført efter en brand 1892, men har senere gennemgået fornyelser. I den store have ses øst for den nuværende hovedbygning, på randen af engdraget, det store voldsted, hvor borggården sikkert blev anlagt i det 16. århundrede sam-

RINGKØBING AMT

men med ladegården. Johan Severin Benzon fornyede dette anlæg, idet han flyttede ladegården hen vest for voldstedet, på hvilket en enkel trefløjet, grundmuret hovedbygning stod under opførelse i 1740'erne, vistnok med N. H. Rieman som bygmester. Dette anlæg nedbrødes 1815 - 18, og også herskabsbeboelsen flyttedes nu væk fra voldstedet, der udlagdes til have.

JENS SØLVSTEN

EJERE

ca. 1450 Erik Nielsen Gyldenstjerne
1569 Peder Munk
1614 Jakob Lykke
1621 Johan Rantzau
1710 A. Pedersen Brønsdorph
ca. 1726 J. S. Benzon

1745 Stiftelsen Estvadgaards Kloster
1810 C. Lundsgaard

1855 Fr. M. Knuth
1871 C. A. D. de Neergaard og
H. Lund
1923 - 65 Forskellige ejere
1965 H. Højgaard

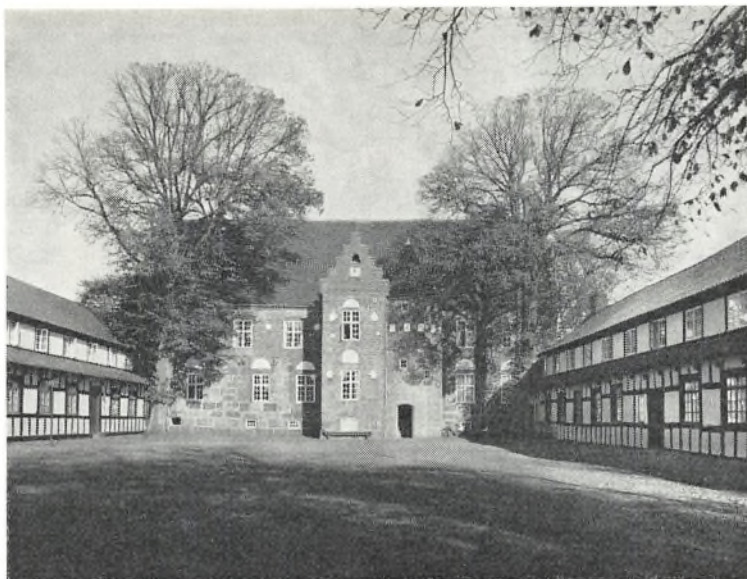
BYGNINGER

Borg- og ladegård på voldsted

1740'erne Trefløjet hovedbygning i
ét stokværk opført ved
N. H. Rieman (?)

1815 - 18 Bygningen nedrevet
ca. 1815 - 34 Hovedbygningen opført

1892 Avlsgården opført efter brand

Borggården set fra syd (fot. Niels Elswing).

Krabbesholm

Skive købstad, Viborg amt

Fra hjertet af Jylland, fra egnen mellem Silkeborg og Herning, vrider Skive Å sig trægt frem gennem magre hedeegne, hvor der før var skove med eg og bøg, lind, hassel og esp, hvori bjørne og ulve søgte skjul, hvad hedens stednavne den dag i dag taler højt om; og gravhøje og dyrkningspletter i de mest øde egne vidner om, at der i længst henfarnede tider rørte sig mere liv her end i de senere århundreder. Ved åens udløb i Limfjorden lå det gamle Skivehus, et kongeligt slot, der værnede indsejlingen, og bag hvis ryg en lille købing søgte ly. Ved åens munding, der stadig rykkede længere mod øst, dannede sig i årenes løb en smule sid eng, og det var vel en af grundene til, at der tæt ved den, i træernes ly, rejste sig en borg, hvis jorder for størstedelen samlede sig om avlsgården hinsides skoven. Krabbesholm hed oprin-

Hovedbygningen set fra nord (fot. Niels Elswing).

delig *Skovshoved*. Det siges, at den skal være dannet af to bøndergårde, *Nørre- og Sønder-Skovshoved*, som lensmanden på Skivehus hr. Niels Høg tilskiftede sig af kong Hans. Helt rigtigt er dette dog næppe. Det ligger nærmere at antage, at han er kommet i forbindelse med gårdene gennem sin hustru fru *Karen Stensdatter Gjøe*, for vist er det, at hun 1524, på et tidspunkt, da hendes mand endnu levede — han døde samme år — ejede en hel del gods, nemlig 33 tjenere i *Hindborg herred*, og netop for en stor del det gods, som senere fulgte med *Krabbesholm* gennem århundreder, mens hendes mand ikke synes at have haft gods i dette herred på det tidspunkt. Hun har vel så også ejet *Skovshoved*; men hvorfra hun har fået den og godset må stå hen; det kan have været arvegods efter hendes forældre, eller det kan have tilhørt hendes første mand, *Erik Andersen Banner*, der døde 1483; i hvert fald kom *Skovshoved* efter hendes død — året er ukendt — ikke til hendes børn med *Niels Høg*, men til en af hendes sønner af første ægteskab, rigsmarsken *Erik Eriksen Banner* til *Kokkedal*, lensmand på *Kalø* (død 1554), og derefter til hans datter fru

Hovedbygningen set fra vest (fot. Niels Elswing).

Magdalene Banner, der bragte den til sin mand, rigsråden *Iver Krabbe* til Østergaard, efter hvem den fik sit nye navn. Han forøgede dens tilliggende noget og fik oprettet sit gods i Resen sogn og 2 gårde i Intrup til et eget birk. Dette birk var såre beskedent — Resen sogn er kun 73 tdr. htk. — og et forsøg en senere ejer 1758 gjorde på under det at få samlet alt sit gods under Krabbesholm og Skivehus, 6 - 700 tdr. htk., strandede; birket blev da ved at bestå i sin ringhed til 1821, da det nedlagdes.

Iver Krabbes fader havde bygget Østergaard i Åsted sogn. Selv besluttede han sig til at opføre en ny bygning ved Skovshoved i meget smukke omgivelser: en lille skov mod vest og nord, fjorden mod øst, grønne enge mod syd. Det var en lun plet. Her rejste sig på et firkantet voldsted med flad profil den bygning, der står endnu, et pynteligt hus med fladloftet kælder og to stokværk, fundament af prægtige granitkvadre, der også findes benyttet i de næsten to meter tykke mure. Husets længde er 29 meter, dets bredde og højde 10,5 og 20 meter. Gavlene har store blændingskors under stigende høj-

Sidefløjene set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

blændinger med tvillinggrundbuer og kamtakker. Det ottekantede tårn på nordvest-hjørnet har nu pyramidetag, men har tidligere haft et lanternespir af renaissancekarakter. Tæt op mod sydsidens runde trappetårn er, måske efter Iver Krabbes død, opført en karnapagtig udbygning i husets højde. Dens kamgavl er en fornyelse. En udbygning mod nord — en hemmelighed — er forlængst fjernet.

Da Iver Krabbe var død 1561 — muligvis foranlediget af nogle troldkvinders djævelske kunster — beholdt fru *Magdalene Banner* foruden Østergaard også Krabbesholm, hvor hun ofte opholdt sig, og hvis gods hun betydeligt forøgede. Det var jo også hendes fødenegård; den var mest moderne indrettet, og den lå særlig bekvemt, så længe hun var forlenet med Skivehus. På Krabbesholm fejrede hun 1582 en datters bryllup, og dér døde hun 1597. Hun blev dog ikke begravet i sin sognekirke, som hun næsten havde opført fra grunden, men hos sin mand i Åsted kirke. Hendes datter Dorte Krabbe (død 1623) bragte gården til sin mand *Erik Lykke* til Eskjær, der døde 1602. Med hende holdt trange tider indtog på Krabbesholm. Hendes arvinger fragik arv og gæld. Sønnen Hans Lykke blev vel

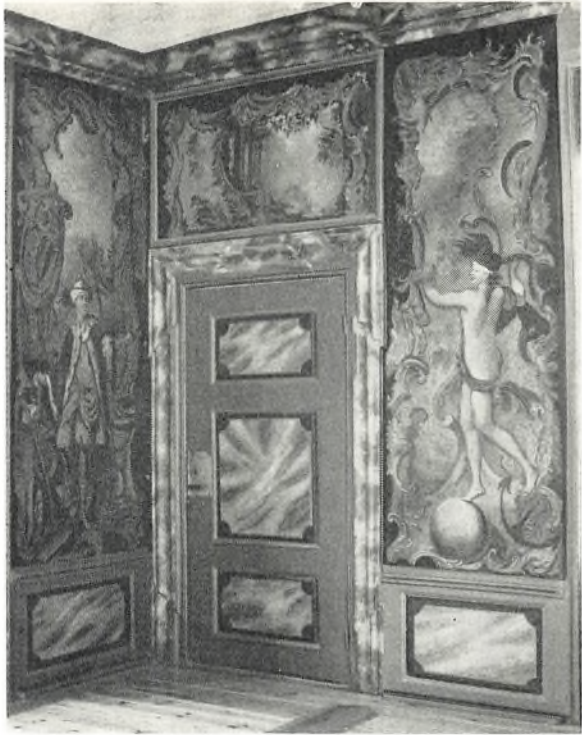
hængende ved gården efter sine forældres død; men han satte den smule, der var tilbage, overstyr ved letsindige forløfter. Allerede da hans første hustru døde 1619, ville arvingerne ikke vedgå arv og gæld; nogle år senere ejede *Anders Friis* en part i gården, som han 1627 solgte til den holstenske adelsmand *Henrik v. d. Wisch*, og fem år senere solgte han Krabbesholm, som Hans Lykke da altså var fortrængt fra, til *Mogens Kaas* til Frøstrup, og da både han og hans hustru fru Johanne Høg døde 1639, gik den over til deres børn, af hvilke sønnen Jens Kaas, der døde i en yngre alder 1662, blev ene-ejer. Hans enke fru Karen Reedtz beholdt derefter gården i en meget lang årrække og synes trods de svære tider, der hjemsøgte land og rige, at have forstået at holde sig oven vande, skønt hun led betydeligt tab ved, at Hørbygaard på Sjælland, som hun havde fået udlagt ved arv, blev tildømt kronen som et hjemfaldent len, og ved at hun ikke fik betalt, hvad der tilkom hende for 74 ryttere, hendes mand i krigens tid havde hvervet som ritmester. Hun var oprindelig en særdeles velstillet dame, men gik ligesom sin ulykkelige nabo på Skivehus, Christian Gjedde, økonomisk tilbage, bl. a. på grund af en kostbar husholdning. Fra 1680'erne var hun stærkt forgældet, havde måttet pantsætte det meste af sin ejendom og kunne ikke svare de kongelige skatter. Men hun holdt sig dog på gården.

I hendes tid (1662) var Krabbesholm med skov, mølle og fiskeri takseret til 48 tdr. htk., det tilliggende gods til 274 tdr. og Dølby sogns kongetiende samt Lyby og Resen sognes konge- og kirketien-der, som hun havde i fæste, til omtrent 60 tdr. htk. Godset bestod navnlig af hele Resen sogn, de tidligere nævnte 2 gårde i Intrup, 8 gårde i Hem, 4 i Trustrup og nogle mere spredte gårde og huse. Ved Christian V's matrikel nedsattes hele gårdens hartkorn til 30 tdr., foruden $\frac{1}{4}$ td. mølleskyld af en lille vandmølle, der senere blev øde, godsets til godt 200 tdr. Halvandet hundrede år derefter nedsattes gårdens hartkorn yderligere — ved matriklen af 1844 — til $21\frac{1}{2}$ tdr. ager og eng, skønt dens areal ikke var formindsket. Det sidste tal giver sikkert det korrekteste udtryk for gårdens værdi, thi sandt at sige tyder alt på, at den som avlsgård betraget alle dage var temmelig uanselig, målt med hovedgårdens alen. Dens udsæd angives 1662 til 28 tdr. rug, 15 tdr. byg og 30 tdr. havre, hvilket svarer godt til,

at det en god snes år senere oplyses, at der kun var 152 tdr.l.d. under plov, og at jorden hvilede i 4 år efter at have været brugt til sæd i andre 4 (byg, rug, rug, havre). I årenes løb udvidedes ageren naturligvis noget, men det gik meget småt, for godt 100 år senere (1791) var der endnu kun 190 tdr.l.d. Ingeniør Fugl, som fra 1871 ejede gården, tog imidlertid fat på opdyrkningsarbejder, og gården nåede op på omtrent 250 tdr.l.d. ager. Da dens dyrkede jorder lå hinsides skoven, lå de meget ubekvemt; de karakteriseres i øvrigt (1803) som »en sammensætning af mindre og større bakker«, men jorderne var dog gode, tildels særdeles gode.

Fru Karen Reedtz levede til 1709; allerede 1696 havde hun ved testamente bestemt, at datteren Johanne Sophie Kaas og hendes børn med brigadér Frans Juul, som da og længe efter endnu var i live, skulle have gård og gods efter hendes død. 1719 solgte fru Johanne og hendes børn den til major *Frederik Sehested* til Rydhave, for hvem den var en mindre vigtig besiddelse, og hans enke, fru Birgitte Sophie Sehested overdrog 1743 ejendommen til sin svigersøn *Verner Rosenkrantz*, den senere baron til Willestrup. Først efter at han i 1755 var blevet amtmand over Skivehus amt, synes han at være flyttet til Krabbesholm. Dermed oprinder gårdens egentlige glanstid.

Verner Rosenkrantz, der nærede interesse for fædrelandets historie og samlede på portrætter af navnkundige mænd, var en grand-seigneur, der åbenbart følte sin værdighed som baron og som den enevældige konges repræsentant i amtet. Han førte stort hus på Krabbesholm, og for at skaffe det selskabelige liv en stilfuld ramme foretog han store forandringer ved bygningen ude og inde. Efter tidens smag blev murene overkalkede — hvilket en senere tid dog heldigvis har udslettet sporene af — vinduerne gjort store og de to lange male-riske sidefløje af bindingsværk, der i en længde af 45 meter løber fra stenbygningen mod syd, blev vistnok opført af baronen for at skaffe plads til hele det ydre apparat. Det er dog muligt, at fløjene hører til det oprindelige anlæg. Ved indkørselen til borggården byggedes en anelig portal i rokokostil — forlængst forsvundet — og den gamle ladegård blev flyttet ned fra bakken bag skoven til nord for hovedbygningen, hvor dens solide egebindingsværk holdt ud indtil 1908, da den blev nedrevet. Mens meget af alt dette altså nu er borte, er til

*Hjørne
af riddersalen
med malede
tapeter af
O. C. Wass-
mann fra
1759 og dør til
tårnværelse
(fot.
Niels Elswing).*

vor tid bevaret en stor del af den indvendige dekoration, navnlig riddersalens udsmykning, der blev foretaget af maleren Olaus Carolus Wassmann, »husmaler hos gehejmeråd Verner Rosenkrantz«. Rosenkrantz har rimeligvis også benyttet hans hjælp ved moderniseringen af Willestrup, thi han boede en årrække i Store Arden, nær ved denne gård; dér blev han gift, og dér døde hans første hustru 1759. Han giftede sig igen, mens han arbejdede på Krabbesholm; begge ægtefolkene døde i Randers 1784. Hans lofts- og vægmalerier med allegorisk-historiske scener i riddersalen på Krabbesholm er daterede 1759 og benævnes »et hovedværk i jysk rokoko«. Ligesom Rosenkrantz havde anlagt en have i fransk stil på sit baroni, har han vistnok udvidet og forskønnet haven ved sin amtmandsresidens; den danner endnu med sine løvrige træer en smuk ramme om gården.

Som amtmand tog Rosenkrantz afsked 1773 og flyttede til Willestrup, hvor han døde fire år efter, og samme år solgte han både Krabbesholm og Skivehus; begges tilliggende af tiender og gods havde han forøget betydeligt. Køberen af den første var grev *Adam Frederik Trampe*, der ligesom sin forgænger synes at have ført ret stort hus i de stilfulde omgivelser og vistnok også havde midlerne dertil, da han var gift med en datter af general Poulson til Børglum Kloster, der var en velsitueret mand. Krabbesholm solgte han 1785 til *Hans Rasmussen* og flyttede derefter til Fyn, hvor han slagtede et par herregårde. Dette salg dannede overgangen til en ny tid. De fornemme godsejere afløstes af jævne proprietærer; forpagterne forsvandt, fordi ejerne selv tog sig af gårdens drift; reformtiden var inde og satte også her sine spor, selv om det gik langsomt, fordi hverken Rasmussen (død 1819) eller hans svigersøn *Jens Dalsgaard*, der til 1832 var medejer af gården og derefter eneejer, synes at have været stærkt grebne af alt det nye, der kom frem. Mest iøjnefaldende var det sikkert, at den førstnævnte, der havde tilknytning til Fyn, straks gav studene løbepas og gik over til mejeridrift, så at Krabbesholm måske var den første gård i Salling, hvor denne reform fandt sted. Han må dog snart have erfaret, at forandringen ikke var heldig, for en snes år senere var det igen studene, der gjorde sig tilgode med markernes afgrøde og tiendekornet; en menneskealder senere var kørerne igen de dominerende, men — i hvert fald senere — fededes der også om vinteren en del stude. Efter de spredte oplysninger, der foreligger, var studenes antal i første halvdel af det 18. århundrede vist i reglen godt og vel 100, senere kun 50 - 70; af får holdtes i sin tid en flok på 100 stk., og i Dalsgaards tid omtales endog en talrig og velholdt flok racefår.

De forandringer, Rasmussen i øvrigt foretog, synes i det hele taget at have været af ringe betydning; dog fandt en del udskiftning sted på godset, og af dette bortsolgte han over 100 tdr. htk., men gården vedblev dog at være komplet lige til nytår 1832, og der gik endda adskillige år, før det sidste gods frasolgtes. I Salling var der kun to herregårde, som havde komplet gods længere op i tiden, nemlig Bustrup og Junetgaard. Dalsgaard, der var fader til maleren Christen Dalsgaard, var som landmand konservativ som sin svigerfader;

Herregården og Skive Fjord set fra sydvest ca. 1750. Maleri på Krabbesholm.

det er blevet skarpt udtrykt af en broder til geografen Rink, der 1838 gjorde en rejse i Jylland, idet han med få ord slår fast, at sædskiftet på Krabbesholm var det sletteste, han endnu havde truffet under sine rejser, nemlig byg, rug, 3 gange havre og derefter udlæg til græsning. Kløver, kartofler, raps og meget andet, som man forlængst andetsteds var inde på, var da altså endnu ganske ukendt her. Blicher siger dog, at her var blevet merglet i det store; men om det skyldtes Rasmussen eller hans svigersøn, oplyses ikke. At Dalsgaard ikke des mindre nød sine medborgeres fulde agtelse fremgår af, at han var valgt som suppleant til stænderforsamlingen, men dér synes han ikke at have gjort fyldest, for i stændervisen hedder det:

Den lille Dalsgaard tier kvar
og ser paa sine Fingre,
men kom til Krabbesholm, min Far,
der vil hans Stemme skingre.

I hans tid (1869) blev Skive havn anlagt på gårdens grund, hvorved der fremtidig tilflød dens ejer en del indtægter; længe før havde byen haft en ladeplads sammesteds.

Året efter Dalsgaards død 1870 solgte hans arvinger Krabbesholm med det ved havnen liggende teglværk, som alt eksisterede 1785, men uden tiender eller gods af nogen art, for 90.000 rdl. til ingeniør *N. C. Fugl*. Under ham og hans efterfølger jægermester *T. R. Rosen* (1887 - 98) blev gården i flere henseender gjort delagtig i de nyeste

Fra forstanderlejligheden ved østgavlen (fot. Niels Elswing).

fremskridt på landbrugets område og i dem, de tidligere ejere havde manglet blik for. Fugl opdyrkede således ved hjælp af dræning og mergling omtrent 40 tdr. ld. moseagtige enghuller med kildevæld, hvorved gårdens agerland nåede op på ca. 250 tdr. ld., der af Rosen blev delt i atten skifter, hvoraf 2 og 2 fulgtes ad i rotationen. Af væsentlig betydning var det, at Fugl inddæmmede en eng på 60 tdr. ld., som forhen havde lidt under oversvømmelser, der bl. a. havde vanskeliggjort høets indavling. Kvantiteten tog derved af, men kvaliteten forbedredes; en yderligere forbedring var det, at Rosen indførte kunstig vanding. Engens areal var ved denne tid ca. 80 tdr. ld. og, som alt nævnt, var ageren ca. 250. Da gårdens samlede areal var 440 tdr. ld., blev der til skov, have og gårdsplads m. v. 110 tdr. ld., hvoraf skoven udgjorde 90 - 100. Også den tog de to nævnte ejere sig af og fik indført en fast plan for dens fremtidige drift, hvad den i høj grad trængte til, da den i århundreder var blevet forsømt og mishandlet. Denne skov, der burde have været en af Krabbesholms største herligheder, fordi egnen helt igennem var såre skovfattig, var alle-

rede 1662 så ussel, at den ikke var sat for svins olden og aldrig blev matrikuleret. 1743 siges det dog, at der var egetræer i den, men i øvrigt kun hessel og lidt hyld, tjørn, hybentorn og røn; henved et halvt hundrede år senere nævnes flere skovtræer (eg, esk, elm og el), men der var kun ringe fremvækst, skønt den »dog årligen nu om sommeren bliver fredet for løsgang«; 1805 benævnes den »det såkaldte krat«, og at Blicher senere omtalte den som den bedste skov i Salling var kun en ringe trøst. Selv om den nu i godhed må vige for Eskjærs skov, er den dog kommet på fode og har været til stor glæde for egnen, navnlig for skiveboerne, der en tid lang betalte 500 kr. om året til ejeren for at have fri adgang til dens søndre del.

Da jægermester Rosen, der på mange måder havde forstået at udvikle gårdens muligheder, døde 1898, kom den til hans søn C. C. Kr. Rosen, der beklædte adskillige tillidshverv. Han kom kun til at eje den i en ret kort årrække og dermed var gårdens historie ude, da den — som så mange andre — beklageligvis sprængtes i stumper og stykker. I 1904 solgte Rosen 40 tdr. ld. skov — skovens nordre del — til opførelse af et andels-sanatorium med plads til 120 patienter; den anselige lysegule bygning med hvide bånd opførtes straks og kunne inden det næste år var til ende tages i brug. Dernæst afhændede han 1906 gården selv med 400 tdr. ld. til et konsortium til ud-

Vægmaleri i riddersalen malet 1759 af O. C. Wassmann.

VIBORG AMT

stykning, og dette overdrog hovedbygningen med haven, skovens søndre del og havnen til *Skive by*, som afstod hovedbygningen med 5 tdr. ld. til brug som *højskole*, og 1907 flyttedes Salling Højskole i Jebjærg hertil. På den nye skole var plads til 125 elever, der hører foredrag i riddersalen, hvor forhen baron Rosenkrantz og grev Trampe holdt deres stive og stilfulde selskaber.

Sidefløjene blev i årene 1925 - 35 moderniseret og hovedbygningen er 1942 - 47 istandsat. Herunder blev bl. a. de interessante malerier i riddersalen restaureret med tilskud fra Ny Carlsberg Fondet. 1949 blev bindingsværksfløjenes tagetage omdannet til elevværelser, hvorfor lange kviste måtte indsættes, og 1958 er umiddelbart syd herfor i haven opført en moderne gymnastikbygning ved arkitekt Kristian Nielsen. En ny gennemgribende istandsættelse af det gamle stenhus er udført.

S. NYGARD

EJERE

- 1524 Karen Stensdatter Gjøe
Erik Banner
- 1554 Iver Krabbe

- 1561 Magdalene Banner (Krabbe)
- 1597 Erik Lykke
- ca. 1621 Anders Friis (parthaver)
- 1627 Henrik v. d. Wisch
- 1632 Mogens Kaas
- 1719 Fr. Sehested
- 1743 V. Rosenkrantz

- 1773 A. Fr. Trampe
- 1785 H. Rasmussen
- 1832 J. Dalsgaard
- 1871 N. C. Fugl
- 1887 T. R. Rosen
- 1906 Skive kommune
- 1907 Krabbesholm Højskole

BYGNINGER

- Kaldt Skovshoved

- ca. 1555 Nordfløjen med to tårne
opført på voldsted og kaldt
Krabbesholm
Sydlig udbygning opført

- Bindingsværksfløjene opført (?),
portal opsat, ladegården flyttet
og indvendig istandsættelse

- 1907 Indrettet til højskole
- 1925 - 35 Bindingsværksfløjene
moderniseret
- 1942 - 47 Nordfløjen istandsat
- 1949 Kviste indsat i bindingsværks-
fløjene
- 1958 Gymnastikbygning opført
ved Kr. Nielsen

Krabbesholm, set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elswing).

Kærgaardsholm

Håsum sogn, Rødding herred, Viborg amt

Vor viden om Kærgaardsholms historie i middelalderen er såre beskednen. Oprindeligt var der to hovedgårde i Håsum sogn, nemlig foruden Kærgaardsholm en gård ved navn Vellumbaard. Disse to gårde blev i 1545 sammenlagt af fru *Anne Lange*, der igennem længere tid havde ejet Vellumbaard og nu købte Kærgaardsholm. Denne sidste gård tilhørte ved 1400-tallets midte fru *Sophie Bosdatter Høg*, derefter hendes søn Henning Eriksen til Hostrup. Hans enke *Karen Krabbe* ejede gården 1484, og den tilhørte derefter hendes brodersøn Niels Krabbe, hvis svigersøn *Eiler Lykke* 1545 solgte den til ovennævnte fru Anne.

Fru Anne Lange var enke efter Melchior Glob, men giftede sig efter nogle års enkestænd med *Gregers Ulfstænd*, der gjorde de to gårdes forening endnu fastere, idet han lagde Vellumbaard helt ind

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

under Kærgaardsholm, eller, om man vil, Kærgaardsholm under Vellumgaard; thi den fælles hovedbygning blev opført på Vellumgaards tidligere grund; men de sammenførte gårde kom i al fald til at bære Kærgaardsholms navn. Selv om de var lagt sammen, regnedes de to gårdes hartkorn dog i de følgende årtier hver for sig, når officiel opgørelse foretoges.

Fru Anne Lange døde 1559 og Gregers Ulfstand 1583. Efter dem sad deres søn Melchior Ulfstand på gården til 1617. Derefter ejedes den af hans enke og hans søster, der var gift med Stygge Høg (Banner), og efter hans død ca. 1630 var sønnen rigsråd *Mogens Høg* ejer af Kærgaardsholm. Han indtog en udpræget konservativ holdning og skildres i øvrigt som en ikke særlig fremtrædende »god, enfoldig mand«, der interesserede sig mere for »brug af øksne og pund end for kristenhedens velfærd«. Mest kendt af eftertiden er han måske blevet ved at være en af de to råder, der i 1658 blev sendt Karl X Gustav i møde, da han rykkede frem mod København.

1661 døde Mogens Høg, og Kærgaardsholm overgik til hans arvinger, datteren Lisbet, gift med baron *Ejler Holck*, og dattersønnen *Jakob Ulfeldt*, der havde arvet betydelige midler, men alligevel livet igennem var i økonomiske vanskeligheder. Hans heftige sind gjorde ham tillige til en meget uomgængelig ægtemand for hustruen *Christense Daa*. Engang skød han efter hende med en bøsse og sårede hende alvorligt. Sagen gik til højesteret, som 1686 dømte *Jakob Ulfeldt* til deportation til Indien, men dommen ændredes dog senere til almindelig landsforvisning med henblik på, at han kunne få lejlighed til at lade sig hverve til udenlandsk krigstjeneste. Han måtte dog samtidig forpligte sig til ikke at træde i tjeneste hos en magt, der gik i krig mod Danmark. *Ulfeldt* var imidlertid ked af at måtte forlade landet, og som et første skridt til at udvirke tilladelse til at komme hjem igen forsonede han sig med hustruen, som han derefter fik til at gå i forbøn for sig. Det synes dog ikke at have hjulpet; men alligevel blev hans ophold i udlandet kun af kort varighed. Uden tilladelse vendte han hjem i foråret 1688; i spidsen for en væbnet bande begyndte han at farte rundt i landet. Det kunne naturligvis ikke tolereres, og i slutningen af juli udgik der ordre til rytterobersterne om at arrestere ham, og under en kort ildkamp en månedstid efter blev han så hårdt såret, at han få timer efter afgik ved døden.

Hans enke trøstede sig snart, og i 1690 giftede hun sig med *Mogens Jørgensen Kaas*. De to levede i små kår på Kærgaardsholm i et par år, hvorefter *Christense Daa* døde, og kreditorerne overtog godset. *Ejler Holcks* part af Kærgaardsholm var imidlertid kommet til landsdommer *Jens Lassen*, der 1688 synes at have siddet med hele gården, som *Christense Daa* dog fik udlagt.

Hovedkreditor var *Laurids Nielsen*, som imidlertid døde, inden sagen var endeligt bragt i orden, hvorfor det blev hans enke *Anne Pedersdatter*, der i 1693 fik skøde på godset, som hun straks videregav til *Christen Christensen Linde* til *Volstrup*, en af datidens største godssamlere i Jylland, der erhvervede meget store dele af jorderne mellem *Lemvig* og *Skive*. I hans tid opslugtes *Vellums* jorder helt af Kærgaardsholm. Efter hans død i 1706 overtoges godset af sønnen *Niels de Linde*, der ligesom faderen var en dygtig mand og en stor godssamler; men medens faderen havde haft en halv snes hovedgårde,

nåde denne søn ikke at få mere end fem samlet sammen. Niels de Linde byggede nye bygninger på Kærgaardsholm, en trefløjet borgegård af mur- og bindingsværk. Omkring borgegården var der grave, og derover førte to vindebroer, den ene til den østre, den anden til den vestre ladegård. Disse bygninger stod til ind i 1880'erne. Også på de kirker, der lå til hans gårde, ofrede Niels de Linde ikke så lidt; men overfor sine fæstebønder skal han have været en hård hals og en meget krævende herre, der øgede deres hoveri. 1746 døde han, og Kærgaardsholm overgik sammen med de øvrige store besiddelser til hans eneste søn og arving Christen de Linde.

Kærgaardsholm havde i disse år fået sine tilliggender af fæstejord betydelig udvidet, således at der nu lå ca. 350 tdr. htk. bondejord til godset, der havde en hovedgårdstakst på ca. 44 tdr. htk.

Christen de Linde, hvis fader og bedstefader havde været højt begavede og meget driftige mænd, var selv yderst slet begavet. Mod familiens ønske giftede han sig efter en skandaleproces med sin faders »husholderske« Maren Loss, en skomagerdatter fra Horsens. Efter nogle livlige år på Tirsbæk flyttede parret tilbage til Kærgaardsholm, hvor fru indledte et forhold til en ung og køn forvalter ved navn *Jørgen Hvas* uden smålig hensyntagen til ægtemanden, og da denne oven i købet var så hensynsfuld at græmme sig ihjel 1756, giftede de sig. Hvas købte forinden vielsen en kancellirådsbestalling for at kunne være sin tilkommende en standsmæssig ægtemage. Få år efter blev han adlet under navnet *de Lindenpalm*, og Maren Loss og hendes nye mand oprettede et hospital i Håsum til minde om salig Christen de Linde. Parret ville naturligvis bo på det bedst beliggende af deres godser, Tirsbæk. De øvrige blev solgt, Kærgaardsholm i 1758 til ritmester *Johan Glud*.

Gården havde et høslæt på ca. 750 læs, og i århundredets midte var det i udpræget grad studene og fårene, godsets ejere lagde vægt på, medens koholdet kom i anden række; men ret snart skete der en væsentlig forskydning i dette forhold. En opgørelse fra 1777 viser os, at studeholdet er halveret (fra ca. 150 til ca. 70), medens godset holder et større antal malkekvæg. Heraf tør formodentlig sluttes, at gården har haft et større mejeri. Denne ændring i driften er muligvis indtrådt nogenlunde samtidig med, at godset i 1766 efter Gluds død

købtes af *Peder Olesen Obel*, der havde været købmand i Thisted.

I 1777 kom det til et mærkeligt intermezzo i Kærgaardsholms historie, idet godset i dette år købtes af en spekulant ved navn Mads Andreassen Opitius, som imidlertid kun havde det en månedstid, hvorefter han så sig nødsaget til at gøre opbud, og Kærgaardsholm atter erhvervedes af Peder Obel, der dog allerede 1780 solgte den til Niels Willemoes, der kort tid efter fik Peder Hansen til Landting som medejer.

Fra 1792 foreligger en taksations- og vurderingsforretning, der viser os, hvordan Kærgaardsholms bygninger så ud på den tid. Det var de af Niels de Linde opførte solide bygninger. Der var for det første borgegårdens tre fløje. Vestfløjen bestod af 27 fag og rummede 10 værelser, nord- og sydfløjerne bestod hver af 20 fag. Vestfløjen var den egentlige hovedbygning, nordfløjen var køkkenfløj med bryggers, bagerovn etc., medens sydfløjen rummede 8 beboelsesrum. Dernæst ladegården: her nævnes 6 bygninger, nemlig en større og en lidt mindre kornlade samt 4 stalde, hvoraf de to udelukkende synes at have været forbeholdt studene. Heste behøvede man ikke megen plads til; thi hovbønderne skulle selv møde med heste til hoveriarbejdet på hovedgårdens marker, hvorfor godset selv kunne nøjes med at holde ganske få. Svineholdet var ligeledes ret ubetydeligt.

1799 blev Peder Hansens enke Mariane Bernstorff eneejer af Kærgaardsholm, som hun 1802 afhændede med 44, 79 og 245 tdr. htk. til Poul Kristensen Holst, der omkring 1805 foretog et radikalt bortsalg af fæstegods, hovedgårdsjord og tiender. Nogle større parceller, der solgtes fra, blev til en ny Vellumgaard, i dag en ejendom på ca. 200 tdr. ld. Samtidig opstod den ca. 280 tdr. ld. store afbyggergård Nyholm, samt Lundholm.

Holst var stærkt forgældet, og da der i det 19. århundredes andet tiår kom svære tider for landbruget, specielt det større landbrug, gik han fallit, og Kærgaardsholm blev i 1820 overtaget af Ulrich Christian v. Schmidten, der havde et stort pant i ejendommen. v. Schmidten er forøvrigt endnu mere kendt som »godsslagter« end Holst, og heller ikke her fornægtede hans passion sig. Han reducerede yderligere Kærgaardsholms tilliggende. 1826 måtte han gøre opbud, og i den næste halve snes år fulgte ejerne hastigt efter hinanden. Fra begyn-

VIBORG AMT

delsen af 1830'erne ejedes den af *Jens Gramstrup*, efter hvis død den i 1853 overgik til sønnen F. Gramstrup; efter ham ejedes den af hans søn *L. Gramstrup* i forening med *P. A. Sørensen*.

I 1880'erne blev den gamle hovedbygning nedrevet og de nye bygninger opført sydvest derfor. Det gamle voldsted måler ca. 32 × 25 m og har på tre sider endnu vandfyldte grave. Både østre og vestre ladegård kan spores i terrænet. Også i det 20. århundrede har ejerne skiftet med stor hyppighed; ialt elleve gange, indtil direktør *Christian M. Elgaard* i 1937 overtog det nu stærkt reducerede gamle herresæde, hvortil der efter de gentagne udstykninger kun hører 215 tdr. ld. 1954 blev ejendommen overtaget af sønnen *Kaj B. Elgaard*.

SIGURD JENSEN

EJERE

ca. 1450 Sophie Bosdatter Høg
1484 Karen Krabbe
ca. 1515 Eiler Lykke
1545 Anne Lange
1551 Gregers Ulfstand

1620 - 30 Flere parthavere
ca. 1630 Mogens Høg
1661 Ejler Holck og Jakob Ulfeldt
1690 Mogens Kaas
1693 Christen Linde
1706 N. de Linde

ca. 1756 J. Hvas (de Lindenpalm)
1758 J. Glud
1776 P. Olesen Obel
1780 - 1830 Forskellige ejere
1830 J. Gramstrup
L. Gramstrup og P. A. Sørensen

ca. 1900 - 37 Forskellige ejere
1937 Chr. M. Elgaard
1954 K. B. Elgaard

BYGNINGER

Hovedbygning opført på voldsted

Trefløjet hovedbygning opført på voldsted

1880'erne Hovedbygningen flyttet og voldgraven sløjfet

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

Bustrup

Ramsing sogn, Rødding herred, Viborg amt

Ældre tiders herremænd var ikke blot mer eller mindre velhavende jorddrotter. De var tillige landets første mænd, på deres skuldre hvilede ansvaret for statens styrelse og i hvert fald gik de forrest, når ufred truede land og rige. Først med adelens forfald blev dette forhold ændret, og herremændene i de senere århundreder var navnlig landmænd, privatfolk, der højst gjorde en indsats i det hjemlige sognestyre og overlod statsstyrelsen og udenrigspolitikken til de få udvalgte blandt deres standsfæller.

Bustrup fulgte imidlertid ikke helt denne almindelige udviklingslinie. Blandt dens ejere tælles i ældre tider fremtrædende adelige stormænd, men også langt senere har gården været besiddet af mænd, hvis navne har klang i den danske historie. Af den første kategori var Tyge Krabbe, den hårdkogte forkæmper for den døende katoli-

cisme i Danmark, og hans søn Erik Krabbe, den bekendte retslærde, og af den sidste må nævnes Poul Klingenberg, som reorganiserede det danske postvæsen i slutningen af det 17. århundrede, og helt ned mod vor egen tid Hans Broge, storkøbmanden fra Århus.

Om disse grupperer sig så resten af ikke så bekendte ejere. Man kender dem fra midten af det 15. århundrede. I seks generationer gik Bustrup i arv fra fader til søn af slægten Krabbe. Den hørte i det hele taget hjemme på disse kanter, lader det til, en noget uregerlig race, hvis de alle lignede Niels Mikkelsen, som i 1408 måtte afstå sit gods i Fiskbæk for brud på tingfreden. Hans søn var hr. *Morten Krabbe*, rigsråd og landsdommer i Jylland, som skrives både til Bustrup og Nissum, det senere Østergaard, og hvis søster Karen havde Hostrup. Det næste slægtled var Niels Krabbe til Hostrup og Torp samt Vejerslevgaard på Mors, hvilken sidste gård han fik udlagt på et skifte holdt på Bustrup 1481. Hans søstermand, Jens Olufsen, skrev sig til gården i 1450'erne, men broderen hr. Mogens Krabbe blev nok til sidst eneejer af Bustrup, som hans søn hr. *Tyge Krabbe* arvede efter ham.

Tyge Krabbe er kommet til at stå som et symbol på den stærke pavekirkes sidste kamp i Danmark, en hård hals, fra barnsben opdraget i en hård skole, med »mangen fandens dag i kær og moser«, siger han selv om sin første tid i statstjenesten, som hundedreng hos kong Hans. Siden blev han hjemmevant i kampens tummel, såvel som i en kongelig lensmands tilværelse. Ganske ung havde han selve Københavns Slot, som han ombyttede med Helsingborg, og det førte til, at han med tiden blev mere og mere knyttet til Skåne. Så stejl en herre måtte imidlertid have vanskeligt ved at begå sig med en kongetype som Christiern II, ikke mindst fordi han følte sig personlig krænket af kongen. Det var nemlig lykkedes hr. Tyge at få Fiskbæk-godset tilbageleveret igen under påstand af, at det i sin tid var uretmæssigt frataget hans »oldefader«. Men så kom de gamle brevskaber for dagen og røbede den rette sammenhæng, og kongen tog atter godset fra ham uden lov og dom. Christiern II's stemning kom ved lejlighed frem i et brev fra Stockholm med trusler om, at hr. Tyge skulle bie kongens hjemkomst i Københavns tårn, og 1520 mistede han pludselig Helsingborg len. Han måtte trække sig tilbage til

Hovedbygningen set fra øst (fot. Niels Elswing).

sit private område, til Bustrup, hvor han imidlertid ikke nøjedes med at skumle over kongen. Han synes at have organiseret den voksende modstand mod ham og var i hvert tilfælde en af hovedmændene i den oprørsbevægelse, som 1523 jog Christiern II af lande. Belønningen udeblev ikke. Tyge Krabbe blev rigens marsk under Frederik I og — fik godset i Fiskbæk tilbage, såvel som Helsingborg len. Som lensmand her knuste han det skånske bondeoprør i blod og bar derfor tilnavnet Tyge Basspyd. Det skal have været ham, der lod Christiern II's tro mand, »fornædderen« Niels Brahe, lægge på pinebænken, inden han blev henrettet, og siden gjorde han sig til gode med hans skånske godser, bl. a. Vegeholm, som han forsynede med nye prægtige bygninger, og hvortil han nu oftest skrev sig. Men så kom Grevens Fejde, og skønt Tyge Krabbe altså ikke havde stort tilovers for Christiern II, var han så meget opportunist, at han sluttede sig til grev Christoffer, hvilket imidlertid ikke forhindrede, at mens han varetog grevens interesser i Skåne, så brændte begges forbundsfæller, de jyske bønder, Bustrup i 1534 under Clementsfejden.

Tyge Krabbe skulle dog snart vise sit rette ansigt og faldt på troløs måde grevens tropper i ryggen. »Menederske, æreløse, gudsforgående forræder«, var betegnelser, som modstandernes propaganda ikke helt uden grund hæftede på ham. I nogen grad fik han da også løn som forskyldt, idet han ikke kom til at spille nogen væsentlig rolle, efter at Christian III havde fået magten. Dertil var han i for høj grad de gamle tiders mand og havde for åbent bekendt sig til den gamle kirke. Han døde i 1541 på Vegeholm.

Sønnen Erik Krabbe var en mand af en helt anden støbning, skønt ikke mindre interessant. Bestemt for den gejstlige stand var han blevet domprovst i Roskilde; reformationen ændrede hans løbebane. Han blev rigsråd og lensmand og meget anvendt i diplomatiske sendelser. Han var dr. juris og er navnlig berømt for sine lovarbejder, en god oversættelse til tysk af Jyske Lov og sine forsøg på en fornyelse af de danske lovbøger, bestræbelser, der ganske vist blev på papiret, men røber stor kyndighed og initiativ. Hans datter, den litterært og historisk interesserede Anne Krabbe, tog i nogen grad arven op efter ham. Sønnen med farfaderens navn Tyge Krabbe synes ikke at have arvet nogle gode egenskaber. Han er kun bekendt på grund af sin økonomiske misère, og nu var det slut med Krabbe'rne på Bustrup. Det lykkedes ham blot midlertidig at redde gården for familien ved at skøde den 1602 til broderen Christian Krabbe og svogeren *Mogens Juel*, tiltrods for at der mødte en lang række adelsmænd op og hævdede, at han havde lovet dem fyldestgørelse i sit jordegods for de henvendte 70.000 dl., de tilsammen havde til gode hos ham. Allerede 1606 kom den ene halvdel af Bustrup dog ved indførsel til *Christian Holck*, som også erhvervede Christian Krabbes andel, der 1612 var blevet udlagt til Stygge Høg.

Christian Holck til Rønhave, anvendt i statstjenesten som lensmand, bl. a. på Hald, som gesandt, ja som medlem af regeringen under Christian IV's fraværelser, havde Bustrup til 1632, da han overdrog gården til sin »kære søn« ritmester *Jens Høg* til Vang, gift med datteren Margrethe Holck. Han havde tjent både ved hove, som lensmand og som officer i Christian IV's krige og skulle gøre sig fortjent ved at organisere bøndernes frihedskamp i Vendsyssel mod de svenske besættelsestropper under Torstenssonsfejden. Hans ejertid på Bu-

*Tavle over
hoveddøren
med Jens Høg
og Margrethe
Holcks
våbener fra
kamin i
fruerstuen
(fot.
Niels Elswing).*

strup varede imidlertid kun til 1632, da han solgte gård og gods til *Casper Gersdorff* til Refstrup i Tørrild herred, der havde den en halv snes år, før han i 1650 mageskiftede Bustrup til *kronen*.

Kronens besiddelse blev dog af endnu kortere varighed. Allerede året efter blev Bustrup overdraget et par af statens større kreditorer, svogrene *Leonhard Marselis* og *Albert Baltzer Berns*. Der var pengefolk, der således fik fingre i den gamle adelsgård, mænd, der havde tjent tykt på deres forretninger med den danske stat, Marselis af det bekendte dynasti og Berns, skibsreder og storhandelsmand, gift med hans søster. De var kompagnoner, fælles om et skibsbyggeri

i Neustadt og et kanonstøberi i Glückstadt. Mens de kun stod i forretningsforbindelse med den danske stat, blev deres efterfølger som ejer af Bustrup, Berns svigersøn *Poul v. Klingenberg* tillige kongelig embedsmand i stor stil. Ansat som generalpostmester i 1653 havde han som allerede nævnt reorganiseret det danske postvæsen, hvis udvikling først tog fart efter hans tid. Men trods ublu avance på sine leverancer til staten endte han i fattigdom takket være en kontrakt, han havde arvet efter sin svigerfader. Han døde på en søns gård efter i 1686 at have måttet afstå Bustrup (med 70 og 452 tdr. htk.) for at klare nogle gældsforpligtelser.

Gården blev ganske vist på en måde i familien, idet den overgik til *Regitze Sophie Vind*, som netop 1686 havde ægtet den kendte baron Jens Juel. Hun var nemlig enke efter baron Christian Gyldenkrone, en sønnesøn af Leonhard Marselis' broder. Hendes søn med ham baron *Christian Gyldenkrone* arvede 1692 Bustrup og udkøbte 1702 sine to brødre. Men allerede året efter solgte han godset til den samme år adlede *Oluf Worm von Lasson*, som beholdt den det meste af et halvt århundrede, til etatsråd *Gerhard de Lichtenberg* 1752 blev ejer efter von Lassons død.

Han er ikke den mindst interessante af de Bustrup herremænd, købmanden og storgodsejeren fra Horsens, skønt han næppe lod sin bekendte byggelyst komme gården til gode. Det blev hans efterfølger fra 1764, den første af familien Skow, der siden skulle besidde Bustrup i mere end 100 år, nemlig den senere kammerråd *Peder Skow*, som byggede den nuværende hovedbygning. Han kom til styret i en tid, da bønderne atter begyndte at rejse hovedet efter de lange århundreders undertrykkelse. En af de sædvanlige hoveritrætter opstod, men selv om Peder Skows magtbeføjelse ikke var så stor som salig Tyge Krabbes, så lykkedes det ham at få de opsætsige bønder dømt til tugthuset i Viborg og hovedmanden til fæstningsarbejde i Rendsborg, hvor han måtte trække i »en liderlig slem slavekjol, som krøb fuld af gråbidere«. Men efter at have slidt sin tid ud dernede med en stor jernbøjle om livet, levede Jens ladefoged dog mangan god dag i Ramsing. Peder Skows søn Mogens Skow, senere ejer af Volstrup, overtog 1776 Bustrup, som han imidlertid 1787 afhændede til broderen landvæsenskommissær og kam-

merråd Matthias Skow, efter hvis død 1825 hans sønner Peter og Christian Skow ejede gården i fællig til 1832, da den førstnævnte blev eneejer. Efter hans død 1848 fulgte sønnen Matthias Skow, der endelig i 1869 afhændede Bustrup for 75.800 rdl. til baron *Joseph Emil Adeler* til Eskjær og grev F. C. A. Reventlow. Adeler afhændede siden gården til en af dens mest bekendte ejere, den århusianske stor-købmand *Hans Broge*, der ikke blot var en foregangsmand i sin by og på den danske handels område, men også stærkt landbrugsinteresseret og ejede flere gårde, som han lod drive ved bestyrere, deriblandt altså Bustrup. Efter hans død 1908 var svigersønnen direktør *Chr. Rømer* ejer til 1910, da han solgte gården med ca. 750 tdr. ld. til Udstykningsforeningen for Skive og Omegn. Og så var det altså slut med Bustrups historie som samlet brug.

Bøndergodset var naturligvis længst frasolgt. Hovedparcellen med godt 400 tdr. ld. kom 1911 til Magnus Dahlgaard, der beholdt den til 1917, da et konsortium overtog den, og derefter er det ikke helt let at holde rede på ejerne, idet de næppe allesammen fik skøde. Gården blev dog allerede samme år tilskødet C. Clausen og købmand O. C. Christensen og kom på skiftet 1920 til enken Juliane Christensen. Samme år nævnes både vognmand Ranfeldt og dyrlæge Terkelsen, Brønderslev som ejere, og året efter Roskilde Bank, hvorefter Bustrup på auktion 1921 blev købt af vinhandler P. C. Hansen fra Lyngby, hvis søn Hans Pedersen Hansen arvede den 1934 og 1939 solgte til Erhvervenes Laanefond. Statens Jordlovsudvalg overtog Bustrup til udstykning, idet der 1941 blev tinglyst fogedudlægsskøde til Landbrugsministeriet. Men Arbejdsministeriet købte samme år stamparcellen for 94.000 kr., og bygningerne blev indrettet til ungdomslejr, hvorefter dog allerede 1943 Socialministeriet lejede gården og oprettede den selvejende institution *Bustrup Optagelseshjem* med plads til 48 unge mennesker.

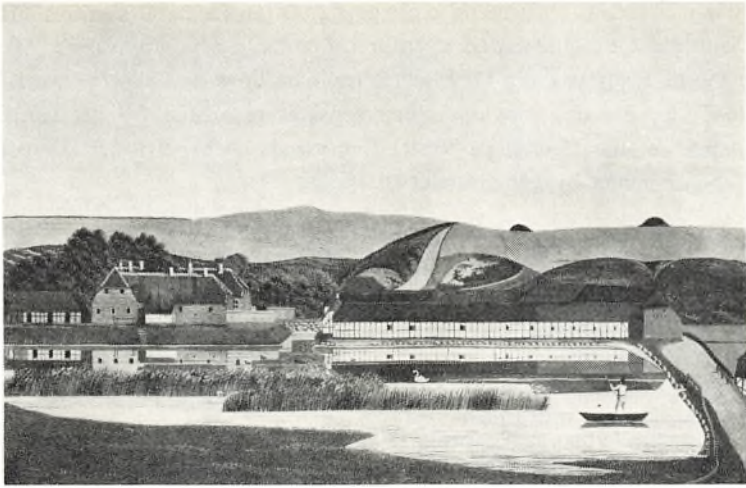
Gennem tiderne har der ikke blot været retstrætter om hovedgårdens tilliggende, også strid om hvilket sogn, den rettelig hørte til, Ramsing eller Lem. Tvivlen skal stamme fra, at »den herre-stands person, som bygte Bustrup og satte bygningen ind på Ramsing ejendom, før den tid havde beboet en anden liden gård i Lem sogn (Vester Bustrup)«. Men alligevel blev han ved at betragte sig — ja,

det er den Håsum-Ramsing sognepræst omkring 1750, der har ansvaret for branderen — som »lem af Lem menighed«. Sagen blev ved et kongeligt reskript af 1749 salomonisk ordnet derhen, at forpagterens og møllerens med deres folk skulle søge Lem kirke, herskabet med deres egne domestikker havde frit valg mellem kirkerne, dog at offeret som forhen skulle deles mellem de respektive sognehyrder.

Bustrup var fra gammel tid en ret betydelig ejendom, 1683 var der nær ved 300 tdr. ld. under plov i indmark og udmark. Efter gammel matrikulering havde den 70 tdr. htk., efter ny fik den godt 46, derunder medregnet møllen på gårdens grund med sine to kværne og tilføjet »en liden eftergroet sø, som er om gården, hvilken borttørker om sommeren og bortfryser om vinteren, så den ikke kan male«. Endnu ned mod år 1900 var agerlandets størrelse omtrent den samme, men ialt havde Bustrup da 728 tdr. ld. Efter udstykningen i 1929 og 1941 er arealet 245 tdr. ld.

Igennem lange tider, vel størstedelen af det 16. - 17. århundrede boede der intet herskab på gården, ja i 1670 - 80'erne ikke engang forpagteren Carsten Rode, der residerede på Lund på Mors. Der var dengang kun en avlskarl på gården og ingen heste eller hopper, da bønderne drev avlingen. Besætningen var i det hele ikke stor, hverken af folk eller fæ, men det blev anderledes et hundrede år senere, da der var flere staldstude på Bustrup end på nogen anden herregård i Salling, nemlig nær ved halvandet hundrede.

Om Bustrup gods foreligger der oplysninger fra ret gammel tid. Det blev aldrig i den forstand helt vel arronderet, så samlede landsbyer i den nære omegn lå under hovedgården, men naturligvis hørte der stadig en del gårde i nabolaget under den. Den ældste fortegnelse fra 1525 specificerer kun det lidt fraliggende gods i Midelsom, Nørlyngs, Hindsted og Fjends herreder, ialt 16 gårde. Der til kom imidlertid 20 hr. Tyge Krabbes tjenere i Rødding herred, foruden »gårdsæderne«, ugedagsbønderne, hvis tal slet ikke opgives. 100 år senere købte Jens Høg hovedgård og mølle med 35 gårde, 2 bol og 18 gadehuse i Ramsing herred, i Håsum, Ramsing, Lem og Krejbjerg sogne, foruden endnu et par fjernere gårde. 1660 nævnes omtrent de samme lokaliteter, gårdtallet noget større på grund af

Gården set fra vest ca. 1850. Gouache af R. H. Kruse (Det kgl. Bibliotek).

udstykning, og det samlede hartkorn, hovedgården inklusive, opgivet til 443 tdr. 1703 var bøndergodset matrikuleret til 306 tdr., siden øgedes det atter. Og endnu i 1832 fulgte der 202 tdr. htk. bøndergods med Bustrup. Men inden århundredets midte var det frasolgt.

Trods den »nedrige« beliggenhed i kær og morads, ja efter den gamle beretning i en sø, har Bustrup næppe nogensinde været befæstet, bortset fra at den naturligvis var omgivet af grave. Der er ganske vist den mulighed, at det hus, som hr. Tyge Krabbe lod bygge anno domini 1521, var af grundmur, men allerede i 1670'erne var de eneste rester af det »en gullands sten« med inskription om opførelsen. Det ældste Bustrup, man nu ved om, var et bindingsværksanlæg, og Christian Holck havde 1626 bygget det store hus, der stod »sønderst på borgegården«. Over skorstenen i fruerstuen så man siden datteren Margrethe og hendes mands Jens Høgs våbener. Måske havde Tyge Krabbe bygget mere end det ene hus, for det hed sig i 1743, at hele den gamle og mådelige bindingsværksbygning var opført af ham, »hvilket ses udhuggen på et tværtræ over porten til borgegården«. Hele det »ganske brøstfældige« anlæg blev som nævnt af Peder Skow erstattet med den trefløjede grundmurede hovedbygning, som stadig

VIBORG AMT

står på gården (i senere tid ombygget for at svare til sit nye formål). Samtidig blev ladegården nyopført af »mur og bindingsværk«. Stenene til byggearbejdet blev hentet fra Landtings og Eskjærs teglværker, idet der dog vist også blev benyttet grundsten fra det gamle kapel, der havde stået på Vester Lem mark, og hvorfra der allerede før var hentet byggematerialer til Bustrup.

MOGENS LEBECH

EJERE

1454 Jens Olufsen
ca. 1470 Morten Krabbe
1511 Tyge Krabbe

1602 Mogens Juel (halvparten)
1606 Christian Holck (halvparten)
ca. 1615 Christian Holck (eneejer)

1632 Jens Høg
1640 Casper Gersdorff
1650 Kronen
1651 Leonhard Marselis og
Albert Baltzer Berns
ca. 1670 Poul v. Klingenberg
1686 Regitze Sophie Vind
1692 Christian Gyldenkrone
1703 Oluf Worm von Lasson
1752 G. de Lichtenberg
1764 Peder Skow

1869 J. E. Adeler
ca. 1880 Hans Broge
1908 Chr. Rømer
1910 - 43 Forskellige ejere
1943 Bustrup Optagelseshjem

BYGNINGER

1521 Bindingsværkshus opført
1534 Gården afbrændt

1626 Sydfløj opført

1766 Hovedbygningen samt
ladegården opført

Hovedbygningen ombygget

Hovedbygningen ombygget

Hovedbygningen set fra nord (fot. Niels Elswing).

Hostrup

Lem sogn, Rødding herred, Viborg amt

I Salling ligger Hostrup sydligt i Lem sogn ned mod Limfjorden, ensomt og i fornem afstand fra sognets øvrige bebyggelse, som det sømmer sig en gammel herregård. Beliggenheden er altså betegnende nok, for Hostrup var en hovedgård allerede i det 15. århundrede, men dens ældre historie er grumme lidt kendt, vel også fordi der næppe lå bøndergods af betydning under gården før ned mod år 1700.

Det var Krabberne på Bustrup, herresædet på skellet til Ramsing sogn, der dominerede som jorddrotter i denne del af Salling, og Hostrup var også længe i deres besiddelse. Fru Karen, Henrik Erikssens efterleverske, besad gården i midten af det 15. århundrede, og mens man ikke kender hans våben og byrd, var hun, *Karen Nielsdatter Krabbe*, en datter af hr. Niels på Bustrup. Meget ved man ellers ikke om hende, og hendes søn med Henrik Eriksen, Peder

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

Henriksen, er sikkert død barnløs, for efter alt at dømme faldt Hostrup tillige med Kærgaardsholm, som hun også havde besiddet, tilbage til slægten Krabbe og nedarvedes inden for denne.

En tradition i sognet, indført i den gamle Liber Daticus, vil ganske vist vide, at gården i »de allerældste tider« skal være ejet af tvende jomfruer, som skænkede to bøndergårde ved Lem kirke til præstegård. Hvad de hed, melder historien desværre ikke noget om, og ret beset er det ikke let at passe dem ind i gårdens ejerliste. Formodentlig arvedes Hostrup af fru Karens brodersøn Niels Krabbe (død ca. 1500); hans ægtefælle Kirsten Bosdatter Høg til Tandrup ejede 1525 flere gårde i Lem sogn og imellem dem den siden forsvundne Hostrup mølle. Deres datter Karen Krabbe var gift med *Eiler Lykke* til Torp, hvis søn Niels Lykke med Karen Mogensdatter Gyldenstjerne havde datteren Anne Lykke, som besad Hostrup i begyndelsen af det 17. århundrede. Hun havde den således 1625, da lensmanden på Skivehus indberettede til cancelliet, at der var opstået trætte om præstevalget i Lem »udi i så måde, at sognemændene havde kaldet en person og udelukt Christian Holck og Anne Lykke, salig

Claus Maltesens, som ere de bedste sognefolk, af deres kaldsbrev«. Christian Holck var Bustrups besidder, og Anne Lykke har haft Hostrup, måske beboet den. Tidligere i århundredet blev den ialtfald drevet som hovedgård, skønt ikke i større stil. Da tog en af dens bønder i Vester Lem på egne og to Nørre Lem mænds vegne tingsvidne, at de »var tjenere til Hostrup og enhver dennem gør ægt og arbejde til forskrevne gård — med ploven, møgagen, ilding, avling, høstgerning og i andre måder, når og så tit de derom tilsigendes vorder«.

Men 1629 var disse tre bønder Erik Juels tjenere, hvilket finder sin forklaring ved, at Erik Juel til Hundsbæk var gift med Sophie Sehested, datter af Anne Lykke og Claus Maltesen Sehested. Denne var statholder på det fjerne Øsel og døde der, og der var ægteparrets søn Niels Sehested kommet til verden. Han faldt 1627 i en kamp på Elben, og siden, i 1639, blev Hostrup solgt af hans enke Birgitte Brahe, efter at fru Anne Lykke forøvrigt endnu så sent som året før var nævnt som Hostrups ejer. Det lille gods' få tønder hartkorn har dog næppe talt ret meget blandt de 1.038 tdr., hun da var takseret til, og hovedsædet i hendes besiddelse var Rydhave.

Køberen i 1639 var *Jørgen Rosenkrantz* til Kjeldgaard, søn af den lærde Holger, selv en fremtrædende mand, øverste rentemester i en lang årrække og forstander både for Herlufsholm og Sorø skoler, i hvilken egenskab han indlagde sig stor fortjeneste. Men sin egen økonomi kunne han, finansministeren, ikke klare. Han måtte sælge Hostrup 1646. Hostrups ny ejer var *Mogens Høg* til Kærgaardsholm, jysk landsdommer og lensmand på Silkeborg, søn af Lisbeth Sehested, en søster til Claus Maltesen, om det nu var derfor, han havde fået kig på gården eller måske havde rettigheder i den. Han udlagde den siden til sin datter Anne Margrethe Høg som hendes mødre-arv, men købte den tilbage igen af hendes mand, oberstløjtnant Corfitz Ulfeldt. Dog kun for allerede 1653 at afhænde den til jomfru *Helle Sandberg*, det syttende af hr. Ulrik Sandbergs 21 børn og datter af en anden søster til Claus Maltesen. Hun boede på Hostrup, hvad næppe har været tilfældet med de foregående ejere. Det fremgår af den klage, hun straks efter overtagelsen indgav til kongen: »Eftersom hun haver købt Hosterrop, (der) haver været en gammel

herregård, dog der haver ikke været adelsfolk derpå i lang tid og holdt hus«, så kan hun ikke slå sig til tåls med sine stolestader i Lem kirke. De var nemlig anbragt under et »poppellethuer«, som var et meget ondt sted, navnlig fordi de folk, der brugte det, »trådte så meget skarn ned af det«. Bispem i Viborg fik da også ordre til at anvise hende andre pladser i kirken. Så måtte bønderne, som veg for hende, nøjes med dem under pulpituret.

Jomfru Helle døde på Hostrup 1660. Hendes arvinger opnåede 1662 kgl. bevilling til at »måtte afhænde Hostrup hovedgård med dens tilliggende gods til hvilke standspersoner, som med dennem købe ville, og de som samme gods sig tilforhandlendes vorder, det for dem og deres arvinger frit og uden opbud til ejendom at måtte nyde«, en bevilling, der ganske vist først var udstedt et par måneder efter, at de allerede havde skødet gården til en mand, som man egentlig ikke skulle tro kunne regnes for en standsperson. Han hed slet og ret *Niels Nielsen* og var fra Skive. Det blev følgelig ham, der indsendte jordebogen over Hostrup i anledning af matrikuleringen 1662. Godset var just ikke imponerende, ialt to gårde, hvoraf den ene dog var dobbeltgården Kurup, den anden en gård i Sønder Lem, tilsammen ca. 40 tdr. htk., hvoraf hovedgårdens var de 21. I henhold til den nævnte bevilling solgte arvingerne dog endnu to gårde, en i Vester Lem og en i Opperby, til samme *Niels Nielsen*, »som boede og døde på Hostrup«. Men ved dette køb var han og hans hustru »efter disse tiders tilstand kommen udi den vidtløftighed, så deres umyndige fem små børn ved den salige faders *Niels Nielsens* død ej har kunnet arve andet middel af løsøre eller andet, end den bare gård Hostrup — hvor endda bygningerne 200 rdl. til deres moder dem fragår — og tvende af forskrevne bøndergårde«.

Det blev ved med at være den rene ynke og elendighed, også efter at der atter var kommet en mand på gården, da børnene havde fået en stedfader *Mads Lauridsen*. Han havde lige så svært ved at klare sig og klagede idelig over skatterne, naturligvis ikke mindre, da gården efter forordningen af 1682 blev beskattet både som en bondegård og en herregård, samme »ringe gård, som hverken på avl eller bygning eller i andre måder er bedre end en bondegård«. Og, jamrer han: »Jeg haver deraf svaret efter landmålingen lige med bønderne

udi alle påbudne skatter og sættes lige så højt udi kop- og kvægskatter som den rigeste adels-person og proprietarie her i Salling, der kan have store avls- og sædegårde, hvortil kan staldes mange øxne og haves meget tilliggende bøndergods og tiender. Derimod på den ringe gård, kaldet Hostrup udi Lem sogn, jeg aldrig haver eller kan opsætte staldøxne, thi avling og bjergning kan ej der til række, og de arme fire bøndergårde dertil ere, hvoraf de tvende ere aldeles øde, og jeg selv må lade drive jorden og klarer skatterne, de andre to at forstrække både med æde- og sædekorn . . .«.

Mads Lauridsen købte 1687 en andel i Hostrup på $9\frac{1}{2}$ tdr. htk. af stedsønnen Niels Nielsen; men både året efter og igen i 1693 måtte han døje militær eksekution. Den første gang drejede det sig om en skatterestance på 14 rigsdaler!

Forholdene på Hostrup var i ingen henseender herskabelige. Bygningen ringe, tækket med strå og besætningen ikke stor, i 1683 4 heste, 2 stude, 4 køer, 4 ungnødder, samt 21 får og svin, mens der holdtes tre tjenestefolk. Der kunne alt i alt avles en lille snes læs hø, fortrinsvis det dårlige mosehø, og af »herligheder« var der så godt som ingen, kun lyng og fladtørv til husbehov — vogn-, plov- og bygningstømmer måtte hentes i Silkeborg. Gårdens egen mølle var forlængst borte, og med heltfiskeriet i Limfjorden, hvor forstranden hørte til Hostrup, var det gået meget tilbage.

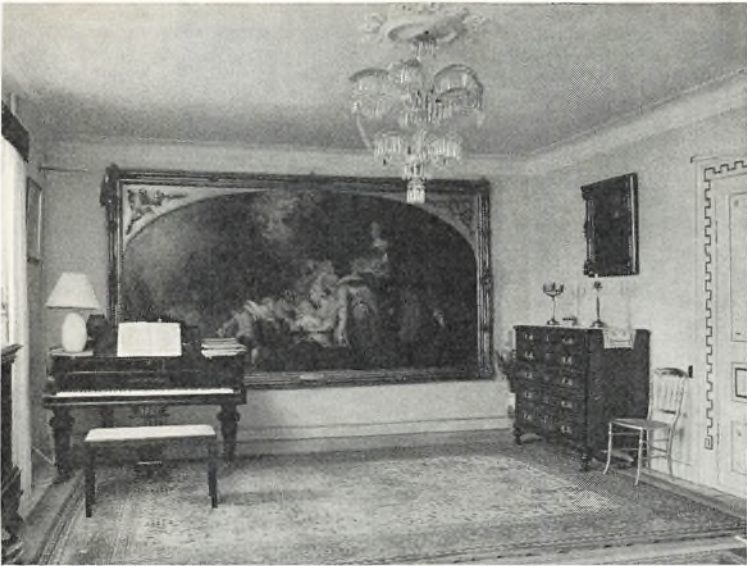
I 1693 havde naboherremanden på Kaas i Lime sogn anmodet amtsforvalteren om dog at hæve eksekutionen på Hostrup, indtil der kom svar på Mads Lauridsens ansøgning til kongen. 10 år senere, i 1703, købte samme herremand *Christopher Bartholin* gården af Dorete Poulsdatter, Mads Lauridsens enke, og hendes børn. Og nu blev Hostrup, hvad den næppe før havde været, centrum i en anselig godsbesiddelse, ja, en efter de gældende regler fuldstændig og komplet sædegård. Alt i alt godt 200 tdr. htk. blev lagt under den, i Lem, Vejby, Hjerk, Harre og endnu flere sogne, men i hvert fald inden for den stipulerede 2-milegrænse, gods, der tidligere havde ligget under Kaas og Bajlumgaard, hvilken sidste nu blev ukomplet og følgelig ufri.

Hostrups ny ejer var af den kendte lærde slægt og havde selv i sin ungdom dyrket videnskaberne. 1676 var han endda blevet pro-

fessor i matematik ved Københavns universitet; men 1680 trådte han ind i kancelliet som sekretær for endelig fire år efter at ende som landsdommer i Nørrejylland, hvor han købte Kaas og siden altså også Hostrup. Han steg i graderne fra justitsråd til etatsråd, og »ham var det givet at vedligeholde til vore tider Bartholinernes stamme«, siger Giessing.

Det blev nu en svigersøn, der arvede Hostrup. Først 12 år efter Bartholins død overdrog arvingerne i 1726 gård og gods til kaptajn *Peter Fürst*, gift med datteren Christiane Charlotte Bartholin. Fürst havde i kejserlig tjeneste deltaget i kampen mod tyrkerne. Han levede kun til 1732, og godset blev på auktion købt af hans svoger etatsråd *Selio Müller* for 5.550 rdl. Nu varede det noget, inden det atter kom i fast besiddelse, for Müller solgte allerede i 1740 til *Peder Panderup*. Købesummen var nu 5.800 rdl.; men den var 11.000 rdl., da Hans Henrik Jørgensen, den senere ejer af Strandet, købte i 1756. Fra ham kom den i 1761 til Malte Christian Friis, der allerede året efter solgte til Johan Glud, og dermed fik Hostrup atter fælles ejer med Kærgaardsholm. Glud var af en gammel præsteslægt fra Bjerre herred, havde taget sin afsked som karakteriseret ritmester og købt Kærgaardsholm i 1758. Hans første kone var en bagerenke fra Horsens, svigerinde til den bekendte Hans de Hofman, hans anden Karen Marie Hoffman Halchuuus, født på Langholt og arving til denne gård. Hun døde i barselseng 1763 og Glud blot tre år senere, hvorefter Hostrup fra hans dødsbo på auktion erhvervedes af forpagteren Jokum Fr. Tolstrup, hvis slægt efter ham ejede den i næsten 100 år.

Jokum Tolstrup er en af de mere markante skikkelser i Hostrupgaards historie. Når han stadig huskes i Lem sogn, er det dog ikke for det gode. Som så mange andre herremænd og navnlig så mange andre opkomlinge fik han ry som en stor bondeplager. Man kender ikke hans afstamning, men han var vistnok foged på Kærgaardsholm, og af dennes ejer forpagtede han altså Hostrup i 1762. Sagnet vil vide, at han på uretmæssig vis fik Glud til at testamentere sig godset, men det er opspind. Han købte det regulært nok på auktion for 14.600 rdl. og kommet til Hostrup i landboreformernes første tid var han lydhør over for de nye ideer. Allerede 1774 lod han Opperby, hvor han var eneste lodsejer, udskifte, »den første landsby i Skivehus amt, der be-

Musikværelse med kopi af Bartolomé Murillo: Jesu fødsel (fot. Niels Elswing).

friedes fra det allermest fordærlige fællesskab, da den lå indviklet med en anden større by, Sønder Lem kaldet«, fortæller han selv en halv snes år senere. Nørre Lem blev dernæst udskiftet i 1778 og Vester Lem i 1783. Han var selvfølgelig også interesseret i hovedgårdsmarkens forbedring og lod den indhegne, ligesom han lod udvande den store tørvemose — hvor hans formand havde ladet grave »nogle tusind huller og pøtter« — således at ploven nu kunne gå, hvor før det blanke vand stod. I hans tid blev det meste af fæstegodset frasolgt.

I forpagtningskontrakten af 1762 stod der, at hvis Glud ville opføre et teglværk ved Hostrup, skulle det være ham tilladt, og ligeledes at grave skudtørv i Hostrup mose. Man kunne tænke sig, de mange huller havde denne årsag, men Tolstrup siger, at han selv har anlagt teglværket, som årlig brændte 50.000 »af den store slags sten, hvis lige i godhed endnu ikke er vist her i landet«. Som bestyrer brugte han en flygtning fra Sachsen, der skal have været hård mod de arme hovbønder, når de æltede leret. Og Tolstrup selv har efter sigende ladet adskillige springe soldat, når de ikke ville lyde hans vilje. Hans regime

*Dagligstue
(fot.
Niels Elswing).*

endte imidlertid med, at han solgte alt fæstegodset, med undtagelse af gården Kurup. 1795 afstod han til sin søn Jørgen Tolstrup og flyttede vistnok væk. Hans død er ikke indført i sognets kirkebog; men han blev begravet på Lem kirkegård, hvor der endnu ligger en stor sten med ulæselig indskrift over hans grav.

Folketroen undte naturligvis ikke den hårde herre ro i graven. Han gik igen på Hostrup hver eneste nat og frygtedes næsten endnu mere end i levende live, indtil en behjertet præst manede ham ned på kirkevejen fra Hostrup. Traditionen vil vide, at præsten var hans egen svigersøn Chr. A. Schäffer. Den tager åbenbart fejl, al den stund præsten døde før svigerfaderen. Hr. Skjæfer — som han altid hed blandt befolkningen — havde 1779 ægtet den — som han selv kaldte hende i kirkebogen — dydædle jomfru Marie Kirstine Tolstrup, som imidlertid på trods af det smukke tilnavn skal have holdt mere af man-

dens tjenestekarle end af ham selv, hvilket han til sidst tog sin død over. Hun giftede sig så med en af sine elskere og fik i brudegave en af Hostrups bøndergårde, Lem Nygaard i Opperby.

Det var blevet spået Jokum Tolstrup, at hans slægt skulle besidde Hostrup i fire generationer, og det kom til at slå til. Sønnen Jørgen ejede gården til sin død 1822, hvorefter enken Elisabeth Sofie, født Saldern, var ejer til 1830, da deres søn Christian Edvard Tolstrup fik skøde, og med hans datter kom gården 1855 til den dygtige landmand *Charles A. C. Bracht*. Han var i forvejen ejer af Frausinggaard og overtog først driften af Hostrup, hvor han i øvrigt ikke boede, i 1872. Han lagde straks gårdens landbrug om, idet han både med rodfrugt-dyrkningen og den nye Englandsforbindelse over Esbjerg for øje indrettede et schæferi og det uagtet »parolen dengang overalt var mælkeri, og fårehold endog betragtedes med så stor fordom, at en ejendom næsten nedsattes derved«, og han forbedrede på flere andre måder gårdens drift. Han besad imidlertid kun Hostrup til 1881, da den ved salget til grev *Johan Sigismund Schulin* gik ud af den Tolstrup'ske slægts eje. Den nye herremand lod straks hovedbygningen restaurere og nyindrette, så den fik sit nuværende udseende, tre grundmurede fløje med svungne gavle. Den var ellers bygget af Peder Panderup i mur og bindingsværk, mens hans formand Selio Müller i 1734 havde ladet laden opføre. Avlsbygningerne er nu ny, bygget efter en brand 1912.

Grev Schulin kostede i det hele taget en del på Hostrup, før han 1900 solgte til Søren Kristensen Trærup for 85.500 kr. Men prisen var 350.000, da et konsortium købte den af ham i 1918, og der handles nu en del med den, indtil brødrene Lønborg overtog den i 1923. Fra dem kom den til Jydsk Land-Hypothekforening, af hvem Poul Thygesen købte i 1932 for 400.000 kr. Senere kom den til skibsreder C. Clausen, Svendborg, der 1942 solgte til stamhusbesidder *Hans Helmuth Carl Sommer Jermiin*.

Gården blev ved den lejlighed mageskiftet med det tidligere stamhus Ausumgaard, og dettes successorfond på 435.000 kr., såvel som Det Sommerske Fideikommis' successorfond på 16.200 kr., blev overflyttet til Hostrup hovedgård, et forhold, som dog ophørte allerede 1947, da gården blev købt af *Knud R. Korsgaard*, der 1959 solgte

VIBORG AMT

til den nuværende ejer, overlæge *Erik Leopold August Hammerich Damm*, Skive. Arealet er 319 tdr. ld., hvoraf 179 ager, 109 eng og 30 skov. 1960 er der opført en større funktionærbolig i stil med de små pavilloner Jermiin byggede i sin ejertid, da hovedbygningen til-lige blev restaureret. Den nuværende ejer har ladet hestestalden om-bygge til sostald og kostalden modernisere.

MOGENS LEBECH

EJERE

1458 Karen Nielsdatter Krabbe
ca. 1525 Ejler Lykke
1639 Jørgen Rosenkrantz
1646 Mogens Høg
1653 Helle Sandberg
1662 Niels Nielsen
1687 Mads Lauridsen (parthaver)
1703 Ch. Bartholin
1726 P. Fürst
1732 S. Müller
1740 P. Panderup

1756 - 63 Forskellige ejere
1763 J. Tolstrup
1855 C. A. C. Bracht
1881 J. S. Schulin
1900 - 42 Forskellige ejere

1942 H. H. C. Sommer Jermiin

1947 K. R. Korsgaard
1959 E. L. A. Hammerich Damm

BYGNINGER

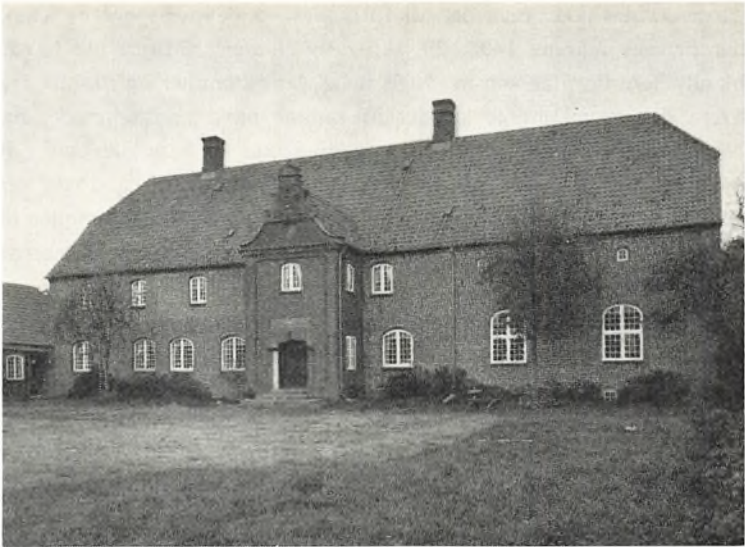
Stråttækt bygning

1734 Lade opført

ca. 1745 Hovedbygningen opført

Hovedbygningen ombygget
1912 Avlsgården genopført
efter brand
Hovedbygningen restaureret
og pavilloner opført

1960 - 65 Funktionærbolig opført
og avlsgården moderniseret

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

Kaas

Lihme sogn, Rødding herred, Viborg amt

På en lille halvø, der fra Sallingland skyder sig ud mod vest, over mod Jegindø, Thyholm og Venø, ligger den gamle herregård Kaas. Der er den vide udsigt over Limfjordens bugter og sunde, der er en lille forpisket skov ved en blank sø, der er ager og eng, hede og strand. Er der end ensomt, fordi gården ligger langt fra alfar vej, er der dog ikke ensformigt. Skønt gården hører til landets ældste, og skønt den har tilhørt flere betydelige adelsætter, blev den dog aldrig til et stort og anseligt herresæde. Gården tilhørte i Erik Menveds tid hr. *Jens Nielsen*, en anset mand, fra hvem familien Kaas med sparren i våbnet nedstammede. Hans fader hr. Niels Lændi havde foruden sønnen flere børn; men ingen af dem vides at have forplantet slægten. Efter gården tog hr. Jens' efterkommere navn. Om hans søn Jens Kaas, dennes søn af samme navn og sidstes søn Nisse Kaas har ejet

gården, vides ikke; men det tør formodes, da dennes søn Jens Kaas, der nævnes i årene 1408 - 29, skrev sig til den. Sidstnævnte havde blandt flere børn en søn hr. Niels Kaas, landsdommer og rigsråd, fra hvem den navnkundige kansler af samme navn nedstammede; hr. Niels skrev sig også til Kaas; men en søster til ham, der var gift med *Thomes Jensen Kaas* til Gravlev, som levede til ca. 1510, var eller blev gårdens egentlige ejer og blev ved sin mand stammoder til Mur-Kaasernes slægt, der blomstrer endnu, mens Sparre-Kaaserne uddøde 1799.

Ejerforholdene er i denne tid meget uoverskuelige; thi samtidigt med de to svogre Kaas skrives også *Thomes Jensens svigersøn, Christen Hvas* til Rolsøgaard på Mors til Kaas (1483 og 1492), men 1503 skrives også dennes svoger *Mogens Thomesen Kaas* til gården. *Christen Hvas'* søn *Jens Hvas*, der ved giftermål også kom i besiddelse af Sostrup og blev parthaver i Palsgaard, blev ved sin tragiske skæbne en af Kaas' mest kendte ejere. Han hørte til en gammel, anset slægt og var selv en betroet mand, der beklædte stillingen som landsdommer i Nørrejylland, da Grevens Fejde brød ud. Skipper Clements bander kom, da de hærgede i Salling, også til Kaas, som de brændte af ligesom de nærliggende gårde Spøttrup og Bustrup, og der er da ingen grund til at tro, at *Jens Hvas* i hjertet har sluttet sig til bøndernes sag; men ikke desmindre var han på Clements side, da *Johan Rantzau* slog oprøret ned. Skønt der ingen tvivl kunne være om, at han kun ved omstændigheder, han ikke selv var herre over, rimeligvis ved ligefrem tvang, var kommet i dette selskab, blev han dog som den, der havde ført avindskjold mod riget, dømt til døden og henrettet i Viborg 1536. Men hans godser blev ikke konfiskeret, og deri tør man vel se en antydning af, at allerede samtiden var klar over, at der var fare for hårdt frem mod den ulykkelige mand, som man havde berøvet både ære og liv. Efter at hans enke *Gertrud Andersdatter Munk* var død 1541, tilfaldt Sostrup den ene søn *Just*, mens den anden, der hed *Christen Hvas*, fik Kaas. De døde begge uden livsarvinger — *Christen* sidst (ca. 1565) efter at have taget arv efter sin broder — og deres godser gik da til fjernere slægtninge.

Jens Hvas havde haft en halvsøster, der var gift med en vis *Gunde Nielsen* til Rolsøgaard; dette ægtepar havde efterladt en søn *Jørgen*

*Hovedbygningens
indgangsparti
(fot.
Niels Elswing).*

Gundesen, som sammen med sin søster Inger Gundesdatter, der var gift med Mikkil Nielsen, var arving på brødrenes fædrene side; på deres mødre side arvede Gertrud Munks søstersøn Lucas Krabbe til Vesløsgaard, der dog kun fik noget bøndergods. Da skete der det uventede, at Frederik II ville gøre gældende, at Just og Christen Hvas kun af nåde havde nydt deres fædrenegods på livstid, hvorfor det nu burde hjemfalde til kronen. 1571 anlagde han sag mod arvingerne og vandt den både ved herreds- og landsting; men han lod nåde gå for ret, og Inger Gundesdatter og hendes mand blev derefter endelig ejere af Kaas, som ved deres snart påfølgende død gik over til deres søn Jens Mikkelsen, der tillige med sine efterkommere førte familienavnet Hvas, og efter hans død 1602 kom gården til hans søn Christopher Hvas, senere oberst og ejer af Hennegaard, men han solgte den 1630 til *Niels Krag* til Trudsholm ved Mariager.

Niels Krag havde ikke blot været øverste sekretær i Danske Kancelli og udført adskillige diplomatiske hverv, men var også en lang årrække landsdommer i Nørrejylland og indehaver af en række større og mindre len og blev på sine gamle dage rigsråd. Det mærkedes snart, at gården, der ved denne tid var ansat til 36 tdr. htk., var kommet på formående hænder, da han ikke blot erhvervede en del gods ved køb og mageskifte, men også lod bygge den ret anselige hovedbygning, der står den dag i dag. Det var en fritliggende enkeltbygning, der blev opført højt på en banke, på den nordlige del af et vistnok oprindeligt dobbeltvoldsted. Over den i østpartiet hvævede kælder var der ét stokværk og derover oprindeligt et halvstokværk, det første med store, det sidste med meget små vinduer med kurvehanksbuer. Ved det nordøstre hjørne er endnu spor af et forlængst forsvundet tårn, og på sydsiden, hvorfra adgangen var — og stadig er — opførtes i det 18. århundrede en udbygning med benyttelse af svungne sandstensafdækninger, antagelig fra de oprindelige gavle, og med en sandstenstavle, vistnok fra en tidligere portal. Den meddeler, at bygningen er opført 1635 af Niels Krag og bærer hans og hans hustru Jytte Høgs våben. Til Grevefejdens tid lå bygningen noget østligere, hvor der nu er have.

Niels Krag døde 1650. Blandt hans 8 børn var den fra rigsdagen i København velkendte rigsråd Otte Krag, der arvede Voldbjerg, og Mogens Krag, der fik Kaas. Som fører for studenterne og håndværkssvendene under Københavns belejring vandt han sig et hæderfuldt navn. Først da krigen var forbi, giftede han sig, og han synes derefter jævnlig at have beboet sin gård, da flere af hans børn vides at være født dér, og hans første hustru Dorte Jørgensdatter Rosenkrantz også døde dér (1667). Økonomisk klarede han sig igennem de svære år, men hans velstand var på ingen måde grundfæstet. Da både han selv og hans anden hustru bortkaldtes 1676, efterlod de adskillige umyndige børn, bl. a. fire sønner, der arvede Kaas, som de ti år senere, da den ældste var blevet myndig, fik kgl. bevilling på at sælge.

Kaas stod i Mogens Krags tid (1662) for 52½ tdr. htk.; under gårdens takst var indbefattet den lille Ålbæk vandmølle, der skyldte 8 tdr. mel. Det tilliggende gods bestod af 51 gårde, hvoraf de 31 lå

Hovedbygningen og ladegården set fra sydvest. Tegning af Eiler Jørgensen 1871 (Illustreret Tidende).

i Lihme sogn, samt en del bol og huse. I fæste havdes 4 kongetiender og 1 kirketiende, og som ejendom var Lihme sogns kirketiende 1654 blevet erhvervet ved mageskifte. Det var alt i alt en ret anselig ejendom; alene godset var ansat til over 350 tdr. htk.

Fra brødrene Krag gik Kaas vistnok allerede 1686 eller 1687, selvom skødet først er fra 1694, over til *Christopher Bartholin*, som alt forhen ejede den nærliggende lille sædegård Bajlungaard og senere også erhvervede Hostrup, så at han ved sin død (1714) ejede tre hovedgårde i Salling. Han var søn af den berømte dr. Thomas Bartholin og selv en anset mand, fra 1684 landsdommer i Nørrejylland, en halv snes år vicestiftsbefalingsmand i Aalborg stift og steg efterhånden til etatsråd. Han var en velstående mand, der holdt stort tjenerskab på Kaas, som han følte sig nøje knyttet til og moderniserede, desværre bl. a. ved at nedrive tårnet, og hvis tilliggende han forøgede med Krejberg sogns kirketiende og noget gods. Han og hans hustru Mariane Grove (død 1733) blev begravet i Lihme kirke. Deres søn Casper Christopher Bartolin, senere justitiarius i højesteret og konferensråd, solgte efter at have ægtet besidderinden af stamhuset Aastrup på Sjælland 1745 Kaas — ialt 28, 101 og 231 tdr. htk. — til

Salen (fot. Niels Elswing).

kommerceassessor *Jens de Hofman*, broder til de to kendte historiske forfattere Tycho og Hans de Hofman. Fra denne tid var Kaas i samfulde 160 år så at sige i samme slægt, idet den stadig gik fra svigerfader til svigersøn, fra fader til søn, eller fra morbroder til søstersøn lige til 1905, dog med en lille afbrydelse 1797 - 98, da den var i hænderne på nogle spekulanter.

J. de Hofman havde nemlig 1769 solgt Kaas for 24.000 rdl. til sin svigersøn, kommerceassessor *Matthias Peter Wandborg*, som 1796 søgte om kgl. bevilling på, at gården måtte beholde sin frihed, selv om godset, som han alt forlængst havde ladet udskifte, frasolgtes; men inden den indløb, døde både han selv og hans hustru, og da gården året efter stillede til auktion med tiender og komplet gods — ialt omtrent 300 tdr. htk. — købtes den for 57.700 rdl. af et konsortium, som det følgende år, 1798, solgte hovedgården med kun 2 tdr. htk. gods og Lihme kirke til Wandborgs svigersøn *Erhard Colding*, der døde 1834, hvorefter gården kom til hans søn Hans Andreas Colding (død 1879), der efterfulgtes af sin søstersøn Erhard

Kaas, hovedfløjens midtparti (fot. Niels Elswing).

Colding Kallerup, hvis enke Camilla, f. Selchau, kort efter sin mands død i 1905 solgte den til fremmede.

Som alt nævnt var Kaas i Frederik III's matrikel blevet sat til 52½ tdr. htk.; i Christian V's reduceredes den til 28, hvoraf ½ var mølleskyld; Ålbæk vandmølle blev dog snart øde — i 1761 siges den at have været det i mange år — og erstattedes senere af en vejrmølle tæt ved gården. Skoven var ikke matrikuleret, fordi den ikke havde oldengivende træer; i 1662 siges den at være »moxen ubrugelig«, og det tilføjes, at den »aldrig fette svin«; men dog var den en herlighed, da skov som bekendt var »rar i Salling«. I Wandborgs tid omtales den som et krat af eg, birk, ask, røn, torn og hessel; han søgte at bringe den på fode ved årlig at opelske et stykke af den, og »det viser til god nytte«, siger han selv; der må virkelig have været betydelig fremgang, for da den et par år efter hans død (1798) blev takseret, viste det sig, at den indeholdt gavntømmer til en værdi af 1.235 rdl. og 507 favne brænde, vurderet til 1.014 rdl.; hele skoven sattes til en værdi af 3.429 rdl., da grunden skønnedes at være 1.180 rdl. værd; omtrent hundrede år senere kunne alt egetømmeret til en ny hestestald på gården hentes i denne skov, hvis areal var ca. 150 tdr. ld.

Hvis man tør tro en opgivelse fra 1662, var gårdens årlige udsæd da kun 20 tdr. rug, 12 tdr. byg og 20 tdr. havre. Det lyder såre beskedent og stemmer kun så nogenlunde med, at der en snes år senere var 159 tdr. ld. under plov; denne indmark hvilede i 10 år efter 4 års brug (byg, rug, rug, havre), og de hedejorder, der lejlighedsvis brødes til lidt sæd, behøvede naturligvis endnu længere hvile. Da man allerede før midten af det følgende århundrede fik øje for, at der på gårdens grund fandtes god »jordmarv« (d. v. s. mergel), er agerlandet utvivlsomt blevet udvidet, thi de Hofman, der synes at have været en ret duelig landmand, var klar over, at det gav mulighed for markens forbedring. Da han trak sig tilbage, var ageren ca. 240 tdr. ld. rugsæd og inddelt i 11 marker, hvoraf de 5 årlig brugtes; hans energiske svigersøn lod gårdens jorder opmåle ved en landmåler og foretog en ny inddeling i 2 indmarker på tilsammen 207 tdr. ld. og 2 udmarker på tilsammen 48 tdr. ld.; indmarken var delt i 12 indtægter, hvoraf de 5 årlig brugtes, mens 7 altså hvilede; men for at

Kabinet (fot. Niels Elswing).

skaffe jorden yderligere hvile indrettede han en ny indtægt af udmarken. Senere øgedes ageren yderligere og var i Kallerups tid (1894) 350 tdr. ld., tildels en frugt af hans egne anstrengelser, thi han gjorde meget for sin ejendom i forskellige retninger. Ved mergling af marken og ved dræning af en del af den fordoblede han foldudbyttet, og ved opdyrkning af et stort stykke af heden forøgede han i høj grad pløjelandets areal, med over 100 tdr. ld. Da gården havde mangel på eng — dens avl af enghø opgives 1662 og 1791 kun til ca. 60 læs årlig — inddæmmede han 1881 et stykke marskeng ved Limfjorden med en jordvold; i øvrigt var flere af disse forbedringer at betragte som en fortsættelse af, hvad Wandborg alt tidligere havde arbejdet på; også han havde mer end 100 år før både i udstrakt grad gjort anvendelse af mergel og lagt et betydeligt arbejde i at aflede skadeligt vand.

Kaas var naturligvis fra gammel tid en udpræget studegård ligesom alle hovedgårde i Salling, ja i hele Viborg amt, hvor der endnu efter midten af det 18. århundrede ikke fandtes en eneste hoved-

gård med hollænderi og endnu i begyndelsen af forrige århundrede kun var ganske få. Christopher Bartholins enke havde 1718 holdt 100 staldøksne på gården, men en menneskealder senere holdtes her kun fødestude (120 stk.) og senere i reglen dels føde-, dels staldstude, af de sidste i reglen 30 -60; endnu i Kallerups tid var studedefning hovedindtægten ved gården, og først i dette århundrede er man gået over til at holde omtrent lige så mange mejerikøer som fedekreaturer. I øvrigt er der adskillige vidnesbyrd om, at der også har været et betydeligt fårehold på gården, hvilket naturligt fulgte med dens betydelige hedestrækninger; selv om disse efterhånden svandt betydeligt ind — i løbet af de sidste 130 år fra ca. 500 tdr. ld. til det halve — var der dog stadig nok til at holde en betydelig flok får på. Deres antal var i det 18. århundrede 100 - 150.

Assessor de Hofman havde ikke blot repareret borgegården, som da endnu havde grave om, men også straks efter sin ankomst ombygget ladegården af mur- og egebindingsværk, hvorefter endnu rester er bevaret, selvom bygningerne siden er stærkt fornyet, syd for borgegården. Kallerup tilbyggede i 1880'erne en ny hestestald og et køhus, som alt nævnt til dels af tømmer fra gårdens egen skov. Da enkefru Kallerup 1905 solgte Kaas, der ved den nye matrikel ikke havde fået sit hartkorn væsentligt ændret, var arealet over 1.100 tdr. ld., hvoraf ca. 150 skov, 260 hede, 100 sø og resten ager, eng og overdrev; køberen var et konsortium, der havde udstykning for øje, og da det 1910 solgte gården til S. Nielsen og J. Andersen, var det samlede areal kun 900 tdr. ld. og hartkornet knap 14 tdr. De nye ejere beholdt kun gården i fire år, hvorefter den blev overtaget af arkivar *Henrik Eickstädt Banner Kaas*, således at den efter århundreders forløb vendte tilbage til Mur-Kaasernes slægt.

I de fire år, hvori arkivar Kaas ejede gården, blev bygningen på forskellig vis forbedret. Der blev overalt indsat nye vinduer, midlertidige skillerum blev fjernede, og de gamle bjælkelofter blev fremdraget; i den lille sidefløj blev indrettet forpagterbolig. Men da Kaas 1918 solgte gården til et konsortium, truedes den igen med undergang; i løbet af fire måneder skiftede den endnu to gange ejer; da greb arkivarens brodersøn, kammerjunker Gebhardt Marius Cay Vilhelm Ove Kaas til stamhuset Nedergaard, resolut ind og erhvervede

VIBORG AMT

den gamle slægtsgård for at sikre den mod en fornyet udstyknings ødelæggelser. Kammerjunkeren nærede gammel kærlighed til den og havde tidligere ønsket at blive ejer af den. Han beholdt den dog kun en kortere årrække, for allerede 1923 solgte han den til sagfører J. Nordestgaard, som året efter afhændede den til kontorchef Axel Myhlertz, overretssagfører P. Chr. Myhlertz og kunstmaler Erik Myhlertz. Sidstnævnte blev eneejer 1940, men solgte 1944 Kaas til forfatteren Chr. B. Schjørring, der fem år senere overdrog den til grosserer P. M. Daell. Denne frasolgte landbrugsjorden, ca. 140 tdr. ld., til jordlovsudvalget og solgte 1955 den således reducerede ejendom til tobaksfabrikant *Ernst Færch*, Holstebro, nu blot med 850 tdr. ld. hede, sø og skov, hvoraf de 200 tdr. ld. er den smukke, naturfredede Kaas skov. Den nuværende ejer er siden 1960 *A/S R. Færch*, Holstebro, men herregården bebos af fabrikant Færchs enke, fru Lise Færch, der personligt er ejer af den 65 tdr. ld. store avlsgård.

S. NYGARD

EJERE

ca. 1302 Jens Nielsen (Sparre-Kaas)

1460 - 1523 Thomes Kaas

(Mur-Kaas) m. fl.

ca. 1523 Jens Hvas

1630 Niels Krag

ca. 1686 Christopher Bartholin

1745 J. de Hofman

1769 M. P. Wandborg

1797 Konsortium

1798 E. Colding

1905 - 14 Forskellige ejere

1914 H. E. Banner Kaas

1918 - 55 Forskellige ejere

1955 E. Færch

1960 A/S R. Færch

BYGNINGER

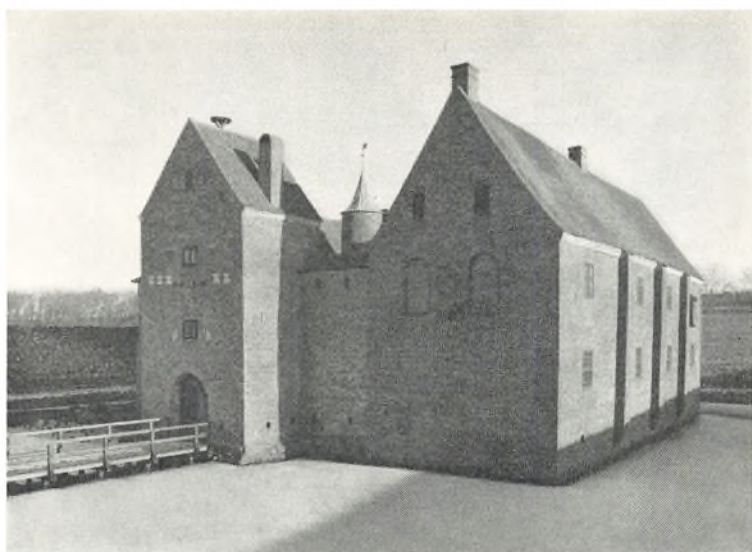
1534 Gården afbrændt

1635 Hovedbygningen med tårn
opført

ca. 1700 Hovedbygningen istandsat
og tårnet nedrevet

ca. 1750 Hovedbygningen istandsat,
vestfløjen og ladegården opført

Hovedbygningen istandsat

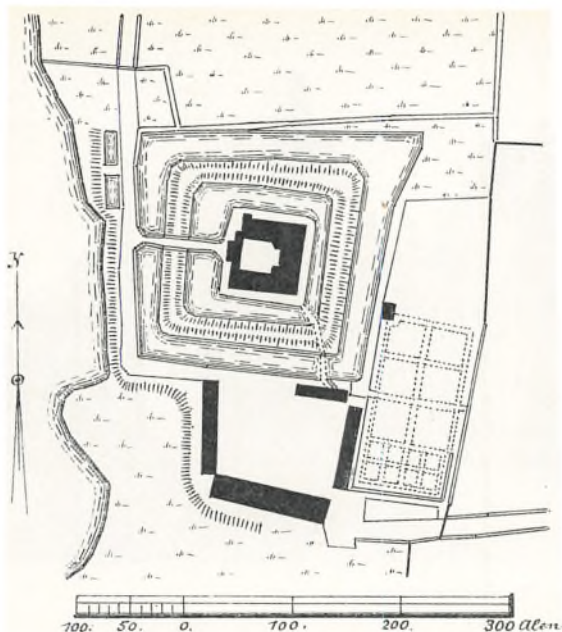
Borgen set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

Spøttrup

Rødding sogn, Rødding herred, Viborg amt

I en gammel fortegnelse over konger og adelsmænd, som har skænket gods til Viborg domkirke for sjælemesser, begravelser og andet, nævnes forrest af adelen hr. Johan Skarpenberg, en af dronning Margrethes mere fremtrædende råder. Sikkert var det for at opnå begravelsesplads i domkirken, at han i 1404 ved gavebrev eller »fundats« overdrog bispestolen sin ejendom Spøttrup i Salling.

Johan Skarpenberg var på fædrene side af tysk herkomst, men hans moder var en datter af den kendte danske herremand Niels Bugge på Hald, og rimeligvis er det fra hende, at han har arvet sin sallingske ejendom. Ialfald ved vi, at Niels Bugge af en hr. Christiern Knudsen havde købt alt det gods i Rødding sogn, som denne havde fået med sin hustru, og adkomstbrevet til hr. Christierns gods fandtes siden i Viborg-bispens arkiv. Vi må derfor have lov til i hr. Chri-

Beliggenhedsplan
med grave og
volde
rekonstrueret.
Nederst
avlsgården med
haveanlæg. Til
venstre bredden
af den nu
udtorrede sø.

stiern Knudsens besiddelse i Rødding sogn at se den første spire til den biskoppelige storgård Spøttrup.

Spøttrup lå lige over for Johan Skarpenbergs egen hovedgård Lund (Gammellund) på sydspidsen af Mors. Det er sandsynligt, at den godskære herremand har søgt at udbygge sin ejendom ved tilkøb, og at den allerede ved overdragelsen til *bispestolen* havde et ganske stort tilliggende, — ialfald ved vi, at foruden Spøttrup, Spøttrup Sø og fang også møllen i Vadum fulgte med. Men bisperne i Viborg gjorde Spøttrup til et centrum i administrationen af deres vældige, vidtspændende godsmasse i Salling, og ikke mindst i Spøttrups nærmeste omegn, Rødding herred, bestræbte de sig for at afrunde deres ejendomme efter en langt større målestok, end hr. Johan Skarpenberg havde formået, således at ikke blot Rødding sogn, men også store dele af nabosognene kom i deres magt. Deres besiddelser udgjorde en særlig retskreds, som var undtaget fra herredstinget og underlagt et birketing i Krejbjerg. I 1523 giver kong Frederik I sin tilladelse

til, at Krejbjerg-tinget flyttes til et »belejligt sted« ved Spøttrup bispegård, og at hele Rødding sogn underlægges dette ting. Rimeligvis er Krejbjerg — hvor der også fandtes en befæstet gård, hvis voldsted endnu ses — det ældste midtpunkt for bispens magt i denne del af Salling, men nu må Krejbjerg definitivt give op overfor Spøttrup, og fra Spøttrup styredes det sallingske bispegods af en verdslig foged eller en gejstlig provst.

Den gård, Johan Skarpenberg skænkede bispestolen som betaling for sit lejersted, har sikkert kun haft beskedne bygninger. Men efterhånden som Sallinggodset voksede, fik Spøttrup en stadig større betydning, og det var også store værdier, som bragtes til huse for at opbevares her, indtil viderebefordring til Viborg kunne ske. Dette har vel tilsidst foranlediget bisperne til, da forholdene tillod det, at anlægge en befæstet borg, — det »faste hus«, vi endnu ser for os.

Borgen er senere blevet omdannet, men grundtrækkene i den er endnu det middelalderlige anlæg, der også igen er blevet betonet stærkere ved den moderne restaurering. Allerede ved sin beliggenhed fik Spøttrup muligheder for et stærkt forsvar. Den er trukket forsigtigt tilbage fra Limfjordens åbne kyst, om bag den nu udtørrede Spøttrup Sø. I ryggen på borgen begynder landet at hæve sig, men selv ligger den endnu på det lave, således at den kunne gøres vandomflydt. Borgpladsen, der er omtrent kvadratisk (ca. 32×36 m), er på alle sider omgivet af to våde grave, og mellem dem er opkastet en indtil 9 m høj vold, som udefra næsten helt skjuler borgen (højest ind mod land, lavest ud mod søen). Mellem søen og den ydre grav var der på vestsiden, og oprindelig måske også på sydsiden, kun en smal dæmning. Tilgangen til borgen var fra vest ud mod søen, og for at nå frem til den måtte man passere ad dæmningen, hvilket kunne være højst ubehageligt for den, der kom med ufredelige hensigter, da han var ubeskyttet mod beskydning fra volden. Over gravene har der oprindelig været vindebroer, og adgangen til tunnelporten gennem volden har været flankeret af små sidetårne, hvoraf fundamenter er fundet.

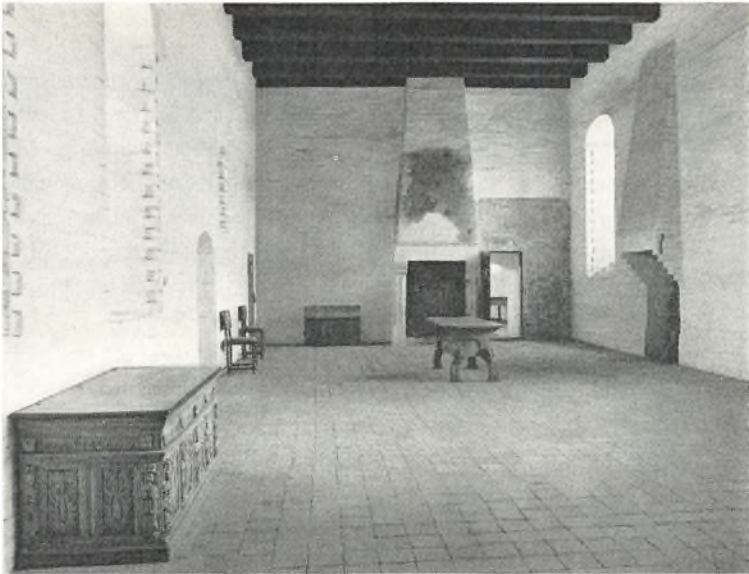
Borgen rejser sig direkte op af den indre grav, — som om den var bygget i en sø. Dens plan og dimensioner har fra først af været de samme som nu: tre sammenbyggede fløje og på vestsiden en

spærremur med porttårn, som lukker for borggården. Når en fjende var sluppet gennem voldporten, pegede skytset fra skydeskår i spærremur og det fremspringende porttårn på ham, og var han nået videre over indergraven og havde sprængt tårnporten, var han igen udsat for beskydning fra skår i østfløjens kælderetage.

Trods den helhed, der nu præger borgen, ses det, at den 32,3 m lange sydfløj er bygget først, endda med en fortanding til en vestfløj, som vistnok aldrig blev opført. Det er et barsk hus helt blottet for ydre pynt, men de tre lange skakter fra hemmelighederne mellem de store, senere tilmurede vinduesblændinger gav den udvendige facade karakter. Gårdsiden har end ikke været oplivet af svalegang eller trappehus; vi må regne med, at stiger har ført op til yderdøre i de øvre stokværker og måske fortsat i et smalt rum midt i huset op til tagstokværket, der nu ikke findes mere. Indvendigt er så godt som alt forandret. Fra gårdspladsen fører to døre ned til et langt kælderrum, hvis midtpiller nu bærer renæssancehvelv, men som vist oprindeligt har været fladloftet. Piller fortsætter op i næste stokværk, som har haft middelalderlige krydshvelv, der samtidig med, at gulvhøjderne er ændret, er erstattet med renæssancehvelv, der spænder fra ydermur til ydermur. Det nuværende øverste stokværk med de store vinduer dannede borgens første beboelse. Det er under Mogens Clemmensens restaurering konstateret, at det har været delt ved bindingsværksskillevægge, således at der mod vest har ligget en stor stue med kamin, derefter et smalt, mørkt rum, som måske har indeholdt en trappe, og med dør i ydermuren mod gården, og derefter endnu to rummelige stuer. Ovenpå dette stokværk har der været en loftetage, utvivlsomt med en vægtergang langs ydersiderne.

Ikke længe fik sydfløjen lov til at stå alene. Bygherren, muligvis biskop Niels Glob, fuldførte borgen med en nordfløj mage til sydfløjen og en østfløj klemt ind mellem disse to langhuse, mens den projekterede vestfløj vistnok blev opgivet og erstattet med en høj spærremur med et porttårn på midten. Der var dog gået så lang tid, at det ikke mere var den gamle bygmester, der stod for arbejdet, men nye kræfter af ringere fagdygtighed.

Østfløjens kælder med krydshvelvinger båret af fire kraftige piller, stenpikket gulv og en dør til gårdspladsen er det eneste rum på bor-

Bispens Sal i østfløjen set mod nord (fot. Niels Elswing).

gen, der er bevaret helt uændret fra opførelsen. På hver side af døren er et skydeskår rettet mod borgporten. Over kælderens er et stort rum i hele fløjens udstrækning, der kaldes Bispens Sal. Over dens store, smukke vinduer, der tildels har været ødelagt af senere ændringer, ses mod gården tvebuede blændinger, og på samme side sidder bomhuller fra en svalegang, der har haft døre ind til salen. På den modsatte væg er indbygget en oprindelig kamin, mens en renæssancekamin er anbragt på endevæggen ind mod nordfløjen.

Nordfløjen har også haft hvælvet kælder, hvoraf den østlige del nu er rekonstrueret. Over denne del har fløjen haft to stokværk, mens der i resten af huset kun har været ét. I øvrigt har fløjen i tidens løb været udsat for mange ændringer og mishandlinger. Under skipper Clements forsøg på at indtage borgen blev det nordvestre hjørne afbrændt, hvorefter gavlen blev flyttet 6,5 m tilbage, og til sidst blev hele fløjens indre raséret. Nord- og østfløjen har ligesom sydfløjen hver bevaret spor af tre skakter til hemmeligheder, som går op

gennem den nuværende gesimshøjde og således antyder, at også disse to fløje har haft skytte loft.

Porttårnet mod vest træder myndigt frem mod borgbroen og har runde skydeskår på alle tre udvendige sider. Fra den hvælvede port fører en spindeltrappe op til vagtmandskabets rum, der har hvælving og kamin, og videre op til det øverste tårnrum, der ligeledes kunne opvarmes. Tårnet er forbundet med fløjene ved en høj spærremur, der har skydeskår forneden og vægtergang foroven. Den har måske oprindeligt været højere end nu og kan have haft en tømret overbygning.

Viborg-bisperne følte sig ikke i tryk besiddelse af Spøttrup, både i 1463 og senere i 1533 blev der taget lavhævd på gården og al dens tilliggende for at sikre bispens ejendomsret, og måske har allerede Niels Glob (biskop 1478 - 98) begyndt byggeriet, støttet af sin broder Oluf Glob, som var lensmand eller foged på gården. En anden mulighed er, at først den stridbare Jørgen Friis, stiftets sidste katolske biskop (1520 - 36), har bygget Spøttrup. Han havde nok brug for sikre tilholdssteder, særlig inden han sidst i 1520'erne fik opført det nye, stærkt befæstede Hald Slot, hvor han tog fast ophold, efter at han på grund af reformationsstridighederne helt havde måttet opgave sin residens i Viborg.

En iøjnefaldende svaghed ved Spøttrups energisk gennemførte forsvarsforanstaltninger — en svaghed, som i høj grad mildnede borgens strenge præg — var mellemstokværkets høje vinduer ud mod graven. De var, som nævnt, højere til denne side end ind mod gården, og selv om de var dækkede af den høje vold mod angriberen, som stod på marken udenfor, var de dog ialfald en taknemmelig skive for den fjende, som havde besat volden. Vi ser også, at man på et vist tidspunkt har muret dem alle til og kun ladet smalle sprækker eller skydeskår blive tilbage. Denne foranstaltning, som totalt har ændret lysforholdene i herskabsrummene, må være gennemført i en nødstid, og der er næppe tvivl om, at det er sket under Grevens Fejde, da Spøttrup i 1534 skal være blevet angrebet af skipper Clement og hans oprørske bondehær.

Ved reformationen inddroges Spøttrup ligesom bispens andre gårde under *kronen*, og den store borg fik foreløbig ingen anven-

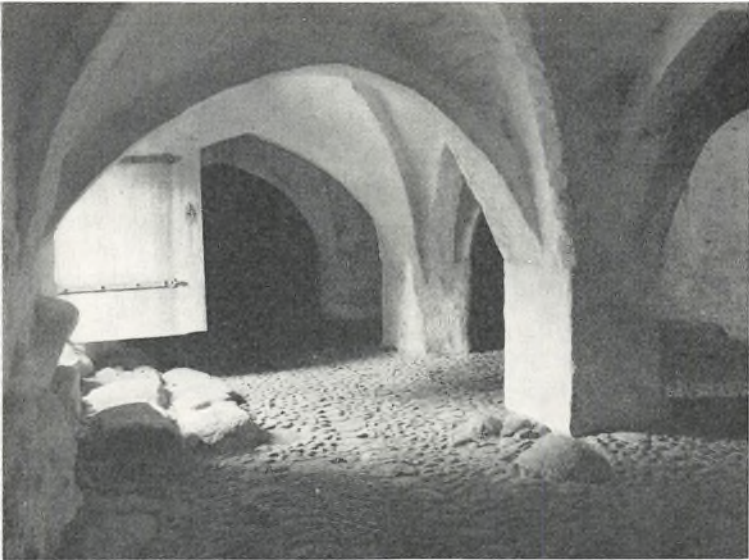
*Østfløjens
gårdside.
Den tilmurede
dør i
2. stokværk
har fra
Bispens Sal
ført ud til en
svalegang,
der blev
nedlagt, da de
10 trappe-
tårne
blev opført
ca. 1580
(fot. Niels
Elswing).*

delse, idet godset indtil videre styredes fra Hald, hvor stiftslensmanden sad. Fra 1544 til sin død i 1569 var Otte Krumpen, den gamle rigsmarsk, biskop Stygge Krumpens broder, lensmand på Hald, men i Frederik II's tid havde han Spøttrup som et særligt len. Efter bispe- og klostergodsets inddragelse var kronen blevet rig på gods, og særlig Frederik II nød at kunne uddele af sine mange gårde til dem, han ville begunstige. Allermest ivrig var kongen efter, at de unge tyske adelsmænd, som var gået i dansk høftjeneste som hofmarskaller, kgl. staldmestre, hofjunkere, jagtjunkere og lignende, skulle slå sig varigt ned i Danmark og tage sig en hustru af dansk adel, og han belønnede dem i så fald af sin overflod med et gods,

som de og deres ægte livsarvinger måtte beholde. Således blev Spøttrup i 1570 arveligt forlenet til den tyske adelsmand grev Günther af Barby og Mulingen, der havde trolovet sig med jomfru Dorthe Krabbe, arving til Krabbesholm, hvis hovedbygning hendes fader, Iver Krabbe til Østergaard (død 1561), havde bygget. Skønt grev Günther døde inden brylluppet, beholdt jomfru Dorthe gården, og hun blev nu forlovet med en anden af kongens tyske yndlinge, holsteneren Bendix von Ahlefeldt. Kongen holdt i 1575 deres bryllup, men allerede året efter mistede hr. Bendix livet på en ret ynkelig måde, idet han ikke bestod prøven med hensyn til mandelig drik. Han ledsagede Frederik II til Meklenborg på besøg hos kongens svigerfader hertug Ulrich af Meklenborg, men her døde han »hastigen om aftenen, da han drak velkommen hos kongen og hertug Ulrich«. Det var hårde herrer at tjene under.

Dorthe Krabbe, som snart giftede sig endnu engang, og denne gang med en dansk (sallingsk) adelsmand, Erik Lykke til Eskjær, beholdt Spøttrup indtil 1579; men så traf kongen en anden ordning. Igen var det en af de tyske hofmænd, som fik Spøttrup, tilmed en af de mere fremtrædende, som nåede op i rigens råd. Meklenborgeren *Henrik Below*, som i 1575 var kommet til Danmark, og som i sjælden grad havde vundet kongens gunst, fik allerede i 1577 gavebrev på gods i Skåne; men nu tog kongen dette gods tilbage og gav i stedet for Henrik Below Spøttrup med det samme tilliggende, som grev Günther og Dorthe Krabbe havde haft. Det var ialt 76 gårde og 4 møller. Hermed fulgte også fri birkeret for hele godset, og i 1581 fik ejeren patronatsretten til Rødding og Krejbjerg kirker. Landgildeindtægten af bøndergodset var 199 tdr. rug, 229 tdr. byg, 218 tdr. havre, 7 tdr. smør, 68 svin, 37 lam, 149 gæs, 54 høns og 2 mk. penge. Below oprettede af en del af godset ladegården Hestehauge, der indtil 1808 med sine 12 tdr. htk. lå under Spøttrups hovedgårds-takst; men den solgtes senere af Nis Nissen til justitsråd Stadel til Ullerup.

Med Henrik Below oprandt nye tider for Spøttrup. Han fik ganske vist efter at have forladt hofstjenesten mange andre gøremål end at passe sin gård i Salling. Han havde store len, først Koldinghus, siden Skivehus, Hald, Tranekær og tilsidst Kalø, en række, som klart

Østføjens kælder med dør ud til gården (fot. Niels Elswing).

viser, at han hørte til de mere begunstigede. Han var jævnlig på diplomatiske rejser i udlandet som gesandt enten til de tyske hoffer, til Skotland eller til England; kongen havde megen tillid til ham for hans sunde skøn, hans værdige optræden og gode sprogkundskaber. Han var således en stiv latiner, efter hvad biskop Niels Arcander beretter om ham i sin ligprædiken. Men Henrik Below havde dog også et privatliv. I 1583 ægtede han Lisbet Skram, der stammede fra Hastrup ved Vejle og havde været hofdame hos dronning Sophie, og året efter var det, at han fra Koldinghus — hvor kongen havde fejret hans bryllup — overflyttedes til Skivehus, sikkert efter eget ønske for bedre at kunne indrette Spøttrup for sig og sin familie, der hurtigt voksede. Der kan næppe være tvivl om, at det var Henrik Below, der ombyggede den middelalderlige bisperesidens til en festlig og malerisk renæssanceherregård.

Efter at man havde fået Grevefejden lidt på afstand, fik tidens byggeskik et mindre krigersk præg, og Spøttrups blanding af højgejstlighed og militærvæsen passede ikke de nye ejere. Skytteloftet

kunne undværes, og mellemstokværket var ubekvem højt. Henrik Belows indre ombygning ses nu bedst i sydfløjen, som åbenbart blev hovedfløjen. I stedet for de gotiske hvælvinger forneden (som kun bevaredes i østfløjen) indbyggedes lavere kælderhvælvinger hvilende på midterpillerne, og herover indrettedes to stokværk af mere normal højde end de tidligere. I mellemstokværket optog den hvævede riddersal hele den lange sydføj, et prægtigt, syv fag stort rum, som nu er ført tilbage til sin gamle skikkelse, ved at senere skillerum er fjernede. Øverst indrettedes opholdsstuer. Rumfordelingen her er meget karakteristisk for det 16. - 17. århundrede (Nyborg Slot, Rosenborg m. m.): to store rum i fløjens fulde bredde forbindes med en korridor, bag hvilken der ligger et par mindre værelser. I det ydre blev gavlene både i øst og vest skåret ned; de er nu glatte, men måske har de oprindeligt haft svungne konturer. De stræbepilleagtige latrinkanaler på ydersiden borthuggedes, og der brødes et par nye karnapagtige »hemmeligheder«, hvis tal således reduceredes fra 9 til 2, et talende vidnesbyrd om bygningens ændrede anvendelse. I borggårdens to bageste hjørner byggedes trappetårne, for at der kunne blive en mere bekvem forbindelse mellem etagerne. Det ene gjordes rundt og slankt med en gammeldags vindeltrappe af træ, det andet firkantet med en muret »italiensk« trappe. Gårdens hovedportal med murede rustikkvadre findes på nordsiden af dette firkantede tårn. Endelig blev spærremuren antagelig også ved denne lejlighed gjort lavere, og den kronedes med den nuværende lukkede vægtergang med vinkeltag, bygningens mest romantiske parti.

Henrik Belows tilknytning til Spøttrup ytrer sig også i hans virksomhed som patron for Rødding kirke, som udstyredes med smukt renæssanceinventar. Skib og kor fik ribbeløse renæssancehvælvinger som i Spøttrups riddersalsfløj, og et kapel på skibets sydside byggedes som gravkapel for slægten. Her kom Henrik Below også selv til at hvile, efter at han i 1606 var død på Spøttrup. Hans to døtre Marie og Sophie var begavede og kundskabsrige damer, den første hørte til de lærde adelsfruer, kyndig både i latin, fransk og græsk, mens vi skylder Sophie Below, Birgitte Thotts moder, en af tidens bedste adelige slægtebøger. Spøttrup arvedes af sønnen Claus, efter hvis død enken Karen Lange sad på gården til sin død 1644. Deres sønner

Spøttrup 1836 set fra vest. Gouache af R. H. Kruse (Nationalmuseet).

Henrik og Frederik Below solgte 1650 gården til fru *Sophie Staverskov*, enke efter Laurids Ebbesen Udsen til Tulstrup, som ca. 1653 overlod den til sin søn af første ægteskab, den unge officer *Mogens Kruse*. Mogens Kruse udmærkede sig gentagne gange i kampen mod svenskerne. Som oberst for et nyoprettet nørrejysk rytterregiment har han sin del af æren for sejren ved Nyborg den 14. november 1659, og han deltog på berømmelig måde i det blodige slag ved Lund den 4. december 1676, hvor han hørte til dem, der længst holdt ud mod overmagten. Men Spøttrup kunne han ikke klare, og som så mange af sine standsfæller brød han økonomisk sammen i årene efter Karl Gustavkrigene. To holstenske pengematadorer, der havde ydet både hans moder og ham selv flere betydelige pengelån, gjorde i 1665 indførsel i gård, gods og birkeret. Det var brødrene Kohlblatt i Kiel, landretsnotar Marcus Kohlblatt og fyrstelig amtsskriver *Jochim Kohlblatt*. Efter en mellem brødrene truffen ordning fik den sidste i 1669 gården alene, og han efterfulgtes som ejer af sin søn Paul Kohlblatt til Schrevenborn ved Kiel. Disse tyske »plutokrater« gjorde i den almindelige nedgangstid et forgæves forsøg på at bringe Spøttrup på fode. Paul Kohlblatt tilkøbte en del bøndergods, en an-

den del, som Mogens Kruse havde måttet udlægge for gæld, blev købt tilbage. I matriklen af 1688 blev hovedgården ansat til $48\frac{1}{4}$ tdr. hkt. med et dyrket areal på 300 tdr. ld. Bøndergodset lå fortrinsvis i Rødding sogn, hvoraf størsteparten hørte under Spøttrup (27 af 35 gårde), det samme gælder 10 gårde i Krejbjerg sogn (af ialt 37). De holstenske herrer måtte imidlertid drive gården ved forpagtere uden personligt tilsyn, og de fik intet udbytte af ejendommen; derimod synes deres forpagter i tiden omkring 1690, Laurids Nielsen, at have erhvervet sig velstand, men Paul Kohlblatt klagede over, at han »i fulde 16 år ikke havde nydt 1 td. korn eller dens værdi i ringeste måde«. Forpagtningsafgiften måtte næsten helt bruges til at betale skatter med, i 1688 blev tilmed birket ophævet og lagt under Skivehus amt. Paul Kohlblatt besluttede sig derfor i 1702 til at sælge, og Spøttrup blev nu erhvervet af en mand af gammel dansk adel, *Axel Rosenkrantz*, der tilhørte slægtens skånske Glimmingehus-linie. Han havde efter sine forældre arvet en gård i Skåne, som nu definitivt var blevet svensk, men han ønskede, som han sagde, ikke at bo under en fremmed konge og tyede derfor til Salling. Spøttrup fik nu igen et herskab, og den trængte til det, thi i den forløbne tid var den blevet »meget forfalden og ruineret«. Vi ved da også, at Axel Rosenkrantz fra sin skånske gård fik lov til toldfrit at indføre 100 bjælker og 12 tylvter brædder, men vi ved intet nærmere om, hvortil dette tømmer blev anvendt. Et minde om ham er den tavle, der er indsat over portalen på det firkantede trappetårn, og hvorpå Axel Rosenkrantz' og hans hustru Karen Reedtz' våbener er malet. Også Axel Rosenkrantz havde økonomiske vanskeligheder, men under hans søn, *Mogens Rosenkrantz*, der efter faderens død i 1724 overtog gården, begyndte tiderne igen at bedre sig for det danske landbrug, og Spøttrups tilliggende var i jævn vækst.

Efter den respektable tysk-danske adelsmand Henrik Below, efter den gæve krigsmand Mogens Kruse, efter Kohblatt'erne fra Kiel, for hvem gården kun var et formueobjekt (tilmed et dårligt), og efter Axel Rosenkrantz af gammel dansk godsejeradel repræsenterede nu Mogens Rosenkrantz en ny type, enevoldstidens fornemme embedsmand. Han var ganske ung, da han blev herre på Spøttrup, og i godt et par årtier passede han sit landbrug, men i 1748 slog han

Spøttrup, set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

Malet af Bruun 1769

Stykket af Deschot 1770.

HERR MOGENS ROSENCRANTZ

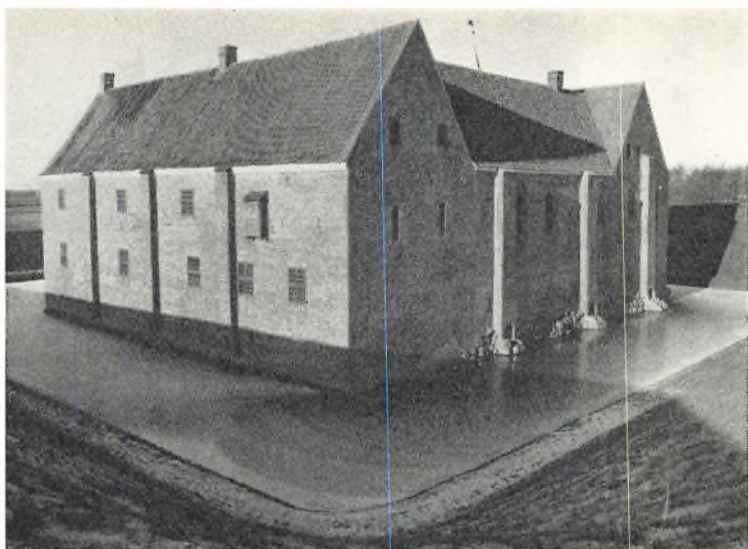
TIL SPØTTRUP OG HEST-HAUGE

*H. K. M. Geheime Raad, Ridder, og Kammer Herre og Justitiarius
i Høyeste-Ret.*

i hans Alders 69 Aar.

Tilgivet hans Børn underdanig af MF

ret brat ind på embedsvejen. Han blev først assessor i højesteret, i 1759 deputeret for finanserne, men forlod 1765 finansstyrelsen for at blive justitiarius i højesteret, og omtrent samtidig udnævntes han til gehejmeråd. Som justitiarius fungerede han dog kun i 4 år til 1769, og mere grund er der også til at nævne hans interesse for landbo-reformer. Han var i 1762 - 67 medlem af en kommission til land-væsenets forbedring og interesserede sig særlig for hedesagen, som

Borgen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

man på denne tid søgte at løse ved at indkalde tyske nybyggere fra Pfalz, »kartoffeltyskerne«, og nedsætte dem på de allerdårligste hede-strækninger inden for Al- og Randbølheden. I det store og hele mislykkedes disse opdyrkningsforsøg, og man kan heller ikke påstå, at Mogens Rosenkrantz hørte til de fremsynede foregangsmænd inden for det store landbrug. Tilmed bevirkede hans høje embeder og tillidshverv, at han forsømte driften af sin fædrengård, på hvis bekvemme indretning han dog må have ofret en del. Mogens Rosenkrantz var indtil nutiden den sidste ejer, som ofrede noget på bygningernes forbedring, og derfor står også med rette hans og hans anden hustru Christine Hornemanns navnebogstaver med årstallet 1762 i smedejern på porttårnets facade. Det må være i Mogens Rosenkrantz' tid, at de smukke og karakteristiske barokrum med svært profilerede dørindfatninger er monteret i gårdens øvre stokværk (nu kun bevaret i sydfløjen). Hans økonomiske forhold blev imidlertid slettere og slettere, og i 1776, to år før sin død, så han sig nødsaget til at sælge Spøttrup ved auktion.

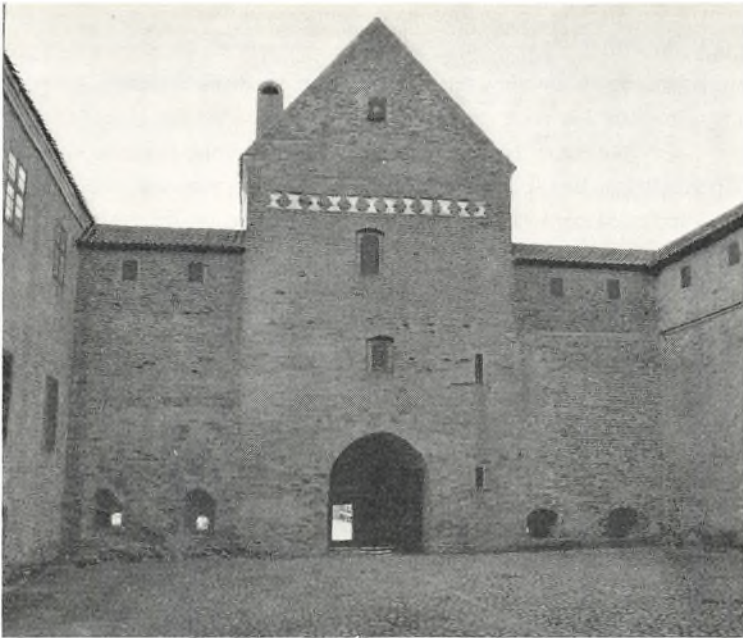
Spøttrup ophørte nu at være en adelig rede. Der blev slidt hårdt på den fine gamle gård af jævne, usentimentale proprietærer, som søgte at bringe noget ud af landbruget og efterhånden hævede Spøttrup op til en veldrevet ejendom. Kammerråd *Matthias Peter Richter*, som i 1776 fik tilslået gården, afhændede den i 1784 med 48, 103 og 267 tdr. htk. i mageskifte for Voldbjerg til *Peder Nissen*, der havde tjent sig op ved studehandel, og som begyndte at udvikle studeavlen på Spøttrup. Det var dog først hans søn, Nis Nissen, som rigtig drev denne side af landbruget op og blev Sallings navnkundige studekonge. Peder Nissen døde allerede i 1788, og hans enke Bodil Hillerup drev i en årrække gården med sønnen som bestyrer, indtil hun i 1803 afstod den til ham. Af alle Spøttrups ejere er Nis Nissen sikkert den, hvis minde lever stærkest i folkebevidstheden, særlig på grund af hans sagnagtige nærighed og rethaveriskhed. I virkeligheden er han også en interessant figur, som fortjener at mindes. Han var som dreng så opvakt, at forældrene ville holde ham til studeringerne, og de satte ham i Ribe skole; men efter faderens tidlige død kunne hans moder ikke undvære hans hjælp på Spøttrup, og han måtte til sin sorg opgive læsningen. Under Danmarks vanskelige økonomiske krise i begyndelsen af århundredet kneb det hårdt for ham. Total fallit truede, men han klarede sig igennem ved den yderste flid og sparsommelighed, og den hårde kamp for udkommet prægede ham for livet. Efterhånden som tiderne bedredes, blev han en holden mand, og ved sin død i 1848 efterlod han sig en formue på næsten 330.000 rbd., som han havde tjent på sine stude. Det var sikkert en meget ensidig måde, hvorpå han drev sin gård, men hans studeopdræt var berømt over hele Jylland. Han holdt kun nogle få køer til husholdningsbrug, og såvel gårdens egen avl som bøndernes tiendekorn og halm gik til foder for studene, hvoraf han havde omkring 200. Det var en bedrift, som ikke krævede noget stort folkehold. De 40 hovbønder klarede det meste, og Nis Nissen havde på gården kun 3 studepassere foruden en kusk og to piger. Som husbonde var han streng og karrig, og stor forståelse for folkeoplysningens fremme i Rødding sogn viste han ikke, da han — skønt ejer af hele sognet — nægtede at udlægge den anordningsmæssige jordlod til skolelærerembedet i Rødding. Følgen var, at alle dygtige lærere, der kom til

Rødning, snarest mulig søgte forflyttelse. Da der blev klaget til kancelliet, protesterede han gennem sin sagfører, men måtte dog tilsidst give efter og udlægge en husmandslod i nærheden af skolen. Kendt og ofte omtalt er også hans modstand mod, at der blev slidt for meget på kirkeklokken. Han forbød bl. a. morgen- og aftenringning, »den dumme klosteskik«, ud fra den betragtning, at »solen går nok sin gang, enten degen hænger i klokkestrengen eller ej«.

Nis Nissen var gift to gange, sidste gang med den langt yngre Ane Dorthea Hagensen. Hun fødte ham 7 børn, der alle døde som små, og der var ingen til at overtage hans gode gård efter ham. Til gengæld blev det ham muligt ved sine testamentariske bestemmelser at sikre sig et smukt eftermæle. De fattige i Rødning og i hans fødesogn Vilslev ved Ribe blev betænkt, og han, der havde nægtet den fattige skolelærer i Rødning en beskeden jordlod, testamenterede store legater til de fem latinskoler i Nørrejylland, latinskolerne i Aalborg, Randers, Viborg, Århus og Ribe.

Enken, der snart efter blev gift med den prokurator i Viborg, som hendes mand havde benyttet ved sine processer, solgte ved auktion 1850 Spøttrup til et *konsortium*, der frasolgte bondegodset, hvorefter en af konsortiet, *Niels Breinholt*, i 1855 overtog gården som enejer. Også han var en dygtig landmand, men uden mindste forståelse for den historiske ejendom. Han havde planer om helt at nedrive borgens bygninger, og selv om det blev opgivet, skamferede han dog nordfløjen, hvor han for at indrette et brændevinsbrænderi bortryddede de gamle hvælvinger. Han sløjfede også syd- og vestvolden og opførte mod vest to svinestalde, som ikke prydede indkørslen. Spøttrup Sø lod han afvande, hvorved der vandtes udmærkede græsgange, men til gengæld tabtes et stort fiskeri, særlig et ypperligt ålefiskeri ved Strømhuset.

Niels Breinholt solgte i 1875 Spøttrup til forpagter *L. Balle*, en sønnesøn af biskoppen. I 1900 blev den ved tvangsauktion for 100.000 kr. udlagt til *Vallø Stift*, som i 1903 solgte den til *Chr. P. Toft*, endnu engang en særpræget skikkelse, utvivlsomt en dygtig landmand, heller ikke uden forståelse for gårdens historiske betydning, men dog ikke mindre omsorgsfuld for sine egne økonomiske interesser. Imidlertid var Spøttrup blevet fredet efter bygningsfred-

Porttårn og spærremur set fra borggården (fot. Niels Elswing).

ningsloven af 1918, og Det særlige Bygningssyn gjorde sig store anstrengelser for at sikre den gamle, maleriske borg, Danmarks bedst bevarede eksempel på en herreborg fra overgangen mellem middelalder og renæssance, mellem kirkevældens og adelsvældens tid. Det lykkedes at forhindre, at nordfløjen blev nedrevet, og i årene 1931 - 32 gennemførtes en istandsættelse af vægtergangen og nordfløjens ydre. Den 16. marts 1937 brændte imidlertid Spøttrups avlsbygninger, og allerede den følgende dag besluttedes det i et ministermøde på forslag af indenrigsministeren at søge borgen erhvervet af *staten* med det formål at gennemføre en omfattende restaurering og åbne den for publikum. De derpå følgende forhandlinger førte til, at Spøttrup som helhed købtes af Statens Jordlovsudvalg, der udstykkede hovedgårdsjorden til 28 småbrug, men afhændede selve borgen med et mindre jordtilliggende til indenrigsministeriet, på hvis foranstaltning en indgribende restaurering gennemførtes under ledelse af arkitekt Mo-

VIBORG AMT

gens Clemmensen. Formålet med denne restaurering, som udførtes med ubestridelig kyndighed, var ikke simpelthen at bevare borgen, som den var os overleveret, og sikre den mod undergang eller yderligere forringelse, men snarere — så nænsomt som den slags lader sig gøre — at genskabe den i den skikkelse, som Viborg-bisperne og siden Henrik Below havde givet den. Bispeborgen får man især indtryk af i østfløjen med dens gotiske hvælvinger fornedet og det høje mellemstokværk. Fra renæssancetidens ombygning stammer sydfløjens lange riddersal, trappetårnene og spærremurens overdækkede vægtergang, mens nordfløjens indre helt er moderne rekonstruktion i tilslutning til østfløjens middelalderlige stokværksdeling. Volden og de to vandfyldte grave er genskabt på alle sider, og Spøttrup's afkalkede, røde mure rejser sig nu som i den ældste tid direkte op af den indre voldgravs vand. Borgen administreres nu af boligministeriet.

POUL NØRLUND

EJERE

ca. 1400 Johan Skarpenberg
1404 Viborg bispestol

1536 Kronen
1579 Henrik Below

1648 Sophie Staverskov
1653 Mogens Kruse
1665 Joachim Kohlblatt
1702 Axel Rosenkrantz
1724 Mogens Rosenkrantz
1776 M. P. Richter
1784 P. Nissen
1850 Konsortium
1855 N. Breinholt

1875 L. Balle
1900 Vallø Stift
1903 Chr. P. Toft

1937 Staten

BYGNINGER

ca. 1500 Trefløjet borggård i tre
stokværk m. porttårn opført på
voldsted, sydfløjen først
1534 Nordfløjens vestende afbrændt

ca. 1580 Anlægget ombygget og to
trappetårne opført

Istandsættelse
1762 Indvendig ombygning

1870 Nordfløjen raséret, gravene
delvis tilkastet

1931 - 32 Vægtergang og nordfløj
restaureret
1937 Ladegården brændt
1938 - 41 Gennemgribende restaure-
ring ved Mogens Clemmensen

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Eskjær

Grinderslev sogn, Nørre herred, Viborg amt

Første gang, Eskjær nævnes i skriftlige kilder, er i et tingsvidne fra 1328, hvor hr. *Jakob Nielsen (Gyldenstjerne)* til Eskjær omtales. Senere må gården være gået over i slægten *Banners* besiddelse. *Eskild Nielsen* og *Peder Høg (Banner)* nævnes i midten af 1400-tallet som ejere af gården. Med den sidstnævntes søn *Niels Pedersen Høg* kom gården i besiddelse af en af samtidens mere kendte skikkelser. 1487 nævnes han som rigsråd, og både kong *Hans* og hans søn *Christiern II* benyttede ham jævnlig som diplomatisk sendebud. Ifølge *Skibbykrøniken* skal han endvidere have udmærket sig som en stor præstehader. Men foruden sine offentlige hverv fik *Niels Høg* også tid til at pleje sine private interesser. I de to første tiår af det 16. århundrede samlede han sig efterhånden anselige godsbesiddelser, af hvilke en stor part grupperede sig om Eskjær i Salling. Denne gård

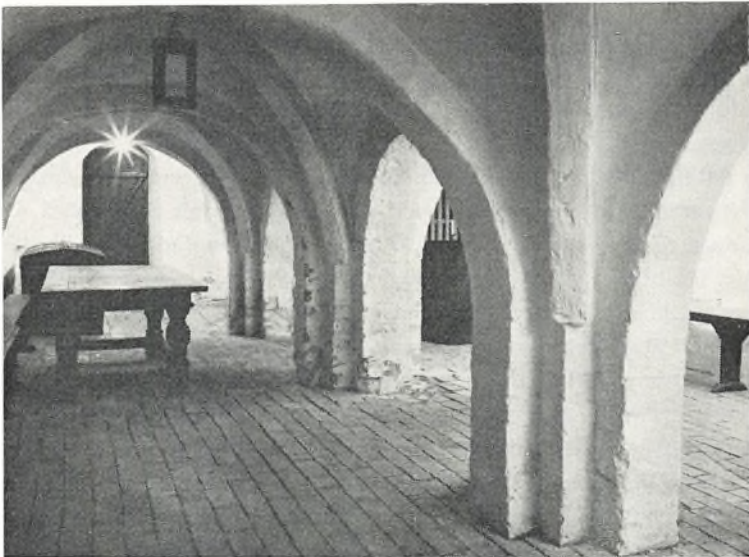
Borggården set fra vest (fot. Niels Elswing).

synes han efterhånden at have erhvervet eneret til, skønt et tingsvidne fra 1501 tyder på, at hans ejendomsret blev bestridt af andre.

Ved Niels Høgs død 1524 arvedes Eskjær af hans datter Anna, der var gift med *Niels Jensen Rotfeld*, der 1540 overlod gården til sin søn, Jens Rotfeld. Efter hans død 1558 som slægtens sidste mand tilfaldt Eskjær hans søster, Johanne, enke efter Hans Lykke til Havnø, og hun bestyrede gården helt til 1577, da hun døde og sønnen *Erik Lykke* overtog den. Hans søn, Hans Lykke, kom imidlertid efter faderens død 1602 i løbet af kort tid i en så bundløs gæld, at gården 1619 blev overtaget af kreditorerne og for bestandig blev berøvet Lykke-slægten. Den nye ejer blev *Verner Parsberg*, død 1643, men hans søn Niels Parsberg, gift med Helle Gyldenstjerne, synes heller ikke at have været nogen fremragende økonom, i hvert fald måtte også han gribe til at pantsætte Eskjær, og 1664 gik den ved indførsel over til grev *Christian Rantzau*s arvinger. Eskjær var på dette tidspunkt en ret anselig gård. Selve hovedgården havde et tilliggende på 96 tdr. htk., mens bøndergodset udgjorde ca. 284 tdr. Det var for størstedelens vedkommende bekvemt samlet omkring hovedgården.

Eskjær blev 1674 indlemmet i grevskabet Løvenholm, men allerede 1681 kom den dog igen i slægten Parsbergs besiddelse, idet en søn af den tidligere ejer, oberst *Verner Parsberg*, tilbagekøbte den. Ganske vist solgte han gården (63, 36 og 278 tdr. htk.) igen 1698 til Barbara Rantzau, men da han kort tid efter salget giftede sig med køberen, der bragte ham betydelige rigdomme, fik dette salg ikke nogen praktisk betydning. Verner Parsberg, der også ejede Skivehus, bestyrede disse sine to Sallinggodser indtil sin død 1719, og helt let at omgås har han sikkert ikke været. I hvert fald har han i anekdotelitteraturen fået tildelt rollen som den dumme og uvidende landjunker. Dette er dog utvivlsomt helt urigtigt; tværtimod hørte obersten til de driftigste herremænd på egnen og til de ganske få gammeladelige, der evnede at opretholde stillingen, ja, endog at forbedre status i de svære tider efter 1660. Efter hans død overtoges begge godserne af hans søn ritmester Johan Parsberg, der dog allerede døde 1730 som slægtens sidste mand, efterladende sig begge godserne i en slet og forfalden tilstand.

Middelalderlig kælder under hovedfløjen (fot. Niels Elswing).

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Eskjær overtoges 1735 efter Johan Parsberg af hans stedfader, gehejmeråd, præsident i højesteret *Claus Reventlow*, der sandsynligvis aldrig selv har boet på den faldefærdige gård. Han ejede flere andre godser og har næppe interesseret sig synderligt for sine besiddelser i Salling. 1750 afhændede han Eskjær til den tidligere forpagter på Krastrup *Mads Hastrup*, og med ham fik den gamle Sallinggård sin første ejer af borgerlig herkomst. I årene indtil sin død 1767 lykkedes det Hastrup at bringe gården på fode igen. Han var en særdeles dygtig landmand, og ved hans død var Eskjær drevet op til at kunne holde 150 staldøksne, 30 fedestude, 80 heste og køer og 120 får. Også den nuværende hovedbygning skyldes Mads Hastrup. Den er opført 1761, hvilket en indskrift over hovedfløjens dør meddeler. Mads Hastrups bygningsværk danner en smuk arkitektonisk helhed, idet borg- og ladegård hver for sig er trefløjet og åbner sig mod hinanden. Mens ladegården i det store og hele er ombygget, står borggårdsanlægget endnu den dag i dag uforandret. De tre fløje har alle et stokværk,

men midt gennem hovedfløjen går en toetages frontispice, der ligesom sidefløjenes gavle er ført op i en høj segmentfronon. Soklen er sat af granitkvadre, mens murene er hvidkalkede, og det hele danner et sobert, enkelt bygningsanlæg med et vist borgerligt og solidt tilsnit. Under hovedfløjen findes i kælderen endnu rester af en sen-gotisk bygning med tykke mure, der er sat i munkeskifte. Kælder-rummet er dækket af otte små krydshvælvinger på tre svære, murede midterpiller. I ydermuren er en række små nicher. Efter et sagn på stedet var disse kælderrum opholdssted for de kendte hekse »Thise trold«, indtil de efter domfældelsen blev kastet på bålet.

Efter Mads Hastrups død 1767 blev Eskjær på auktion købt af major *Johan Chr. v. Geistler*, der var gift med en Lüttichau fra Tjele. Han var af en gammel tysk officersslægt, men hans evner som landmand var dog ikke strålende, og efterhånden lykkedes det ham at blive stærkt forgældet. 1781 måtte han sælge Eskjær til senere ju-stitsråd og generalkrigskommissær *Christian Lange* for 49.000 rdl. Lange var en af datidens fremskridtsmænd inden for landbruget og

Østfløjen set fra haven (for. Niels Elswing).

selv søn af en fremragende landmand, justitsråd Jens Lange til Rødkilde. Han tog straks fat på at forbedre den forsømte gård. Hele driften blev omlagt, og jorden i stedet for i 10 inddelt i 5 kobler — 2 til korn og tre til hø og græsning — hvorved en del pløjning spares. Samtidig foretog han betydelige grundforbedringsarbejder. Jorderne inddigedes, og ved hjælp af lejede soldater foretoges betydelige afvandinger, der bragte nye arealer under kultur. Mergling af jorderne blev påbegyndt, og de rester af skove, der endnu var levnet fra forgængerne, blev beskyttet mod kreaturernes ødelæggelser. En humlehave blev anlagt, og hør dyrkning blev forsøgt med godt resultat. Herforuden anlagde Lange et teglværk og en kalkovn ved gården. Også på sit bøndergods satte Lange ind med reformeringer. Han fortæller selv, at da han overtog godset, var de fleste gårde i en yderst slet tilstand, uden sædekorn og besætning. For at bøde på bøndergodsets sørgelige forfatning besluttede Lange sig til at skride til en udskiftning så hurtigt som muligt, og en sådan iværksattes straks i de to byer, hvor han var enlodsejer, nemlig Mogenstrup og Stouby i Grinderslev sogn. Men på det øvrige gods — det var ialt på ca. 268 tdr. htk. — gik det ikke så let. Lange blev hurtigt indviklet i stridigheder med de øvrige proprietærer, og også sine bønder stødte han for hovedet med sin reformiver. Hertil kom, at Lange var en stejl natur, der ikke tålte mindste modsigelse eller opposition. Efterhånden lå Lange i et evigt slagsmål med sine bønder om hove-riet og tiendepligten, og i eftertidens beretninger kom han derfor til at stå som den værste bondeplager. Han narrede bønderne med kornmålet, flyttede deres markskel, og for disse ugerninger fik han derfor ifølge de gamle sagn heller ingen ro i sin grav, men spøger på gården, hvor han slår dørene op og i, tumler med tøndemål og strygestok, og som straf for sin udskiftningsvirksomhed ses han endog løbe rundt i Gåsemosen med landmålerstokkene. Et særligt sagn knytter sig til den af ham byggede Langesgaard. I henhold til kgl. forordning nægtede hans bønder at føre tiendekornet til vejs ende, og da de ved eftermåling udfandt, at deres leveringspligt endte midt på Eskjær mark, læssede de ganske roligt kornet af der. Men Lange havde svoret på, at bønderne skulle bringe kornet i lade, og da denne ed ikke kunne bringes til at gå i opfyldelse på anden måde, lod han

Dagligstue med familieportrætter (fot. Niels Elswing).

en lade bygge over det aflæssede korn, og denne skal efter sigende være den første begyndelse til Langesgaard.

1797 afhændede Chr. Lange Eskjær og Langesgaard til justitssekretæren i Viborg overret, etatsråd Henrik Johan de Leth og Thomas Thomsen til Østergaard, der det følgende år udtrådte af ejerfællesskabet og overtog Langesgaard med 13, 39 og 99 tdr. htk. Leth frasolgte alt bøndergodset, men 1828 måtte staten overtage gården som ufyldestgjort panthaver. 1830 købtes den af kammerråd A. C. Grønbech, ved hvis død 1858 den overgik til baron Joseph Emil Adeler. Denne solgte 1869 Eskjær til cand. jur. *Ludvig Th. Schütte* til Bygholm for 121.000 rbdl., efter hvis død 1915 gården arvedes af sønnen dr. phil. *Gudmund Schütte*, der lod hovedbygningen underkaste en gennemgribende restaurering og opførte en ny avlsgård ved arkitekterne T. Hansen og Lind i Skive. Arealet blev forøget, og Eskjær skov, der er den eneste nævneværdige i hele Salling, men som i ti-

VIBORG AMT

dernes løb var blevet stærkt forhugget, blev påny tilplantet. 1953 overdrog Gudmund Schütte (død 1958) godset til sin søn, *Herluf Schütte*, der har tilkøbt flere ejendomme, ialt ca. 160 tdr. ld., således at det samlede tilliggende nu er 668 tdr. ld., deraf er 389 ager og 145 skov. Hartkornet er som følge af tilkøbene steget fra 32½ til 40 tdr.

SV. EGELUND

EJERE

1328 Jakob Gyldenstjerne
Ukendte ejere
ca. 1450 Eskild Nielsen og
Peder Høg (Banner)
1524 Niels Rotfeld
1577 Erik Lykke
1619 Verner Parsberg
1664 Chr. Rantzaus arvinger
1681 Verner Parsberg
1735 Cl. Reventlow
1750 Mads Hastrup

1767 J. Chr. v. Geistler
1781 Chr. Lange
1797 - 1869 Forskellige ejere
1869 L. Th. Schütte
1915 G. Schütte

1953 H. Schütte

BYGNINGER

Sengotisk bygning

1761 Hovedbygning og ladegård
opført

Hovedbygningen restaureret og
avlsgården opført ved
T. Hansen og Lind

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Nørgaard

Grinderslev sogn, Nørre herred, Viborg amt

På grund af sine herregårde har Grinderslev sogn gennem tiderne talt mange fremtrædende mænd blandt sine sogneboere; men sognets berømteste mand var dog ikke nogen jorddrot. Han var ejer af en gård i sognet, kaldet Jenle, og hed Jeppe Aakjær. Aakjær var imidlertid ikke alene digter, han var også historisk forsker og skribent, og navnlig kastede han sig over sin egen egns historie. Hvad herregården Nørgaard angår, har han undret sig over dens navn. »Maa det ikke forundre enhver, der tænker over Tingene, at saa at sige den sydligste Herregaard i Østsalling hedder Nørgaard?« skriver han. »Hvordan skal det forklares? Sikkert derved, at Nørgaard oprindeligt var en Avlsgaard til Filshauge (dette var en herregård, der blev nedlagt engang i middelalderen), og da er Betegnelsen meget naturlig, da den ligger lige i Nord fra nævnte Gaards Tomt«.

Nørgaard synes i al fald at have været en selvstændig gård i begyndelsen af det 15. århundrede. Den første ejer, som historien kender, var hr. *Stig Munk*, der nævnes i 1420. 1468 fik hans søsterdattersøn *Bertel Kaas*, hvis ligsten findes i Grinderslev kirke, gården tildømt, og han efterfulgtes af sønnen Iver Kaas, der ejede gården i al fald til 1517. Den synes derefter at være gået over til hans søster Edel Kaas, gift med *Mogens Jensen Harbou*, og fra dem til deres søn, Jens Mogensen Hvide (Harbou), som var landsdommer i Viborg, og som foruden Nørgaard også ejede Sindinggaard. Nørgaard solgte han imidlertid til sin søstersøn *Mogens Spend*, der vides at have været ejer af den i året 1592. Efter ham ejedes den af hans søster Inger Spend, der havde været gift med Mads Pors (Skadeland). Deres datter *Anne Pors* optræder som ejer af Nørgaard i 1599. 1625 er det Hans Pors, der ejer den, og 1638 ejedes den af hans enke Anne Florisdatter (Rønnow). Den havde da 36 tdr. htk.

Anne Florisdatter overlod gården til sin søn Erik Pors. Efter hans død 1645 giftede hans enke Anne Skade sig med *Folmer Rosenkrantz*, der dog kun beholdt gården i en lille halv snes år, og 1655 kom Nørgaard i hænderne på oberst *Valdemar Lykke*.

Medens de foregående ejere stort set kun er navne for os, er vi i stand til at danne os noget mere i retning af et billede af denne nye ejer. Han var søn af Iver Lykke til Buderupholm, Grinderslev Kloster, Havnø m. fl. godser og havde arvet sin faders evner for godsdrift og godshandel, og ligesom denne havde han fået tidens bedste uddannelse ved udenlandske universiteter. Faderen havde imidlertid fået en krank skæbne. Han var endt som en fattig mand, fordi han havde kautioneret for letsindigt for sine venner. Valdemar Lykke havde dog vist sig som en god søn og givet faderen ophold på en af sine gårde, Hvanstrup. Godsdrift alene var imidlertid ikke nok for Valdemar Lykke; han var et par år hofjunker (1640 - 42), 1646 blev han major ved jyske fodfolksregiment, 1651 oberstløjtnant sammesteds og 1654 oberst. Så kom den skæbnesvangre svenskekrig 1657 - 60, og Valdemar Lykke faldt i krigens første måneder. Hans enke Sophie Reedtz beholdt hans godser i en årrække; men på sine gamle dage (1684) skilte hun sig af med Nørgaard, medens hun beholdt Grinderslev Kloster, hvor hun endte i armod.

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

Den nye ejer var også en kvinde. Hun hed *Anne Jensdatter* og var ikke noget dusinmenneske — skødet af 1684 kalder hende for resten »den ædle, dyderige og gudfrygtige matrone«. Hendes oprindelse er dunkel; men hun var i al fald ikke adelig. I 1684 var hun 60 år og altså ude over sin blomstrende ungdom; alligevel blev Nørgaard givet hende som en slags elskovsgave, idet hun fik den af sin elsker, lensmanden Erik Grubbe til Tjele. Denne mands skæbne er velkendt. Ved sin lidenskabelighed og voldsomhed bragte han ulykke over adskillige og sig selv kun ringe lykke. Bedst kendt er han måske endda som fader til Marie Grubbe. Faderen havde ligesom senere datteren indladt sig i et forhold til en person af lavere stand og synes — og i denne forbindelse må datidens stærke standsforskelle tages i betragtning — at have været lykkelig derved. Han havde været standsmæssigt gift; men hustruen døde i 1647, og siden levede han sammen med Anne Jensdatter. De fik et barn, Anne, som Erik Grubbe lyste i kuld og køn i 1673, og som han skaffede en ægtemand af de bedste kredse, nemlig ritmester *Frederik Ulrik Ulfeldt*. Denne overtog i 1685 Nørgaard, men beholdt den ikke længe. Allerede 1687 nævnes

farveren *Erik Lauridsen Sterch* fra Holstebro som gårdens ejer. 1702 skødede han den til sine sønner Christen og Laurids; men den sidste afkøbte allerede året efter broderen hans part. Broderen blev præst. Laurids Eriksen Sterch, om hvem det i 1704 hedder, at han hverken har kone, børn eller ridefoged, må være død ca. 1730. På auktionen efter ham i 1731 blev søsteren Anne Eriksdatter højestbydende med et bud på 3.783 rdl. og blev næste ejer. Hun var enke efter sognets præst, hr. Hans Brunow. Senere giftede hun sig med Mads Jensen Brøndum, der i 1745 solgte Nørgaard for 5.000 rdl., altså med en ganske pæn fortjeneste. Den nye ejer, Claus Vadum fra Aalborg, fik ikke lov til at glæde sig over den ret længe. Allerede 1747 sælger hans enke, Mette Hansdatter Winde, den på auktion, og denne gang indbragte den kun 3.500 rdl. Det var imidlertid også på en tid, da dansk landbrug var nede i en bølgedal så dyb som aldrig nogensinde før; thi priserne på landbrugsprodukter var forfærdende lave, og kvægsteg lagde store dele af landets kvægbestand øde. Efter 1750 steg priserne igen noget, og den nye ejer *Peder Damgaard* og hans hustru Maren Andersdatter Qvistgaard var driftige folk, så det blev en fremgangstid for godset. Navnlig blev der lagt en mængde fæstegjord ind under det. Det tilliggende bøndergods voksede i disse år fra ca. 100 til over 200 tdr. htk. Da *Peder Damgaard* døde i 1767, beholdt enken gården endnu i 12 år og skødede den derefter til sin søn *Søren Christen Damgaard* for 25.000 rdl. — en ganske antagelig stigning i værdi på 32 år! *Søren Christen Damgaard* døde 1783. Han må ikke have efterladt sig livsarvinger; thi han testamenterede *Nørgaard* til sin svoger *Mads Iversen Qvistgaard*.

I de følgende år skete der rundt i landet store bortsalg af fæstegods til bønderne til selveje. Også på *Nørgaard* foregik en sådan udvikling; men i *Mads Qvistgaards* tid var det dog kun småting, der solgtes fra. Da han var død i 1803, og hans enke *Mette Damgaard* året efter solgte godset til sønnen *Iver Qvistgaard* (for 52.000 rdl.), var tilliggendet af fæstegjord kun faldet fra 221 tdr. htk. i 1779 til 174 tdr. Men i de følgende tider tog udviklingen fart også her, og ved midten af det 19. århundrede var der ikke mere tilbage.

Iver Qvistgaard døde 1830. Sønnen *Mads Qvistgaard* solgte *Nørgaard* til C. G. C. O. Eckermann, der 1855 solgte til dr. phil. Peter Mi-

Hovedbygningen set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

chael Stilling. Denne døde i 1869, men havde allerede forinden solgt ejendommen til krigsassessor Ad. Stein. Heller ikke han beholdt den længe. 1868 kom den under hammeren og blev solgt til agent N. Nyholm, der beholdt den til sin død i 1874. Hans søn, der ligesom faderen var forretningsdrivende, solgte den året efter. Efter at have været i hænderne på overretssagfører L. Jensen ejedes den fra 1879 af E. H. Beyer, men måtte så i 1904 på ny under hammeren.

Herefter skete der store ændringer. På auktionen blev Nørgaard med ca. 500 tdr. ld. købt af »Bikuben«, der straks videresolgte den til et konsortium, der købte gården til udstykning. Jorderne blev delt i to omtrent lige store dele, hvoraf den ene — på ca. 15 tdr. htk. — blev ved gården, medens den anden halvdel blev delt op i mindre brug. Nørgaard selv blev købt af Johs. Johnsen.

Nørgaard havde skiftet ejer og ejerslægt ret hyppigt gennem tiderne; mange af ejerskifterne var fulgt hurtigt efter hinanden; men nu fulgte ejerskifterne raskere end nogensinde tidligere. Navnene på de skiftende ejere efter Johnsen er Bækgaard, Chr. Lauritzen, C. Ny-mann, Jens Pedersen, Søren Sørensen og Chr. Lauritzen. Denne sid-

VIBORG AMT

ste solgte i 1924 gården til *Jens Andersen*, som 1954 forpagtede den til sin søn, *Anders Chr. Andersen*, der 1960 overtog den. Arealet er 144 tdr. ld. ager, 10 tdr. ld. eng og 20 tdr. ld. skov.

Gennem sine fæstebesiddelser har Nørgaard og dens ejere gennem tiderne spillet en rolle i store dele af Salling. Dens skifteprotokol for årene 1778 - 1817 er bevaret og findes i landsarkivet i Viborg. Af den kan ses, at Nørgaard har haft fæstere i Grinderslev, Grønning, Jebjerg, Thise, Rydbjerg og Lyby sogne i Salling Nørre herred, i Harre, Hjerk og Roslev sogne i Harre herred, i Hvidbjerg sogn i Hindborg herred og i Krejbjerg sogn i Rødning herred. Angående selve hovedgårdens driftskapacitet i ældre tid får man et indtryk af auktionsplakaten af 1747, der oplyser, at der kunne holdes 70 stude, 12 køer, 12 heste og 60 får.

Gården skal være brændt ca. 1570; men derefter vides intet om bygningshistorien. Den nu stående hovedbygning svarer ret nøje til Grinderslev Kloster, der er opført 1886 - 87. Avlsgården er genopført efter en brand i 1922.

SIGURD JENSEN

EJERE

1420 Stig Munk
1468 Bertel Kaas
ca. 1517 Mogens Harbou
Mogens Spend
1599 Anne Pors
ca. 1647 Folmer Rosenkrantz
1655 Valdemar Lykke
1684 Anne Jensdatter
1685 Frederik Ulrik Ulfeldt
1687 Erik Lauridsen Sterch
1731 - 47 Forskellige ejere
1747 P. Damgaard
1783 M. Qvistgaard
ca. 1835 - 1924 Forskellige ejere

1924 Jens Andersen
1960 A. Chr. Andersen

BYGNINGER

1880'erne Hovedbygningen opført (?)
1922 Avlsgården genopført efter
brand

Hovedbygningen set fra nord (fot. Niels Elswing).

Astrup

Grinderslev sogn, Nørre herred, Viborg amt

Gården Astrups historie kan følges tilbage til det 15. århundrede. I begyndelsen af dette århundrede synes den at have været ejet af en mand ved navn *Rigild Puge*; men allerede før århundredets midte kom den i slægten Juels besiddelse. Som et vidnesbyrd herom ses den dag i dag Juel'ernes våben på kalkmalerier i kirken i Grinderslev. Først ejede *Iver Juel* den fra ca. 1460, dernæst ejede sønnen *Kjeld Iversen Juel* den. Han døde 1536. Efter ham fulgte sønnen *Iver Kjeldsen Juel*, der var en meget godsrig mand, som også ejede *Stubbergaard* og *Rydbjerg*. Han døde 1556. Den næste ejer, hvis navn var *Niels Kjeldsen Juel*, har formentlig været en broder til den forrige. Han var en rig mand, der flere gange lånte kronen penge. Da han var død i 1573, efterfulgtes han af *Kjeld Iversen Juel*; men med ham var det også forbi med Juel'ernes herredømme på gården. Han døde

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elswing).

i 1606, og dernæst gik gården vistnok over til hans slægtning *Kjeld Brockenhuus*. Enken Edel Ulfeldt, og sønnen Just Brockenhuus solgte 1622 Astrup til *Christoffer Friis*, og nu blev Astrup hos Friis'erne i et lille hundrede år, og det synes at have været noget af en nedgangs- og trængselstid for godset. Om Christoffer Friis ved vi ikke noget videre; men sønnen Otte Friis, der blev ejer af Astrup efter faderens død i 1657, gik økonomisk fuldstændig til grunde, ja sad endda en tid arresteret for gæld og måtte 1692 afstå godset til søsteren Margrete Friis, der havde forstrakt ham. Hun overdrog det dog atter i 1694 til hans datter Elisabeth Friis, der i 1702 lod det overgå til sin moder fru Birgitte Lykke. Alle disse manipulationer med ejendomsretten til godset er et udtryk for, hvilke økonomiske vanskeligheder hr. Ottes efterladte hustru, datter og søster måtte kæmpe med — på grund af hans uheldige økonomi. Vore kilder oplyser også andet, der taler om dette. I maj måned 1700 fik fru Elisabeth Ottesdatter Friis til Astrup ved rentekammerresolution eftergivet 126 rigsdaler, som hun resterede i ekstraskat, og oplysninger fra skattemandtallet fra 1704 viser ligeledes, at der var smalhals i dette godsejerhjem. Forholdene var

typiske for mange af de gammeladelige herremandshjem i de svære år efter enevældens indførelse. Det fremgår deraf, at selve gården var bortforpagtet, og fru Birgitte Lykke sad uden anden hushjælp eller tjenerskab end en pige.

1708 kom der igen et mandfolk til roret på Astrup. Det var fru Birgittes søn Mogens Friis, der overtog godsets tøjler, efter at moderen var død; men han blev snart ked af at slås med vanskelighederne og solgte det i 1714 til major *Chr. Kruse*. Herefter følger en række ret hastige ejerskifter. Chr. Kruse gik fallit, og Astrup blev i 1723 ved tvangsauktion solgt til oberst Verner Parsbergs enke, fru *Christiane Barbara Rantzau*, som 2 år efter overdrog det til sin søn ritmester Johan Parsberg, der i forvejen sad på Eskjær. Efter hans død i 1730 blev Astrup 1735 solgt til hans stedfader, gehejmekonferensråd *Claus Reventlow*, der beholdt godset 15 år og derefter solgte det til *Peder Malling*. Denne, der var søn af en herregårdsforvalter, var selv begyndt som forvalter på Rosenholm; derefter blev han forpagter af Taarupgaard, og endelig blev han selv godsejer og desuden borgmester i Viborg. Denne dygtige mand havde en søn, der nåede endnu videre. Det var Ove Malling, der svang sig op til at blive gehejmestatsminister og i sin alderdom nedskrev nogle erindringer om tilstandene på Astrup gods og blandt egnens bønder i hans barndom og ungdom. Nogle brudstykker af disse optegnelser skal gengives her: »... i hele omegnen så godt som ingen selvejere, nogle hoverifrie bønder, som betalte penge for (= i stedet for) hoveriet, og sådanne stod sig almindeligen vel. Min fader forøgede disses antal ved at tilstå hoverifrihed til samtlige godsets bønder, som boede en mil eller derover borte fra gården (Astrup), for hvem hoveriet således var meget besværligt, og derfor forarmende . . .«. Til Astrup hørte gårde i Grinderslev, Grønning, Thise, Jebjerg og Lyby i Salling Nørre herred, i Oddense og Otting sogne i Hindborg herred og Ramsing sogn i Rødning herred. Malling fortsætter: »Af alle private godsejere i Danmark var min fader, så vidt mig bekendt er, den første, der ved frivillig forening gav hoverifrihed til et helt gods, og selv drev hovedgården«. Om gårdens udseende siger han følgende: »En gammel grundmuret hovedgårdsbygning, efter middelalderens form, havde min fader nedbrudt og med den det deri værende gamle bondefæng-

sel, hullet kaldet; i et nyt bekvemmere våningshus blev intet sådant indrettet«. Også et andet torturinstrument fjernede Peder Malling fra sin gård, nemlig træhesten. Det nye »våningshus«, som Ove Malling taler om, var opført i bindingsværk, og en del af det står endnu.

1767 solgte Peder Malling Astrup til etatsråd *Axel Rosenkrantz de Lasson* med 33, 14 og 328 tdr. htk. Lasson viste sig som en ualmindelig human godsejer og en initiativrig fremskridtsmand, der foretog omfattende plantninger samt forsøgte sig med dyrkning af humle, tobak og hør. Dertil var han en fint kultiveret mand, der udvidede hovedbygningen, anlagde park og førte stort hus. Imidlertid fik Lasson 1792 tilladelse til at sælge bort af fæstegodset, uden at herregården af den grund skulle fortabe sine friheder og rettigheder, og to år senere ydermere tilladelse til at udparcellere selve hovedgårdsmarken i 16 parceller. Den sidste tilladelse synes han ikke at have gjort fuld brug af, og 1797 solgte han Astrup, hvis bøndergods nu var svundet ind til 120 tdr. htk., til forpagter på Rugaard, *C. A. Tram*, der bortsolgte resten. Lasson købte senere en del ejendomme i Skive, bl. a. det udparcellerede Gammel Skivehus, men blev knækket økonomisk i de svære tider under krigen 1807 - 14. Han døde 1813, og hans efterkommere måtte slå sig igennem som fattige fiskere og boelsmænd i Vester Han herreds klit. Astrups hovmarker bestod ved år 1790 af ca. 215 tdr. ld., og der var på det tidspunkt 39 hovbønder til at drive dem.

Tram til Astrup blev en indflydelsesrig mand på egnen, blev landvæsens- og tiendekommissær og senere kammerråd. Han døde i 1835, og i 1838 solgte hans enke Astrup til *V. F. Moldenhawer*. Denne ejede godset til sin død i 1846, hvorefter hans arvinger solgte det til *C. G. C. O. Eckermann*, der i forvejen ejede nabogodset Nørgaard, og justitsråd *C. P. R. Ingerslev* til Marselisborg. Disse solgte samme år Astrup til tobaksfabrikant, kancelliråd *Thomas Funder* i Århus.

Thomas Funder var søn af tobaksfabrikant Peder Funder i Århus og gik 1826 selv ind i faderens branche; men forinden havde han taget juridisk embedseksamen, og han nøjedes da heller ikke med at virke som forretningsmand, men gik ind både i landspolitik og kommunalpolitik. 1834 blev han valgt til stænderdeputeret for Jyllands 2. købstadsdistrikt, og 1841 genvalgtes han. 1848 - 49 var han kongevalgt

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

medlem af den grundlovgivende rigsforsamling og 1849 - 53 medlem af landstinget. Desuden var han borgerrepræsentant, rådmand, sparekassedirektør m. v. i Århus. Han døde 1860, og hans enke overdrog 1868 Astrup til sin svigersøn kaptajn A. L. H. Müller. Han døde 1884; men enken beholdt gården til 1906. Da blev den købt med 440 tdr. ld. af Danmarks Afholdsforening, der her oprettede et redningshjem for alkoholister og bortsolgte en del af jorden. Efter en halv snes års forløb købte Chr. Lauritzen Astrup og lagde 100 tdr. ld. af dens jord ind under en nyopført gård, Astruplund, som han derefter solgte. Selve Astrup solgte han også. Køberen, direktør J. C. Breum beholdt den kun til 1921, da han solgte den til J. C. S. Bundgaard. Ti år efter overtog Jydsk Landkreditforening gården efter tvangsauktion og videresolgte den 1932 til P. Damgaard Knudsen. I 1943 købte direktør J. C. Breum Astrup for 220.000 kr. og blev således for anden gang indehaver af gården. Til denne ligger der nu 205 tdr. ld. hvoraf 110 tdr. ld. er ager. Astrup ejes siden 1950 af kaptajn *Egon v. Bülow*.

VIBORG AMT

Axel Rosenkrantz de Lasson opførte 1773 i vinkel med Mallings bindingsværksbygning en grundmuret fløj i én etage med gavlkvist over midterpartiet og byggede i 1786 til den østre ende af denne nye fløj en anselig og smuk pavillon i nyklassisk stil af røde mursten i 2 etager med stort mansardtag. Direktør Breum og kaptajn v. Bülow har ladet bygningen gennemgå omfattende restaureringer.

I nærheden af Astrup — til venstre for vejen, der nordfra fører til gården — står et fredlyst stenkors, der er ca. 1 m højt, rått tilhugget i gråligrød granit med tovsnoning. Det er et kristent mindesmærke eller gravmærke fra den ældre middelalder. Det står for øvrigt ikke mere på sin oprindelige plads, og der skal have været et til af samme slags på den modsatte side af vejen.

SIGURD JENSEN

EJERE

1407 Rigild Puge
ca. 1460 Iver Juel
1606 Kjeld Brockenhuus
1622 Christoffer Friis
1714 Chr. Kruse
1723 Christiane Rantzau
1735 Cl. Reventlow
1750 P. Malling

1767 A. Rosenkrantz de Lasson

1797 C. A. Tram
1835 - 46 Forskellige ejere
1846 Th. Funder
1868 - 1943 Forskellige ejere
1943 J. C. Breum
1950 E. v. Bülow

BYGNINGER

1750'erne Den gamle hovedbygning
nedbrudt, vestre fløj opført
i bindingsværk

1773 Midterfløjen opført af
grundmur

1786 Toetages pavillon tilbygget
i øst

Hovedfløjen restaureret
Hovedbygningen grundigt
restaureret

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

Grinderslev Kloster

Grinderslev sogn, Nørre herred, Viborg amt

I tiden omkring 1175 blev Sallings eneste middelalderlige kloster grundlagt i Grinderslev. Det var en kongregation af præstemunke af *augustinerordenen*, der slog sig ned her. Muligvis har den prægtige granitkirke, den nuværende sognekirke, allerede været bygget og har lokket brødrene til sig. 1176 skrev bispem i Viborg til provsten ved Vor Frue Kloster sammesteds, at der var sluttet et broderskab mellem Grinderslev og Vor Frue klostre, og 1215 sad Grinderslevs prior sammen med bispem og provsten i Vestervig dommere i en trætte mellem munkene i Viborg og i Vitskøl. Grinderslev klosterets betydning fremgår af, at tre gange i det 13. århundrede holdt de danske augustinerkanniker vigtige møder dér. Et minde om det lærde og fromme liv på stedet har vi i »Grinderslev-håndskriftet« fra slutnin-

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elswing).

gen af 1400'erne, der er en samling afskrifter af teologiske afhandlinger, hovedsagelig af mystikeren Bonaventura.

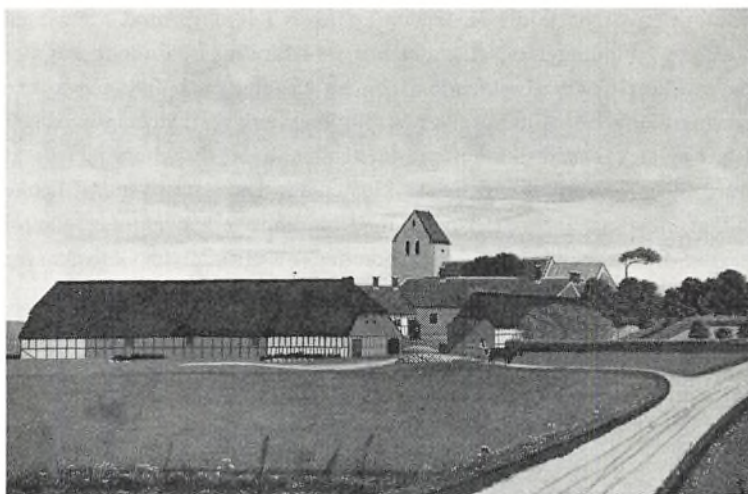
I den sidste tid før reformationen ser det ud til, at klosterets beboere har tilhørt en anden orden, i al fald var forbindelsen med Vor Frue Kloster i Viborg ophørt, og biskoppen i Viborg var blevet Grinderslev Klosters overherre. Biskop Jørgen Friis — berygtet for sin hårdhændethed — gav det ligefrem bort som len i 1531 til Hans Pogwisch. Allerede året efter gik det dog over på *kronens* hænder, og Jep Friis, lensmanden på Skivehus og broder til Viborg-bispen, fik det som forlening. Få år efter gjorde reformationen ende på munkelivet herude, og klosteret blev herregård.

Der er intet tilbage af de oprindelige klosterbygninger; men af en synsforretning, der blev foretaget i 1581, fremgår det, at der da var en nordfløj, bestående af 18 fag bindingsværk. Hvad denne fløj har været benyttet til, er ikke ganske klart. Dernæst var der et stuehus, der bestod af 16 fag bindingsværk med tilstødende 8 fag bryggers og bagers; i hvilket verdenshjørne, det har ligget, er uklart. Mod vest

var der en øksenstald i 18 fag og et fæhus i 11 fag; mod øst var en stald i 15 bindinger og et andet hus i 14 bindinger. Endelig var der en god ladebygning bestående af 24 fag bindingsværk, hvis plads ikke nærmere angives. Alle huse var af bindingsværk med stråtag og slaget ler, og der var altså ikke et eneste stenhus, hvad der ellers plejede at høre til en herregård end sige et kloster. Man har svært ved at tænke sig, at klosteret har måttet nøjes med bindingsværksbygninger, uanset at der findes en tradition, der beretter, at Grinderslev Kloster var meget fattigt, så fattigt at dets bygninger kun var tækket med strå, hvorfor Viborg-bisperne havde befalet, at de brevskeer, der tilhørte dette kloster og dets kirke, skulle flyttes til Viborg domkirke for at opbevares der.

1532 - 81 var Grinderslev Kloster et kongeligt len. Christian III pantsatte det flere gange, bl. a. til herremanden Niels Juel på nabo-godset Astrup, for at få penge i den slunkne statskasse. I 1581 blev det privatejendom, idet Frederik II mageskiftede det til *Christopher Lykke* til Buderupholm mod 29 gårde, 7 bol og 2 møller. Denne ejede i tidens løb foruden Buderupholm og Grinderslev Kloster også Skovs-gaard og Hessel (Djursland). Grinderslev Kloster overgik efter hans død til sønnen Iver Lykke, der foruden af dette gods også var ejer af adskillige andre, deriblandt Buderupholm, Havnø og Vindum Overgaard. I sin ungdom havde Iver Lykke studeret i Tyskland. Ved Kalmarkrigens udbrud i 1611 meldte han sig til krigstjeneste under staden Aalborgs fane. I 1620'erne var han igen udenlands, men slog sig endelig til ro i Danmark i 1629, og fra da af var det, at han for alvor gav sig til at handle med godser. Han blev en stor jorddrot; men da han samtidig var en hjælpsom og måske også lidt letsindig mand, så forarmede han sig selv gennem kautionsforpligtelser. Hans søn Valdemar, der havde al Lykkernes jordhunger i sig, men ikke faderens rundhændethed, havde imidlertid sikret sig godset Grinderslev Kloster, som han optræder som ejer af så tidligt som i 1638, og han rakte faderen en hjælpende hånd i hans ulykke og overlod ham sin gård Hvanstrup til bopæl i hans alderdom. Iver Lykke døde omkring 1650.

Valdemar Lykke havde ligesom faderen studeret i udlandet. Da han kom hjem, gjorde han karriere både ved hoffet og i hæren,

Gården set fra sydøst 1838. Gouache af R. H. Kruse (Nationalmuseet).

men i krigen med Karl Gustav faldt han allerede i 1657. Jeppe Aakjær beretter, hvorledes man på egnen troede, at Valdemar Lykke ingen fred kunne finde i sin grav på grund af sin umættelige jordgriskhed i levende live. Hans enke fru Sophie Reedtz ejede derefter gården til sin død ca. 1690, hvorefter den gik over til deres tre døtre, jomfru *Kirsten*, der da var ca. 50 år, jomfru *Dorete Helene*, der var sidst i 40'erne, og Jomfru *Anne*, der var ca. 40 år. Fru Sophie Reedtz havde været velstående, men var endt i armod og havde måttet sælge Nørgaard. Kvinderne på Grinderslev Kloster har så vist ikke haft for lyse dage. Jomfru Dorete Helene havde været forlovet med Frederik Reedtz; men han var død før brylluppet, og hun og hendes søstre såvel som deres moder havde store økonomiske vanskeligheder at kæmpe med, men med stor dygtighed og energi førte de gården frelst gennem de svære år. Navnlig viste jomfru Dorete sig som en dygtig administrator; de levede i stor beskedenhed, holdt næsten ingen tjenestefolk, og arvede fra deres moder intet andet end gæld. Rentekammerets resolutionsprotokoller viser, at de ikke så helt sjældent har fået skatterestancer eftergivet. Der henvises stadig til, at oberst Valdemar Lykke var faldet mod svenskerne, og det har sikkert været mindet om

hans fortjenester over for fædrelandet, der har dikteret regeringens velvilje mod de gamle jomfruer i Grinderslev. Ved den ny matrikel viste det sig, at Grinderslev Kloster ikke længere havde komplet bøndergods, og det kneb for jomfruerne med at skaffe det nødvendige gods inden for den fastsatte frist, og en overgang så det ud til, at det ikke skulle lykkes; men så synes formående venner ved hoffet eller i regeringen at have grebet ind, og i 1696 blev der truffet et arrangement med kronen, således at denne mod et beløb af 800 rdl. overlod damerne ca. 70 tdr. htk. bøndergods i Salling. Endnu i 1719 sad de tre gamle frøkener på Grinderslev Kloster; men kort efter overlod de det til deres søsters datterdatter jomfru *Birgitte Marie Arenfeldt*.

1750 fik gården, der havde 32 og 208 tdr. htk., igen en mandlig ejer, idet den blev købt af købmand *Mathias Brunow* i Holstebro. Han købte den i en periode, hvor landbrugskonjunkturerne var nede i en dyb bølgedal, og fik den derfor for den billige pris af 8.000 rdl.; men da priserne på landbrugsprodukter i de følgende år igen gik i vejret, kunne Brunow 11 år efter sælge gården med 100 % fortjeneste. Den nye ejer var godsejer *Th. Lund* til Lund på Mors. Han beholdt den kun i 2 år. Den næste ejer *Mads Bjørn* havde den til sin død 1788, og derefter solgte hans enke *Birgitte Nordkjær* den på auktion, dog uden at bøndergodset fulgte med. Hvad der egentlig skete med dette, er lidt uklart; men sandsynligvis er det snart efter gået over til selveje.

Grinderslev Kloster var i de følgende år stadig i handelen. Køberne i 1788 havde været brødrene P. og M. Kielsen; af dem købte *Ø. Fr. Obel* den i 1791; han solgte den 1796 til løjtnant *E. C. C. Stiernholm*, der 1804 solgte den til *Jakob H. Bjørn*.

Så blev der igen lidt ro i udviklingen. Bjørn'erne, faderen *Jakob H. Bjørn* og sønnen *M. V. Bjørn*, ejede Grinderslev Kloster indtil 1845. Så blev den solgt til *P. M. Qvist*, men i 1851 kom den endelig i hænderne på den slægt, der har den den dag i dag. Køberen var *R. J. Kirketerp*, der havde gården til sin død i 1866. Hans enke beholdt den derefter i nogle år; men i 1874 indgik hun nyt ægteskab — med sognepræst *J. R. Stockholm* — og han ønskede ikke at blive godsejer. Hans hustru overlod derfor 1876 Grinderslev Kloster til sin svigersøn, dyrlæge *Henrik Thorsen Møller*, der ejede det til sin død

VIBORG AMT

i 1913. Enken Margrethe Møller, født Kirketerp, beholdt derefter gården til sin død 1936, hvorefter sønnen, *H. Kirketerp-Møller* overtog den. Tilliggendet er i dag 288 tdr. ld. (24 tdr. htk.), efter at der i 1936 er frasolgt 80 tdr. ld. til Jordlovsudvalget. — Gården er bygget om adskillige gange. I slutningen af det 17. århundrede blev nye bygninger opført. De beskrives 1768 som »nye opbyggt af Muur og Bindingsverk, med de Lykkers Vaaben paa«. Det har de tre jomfruer Lykke dog altså haft råd til. Måske det var derfor, det kneb med at få pengene fra til skatterne! 1886 - 87 blev der opført en ny grundmuret énetages hovedbygning med 2 sidefløje, som står endnu. Avlsgården blev ombygget 1936.

SIGURD JENSEN

EJERE

ca. 1175 Augustiner-kloster
1532 Kronen
1581 Christopher Lykke

ca. 1690 Kirsten, Dorete Helene og
Anne Lykke
1724 Birgitte Marie Arenfeldt
1750 Mathias Brunow
1761 Th. Lund
1763 Mads Bjørn
1788 - 1804 Forskellige ejere
1804 Jakob H. Bjørn
1845 P. M. Qvist
1851 R. J. Kirketerp
1874 H. Thorsen Møller

1936 H. Kirketerp-Møller

BYGNINGER

1581 To fløje af bindingsværk og
ladegård

Ny hovedbygning opført

1886 - 87 Hovedbygningen opført
1936 Avlsgården ombygget

Hovedbygningen set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

Jungetgaard

Junget sogn, Nørre herred, Viborg amt

Flere ting tyder på, at Jungetgaard fra først af har haft sin plads inde i den nærvæd liggende Junget by. Således nævner et brev fra 1646, at den daværende ejer i stedet for Gammel Jungetgaard får Junget præstegård — begge beliggende i Junget by — og deri ligger, at man kan regne med en, ingenlunde i datiden ualmindelig, udflytning af hovedgården fra landsbyen.

De første ejere tilhørte den ældgamle danske adelsslægt Skeel. I slutningen af det 15. århundrede omtales *Albret Andersen Skeel* til Hegnet og Jungetgaard, efter hvis død omkring år 1500 Jungetgaard overgik til sønnen Lars Skeel, der nævnes som ejer af gården 1513. Han døde ugift 1538, og Jungetgaard gik derefter over til hans broder Anders Albretsen Skeel, der døde 1558, men allerede et godt

stykke tid forinden havde overdraget Jungetgaard til sin søn *Herman Skeel*, hvem det endnu eksisterende borggårdsanlæg skyldes. Herman Skeel havde i sin ungdom studeret en række år på udenlandske universiteter, og efter sin hjemkomst tog han tjeneste i centraladministrationen. 1552 udnævntes han til landsdommer i Nørrejylland, men allerede 1548 må han være begyndt med sine arbejder på den nye Jungetgaard, for i dette år befaler et kongebrev lensmanden på Aalborghus at levere til Herman Skeel lige så mange mursten, som denne tidligere havde forstrakt kongen med. Gården opførtes på fladt terræn nær Limfjorden på et firkantet voldsted med adgang fra nord som et vinkelanlæg med huse i syd og øst og en spærremur af husenes højde i vest og antagelig også i nord. Bedst bevaret er det søndre hus, der under den østlige del har kælder med fladt loft. Herover har kun været ét stokværk, mens den øvrige del af huset har haft to stokværk. Muren ud mod voldgraven er opført på et fundament af rå kamp i blandet munke- og vendisk skifte. Ind mod gården har huset derimod kun bindingsværksmur med gennemløbende stolper og knægte under øverste lofts bjælker. Tavlene er dels udmuret med mursten, dels lerklinede. På husets ydermur mod syd har der været to karnapagtige bygninger. Østgavlen har endnu bevaret sine oprindelige kamtakker. Borggårdens østre hus har ligeledes grundmur ud imod graven, og det er muligt at påvise, at der også her har været en karnaplignende udbygning mod graven. Gårdens mur er nu af grundmur, men den har oprindelig været opført af bindingsværk, ganske som sydhuset. Østhuset har kælder under hele huset, og oprindeligt har der herover kun været ét stokværk. Op ad spærremuren i vest, der har bjælkehuller til en skyttegang langs indersiden, rejstes senere en fløj, der dog atter 1924 er nedbrudt. På lignende måde har nordsiden antagelig været beskyttet, muligvis med en portbygning, og borggården har således været helt lukket.

Herman Skeel fik dog ikke selv megen glæde af sin nybyggede gård. Han døde allerede 1555, og Jungetgaard gik over til hans søn i ægteskabet med Kirsten Rud, Albret Skeel. Han synes at have været en udmærket administrator af sine godsbesiddelser. Men han var i den grad ufredelig og hidsig, at han bestandig lå i kiv og strid med andre mennesker. I året 1600 gik det galt. Han var da så uheldig at

Borggården set fra vest (fot. Niels Elswing).

komme for skade at dræbe Niels Juul til Kongstedlund under et besøg i Aalborg, men ved at bøde 2.000 dlr. slap han for videre tiltale. 1608 forløb han sig igen, og nu var der ingen redning. Albret Skeel havde da en sag løbende ved Viborg landsting mod fogden på Brandholm Niels Jensen Varde. Et retsmøde i sagen ophidsede den gode herremand i en sådan grad, at han uden videre stak Niels Jensen ned på trappen uden for retslokalet. Sagen var denne gang så alvorlig, at den ikke kunne klares med en pengebøde. 1609 dømtes han til døden for krænkelse af tingfreden, og dommen eksekveredes samme år i Horsens.

Efter Albret Skeels triste endeligt fik vist alle hans tre døtre Ingeborg, Karen og Kirsten part i Jungetgaard; de to sønner var døde som små. Karens mand, Bendix Rantzau, betegnedes som uvederhæftig og måtte vel efter hustruens død 1610 overlade sin part til svingerinderne, hvoraf Kirsten 1621 ægtede Peder Bille til Lindved, og Ingeborg 1614 Palle Rodsteen til Lundsgaard, der 1624 gjorde indførsel hos svogeren og derved samlede gården. Kort efter solgte han

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

den til Mogens Kaas til Tidemandsholm, der 1634 solgte den til *Hans Steensen Bille*. Ikke længe efter sin erhvervelse af Jungetgaard giftede han sig rigt med Kirsten Lunge. Han helligede sig nu udelukkende sine private godsejerinteresser og blev efterhånden en meget velstående mand. Jungetgaard nåede på hans tid sin største udstrækning. Ialt godt 530 tdr. htk. bøndergods hørte til gården, og heraf lå langt den overvejende del i Salling. Selve hovedgårdens hartkorn var på 48 tdr., og udsæden var 20 tdr. byg, 30 tdr. rug og 60 tdr. havre. Der avledes årligt 60 læs hø. I 1660'erne var Jungetgaard den herregård i Viborg amt, der havde den største besætning.

Efter Hans Billes død 1672 overgik Jungetgaard til sønnen Steen Bille; også han var en velstående mand, omend det fra 1680'erne gik stærkt tilbage af de for den gamle adel sædvanlige grunde: for stort folkehold og de stærkt tyngende skatter. Hans enke Mette Sehested holdt dog stillingen trods skatterestancer og panteforskrivninger og kunne kort før 1726 overdrage gården til sønnen, stiftamtmand, konferensråd Jørgen Bille. Efter at denne i sin ungdom havde tjent som søofficer, hvor han blandt andet gjorde sig bemærket ved sine re-

former for kadetuddannelsen, trådte han i den civile administrations tjeneste. Han fik herindenfor en smuk karriere, og navnlig blev han en af datidens mest kyndige angående alle erhvervsspørgsmål, takket være sine økonomiske evner og viden. Det skyldes således for en stor del en indberetning om landets erhvervsforhold fra hans pen, at kommercekollegiet 1735 blev oprettet. Han blev efterhånden en meget velstående mand, og ved sin død 1736 ejede han foruden Jungetgaard Ellinggaard, Lengsholm og Vraa. Alle hans godser overgik derefter til svigersønnen, ritmester *Schack Vittinghof*, greve af *Holck*, der var gift med Jørgen Billes eneste datter Christine Birgitte. Han synes ikke at have næret større interesse for Jungetgaard, der var forpagtet ud i hele hans tid og i denne periode forfaldt temmelig stærkt. 1750 solgte han den med 40, 72 og 309 tdr. htk. for 18.000 rdl. til kommerceråd *Laurids Hviid*. Han ejede den indtil 1766, da den købtes af hofjunker *Holger Sehested*, som imidlertid allerede 1768 igen afhændede den til borgmesteren i Viborg *Johannes Bornemann*. På dødsboauktionen efter ham i 1781 købtes den for 28.140 rdl. af *Anders Mortensen Qvistgaard*. Selve hovedgården var 1785 på godt 38 tdr. htk., der altsammen brugtes under gården. Jorden blev udelukkende drevet ved hoveri, og der fandtes ingen landarbejderhuse på hovedgården, der var udskiftet af fællesskabet, og markerne var adskilt fra bønderjorden ved en grøft, som stadig holdtes vedlige. De enkelte marker var ikke adskilte ved afgrøftning, og jorden var inddelt i 10 års tægter til avling og 5 års tægter til hvile. Som man ser, var dyrkingen endnu uhyre gammeldags, og Qvistgaard havde heller ikke indladt sig på forbedringer af nogen slags.

Bøndergodset, hvorpå der boede 83 bønder og husmænd, var på ialt 255 tdr. htk. Det lå altsammen yderst bekvemt i sognene Junget, Thise og Thorum. Kun et eneste sted var en udskiftning påbegyndt, nemlig i Lille Thorum by, hvor der foruden Jungetgaard var 9 andre lodsejere, og deriblandt den energiske og fremskridtsvenlige Chr. Lange fra Eskjær, hvem beslutningen om udskiftningen skyldtes. Men for Qvistgaard var en så moderne ting som udskiftning naturligvis en vederstyggelighed.

Anders Mortensen Qvistgaard døde 1806, og hans enke Mette Lauridsdatter Ring sad derefter på gården til sin død 1837. Jungetgaard

VIBORG AMT

blev så overtaget af Qvistgaards to ugifte døtre Laurentse og Petronelle Marie Qvistgaard, samt sønnen Morten, der drev gården til sin død 1863. Da den sidste af de to søstre, Petronelle Marie, var død 1876, købtes gården på dødsboauktionen af deres svoger partikulier *A. Gjedde*. Han blev på gården til 1894, da han solgte den med ca. 700 tdr. ld. for 130.000 kr. til forpagter *A. Olesen*, der igen afhændede den 1907 til *Elis Bay*. Allerede 1909 solgte han den igen med et tilliggende på 490 tdr. ld. til et konsortium, som straks tog fat på gårdens udstykning. Herved solgtes en del af jorderne til de omkringboende bønder, og resten udstykkedes i 5 mindre gårdbrug og 10 statshusmandsbrug. De store avlsbygninger blev nedbrudt, med undtagelse af en stump af portlængen, og den op ad den vestre mur byggede bindingsværksfløj nedreves 1924, samtidig med at den resterende del af hovedbygningen sattes nødtørftigt istand. Den tilbageblevne hovedparcel på ca. 50 tdr. ld. med hovedbygningen solgtes til *J. P. Pedersen*, der 1947 overdrog den til sønnen *R. Pedersen*.

SV. EGELUND

EJERE

ca. 1470 Albret Skeel
ca. 1545 Herman Skeel

1609 - 34 Mange parthavere
1634 Hans Bille
1736 Schack Vittinghof Holck
1750 L. Hviid
1766 Holger Sehested
1768 Johs. Bornemann
1781 A. Mortensen Qvistgaard
1876 A. Gjedde
1894 - 1909 Forskellige ejere
1909 J. P. Pedersen

1947 R. Pedersen

BYGNINGER

1548 Voldsted anlagt; syd- og østfløj
samt spærremur i vest opført

Vestfløj opført

1909 Avlsgården nedrevet
1924 Vestfløjen nedrevet,
hovedbygningen istandsat

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

Kjeldgaard

Selde sogn, Nørre herred, Viborg amt

Hvornår det første Kjeldgaard blev bygget, ved man lige så lidt om, som om hvem der har ladet det bygge; men gårdens tilværelse kan følges helt tilbage til middelalderen, og efter traditionen skal den være blevet indtaget af skipper Clement, da han i 1534 huserede med hærgen og plyndren overalt i Sallingland. På et sted inde i haven ligger der et voldsted med spor af den ældre hovedbygning, der skal have været forsynet med et tårn; men i 1787 blev denne bygning nedrevet og erstattet med den nuværende hovedbygning, der er trefløjet og omgivet af grave, der endogså mod syd, ud mod ladegården, er dobbelte. Hovedfløjen, der er af grundmur, er én etage høj og har gennemløbende kvist, der over hovedindgangen afbrydes af en rundbuet frontispice. Sidefløjene — også i én etage — er opført af egebindingsværk, og alle tre fløje er dækket med tegltag. Da gården efter

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elswing).

Den første Verdenskrig ejedes af skibsræder A. Krohn, lod han foretage en ret gennemgribende restaurering og modernisering af hovedbygningen, så denne kom til at indeholde en stor og særdeles god lejlighed med indlagt bad og andre moderne bekvemmeligheder, og i hjørnerne mellem hoved- og sidefløjene opførtes to lave, ottekantede tårne.

Omtrent 100 meter syd for borggården ligger ladegården, der består af tre fritliggende længer, hvoraf laden, der ligger mod syd, er opført af træ på grundmuret sokkel og tækket med pandeplader, medens de andre to længer er opført af grundmur med tegltag. I årene 1936 - 38 er en ret gennemgribende restaurering af alle gårdens bygninger foretaget, dog uden at ændre deres karakter og rumforhold. I 1932 blev der på 28 tdr. ld. af gårdens jorder bygget en fir-længet, grundmuret gård, som fik navnet Lille Kjeldgaard; den er dog, som det ses nedenfor, atter underlagt hovedgården.

Gården har navn efter en hellig kilde, der endnu forsyner den med vand; men dens ejerforhold i ældre tid unddrager sig enhver efterforsken, både hvad ejernes navne og deres personlige forhold

angår. Vi må næsten helt frem til reformationen, før vi finder beretninger om dette. 1524 tilhørte Kjeldgaard rigsråd *Ove Vincentsen Lunge (Dyre)* til Tirsbæk, død 1540, og må så med hans datter Christence, der var gift med *Niels Juel* til Aabjerg, være kommet til Ove Juel, der 1578 nævnes til gården. Han blev lensmand på Akershus og var gift med Dorthé Daa, enke efter Otte Strangesen (Bild) til Nørholm. De havde ingen børn, og Kjeldgaard gik derfor ved Ove Juels død i 1599 over til hans brodersøn Jens Juel, der 1618 - 29 var statholder i Norge. Han døde 1634, og hans datter Christence, der var gift med *Jørgen Rosenkrantz*, rentemester og tillige hofmester på Sorø, arvede gården, der da var på 36 tdr. htk. Jørgen Rosenkrantz formerede boet i høj grad; thi da han solgte gården i 1668, havde den 84 tdr. htk. Det var fru *Dorte Daa*, enke efter Gregers Krabbe til Torstedlund, der nu overtog ejendommen; hun var en særdeles dygtig og velstående dame, der bl. a. ejede en stor gård i Viborg; ved hendes død i 1675 blev den overtaget af svigersønnen *Bernt Due*, der 1667 var blevet gift med hendes datter af første ægteskab, Lisbeth Gregersdatter Krabbe. Ejerne boede ikke på Kjeldgaard, der var bortforpagtet. Bernt Due døde i 1699, og fem år senere fik hans søn, Manderup Due, Kjeldgaard udlagt ved skifte; men allerede i 1709 afhændede han den til Herlov Stiernholm for 12.344 rdl. Ejendommen havde da følgende hartkorn: hovedgårdstakst 32 tdr., tiender 24 tdr. og bøndergods 224 tdr. Egentlig hed den nye ejer, der var født i Horsens 1679, *Herlov Jensen*; men han antog navnet *Stiernholm*, da han blev adlet i 1747. Han var en driftig mand, der øgede godsets tilliggende; men han synes også at have været en mand, der ikke vejede midlerne alt for nøje, når det gjaldt at samle til huse. Hans Lunge, der var præst i Selde, klager i 1737 til sin øvrighed over ham og anfører, at Stiernholm har nedbrudt et grundmuret, blytækket tårn ved kirkens nordre hjørne og anvendt materialerne på Kjeldgaard, og at han vanhelligede kirken ved at bruge den som oplagsrum for sit korn, som han havde opdyngtet omkring døbefonten. Godsejeren ville heller ikke sørge for at istandsætte klokkerne, så de kunne ringes; den ene manglede tømmer til at hænge i og tov til at drages med, og den anden »revnede, fordi den med sten blev banket på og savnede tov at drages med«. Resultatet af Stiernholms virksomhed var imidlertid,

*Hall (for.
Niels Elswing).*

at gården, da han afhændede den i 1755 for en sum af 14.000 rdl., havde større herligheder, end da han købte den. Hovedgårdstaksten var den samme; men de tilhørende tiender var steget til 73 tdr. htk. og bøndergodset til 278 tdr. Den nye ejer var hans søn Rasmus Stiernholm, der var officer i det holstenske rytteriregiment, hvorfra han tog afsked i 1764 som major. Han døde på Kjeldgaard i 1777. Enken, Anne Christine Øllegaard Hvas, beholdt gården til 1783, da hun for 30.000 rdl. afstod den til sin søn, *Frederik Stiernholm*, der også var ejer af Ny Skivehus. På sin fædrengård, Kjeldgaard, lod han i 1787 den gamle hovedbygning nedrive og den hovedbygning opføre, som trods forskellige restaureringer væsentlig er den samme, som findes den dag i dag. Efter andragende opnåede han 1797 bevilling til at frasælge godset og dog bevare hovedgårdens frihed. Efter hans død i 1810 solgtes gården ved auktion til et konsortium for 74.050 rdl. Selde sogns to tiender medfulgte. Allerede to år efter blev

ejendommen for en sum af 120.000 rdl. erhvervet af Frantz Vilhelm Trojel, der var teologisk kandidat fra 1807. Han måtte under landbrugskrisen 1825 afstå gården ved tvangsauktion, hvorefter han blev præst i Kornum, hvor han døde 1855. Ved auktionen blev Kjeldgaard (32 tdr. htk.) med 24 tdr. htk. tiende og 18 tdr. htk. bøndergods tilslået etatsråd Saabyes arvinger og skibskaptajn H. Krøyer for et bud på 4.000 rdbl. rede sølv; men den blev straks videresolgt til Th. Nysum. Denne ejers virksomhed på Kjeldgaard sætter Steen Steensen Blicher i sit værk »Viborg Amt« et minde ved at omtale gårdens have således: »I den sidste (Kjeldgaards have) findes en Sjældenhed, som vistnok er den eneste i sit Slags: tvende til fem Alens Højde og Arms Tykkelse opfrevrede Træer af — Gyvel. Med sine store, skønne Kroner af lange, grønne Naale og dejlige, gule Blomster vilde de være Pragtstykker i en kongelig Have. Kjeldgaard Have fortjener saa meget mere Opmærksomhed, som det maa have kostet mer end almindelig Møje og Taalmodighed at skaffe den Læ for de skarpe Vesten- og Nordenvinde, for hvilke den der paa Nordpynten af Salling er udsat«. Nysum døde i 1831; men hans enke beholdt gården til 1838, da hun solgte den til jægermester E. C. von Cossel for 33.000 rdbl. I 1853 solgte denne for 72.000 rdbl. Kjeldgaard til A. V. Wahl, der i 1867 byttede den bort mod Allinggaard ved Silkeborg. Den nye ejer var grevinde *Julie Louise Sophie Tramp*, født Ahlefeldt-Laurvig, enke efter hofchef, kammerherre, greve August Sophus Ferdinand Tramp. Hun efterlod ejendommen til sin søn, greve Adam Gebhardt Rudolph Tramp, der i 1888 afhændede den for 165.000 kr. (26 tdr. htk.) til forpagter A. L. Bruun, der drev gården til år 1900, da den blev overtaget af Statsanstalten for Livsforsikring, der allerede året efter solgte den til H. E. Wolf for 120.000 kr. Arealet var da 443 tdr. ld., skyldsat for 25½ tdr. htk. Uden ændringer i areal blev den i 1905 solgt til H. J. Stadell for 152.000 kr., og i 1908 solgte han den til W. Christensen, Ingerslevgaard, Ørsted, for 150.000 kr. A. L. Froberg, der senere ejede Østergaard i Harre herred, blev antaget som forpagter, og han erhvervede i 1911 gården med besætning og inventar for 145.000 kr. I begyndelsen af første verdenskrig frasolgte Froberg 204 tdr. ld. af arealet. På en del deraf blev der oprettet otte statshusmandsbrug. Derefter afhændede han i 1915 gården med rest-

VIBORG AMT

arealet til kreaturkommissionær Chr. Lauritzen, der allerede i 1916 solgte den for 205.000 kr. til skibsreder *A. Krohn*. Gårdens areal var da 240 tdr. ld. I 1924 blev ejendommen købt af *J. A. Rothaus*, der i 1932 frasolgte 28 tdr. ld., hvorpå Lille Kjeldgaard blev bygget. *Carl E. Jacobsen*, der var søn af brygger Vagn Jacobsen og fru Jo Jacobsen, købte i 1936 hovedgården. Endnu samme år tilbagekøbte han Lille Kjeldgaard, der blev forpagterbolig, for 45.000 kr., og Kjeldgaard har nu et areal på 200 tdr. ld. hvoraf 10 tdr. ld. skov. Han lod i 1938 omfattende dræningsarbejder og inddæmninger udføre. 1958 solgte han Lille Kjeldgaard til den nuværende ejer, Kristen Hansen, mens hovedgården blev solgt til *J. Henry Christensen*, hvis enke beholdt den til 1965, da hun overdrog den til sin svigersøn, *Johs. A. Jørgensen*, der havde bestyret gården i seks år.

Pastor From i Selde meddeler, at der 1687 fandtes følgende besætning på gården: 1 ridehest, 2 hopper, 2 foler, 6 studøksen, 8 stude under fire år, 4 køer, 4 ungnød og kalve, 16 får, 4 lam, 5 svin og grise. Et lille århundrede senere meddeles der i Danske Atlas, at der på gården holdes 80 staldøksne, 60 heste og køer samt 100 får.

NIELS P. BJERREGAARD

EJERE

1524 Ove Vincentsen Lunge (Dyre)
1540 Niels Juel
1634 Jørgen Rosenkrantz
1668 Dorte Daa
1675 Bernt Due
1709 Herlov Jensen (Stiernholm)
1783 Fr. Stiernholm

1810 - 67 Forskellige ejere
1867 Julie Louise Sophie Tramp
1888 - 1916 Forskellige ejere
1916 A. Krohn

1924 J. A. Rothaus
1936 C. E. Jacobsen
1958 J. H. Christensen
1965 Johs. A. Jacobsen

BYGNINGER

Voldsted

1787 Hovedbygningen opført

ca. 1920 Hovedbygningen ombygget
og to tårne opført

1936 - 38 Bygningerne istandsat

Hovedbygningen set fra vest (fot. Niels Elswing).

Østergaard

Åsted sogn, Harre herred, Viborg amt

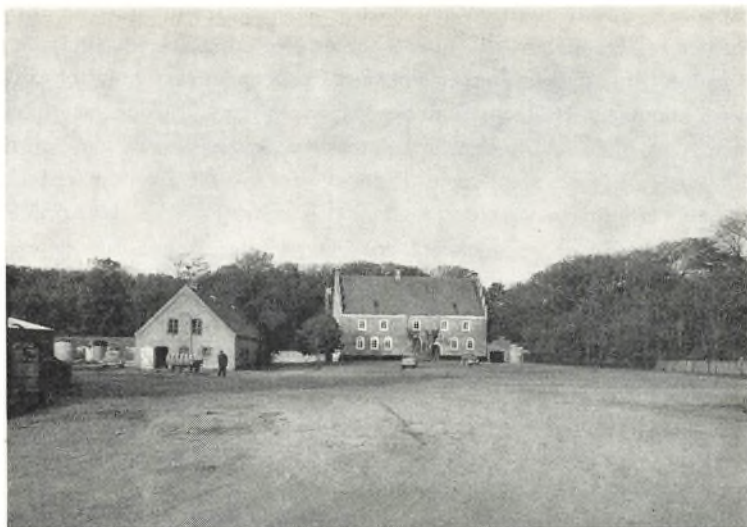
Den første halvdel af året 1408 tilbragte den højbårne fyrstinde og nådige frue dronning Margrethe i Jylland, hvor hun, ledsaget af et glimrende følge af trofaste mænd, drog fra sted til sted. Alt som dronningen drog frem, sluttede der sig stadig nye skarer af gejstlige og verdslige herrer til hendes følge for kortere eller længere tid, snart for at bade sig i nådens stråler, snart for at afgøre vigtige forretninger, der ikke altid var af behagelig art.

I januar opholdt dronningen sig i Viborg. Derfra drog hun op gennem Thy, hvor Ørum Slot og det forlængst forsvundne Hillerslevhus gæstedes; efter at have aflagt besøg på Børglum Kloster kom hun i marts til Hjørring, og derfra fortsattes rejsen langsomt sydpå over Aalborg, Randers og Århus. Ved midsommertid var dronningen tilbage på Sjælland, utvivlsomt tilfreds med de opnåede resulta-

ter, thi meget gammelt krongods, som i de urolige tider var gået tabt, havde hun vundet tilbage til kronen, og den mægtige gejstligheds venskab havde hun sikret sig ved rige gaver.

Blandt dem, der havde måttet give møde for dronningen i Viborg, var »Niels Mikkelsen af Nissum, ridder, som man kalder Krabbe«; han mødte sikkert ikke godvilligt, thi han havde ikke så lidt på samvittigheden; ikke blot havde hans mænd brudt kirkefreden ved Kobberup kirke, men han selv havde sammen med sin morbroder Niels Kaas og flere andre gentagne gange brudt tingfreden på Fjends herreds ting. Derfor måtte han nu gøre bod; men den nådige frue lod ham slippe med til hende at afstå noget gods i Fiskbæk og andetsteds, som uden lovlig hjemmel tidligere var kommet fra kronen. Havde hr. Niels kunnet leve 100 år til, ville han have fået den fornøjelse at se, at en af hans efterkommere, rigsmarsken hr. Tyge Krabbe, vandt dette gods tilbage, men rigtignok ved mindre fine midler, som dog næppe ville have mishaget hans oldefader. Utvivlsomt gram i hu vendte hr. Niels Krabbe tilbage til Nissum, for det var ikke første gang, dronningen havde været efter ham; mod hende kunne hans faste borg ikke sikre ham og hans mægtige slægt ikke værne ham. Borgen lå langt mod nord i Salling. Man har ment, at den lille kvadratiske borgbanke (en motte), der rejser sig stejlt af skrænten øst for Hinnerup Å, tæt ved Åsted by, og som senere kaldtes Holmshøj eller Sallingholm Slot, var hans hjem, men i så fald er det ikke let at se, hvorfor han benævnes »i Nissum«, da denne by ligger på den anden side af åen og i tidligere tid har været skilt fra Holmshøj både ved en å og et engdrag. Fra borgbanken fører en vejdæmning mod nordvest ud i engene, hvor der endnu ses svage højninger, hvor svære, nedrammede pæle er fundet — resterne af en pæleborg, der vel må tænkes som afløser for motten inde på det faste land.

Slægten Krabbe er gammel i Salling, hvor den foruden *Nissum* eller Østergaard har ejet en hel række herregårde, Lundegaard på Fur, Hostrup, Bustrup, hvortil rigsmarsken skrev sig, og flere andre, for ikke at tale om Krabbesholm, hvis navn endnu stadig minder om slægtens tilknytning til denne egn. Adskilligt tyder på, at der over slægtens ældre medlemmer har været en ustyrlighed og voldsomhed, som minder om Brock'erne på Gammel Estrup, noget, der

Ladegård og hovedbygning set fra syd (fot. Niels Elswing).

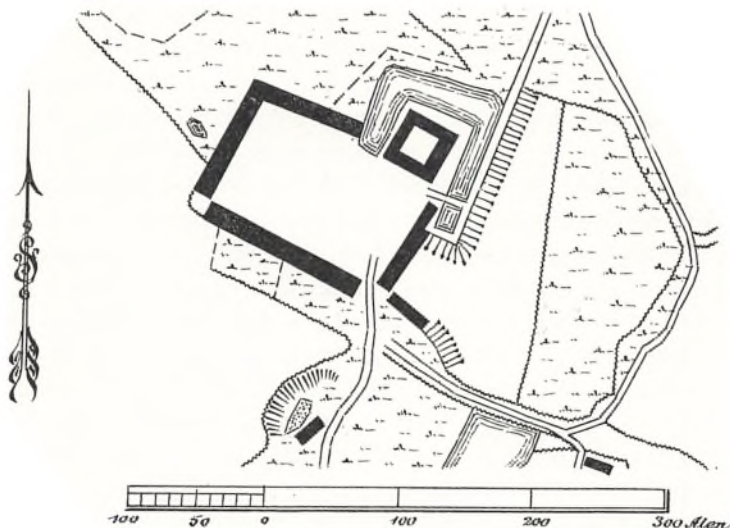
også kommer frem hos dens mest fremtrædende medlem Tyge Krabbe; men i øvrigt udmærkede den sig ved ubestridelig dygtighed og senere også ved at have udprægede åndelige interesser. Til Nissum var den længe knyttet. *Niels Mikkelsen Krabbe* var næppe den første af slægten — hvis ældre led i øvrigt kun er lidet kendte — der boede her; i hvert fald var han ikke den sidste, da både hans søn Morten Krabbe, der var landsdommer og rig på gods og synes at være død 1483, og dennes søn *Glob Krabbe*, også kaldet *Lucas Krabbe*, boede i Nissum, men dermed blev den gamle borg — hvor den nu end har ligget — forladt, thi den sidste oprettede gården Østergaard, syd for Åsted, men hinsides åen, og opførte den kraftige gotiske bygning, som står den dag i dag, en af de meget få herregårdsbygninger fra tiden før reformationen, der i sit ydre er bevaret i nogenlunde uforandret skikkelse til vor tid. Gården blev bygget på et fladt, kvadratisk voldsted, omgivet af volde og grave, der holdtes vandfyldte ved at der, mod nord og vest, ud mod kær og eng, anlagdes dæmninger. Bygningen, der er firfløjet og omfatter en lille gårdsplads, der på hver led kun er ca. 8,75 m, er opført i

VIBORG AMT

sengotisk stil af mursten på en høj sokkel af rå kamp og med kælder under næsten hele huset, der er i to stokværk; dog har den nordlige fløj til dels kun et stokværk foruden et lavt halvstokværk med åbninger. Tidligere skal der på en bjælke i gårdens sal have stået: »A. Dni 1516, den næste torsdag før midfaste, lod Lucas Krabbe den første sten lægge til denne grundvold«. En undersøgelse af selve bygningen viser dog, at kun den vestre fløj kan være opført dette år, den søndre må være en snes år yngre, og nord- og østfløjen antages at være fra ca. 1550. De kamtakkede gavle uden blændinger er nu næsten husets eneste pryde, forhen har der på søndre fløjs gavlpartier været et par hængeskarnapper, muligvis »hemmeligheder«. På nordfløjens gårdside sidder vinduerne i høje, tvillinggrundbuede blændinger. Bygningen, der er opført af røde mursten, har en senere tid ladet hvidkalke, men den oprindelige farve skinner nu atter igennem på ydermurene.

Således stod Østergaard som et for sin tid stateligt og i alle henseender velindrettet stormandshjem, bag hvis volde og grave, vindebro og 2-3 fod tykke mure de ustyrlige Krabber kunne føle sig

Beliggenhedsplan ca. 1800.

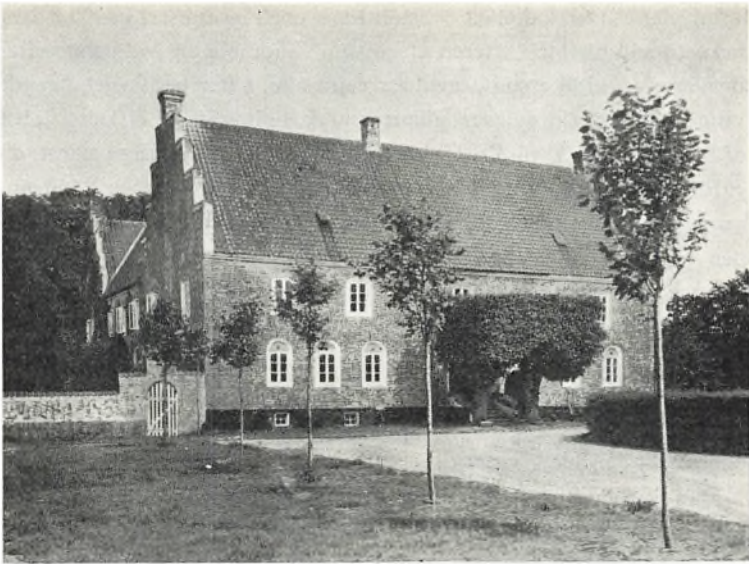
Østergaard, sydfløjen (fot. Niels Elswing).

sikre mod forurettede standsfæller og bønder. Da disse i Grevefejdens tid, som Glob Krabbe oplevede, huserede slemt i Salling og lod »den røde hane« gale over deres undertrykkes borge, har de sikkert også følt en inderlig trang til at jage herren til Østergaard fra hus og hjem; men hvis de har vovet forsøget, har de kun hentet sig brodne pander. Senere har der næppe været brug for dette krigeriske værn, som forlængst var forældet, da krigene i det følgende århundrede førte fjendeskarer op i disse egne. Dog bevaredes volde og grave til vore oldeforældres tid, og af de sidste er endnu en lille rest tilbage.

Ikke mange år efter reformationen døde Glob Krabbe (1543) og blev stedt til hvile i Åsted kirke, hvor også hans hustru ligger begravet, og hvor en ligsten minder om dem. Han lå i strid med sine bønder til det sidste. Deres søn *Iver Krabbe* (død 1561), der i hvert fald i sine unge dage synes at have haft en del af slægtens hede blod i sine årer, blev en anset mand, rigsråd og indehaver af flere betydelige len. Som ejer af Østergaard erhvervede han, og senere hans enke, ved mageskifte med kronen adskilligt gods, der lå belejligt for gården, som han også året før sin død skaffede fri birkeret over alt dens gods i sognet, en retting, der fulgte den til 1688, fra hvilket tidspunkt den kun ville have haft ringe værdi, fordi de fleste ejere var upriviligerede personer. Det er antagelig ham, der har opført borggården to sidste fløje. Efter hans død beholdt hans enke, fru Magdalene Banner, gården; hun fulgte 1597 sin mand i graven og kom sammen med ham til at hvile i Åsted kirke, som hun til dels havde overhælvvet og skænket en ny prædikestol, men synes allerede i levende live at have afstået Østergaard til sin datter Anne Krabbe, der fra 1580 var enke efter rigsråden Axel Viffert og senere blev gift med *Erik Kaas* til Vorgaard i Himmerland (død 1598). Hun takseredes 1625 til omtrent 900 tdr. htk., men da hun samme år døde barnløs, gik arvingerne ikke des mindre fra arv og gæld. Dog kom Østergaard ikke på fremmede hænder, thi den overtoges af hendes søsterdatter Otte Lindenov til Borrebyns enke, fru *Anne Tygesdatter Brahe* (død 1636), og da hendes søn Otte Ottesen Lindenovs enke fru Vibeke Clausdatter Podebusk (død 1645), der havde livsbrev på gården, 1639 ægtede Hr. *Knud Ulfeldt* til Svenstrup, der faldt i krigen

1657, kom gården til ham og derefter til dennes stedsøn kammerherre *Christian Lindenov*, der var amtmand i Norge og den sidste af Krabbernes efterkommere, der ejede den gamle slægtsgård, som var blevet stærkt medtaget af krigen; således var 9 gårde i Nissum by på til sammen 92½ tdr. htk. øde, og husene aldeles nedbrudte. Han pantsatte den 1660 for 10.000 rdl. til den kendte præst ved Vor Frue Kirke i København, magister Erik Olufsen Torm, hvis enke *Søster Worm*, der var datter af den navnkundige professor Oluf Worm, 1673 lod sig indføre i gård og gods, hvilket to år efter blev konfirmeret af højesteret. Den gamle adels saga var ude. Ligesom spurvene tager stærekasserne i brug, når deres beboere drager sydpå, flyttede borgerlige slægter nu ind på Glob Krabbes gamle borg.

Utvivlsomt havde Østergaard i det sidste århundrede ofte stået ubeboet og forsømt, kun røgtet af forpagtere og ridefogder, og i de følgende tider blev det ofte ikke bedre. Snart ejedes den af folk, der boede langt af led, snart af fattige stympere, der ikke kunne svare enhver sit. Søster Worm drev gården ved forpagter. Efter hendes død 1685 kom den til hendes svigersøn Jens Henriksen, men denne blev godsejer på det alleruheldigste tidspunkt og kom hurtigt i stor gæld, da han til stadighed måtte yde sine bønder forstrækninger med sæde- og brødkorn og forsyne dem med heste til deres gårdsdrift, hvilket altsammen kostede ham mange penge, hvoraf han intet fik igen. Helt upraktisk som godsejer var han dog ingeniørlig, men ejendommen var i meget slet forfatning, restancerne hobede sig op, og allerede 1694 måtte han give op og solgte Østergaard med 40 og 199 tdr. htk. til forpagter Anders Hansen Høyer på Astrup, en forgældet mand, der med sine tre koner havde fået 19 børn, som han næppe var i stand til at give føde og klæder. Han blev dog hængende ved gården til sin død 1727, da den kom til en af hans kreditorer, den rige borgmester Christen Jensen Basballe i Århus, der også, som naturligt var, lod den drive med forpagter i den snes år, han ejede den. På sine gamle dage skal han være blevet så nærig, at korn og stude hobede sig op på gården, fordi han ville have over dagspris for både det ene og det andet. Efter hans død fulgte en række hurtigt skiftende ejere; 1747 Niels Nielsen, hvis svigersøn Chr. Wassard 1753 solgte gården til ritmester Chr. Lautrup, hvis enke Birgitte Blich-

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

feld 1758 solgte den til *Niels Andersen Qvistgaard*. Han købte gård og gods (40, 31 og 244 tdr. htk.) for den beskedne sum af 16.000 rdl. eller 51 rdl. pr. td. htk., hvilket i øvrigt var normal pris i Viborg amt ved denne tid; 11 år forhen — ved auktionen efter Basballe — var der kun blevet betalt 28 rdl. pr. td.

Qvistgaard døde efter i kun 5 år at have ejet gården, som hans enke Johanne Marie Batum bragte til sin anden mand Christian Kjærulff, der forgæves søgte at få den solgt; da både han og hans hustru var døde 1777 i Nykøbing, hvor de en årrække havde boet, købtes den af hans stedsønner Jens og Anders Nielsen Qvistgaard, af hvilke sidstnævnte 1786 blev eneejer, da Jens havde fået sig en gård i Himmerland.

Anders Qvistgaard var noget tilbøjelig til flasken og gjorde engang i fuldskab skandale i Åsted kirke; men i øvrigt synes han at have været en solid jysk proprietær, der passede sin gård og efter evne søgte at indføre forbedringer, selv om de i øjeblikket medførte udgifter. Det kan således anføres, at han for at få rådighed over det

vand, der i overflødighed overløb hans enge og moser, med ret stor bekostning udkøbte fæsteren af Nissum vandmølle og lod denne efter bevilling af 1788 erstatte med en vejrmølle. Efter hans eget sigende viste resultatet sig at være udmærket, da høhøsten på et kær i løbet af 3 år steg fra 20 til 50 - 60 læs årlig. Det var en virkelig gevinst, da gården fra gammel tid i høj grad havde manglet enghø; 1662 angaves den årlige høavl til kun 40 læs, og mer end 100 år senere stod den på det samme, men 1791 var avlen oppe på 114 læs; dog har Qvistgaards forbedringer næppe været gennemgribende nok, da det 1803, en del år efter hans død, siges, at engene, der er på 112 tdr. ld., kun kan give 60 - 70 læs hø. Der blev da også ved denne tid drevet et tegl- og kalkværk ved brændsel herfra, men det er forlængst nedlagt; derimod er engene i begyndelsen af vort århundrede blevet forbedret, da åen blev rensset op.

Men var engene dårlige, var agrene des bedre. Om dem hedder det — ligeledes 1803 — at de er »af en særdeles god natur, og det, som fuldender værket, er, at den overalt er sig selv lig. Der gives flere herregårde, hvilke vel kunne have noget lidet, der i henseende til godhed kunne sættes ved siden af det bedste, men så er de igen begavet med så meget slet, at det endelige resultat bliver ringere«. Denne ypperlige ager, som Qvistgaard forsøgte at forbedre yderligere ved at blande kridt i sin mødding, var på hans tid 247 tdr. ld. og inddelt i 12 lige store indtægter, hvoraf de 5 årlig brugtes til sæd; inddelingen var dog ikke foretaget af ham, thi den omtales alt tidligere (1770). I årenes løb blev meget af jorden opdyrket til ager, så at denne 1803 var 264 tdr. ld., 1859 357 og 1910 425 tdr. At der også længe før Qvistgaards tid er blevet opdyrket meget, kan sluttes af, at der mod slutningen af det 17. århundrede opgives kun at have været 190 tdr. ld. under plov foruden hedejorden, og af, at udsæden en menneskealder før (1662) kun var 24 tdr. rug, 16 tdr. byg og 48 tdr. havre.

Gården blev drevet ved hoveri til 1805, da alt godset solgtes. Hovedparten heraf lå allerede i Iver Krabbes tid i Åsted sogn, men en del naturligvis i nabosognene. 1662 var gård og gods 404 tdr. htk., hvoraf hovedgården udgjorde de 48; ved Christian V's matrikel blev den nedsat til 39½, alt ager og eng, ved matriklen af 1844 hævet til

Borggårdens nordvestre hjørne (fot. Niels Elswing).

43, og derpå stod det indtil 1914, da løjtnant Froberg solgte ca. 125 tdr. ld. ager til husmandsbrug, hvorved det gik ned til godt 31 tdr. Indtil den tid synes arealet i hvert fald lige fra midten af det 17. århundrede at have været uforandret henved 600 tdr. ld. Mens godset stadig var komplet, om end noget varierende, skiftede de tilliggende tiender bestandig. Knud Ulfeldt havde fået et par kirker perpetuerede til gården 1640; men de gik tabt ved katastrofen 1673. 1699 fik Anders Høyer af kongen skøde på Åsted kirke; men heller ikke den fulgte til stadighed gården. Anders Qvistgaard bragte de tilliggende tiender op til omtrent 70 tdr. htk., idet han ejede Åsted og Nautrup sognes kirketiender og fæstede de samme sognes kongetiender; men fra 1806 fulgte kun de to kirker med gården.

Anders Qvistgaard, hvis virksomhed også havde udstrakt sig til godset, hvoraf han lod det meste udskifte, og som 1784 havde anlagt det forhen nævnte teglværk og kalkbrænderi sydøst for gården, døde allerede 1792; det følgende år stilledes gård og gods til auktion og købtes af Thomas Thomsen til Vindum Overgaard, der for en del år

Dagligstue i grev Knuths tid (fot. C. Andreasen).

siden var kommet fra Fyn til Jylland, hvor han efterhånden kom til at eje en del store gårde. Snart efter, i begyndelsen af det følgende århundrede, hedder det, at Østergaard, Eskjær og Astrup er de eneste herregårde i Salling, hvor der er mejeri. Det er betegnende, at Eskjær og Astrup just nævnes i denne forbindelse, thi den første havde Thomsen selv været medejer af, den anden ejedes af en slægtning af ham. Øboerne interesserede sig nu engang alt da forlængst mere for køer end for stude. 1804 så Thomsen sin fordel i at sælge den samlede ejendom, som han selv havde givet 42.000 rdl. for, til tre spekulanter, der betalte 100.000 rdl. Efter kgl. bevilling frasolgte de fæstegodset og lod 1806 hovedgård og tiender for 56.500 rdl. gå tilbage til den forrige ejer, der beholdt den til sin død 1823, hvorefter den bekendte studefeder Nis Nissen til Spøttrup blev ejer af gården. Dennes efterfølger kammerråd Hans Tørsleff (1836 - 46) har sikkert delt sin formands forkærlighed for studene, men da gården derefter igen kom til fynboer, vendte køerne eo ipso tilbage til Østergaards stalde. 1853 var der ikke mindre end 150. Omkring 1920 var der 200 kreaturer, hvoraf 120 køer. Efter P. C. Hansen og kammerråd Jørgen

Rasmussen fulgte som ejere af Østergaard overpræsident i København kammerherre Ernst Emil Rosenørn (1855 - 71) og hans svoger *Johan Chr. Brinck-Seidelin* (1871 - 85), i hvis tid den gamle solide firlængede ladegård af mur- og egebindingsværk, lige syd for borggården, nedbrændte og blev genopført 1876 af grundmur med paptag lidt vestligere. På auktion 1885 købtes gården af *Erik Oscar Julius Hedemann* til Nyholm, fra hvem den 1890 overtoges af *Vallø Stift* som ufyldstgjort panthaver; stiftet solgte den 1906 til gårdens forpagter siden 1896 løjtnant *Axel Lemming Froberg*, der derefter var Østergaards ejer i over 36 år, indtil han 1943 solgte den til greve *Adam Cyrille Knuth*, Hesselbjerg. 1945 købtes Østergaard af et konsortium, hvoraf *J. M. Skov* senere blev eneejer. Tilliggendet udgjorde nu ialt 480 tdr. ld., hvoraf de 67 tdr. ld. hører under Korsgaard. Nuværende ejere er *Kristen* og *Kjeld Skov*.

Østergaard blev ikke til det, som den gamle Glob Krabbe utvivlsomt havde tænkt sig, en sikker rede, hvori han selv og hans efterkommere trygt kunne hævde deres lovlige og selvtagne rettigheder. Reformationen forandrede så meget, også i det borgerlige liv; det blev den stærke kongemagt og en i det hele taget lovlydig adel, der kom til at præge den følgende tid. Men for fredelig dont blev gårdens tætte murmasser snart forældede, da de ikke kunne tilfredsstille de store krav til luksus og overdådighed, som renæssancens kultiverede adel stillede; bygningen kom derfor snart til at stå øde og forladt, og da den endelig igen toges i brug, var det for det meste af lidet forfinede folk, proprietærer fra folkets brede lag, hvis interesser ofte kun drejede sig om møddingen og de fede stude, og som ingen pietet havde for det gamle bygningsværk. Men det var forsvarligt kram, som kunne modstå lang tids vanrøgt; i den tidligere ejers hænder var den gamle bygning vel forvaret, thi han havde respekt for de 400 år, den bar på sine skuldre. Det indre, der tildels var i dybeste forfald, blev restaureret af godsejer Froberg og senere ejere og omdannet til en beboelse med alle moderne bekvemmeligheder, mens det ydre blev bevaret så uforandret, som det blev forefundet, og står som et talende minde om længst henfarne slægter. En lille lund, der menes at være plantet ved midten af forrige århundrede, er udvidet ved nye plantninger, der ranker sig op af den fede jord, og i forbin-

VIBORG AMT

delse med haveanlægget, der kranser bygningens tre sider, og den oprensede grav, hvori vildænderne svømmer fredeligt på det blanke vandspejl i de høje træers skygge, danner en skøn ramme om den ærværdige bygning, der kun ligger helt åben mod syd. Ad parkens skyggefulde gange vandrer man ned til Hinnerup Å's frodige bredder, hvorfra man ser den hvide sognekirke, ved hvis fod bønderne sover den evige søvn, mens gårdens ældste ejere hviler bag de gamle mure.

S. NYGÅRD

EJERE

1408 Niels Mikkelsen Krabbe
ca. 1495 Glob (Lucas) Krabbe

1543 Iver Krabbe

1597 Erik Kaas
1625 Anne Brahe
1639 Knud Ulfeldt
1657 Christian Lindenov
1675 Søster Worm
1685 - 1758 Forskellige ejere
1758 N. Andersen Qvistgaard
1793 - 1871 Forskellige ejere
1871 Johan Chr. Brinck-Seidelin

1885 E. O. J. Hedemann
1890 Vallø Stift
1906 A. Lemming Froberg
1943 A. C. Knuth
1945 J. M. Skov m. fl.

1962 Kr. og K. Skov

BYGNINGER

Befæstet borg kaldt Nissum

1516 Vestfløjen opført på voldsted
ca. 1535 Sydfløjen opført

ca. 1550 Øst- og nordfløj opført

1876 Ladegården genopført efter brand

Hovedbygningen istandsat

1958 Avlsgården genopbygget og moderniseret efter brand

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

Hegnet

Tøndering sogn, Harre herred, Viborg amt

Som stamsæde gennem syv generationer for én af Danmarks mægtigste herreslægter fortjener Hegnet en særlig opmærksomhed. Skeel'ernes hjemegn var landet mellem Kolding og Vejle, men allerede i det 15. århundredes første årtier brød slægtens hovedlinie op herfra og søgte nordpå til Viborg-Randers-kanten, hvor Skeel'erne og deres efterkommere indtil vore dage har siddet inde med stort jordegods. Den første besiddelse, slægten vandt heroppe i det nordlige, var Hegnet.

Dette gamle sallingske herresæde pranger nu ikke med ærværdige eller imponante bygninger, men hører dog til landsdelens ældste. Af Hegnet skrev *Bugge Nielsen* sig 1332; han var fader til den mægtige Niels Bugge til Hald og som denne utvivlsomt en af landets største jordrotter. Han skal være blevet dræbt ved Lyby kirke af Erik Brune (Banner) til Sønder Elkær. Til samme tid må vistnok henføres den

»fru *Bolde* af Hegnet«, der opregnes blandt de slægtninge, for hvem Albret Andersen Skeel ved et gavebrev af 11. juli 1471 til Tøndering kirke stifter sjælemesser, og det er fru Boldes søstersøns datterdatter, fru Kirsten Krag, der efter at hendes første mand, Peder Hase til Vel-lumgaard, antagelig i 1425 var død, bragte gården til sin anden mand Anders Skeel.

Anders Albretsen Skeel var søn af Albret Rytter, også kaldet Lange Skeel, der skal have ejet Møgtved i Brusk herred, det senere Nygaard, som hans efterkommere sad på, indtil de 1578 måtte mageskifte den til kronen mod Voergaard i Vendsyssel. Slægten hørte til i lavadelen og nåede først efter nogle generationer op til den fremtrædende position, den senere indtog. Efter faderens død i slutningen af 1450'erne arvede Albret Andersen, der stiftede de nævnte sjælemesser, Hegnet og tilgiftede sig Frøslevgaard på Mors; endnu 1499 var han i live, men 1506 nævnes sønnen *Anders Albretsen* til Hegnet. Også denne forstod ved fordelagtige ægteskaber (med Karen Flemming og Bege Rosenkrantz) at forbedre sin stilling; han blev lensmand på Asmild Kloster, oprettede hovedgården Raastrup i Thy samt Jungetgaard, som det dog er sønnen Herman, der bebygger. Hegnet, der vistnok var blevet afbrændt 1534 af skipper Clements folk, overtoges ved skiftet syv år efter hans død 1558 af den ældste søn Albret, med hvem slægten omsider nåede op i højadelen. 1541 havde han tilmageskiftet sig Hammelse af kronen; året forinden havde han ved at ægte Kirsten Sandberg fået part i den afbrændte Gjandrupgaard, som han overtog, flyttede og i 1550'erne prægtigt opbyggede som Fusingø. Denne gård blev nu Skeel'ernes hovedsæde, omend de endnu i nogle generationer af pietet skrev sig til Hegnet. Ved hans død 1568 gik den store ejendom over til den eneste søn Christen Skeel, der 1579 erhvervede Ulstrup, Sønder Vinge sogn; besiddelsens tyngdepunkt var nu afgørende ved at forskydes østpå, en tendens, der yderligere fortsatte i næste generation. Christen Skeel ægtede Margrethe Brahe, en søster til den berømte astronom, blev lensmand på Bøvling og Aakær, samt optoges 1581 som den første af slægten i rigsrådet. 1595 døde han, og de tre efterlevende sønner Albret, Otte og Jørgen delte den store rigdom; der var nok til dem alle, og hver især lagde de yderligere meget til; de kom efterhånden til at råde

over mere end 2.000 tdr. htk. hver. Alle blev de riddere, alle medlemmer af rigets råd, Albret dertil rigsadmiral, Jørgen rigsmarsk. Skeel'erne havde sandelig økonomisk og politisk placeret sig i første række! Hegnet arvedes af Albret og Jørgen i fællig, men førstnævnte blev dog sikkert snart enejejer; i hvert fald er det *Albret Skeel*, der flytter gården til dens nuværende plads.

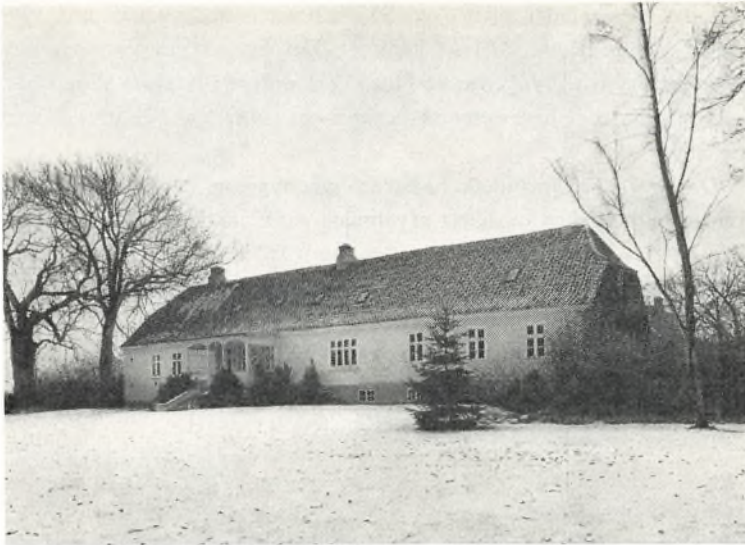
Hegnet var oprindelig bygget på en banke, omsluttet — hegnet — af uvejsomt morads. Endnu hæver »volden« sig over engene, og på dens højere, vestlige parti findes murbrokker. Fra denne naturligt befæstede plads flyttede Albret Skeel gården en lille kilometer mod nordvest, op på det faste land. Over indgangen sad tidligere en bjælke med hans navn og årstallet 1603, og på den gamle, først 1904 nedbrændte lade stod hans navn og 1607. Dette anlæg, utvivlsomt helt af bindingsværk, var omgivet med en ca. 1843 sløjfet grav. I nærved 38 år sad Albret Skeel til sin død 1639 som lensmand på Riberhus og erhvervede foruden Fussingø blandt andet også Holbækgaard og Katholm. Hegnet arvede datteren Anne, gift med kongelig overskænk og lensmand på Ørum, *Manderup Due (Taube)*.

Lige så lidt som de sidste Skeel'er synes Due'rne at have boet noget videre på Hegnet. Såvel Manderup Due, der døde 1660, som sønnen, etatsråd Jørgen Skeel Due, var amtmand i Thy, samt besad andre og vistnok mere anselige gårde (Krastrup, Halkjær, Sønderskov). 1676 var Jørgen Skeel Due den tredie højest ansatte godsejer i Salling, men på hovedgården hæftede dog restancer, hvilket nok skyldtes bøndergodsets elendighed (1663 anføres ti af Hegnets atten fæstebønder i Tøndering som forarmede eller deres gårde som øde), og ved matrikuleringen 1688 blev det sat så lavt, at gården blev ukomplet. 1692 overgik Hegnet til sønnen Manderup Skeel Due, der kom til at sidde hårdt i det; efter hans død i begyndelsen af 1700-tallet bragte enken Elisabeth Friis ejendommen til sin anden mand, lensbaron Frederik Christian Holck, og Hegnet skiftede nu for første gang ejer ved salg, da de 1708 solgte den til kaptajn Albert Deichmann. Efter dennes død 1717 overtog hans kreditor Thyge Thomsen gården, som han 1724 ved auktion solgte til den bekendte Frederik Kjær (de Kjærskiold) til Børglum Kloster, der forøgede godset og 1737 solgte Hegnet med 31, 56 og 285 tdr. htk. til oberstløjtnant *Frantz Rantzau*

Benzon, men overtog selv Aagaard fra denne. *Benzon* opførte 1752 en ny trefløjet bindingsværkshovedbygning på Hegnet, som han 1754, året før sin død, solgte til ritmester *Christoffer Müller*.

Det lille sallingske herresæde blev nu skuepladsen for de sidste ulykkelige optrin af den økonomiske tragedie, der ramte den rige rentemester *Henrik Müllers* slægt. Som en af kronens hovedkreditorer efter svenskekrigene var denne kommet i besiddelse af vistnok det største jordegods, nogen dansker har ejet, i det mindste femten hovedgårde (blandt hvilke *Dragsholm*, *Ledreborg*, *Sæbygaard*, *Skjoldenæs-holm*, *Tyrrestrup*, *Stensballegaard* og *Lønborggaard*) med op imod en 15.000 tdr. htk., men døde selv som en ruineret mand 1692. Hans børn havde forinden overtaget en væsentlig del af hans uhyre ejendom, men også for dem gik det rask nedad; kun fem af de femten herregårde var i behold til børnebørnene — og af disse efterlod kun *Selio Müller* til *Lønborggaard* sig nok til, at hans to sønner kunne blive godsejere, omend i det mindre format. *Henrik*, der efterfulgte faderen og farfaderen som amtmænd på *Skivehus*, købte *Astrup*, og *Christoffer* erhvervede som nævnt *Hegnet*.

For sine bønder var ritmester *Müller* en god og omsorgsfuld husbonde, der i svære tider hjalp sine fæstere med korn og penge og gav dem henstand med deres ydelser. 1781 døde han, og hans kun tyveårige søn, sekondløjtnant *Selio Georg Müller* overtog *Hegnet*. For den unge, uerfarne mand gik det hurtigt galt. Ti år senere hed manden på *Hegnet* *Christian Jacobsen*. »Denne mand«, fortæller *Laur. Engelstoft*, »var fæstebonde på samme gods. Han fik herregården i forpagtning og spillede så længe styrvolt og trekort med sin husbond, til denne intet ejede og måtte sælge gården til *Chr. Jacobsen*, som nu ejer over én tønne guld, medens den forrige herremand lever i stor usselhed«. 1791 måtte *Müller* sælge *Hegnet* til byfoged *Ole Selmer* i *Skive*, der 1792 transportererede skødet til *Christen Jacobsen*. I et strå-tækt hus på *Skive Nørregade* døde *Henrik Müllers* tipoldesøn 1831; boets formue udgjorde, når alt var trukket fra, 432 rbdl. 2 mk. 15 sk. Kun børn var der en rigdom af, fjorten i tallet, hvoraf dog de seks var døde som små. I 1871 døde *Frederik Schinkel Müller*, tiptipoldesøn af Danmarks største jorddrot, som slægtens sidste — og bolsmand på *Ærø!*

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elswing).

Også for Jacobsen, der gav sig af med godshandel, og bl. a. en tid ejede Glomstrup og Lund på Mors, gik det til sidst galt; 84 år gammel måtte han i 1821 opgive sit bo; samme år døde han. Hegnet blev for 11.000 rbd. erhvervet af *Mette Qvistgaard* til Jungetgaard og blev efter hendes død 1837 solgt for 26.000 rbd. til den dygtige landmand *J. C. Ingwersen* af den bekendte studehandlerslægt; han drev Hegnet som studegård, indtil han 1856 bortforpagtede den. Forpagteren gik over til mejeridrift, men da Ingwersen ti år senere igen overtog driften, blev studene atter vigtigst. 1843 - 45 blev bindingsværks hovedbygningen helt fornyet i grundmur; hovedfløjen blev nu dybere end tidligere, medens sidefløjenes dimensioner ikke ændredes. Sønnen *Johannes Peter Ingwersen* købte 1883 gården og Hegnet vandmølle blev nu nedlagt for at engene kunne afvandes og kultiveres. Den store, trefløjede ladegård med Albret Skeels gamle lade nedbrændte 1904; men allerede i 1910 blev den ny rødstens avlsgård brandhæret. Da var Hegnet i 1909 solgt til forpagter *Chresten Pedersen*, Landbolyst; 1936 bortforpagtede denne gården til sønnen

VIBORG AMT

Aksel Pedersen, der blev ejer 1957. Chresten Pedersen døde i 1965 som Sallings ældste, 101 år gammel. Den nuværende ejer har moderniseret avlsbygningerne og bl. a. 1951 opført fire store siloer; arealet er, som det har været så længe nogen mindes, 272 tdr. ld. ager og eng.

Den hyggelige trefløjede rødstenshovedbygning, der har høj kælder under midterfløjen og halvt afvalmede gavle, er flere gange ombygget; 1941 fornyedes vestre sidefløj, og 1952 blev den på gårdsiden fremspringende, vistnok 1883 opførte frontispice heldigt ændret med et valmtag. Medens så mange af Sallings prægtige storgårde nu ribbet for deres jord frister en usikker skæbne, ligger Hegnet endnu midt i sine gode marker, i det ydre mere beskeden måske, men stadig i drift, som da de gamle Skeel'er stod for styret.

FLEMMING JERK

EJERE

1332 Bugge Nielsen
Fru Bolde
ca. 1426 Anders Albretsen Skeel
ca. 1500 Anders Skeel d. Y.

1595 Albret Skeel

1639 Manderup Due (Taube)
1708 - 37 Forskellige ejere
1737 Fr. Rantzau Benzøn

1754 Chrf. Müller
1791 O. Selmer
1792 Chr. Jacobsen
1821 Mette Qvistgaard
1837 I. C. Ingwersen

1883 Johs. P. Ingwersen

1909 Chr. Pedersen

1957 A. Pedersen

BYGNINGER

Voldsted

1534 Vistnok afbrændt

1603 - 07 Gården flyttet, bindingsværksbygninger på voldsted opført

1752 Trefløjet bindingsværkshovedbygning opført

1843 - 45 Hovedbygningen fornyet i grundmur

1904 Den gamle lade brændt

1910 Avlsgården opført efter brand
1941 Vestfløjen fornyet
1952 Hovedbygningen ombygget

Hovedbygningen set fra parken med søen og en gengivelse af Canovas Venus (fot. Niels Elswing).

Højriis

Lørslev sogn, Morsø Sønder herred, Thisted amt

Sagnet fortæller, at der i gamle dage på Mors herskede tre konger, der boede på Ullerup, Gammellund og Højriis. Den sidstnævnte var anlagt af kong Herman, der på et af sine sørøvetogter havde forfulgt et købmandsskib ind i en af vigene på Morsøs østkyst, hvorved han blev opmærksom på, at en lille holm inderst inde i vigen egnede sig godt til anlægget af en fast borg; han byggede da Højriis, prægtigt udstyret i tre stokværk, men pådrog sig derved Ullerupkongens had, da denne som overkonge følte sig fornærmet ved, at underkongens borg var aneligere end hans egen. Han dømte derfor kong Herman til døden, men denne unddrog sig straffen ved at holde sig skjult i et ganske lille kammer, som var indrettet til ham i Høj-

riis' tykke mur. Da han døde, blev han begravet i Hermansbjerget i skoven lige ved gården. Såvidt sagnet!

At Højriis hører til landets gamle gårde er sikkert nok. Den ejedes sidst i det 14. århundrede af hr. *Johan Skarpenberg*, der var blevet ridder 1397, antagelig ved kroningen i Kalmar; før den tid forekommer han med fornavnet Heine, Henneke eller lignende. Han blev i årenes løb en meget anset mand, der tog del i mange for land og rige vigtige forhandlinger, han blev medlem af rigsrådet og havde fra tid til anden flere vigtige forleninger. Utvivlsomt var han yndet af dronning Margrethe, som han 1409 gjorde en sand vennetjeneste, da han var med hende på Gottorp og var så heldig at forpurre hertuginde Elisabeths forræderske anslag mod hende. Året efter var han med i slaget på Sollerup mark, hvor han blev taget til fange, hvilket kostede ham ikke mindre end 10.000 lødige mark i løsepenge. Han nævnes endnu 1417, men var død 1421. Sit sidste hvilested fandt han i Viborg domkirke.

Det siger sig selv, at en mand som Johan Skarpenberg var rig på gods, og vi ved da også, at han foruden Højriis har ejet en del andre hovedgårde, blandt hvilke Spøttrup i Salling; men de fleste af dem solgte han i begyndelsen af det 15. århundrede; til Lund på Mors, nu Gammellund, nævnes han flere gange. En del af hans gods havde i sin tid tilhørt den rige hr. Niels Bugge til Hald og var med hans datter Elisabeth kommet til hr. Johans fader Gotskalk Skarpenberg, en mand, der trods sin høje byrd, ligesom sine standsfæller, ikke undså sig for at forsyne sig med hanseatiske kramvarer ved at drive sørøveri. Uvilkårligt spørger man, om da ikke Gotskalk også engang har ejet Højriis, om ikke sagnets mystiske kong Herman har fået sin sørøvernatur fra ham. Fredløsheden kan han have fået fra hr. Johan, thi selv om historien intet ved om, at denne er blevet dømt fredløs, er der flere sagn, der med forskellig begrundelse melder derom, og det finder en vis støtte i den kendsgerning, at »Skarpenbergs gods« på Mors og i Salling senere tilhørte kronen og udgjorde to særlige forleninger langt ned i tiden, ligesom også gården Lund på Mors i den følgende tid forekommer som et kongeligt len.

Selv om Skarpenbergs gods på Mors blev forbrudt til eller på anden vis tilfaldt kronen, gik den dog glip af Højriis, for i en gam-

Borggårdens vestre hjørne (fot. Niels Elswing).

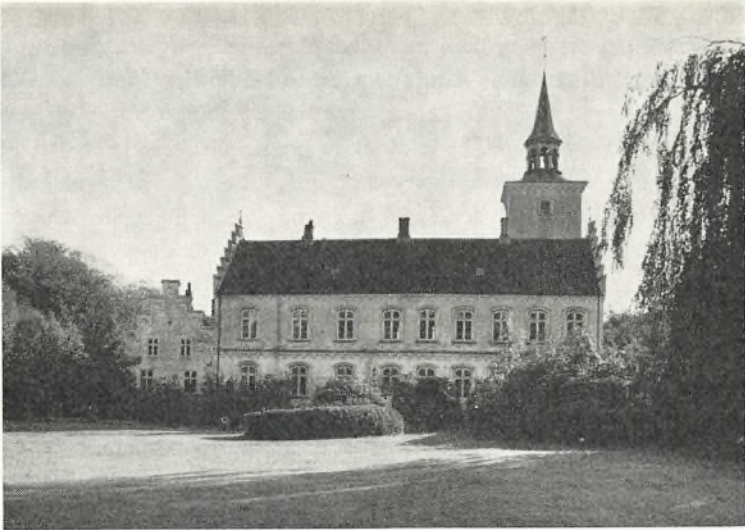
mel registratur anføres: »En skøde, wdj huilcken her Jehann Skarpenberig skøder tiill *Börlumkloster* en gordt i Lørsleff sogen, som er Höwris. Med Xiiij«. 1413 blev den altså gejstligt gods, men derved skulle det ikke blive. »Af Højriis« nævnes 1434 Thomas Pedersen, og to år senere en vis Kjeld — disse var dog nok kun bønder, men senest 1465 må gården være gået ud af klosterets eje, for dette år tilhører Højriis rigsråden hr. *Anders Nielsen (Banner)*. Hvordan han var kommet i besiddelse af den, vides der intet om; heller ikke er det oplyst, når han blev gårdens ejer; men det er rimeligvis sket ved et af de mageskifter, han vides at have gjort med klosteret. Hos slægten Banner blev Højriis derefter gennem tre generationer eller i et hundrede års tid, søn efter fader: Anders Nielsen, Erik Andersen og Erik Eriksen Banner. Det var en slægt, der var rig på gods og stod i stor anseelse. For dem var Højriis måske en mindre betydelig ejendom, hvor næppe nogen af dem har haft ophold i længere tid, alle tre var de knyttede til Kokkedal. I 1535 mageskiftede

Erik Banner gården til *Jens Thomesen (Sehested)* til Vellingshøj, i hvis slægt den derefter blev i de følgende hundrede år.

Jens Thomesen hørte til en allerede fra første halvdel af det 14. århundrede kendt Vendsyssel-slægt, der langt senere, i Christian IV's tid, optog navnet Sehested efter den holstenske slægt af dette navn, med hvem den havde våben fælles. Den holdt oprindeligt navnlig til i omegnen af Hjørring, hvor også gården Vellingshøj lå, og Jens Thomesen synes at have været den første af slægten, der forlod den fædrene hjemstavn. Før 1517 tilgiftede han sig med Anne Maltedatter Juel den vestjyske gård Nørre Holmgaard, som blev i hans slægt til 1731, og 1523 sluttede han sig til oprøret mod Christiern II. Efterhånden blev han en anset mand, der fra 1537 bestred det besværlige embede som landsdommer i Nørrejylland, og mens kongen 1539 var udenlands, førte han selvsjette regeringen der. Sin landsdommerbestilling nedlagde han ved århundredets midte, og nogle år efter døde han på Nørre Holmgaard (1555); han ligger tilligemed sin hustru (død 1579) begravet i denne gårds sognekirke Møborg, hvor senere også de to følgende ejere af Højriis, hans søn og hans sønnesøn, med deres hustruer fandt deres sidste hvilested. Holmgaard stillede Højriis i skygge; den blev slægtens egentlige hjemstavn.

Af Jens Thomesens to sønner blev Malte Jensen (Sehested) ejer af hans to ovennævnte gårde og senere ligesom sin fader landsdommer i Nørrejylland. Vigtige begivenheder i hans liv var hans deltagelse i det bekendte store brudetog til Meissen 1548 og i Syvårskrigen, hvor han som skibschef i søslaget ved Rønne 1563 blev taget til fange, hvormed hans sømilitære løbebane var til ende. Han døde 1592. Med sin hustru Sophie Clausdatter Bille (død 1587), blev han gennem sine ti børn stamfader til alle de følgende Sehesteder. Sønnen Claus Maltesen (Sehested) fik Højriis. Da han fra 1595 til sin død 1612 var statholder på Øsel, er adskillige af hans børn født på slottet Arensborg dér; kun sønnen Mogens vides at være født på Højriis (1598). Moderen til disse børn var fru Anne Nielsdatter Lykke, der overlevede sin mand i en menneskealder og længe efter hans død var parthaver i Højriis. En datter Sophie blev gift med Erik Juel og han blev senere gårdens ejer.

Erik Juel, der i reglen skrives til Hundsbæk, var ligesom næsten

Hovedbygningen set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

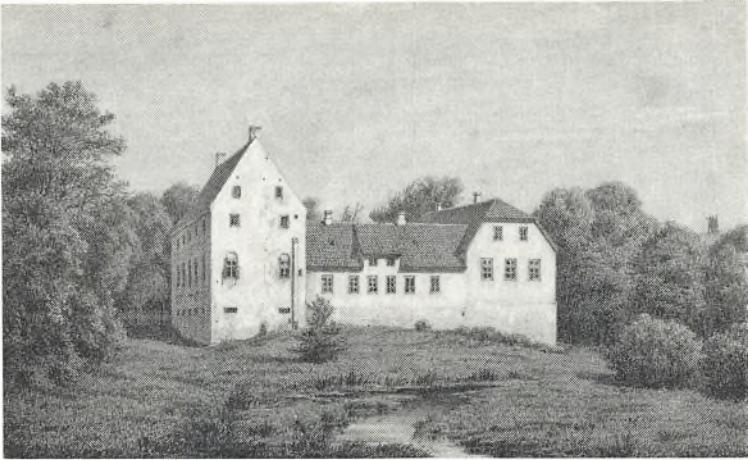
alle de tidligere nævnte ejere af Højriis en anset mand, der havde mange offentlige hverv; han blev således, ligesom sin hustru far-fader og oldefader, landsdommer i Nørrejylland, var gentagne gange landkommissær, blev 1651 rigsråd og havde adskillige forleninger, tilsidst Aalborghus, det største len i Jylland. Erik Juel havde dels ved arv, dels ved køb erhvervet sig et betydeligt antal jyske herregårde, en halv snes stykker, men nogle af dem besad han kun en kortere tid. Højriis erhvervede han i årene 1636 - 37, idet han af hver af de tre svogre Mogens, Hannibal og Malte Sehested købte en fjerdedel af gården, og af sin svigermoder hendes fjerdedel. Om han nogensinde har boet på Højriis er måske tvivlsomt, da hans mange offentlige hverv vistnok næsten til stadighed bandt ham til andre egne. Blandt hans børn var broderparret Niels og Jens Juel.

Ligesom så mange andre af landets ældste herregårde var Højriis oprindelig ikke en gård med vide marker og brede enge; det var ikke af hensyn til særlig gunstige betingelser for agerdyrkning eller kvæg-avl, man havde valgt dette sted til at bygge en borg på, men — som sagnet siger — fordi stedet lå gunstigt for en fast borg. Ved bunden

af en lille fjord, omgivet af moradser, puttet ned mellem skove og bakker lå den trygt og godt med vanskelig adgang fra landsiden og nem adgang til det åbne vand, den bedste landevej i hine tider. Det siger sig selv, at der ikke kunne blive megen plads til ager og eng her, da vand og sumpe, hede og skov bredte sig mere ugenert end senere, og hvor lidt ejerne i det hele taget brød sig om at lægge vidtstrakte jorder under gården synes at fremgå af, at Dueholm Kloster endnu i begyndelsen af det 16. århundrede havde et stykke eng i »Hyffuerisz« mark, kaldet Møgeldal, og liggende umiddelbart op til Højriis Sø og Å. 1638 ansattes Højriis til ialt at være 48 tdr. htk., men heri var beregnet afgiften af Lilleris vandmølle, Peder Allantsens gård på 4 tdr. htk., der — vistnok kort tid forhen — var blevet lagt under Højriis' hovedgårdstakst, samt de to skove: Højriis skov og Lilleris skov. Det var først Erik Juel, der udvidede gården til det omfang, den senere havde i århundreder; muligvis var det ham, der inddrog den nævnte bondegård under Højriis, og i hvert fald var det ham, der lagde Nebelgaardens 12 tdr. htk. under dens hovedgårdstakst.

Nebelgaarden, der ligger et par km mod nordvest, var 1430 af væbneren Niels Bomøve blevet mageskiftet til Dueholm Kloster; med dette må den ved reformationen være kommet til kronen, der 1640 mageskiftede den til Erik Juel, som utvivlsomt straks lagde den ind under hovedgården; det var en ret betydelig udvidelse, hvorved Højriis nåede op til de 60 tdr. htk.; vigtigere var det dog, at den underlagte gårds jorder var langt bedre end hovedgårdens; men det viste sig rigtignok senere, at deres drift blev forsømt, fordi de lå afsides og kun var tilgængelige ad krinklede, bakkede og sandede hedeveje, der fra Højriis førte opad.

De udvidelser af gårdens område, der således efterhånden fandt sted, måtte gøre det tvingende nødvendigt for ejerne at tænke på at få godset samlet og afrundet omkring denne, da det ellers ville være næsten umuligt at få de udstrakte marker dyrkede og engene bjærgede. Endnu i Malte Jensens tid (1568) var der i denne henseende ikke udrettet meget; af de tilliggende 16 gårde, 3 bol og 7 huse lå kun en del nær ved gården. Af Lørslev sogns 15 gårde og bol ejede han kun to gårde, og af Ørding sogns 21 ligeledes kun 2; det øvrige

Hovedbygningen set fra sydøst før ombygningen 1859. Efter Richardt & Secher.

gods bestod af 7 gårde og 1 bol i Kårup i Lødderup sogn, nær ved hovedgården, samt af 7 gårde og bol, der lå spredt i fire fjernere sogne. Det var derfor med god grund, han 1578 fik et mageskifte i stand med kronen, hvorved han i Lørslev by — altså tæt ved Højriis — skaffede sig 7 gårde, 2 bol og 4 gadehuse og i Vittrup 2 gårde; ved mageskifter med andre er der rimeligvis også opnået afrundinger og da Erik 1640 erhvervede gården Nebel fra kronen, fik han samtidig 1 gård i Storup i Ørding sogn, 1 gård og 1 gadehus i Ørding by samt 1 gård i Sindbjerg by for noget fjerntliggende gods. Således var Højriis i flere henseender fulgt med tiden og stod som et ret anseligt hjem for en adelsmand i det 17. århundrede. Da døde Erik Juel 1657 og året efter hans hustru, og dermed truede det hele med at styrte sammen.

Ved Erik Juels død viste det sig hurtigt, at han var meget forældet, og at hans bo ikke havde anden udvej end den, staten i disse år greb til over for sine kreditorer, at udlægge dem gods for deres fordringer, da penge ikke kunne skaffes. Alle de betydeligere hovedgårde, han ejede ved sin død, gik den vej: Hundsbæk, Nørtorp, Vesløsegaard og Højriis. Alt deltes mellem dem, der havde noget at kræve; én fik nogle bøndergårde, en anden en mølle, en tredje nogle

få tønder hartkorn i en hovedgård o. s. v. Højriis deltes mellem mange, og alt godset blev splittet for alle vinde. Længe varede denne elendighed dog ikke. Den ansete og rige dr. med. *Niels Benzon* i Aalborg udkøbte de fleste kreditorer; han beholdt dog ikke gården, men solgte den 1664 til *Mogens Iversen Kaas*, en fattig stymper, der mistede sin sidste ejendom, den lille hovedgård Toftum i Thy, for skatterestancer, men da havde han allerede forlængst solgt Højriis uden en eneste smule gods, det var i året 1670, for 3.120 rdl. til *Poul v. Klingenberg*, vel nok den mest kendte af Højriis' ejere, noget af en parvenu, ikke så lidt af en lykkeridder, en stor pengejæger, men dertil en meget duelig mand, en talentfuld administrator, i en menneskealder generalpostmester, en stilling han røgtede med sådan dygtighed, at hans virksomhed endnu mindes med påskønnelse. Han stammede fra Hamborg, kom tidligt ind i det ansete handelshus *Albert Baltzer Berns*, blev kompagnon, ægtede en datter af chefen og havde dermed lagt grunden til sin rigdom, som for en stor dels vedkommende indestod i danske godser. Hans svigerfader havde fået betydelige summer tilgode hos den danske krone, hvorfor bl. a. blev udlagt gården *Lund* på *Mors*, og *Klingenberg* havde selv for en forstrækning på henved et halvhundredtusinde rigsdaler 1664 fået udlagt *Dueholm Kloster* med en stor mængde gods. Dette forklarer, at han, hvis virksomhed nærmest var knyttet til hovedstaden, kunne finde på at købe Højriis, der kun lå 7-8 km syd for *Dueholm* og i øvrigt heller ikke ret langt fra *Lund*, som var tilfaldet ham og lå på den sydligste spids af *Mors*. Højriis og *Lund* havde fået fælles ejer ligesom i hr. *Johan Skarpenbergs* tid.

Skønt *Klingenberg* ikke blot var generalpostmester, men tillige medlem af admiralitetet og kommercekollegiet samt havde sæde i statskollegiet og brugtes til forskellige diplomatiske og andre hverv, og skønt han havde godser i *Holsten*, på *Lolland* og flere steder i *Jylland*, fik han dog tid til at pleje sin levende interesse for havevæsen. Allerede i *Hamborg* havde han anlagt en sjælden have og, da han var blevet ejer af Højriis, anlagde han en lignende her med mangfoldige uden- og indenlandske vækster; han skal altid have haft bedre og tidligere havesager end nogen anden i landet, og han fremelskede frugter, som var så ukendte, at de som rariteter blev sendt

Poul v. Klingenberg († 1690) og Elisabeth v. Klingenberg, f. Berns († 1663). Malerier fra Højriis (Frederiksborg).

til Frankrig og andre fjerne steder. Det blev påstået, at han var så kyndig i botanik som den, der hele sit liv havde dyrket denne videnskab. Selv om haven senere kom i forfald, bevarede Højriis dog stadig ry som en af de forholdsvis få gårde i amtet, der havde en have, som var omtale værd; de talrige frugttræer vedblev at blomstre. At hovedbygningen blev sat i herskabelig stand, kan der ikke tvivles om, selv om der ikke foreligger noget bestemt om det, og gods blev samlet i rigelig mængde, men det er betegnende for voldsomheden af den storm, der efter Erik Juels død var faret hen over gården, at Højriis 1688 endnu i Lørslev sogn, som i sin helhed naturligt hørte under gården, kun havde 2 huse; derimod havde den meget gods i Lødderup og Ørding sogne.

Således tegnede alt godt; generalpostmesteren var 1669 blevet adlet »som om han både på fædrene og på mødrene side var kommet af urgammel adel«, han nød berettiget anseelse og synes at være af grundmuret rigdom. Da styrtede på hans ældre dage en række ulykker ind over ham, hvorved han led meget svære tab. Postvæsenet

Tårnet og sydvestfløjen (fot. Niels Elswing).

måtte han 1685 afstå, og Højriis, Lund og Ørum måtte han samme år som mødrene arv overlade til sin søn af samme navn. Forarmet døde han hos denne 1690. Det var vel nærmest honoris causa, at han få år før var blevet assessor i højesteret. Som en slags erstatning for postvæsenets afståelse havde han af kronen fået overladt færgefarten over Sallingsund og Vilsund, hvormed fulgte retten til at oppebære sundkorn på Mors mod at vedligeholde færgerne og uden yderligere vederlag at overføre dem, der betalte kornet. Det var en ret betydelig herlighed, der regnedes at indbringe ca. 300 tdr. korn årlig. I henved et par hundrede år fulgte denne færgeret næsten uafbrudt Højriis' ejer. Så var tiden løbet fra den gamle ordning; der blev 1872 anlagt dampfærgehavn ved Glyngøre, senere kom banen hertil fra Skive; i henhold til en lov af 1871 blev da privilegiet eksproprieret, og det rejsende publikum slap for i kroerne »Plagen« og »Pinen« at afvente færgebådens ankomst. I det mindste én gang benyttedes færgen af selve landsfaderen; da Frederik IV 1702 ved højsommertid var på mønstringsrejse i Jylland, drog han over Salling-

sund til Mors og overnattede på Højriis for næste dag at drage videre over Vilsund til Thisted.

Det var Poul v. Klingenberg den Yngre, da etatsråd ligesom faderen, senere konferensråd, der havde den ære at modtage majestæten som gæst på sin gamle gård. Han var på den tid gift med Edele Elisabeth Bielke, admiral Henrik Bielkes datter; nogle år efter hendes død (1708) ægtede han Ulrikka Augusta v. Speckhan, hvis fader havde været stiftamtmand i Ribe; hun overlevede ham i mange år. Poul v. Klingenberg d. Yngre var rig på gods, men ikke nogen betydelig mand. Han døde 1723 og blev begravet i åben begravelse i Lørslev kirke, hvor hans og hans anden hustrus marmorkister ses endnu. Hun beholdt Højriis til 1755, da den med en tredje Poul v. Klingenberg som mellemmand solgtes til etatsråd *Frederik Hauch*, der var blevet amtmand i Dueholm, Ørum og Vestervig Kloster amter og på denne måde skaffede sig en standsmæssig beboelse, hvor han holdt hus en længere årrække med sin hustru Nikoline Dorothea Vind fra Øllingsøe; senere flyttede han til Thisted, blev 1767 konferensråd og 1780 stiftamtmand i Viborg, hvor han døde ni år senere.

Da Frederik Hauch 1755 købte Højriis, medfulgte 427 tdr. htk. gods, 135 tdr. htk. tiender og færgefarten, der var 14 tdr. htk.; da han 1769 solgte den, var godset kun 204 tdr. og tienderne 67; der var altså foregået en meget kraftig reduktion. For godsets vedkommende bestod den i, at ved salget medfulgte kun, hvad der lå i Lørslev, Lødderup, Elsø og Dragstrup sogne, alle på Mors, men ved købet lå der til gården gods i 24 af Morsøs 32 sogne foruden adskilligt spredt i Thy og en bagatel i Salling. Ved salget medfulgte kun kirketienden af Lørslev og Lødderup sogne samt kongetienden af sidstnævnte sogn, men ved købet fik Hauch desuden kirketienden af Ørding sogn og kongetienden af Ørding, Elsø og Bjergby sogne. Hovedgården var fra Christian V's tid ansat til ager og eng knap 39 tdr. htk., mølleskyld godt 2 tdr.

Den køber af gård og gods, Hauch fandt 1769, var major af kavaleriet Albert Winding, en præstesøn fra Vestervig; han betalte 29.000 rdl. for ejendommen, en i de tider vistnok meget høj pris; i hvert fald var den langt over, hvad der gennemsnitlig blev betalt for godser i Thisted amt ved denne tid, og Højriis hørte ingenlunde

til de bedste. Det varede da heller ikke ret længe, inden Winding gjorde opbud (1776); som grund angav han vanskelige tider med kreaturer, misvækst, især med rugavlen, der efter hans opgivende var gårdens hovedindtægtskilde, samt at han havde betalt 4 - 5.000 rdl. for meget for ejendommen. Følgen af dette opbud var, at Hauch atter måtte overtage gård og gods, men kun for 1778 igen at afhænde hele ejendommen med ganske det samme tilliggende som 1769, men denne gang til en pris af kun 20.000 rdl.

Således kom Højriis til købmand og kirkeværge i Thisted *Didrik Galtrup*, og derefter blev den lige til 1918 i slægten, for så vidt som de følgende ejere var hans enke, hans svigersøn, dennes søn og enke og disses svigersøn. Galtrup var en halvgammel mand, da han kom hertil — han var født 1727 — og var anden gang gift; hans hustru hed Maren Nielsdatter Kortbech. For ham var det hele vel en slet og ret pengeanbringelse. 1782 købte han adskilligt af det gods, Hauch havde fraskilt gården, da han solgte den 1769, nemlig godt 90 tdr. htk. gods i Ørding sogn foruden samme sogns konge- og kirketiende m. m. og ligeledes skaffede han igen færgerne med sundkornet tilbage til Højriis og retten til værtshushold ved begge færgestederne. Derefter døde han (1799), og hans enke, der havde bevilling på at sidde i uskiftet bo, overtog alle hans efterladenskaber. Hun er »en rig kone« hedder det i nogle samtidige rejseoptegnelser, »hvis 2 døtre med hende selv skal udgøre det herligste karikaturtableau af verden, især når gruppen formeres med forvalterens, Kaarbeks (d. v. s. Kortbechs), person. Denne sidste ønskede gerne at aflæde bonden indtil skjorten, hvorfor han er meget forhadt«; udtalelsen stammer fra professor Laur. Engelstoft, hvis skarpe tunge ikke skånede nogen, og den grunder sig jo ikke, som det fremgår af teksten, på selvsyn; måske skal den derfor ikke tages altfor bogstaveligt. I hvert fald var datteren Anne Marie ikke grimmere, end at hun, da hun var 21 år gammel, det var i året 1808, fik sig en god ægtemand, den tidligere forpagter på Kærgaardsholm og nu ejer af Glomstrup *Anders Gjedde*, en bondesøn fra Handest i Hobroegnen, en duelig og retskaffen mand, der blev landvæsens- og tiendekommissær, og som 1812, da madam Galtrup (død 1826 på Glomstrup) holdt skifte efter sin afdøde mand, overtog Højriis med de tidligere nævnte 3 kirke- og 2 kongetiender

*Den italienske
brønd i
borggården
(fot. Niels
Elswing).*

samt 216 tdr. htk. gods; færgefarten havde han købt 1810 for 10.000 rdl. Således sad Anders Gjedde med to komplette hovedgårde i penge- og landbrugskrisens værste tider, men han slap forholdsvis godt over det, takket være sin dygtighed og den omstændighed, at han havde et godt rygstød, da hans hustru efter søsterens ret tidlige død var blevet sin moders eneste arving. Han kunne da ved sin død 1836 efterlade begge sine gårde til sin enke, og sin eneste søn *Didrik Galtrup Gjedde*, der straks overtog Højriis, men først blev egentlig ejer af den, da hans moder døde 13 år senere.

For den unge Gjedde, der var født på Glomstrup 1810 og havde ord for at være en energisk og fordomsfri mand, var der nok at tage fat på; men det gik ham ligesom hans fader, der øjensynligt inter-

esserede sig fuldt så meget for Glomstrup som for Højriis, hvilket ikke var så mærkeligt, da de fede, gode jorder på hin gård fristede langt mere til eksperimenter end de ujævne, sandige og skarpe marker ved denne. Dog var der netop på Højriis store fremtidsmuligheder, fordi der endnu fandtes så megen jord, der lå helt eller halvt unyttet hen. I Christian V's tid var af gårdens ca. 900 tdr. ld. kun 246 under plov, men ved den tid, da Anders Gjedde overtog den, var der 390 tdr. og en menneskealder senere 500. Engenes areal var såvel ca. 1810 som ca. 1840 90 tdr. ld., sige og heder opgives førstnævnte år til 389 tdr. ld. og heder alene sidstnævnte år til 300 tdr. Marken var stadig delt i den egentlige mark, der som anført var af mindre god kvalitet, og Nebelmarken, der af Erik Juel var lagt under Højriis og var af god beskaffenhed, jævn, med sandblandet muld, men som på grund af sin afsides beliggenhed fik for lidt gødning og derfor ikke kunne yde, hvad den ellers ville have været i stand til. Mens der ca. 1810 på den egentlige mark efter 5 års hvile toges fire langstråede afgrøder, af hvilke den første var ærter. I denne driftsmåde skete i løbet af den følgende menneskealder nogle forandringer, hvoraf de væsentligste var, at der indførtes brak, og at markerne med sidste kærnv havre tillige besåedes med kløver. En mere probat forbedring var det dog, at den unge Gjedde 1849 - 50 på Nebelmarken opførte afbyggergården Kirstinedal, der blev bortforpagtet; derved muliggjordes en rationel drift også af disse jorder; da den 1880 frasolgtes Højriis, opgives dens hartkorn til 16 tdr. og dens areal til 375 tdr. ld. Besætningen på Højriis ca. 1810 var: 20 heste og plage, 23 køer og kvier, 50 staldstude, 30 foderstude, 200 får og 10 svin; halvhundredede år senere var den på Højriis og Kirstinedal tilsammen 27 heste, 70 - 80 køer, 50 stude og 250 - 300 får, hvilket viser en betydelig fremgang. 1918, da Kirstinedal forlængst var frasolgt, holdtes på gården 80 malkekøer, 40 - 50 stk. ungvæg, 36 får, ca. 50 svin, 12 arbejdsheste, nogle plage og 7 herskabsheste.

D. G. Gjedde, der 1843 var blevet tiendekommissær og tre år efter kammerråd, døde i en forholdsvis ung alder 1863 som justitsråd; han havde 1837 ægtet Gertrud Kirstine Nyborg (født 1815), der overlevede ham til 1876, da hun døde under et besøg hos sin søn på Glomstrup.

Da den danske hær 1864 måtte forlade Dannevirkestillingen, var

Udsigt over parken (fot. Niels Elswing).

der blandt de mange modfaldne mænd en ung kavaleriløjtnant *Carl Louis August Steensen-Leth* fra Steensgaard på Langeland (født 1842), som forholdene senere førte til Mors, hvor han blev indkvarteret på Glomstrup; der traf han afdøde justitsråd Gjeddes datter Petra Mogensine Sverine, og det blev bestemmende for hele hans senere liv, idet de to unge blev forlovede; 1865 afkøbte han sin svigermoder Højriis med 21 tdr. htk., samt 2 møller, et afbyggerhus, de oftere omtalte 3 kirker foruden Salling- og Vilsunds færgesteder for 120.000 rdl. Året efter holdt løjtnanten, der senere fik ritmesters karakter, bryllup, en ugestid før han den 1. april overtog sin nye ejendom. Justitsrådinde Gjedde beholdt selv Kirstinedal, samt alt det tilbageværende gods, der omfattede ikke mindre end 138 tdr. htk. Glomstrup blev samtidig overdraget sønnen, Anders Gjedde. Den unge fru Steensen-Leth blev der kun beskåret en kort levetid; hun blev bortkaldt efter syv års ægteskab; men for hendes efterladte mand lå der et langt livsværk til gavn for den ø, hvortil han var blevet knyttet, og af overordentlig betydning for den gård, hvor han i over et halvt århundrede kom til

at leve og virke. Det blev en sand renæssance for Højriis, endnu mere gennemgribende end den, der skyldtes generalpostmesteren.

Bygningerne på Højriis var, da den yngre Gjedde overtog den, gamle og forfaldne. Vi har en vidtløftig synsforretning over dem fra slutningen af 18. århundrede og efter den skal der her gives en ganske kort oversigt over det hele kompleks.

Den egentlige hovedbygning var et gammelt stenhus, 37 alen langt, 17 alen bredt og — efter opgivelse andetsteds fra — 24 alen højt. Gammelt var det, måske fra begyndelsen af 16. århundrede, muligvis indeholdt det endnu ældre bestanddele. Murene var forneden halvanden alen tykke, og huset havde foruden kælder to stokværk samt tegtag. Det stod i retning fra nordvest til sydøst og havde tidligere — endnu halvhundrede år før synet fandt sted — haft et rundt tårn ved det mod syd vendte hjørne. I kælderen fandtes bl. a. køkkenet, i første stokværk, hvor der var 6 alen til loftet, og hvortil en stor stentrappe førte op fra gården, var en dagligstue med panel, en riddersal betrukket med gyldenlæder, og et par gæsteværelser. I andet stokværk var der fem værelser, ret tarveligt udstyrede og med kun 4 alen til loftet. »Vandhus« fandtes i begge stokværk.

Vinkelret på stenhuset og sammenbygget med dette løb fra dets sydøstre ende en mindre énetages bindingsværksbygning mod nordøst, kun 8 fag lang. Den indeholdt soveværelse, folkestue og økonomirum.

Ved stenhusets nordvestre ende fandtes — dér, hvor tårnet nu står — indkørselen til borgegården mellem dette og et 16 fag langt bindingsværkhus. På dets plads står nu bygningens hovedfløj i to etager. Denne længe, der kun var på én etage, havde i den nordligste ende en stump grundmur og indeholdt bl. a. skriverstue og køkken.

På borgegårdens fjerde side lå et med det sidstnævnte hus sammenbygget bryggerhus, hvortil fra ladegården førtes kildevand gennem render under jorden. I husets vestre ende var der indrettet »nogle afdelinger til høns, gæs, svin og andre«. En sær økonomi var det, at mens alle borgegårdens huse i øvrigt havde tegtag, havde bryggerhuset stråtag på den nordre side. Avlsbygningerne lå halvandet hundrede alen syd for borgegården og bestod af en bindingsværks lade, 127 alen lang og med gennemkørsel omtrent midt på. Mod nord strakte sig fra dens vestlige ende et 33 fags grundmuret hus med fåre-

sti, 2 hestestalde, hakkelsehus, karlekammer m. m., og fra dens østlige et 100 alen langt øksnehus, med grundmur i vest og bindingsværk i øst. Endelig lå nordligst to mindre huse, et lynghus og et hus med vognskur, huggekammer, sengekammer samt tørve- og kalkrum.

Således stod Højriis, sammenflikket til vidt forskellige tider, male-risk i sin udprægede uregelmæssighed, men i alle henseender kun lidet svarende til tiden. Det var selvindlysende, at store forandringer måtte foretages, såsnart unge, energiske folk kom til. Justitsråd Gjedde gjorde begyndelsen, da han 1859 erstattede den lange lave nordvestre fløj med en toetages, grundmuret hovedbygning med takkede gavle. Samtidig opførtes det høje spirklædte tårn, gennem hvilket indkørselen førtes. Arkitekt var senere professor Hans J. Holm. Det gamle stenhus blev altså foreløbigt stående, men skrøbeligt og forfaldent var det; i 1816 hændte det en dag, at en del af muren i riddersalen styrtede ned og til alles forbavselse viste der sig da inde i murværket et fire alen højt og $\frac{3}{4}$ alen bredt rum, delt i et øvre og et nedre; i det øvre, der var det største, fandtes rester af menneskeben, så skøre, at de smuldrede ved berøring. Naturligvis blev dette fund sat i forbindelse med et gammelt sagn om en utro borgfrue på Højriis, der var blevet indemuret, men historien kan intet oplyse om, hvordan det forholder sig med den tragedie, der her synes at være udspillet. I øvrigt henleder det mystiske rum jo også tanken på det for sørøveren Herman indrettede »ganske lille kammer« i muren.

Nu er det gamle stenhus forlængst forsvundet. Godsejersønnen fra det nyopførte, kultiverede herresæde på Langeland måtte ganske naturligt føle trang til at fortsætte sin svigerfaders værk for at få noget standsmæssigt ud af sit fremtidige hjem. Først blev de næsten helt tilgroede grave, som utvivlsomt har været et sandt eldorado for de på borgegården indkvarterede »høns, gæs, svin og andre«, grundigt rensedede, så at den skarptskårne borgbanke kunne kaste sine snorlige skygger over vandets blanke flade. Flere år senere (1876) tog arkitekt August H. Klein fat på nye ombygningsarbejder. Da måtte den gamle, sagnomvundne hovedbygning falde, rådden og skørnet fra kælder til kvist, men på dens plads opførtes i samme stil og med samme dimensioner, men dog kun i én etage, en ny bygning med karnap for gavlen, og i den genskabtes riddersalen, der prydedes med de legemsstore,

gamle portrætter af generalpostmester Klingenberg og hustru, og dér, hvor de to gæstekamre havde været, indrettedes en karnapstue, bestrukt med sjældne svinelæders tapeter, der ligesom portrættene stammede fra den forsvundne bygning. Hvor den delvis toetages bindingsværksbygning havde ligget, mod sydøst, anlagdes en balustrade, og på borgegårdens fjerde side rejstes en énetages længe, ligesom de andre med takkede gavle. Så stod den nye hovedbygning fiks og færdig, festlig i sin hvidhed, og med de efter tidens smag for det »gotiske« lidt pillent udformede blindingsprydede kamtaktede gavle, og stolt af sit høje tårn med det slanke spir, der knejser omkap med de omliggende bakker, det skønneste herresæde i hele amtet.

Men meget andet havde den nye ejer imidlertid haft at varetage. Straks ved sin ankomst havde han fuldstændig restaureret de gamle avlsbygninger, flyttet møddingerne, der lå inde i gården og planeret og pyntet gårdspladsen. Det bakkede terræn omkring ladegården blev afgravet og en granitstensmur opført mellem de nordlige ender af bygningerne, således at hele gården dannedes i to etager. Efter en brand 1896 opførtes de nye bygninger, foruden en bestyrerbolig, på høje granitsokler og af røde mursten, alt med jernbjælker og hvælvinger. Svinehus, fårehus og hus til ungvæget opførtes på det tidligere afgravede terræn.

Gården havde 1866 9 marker, som var isprængt megen hede. De blev straks merglede for at løse jordens bundne kræfter og omdeltes til 7 marker à ca. 30 tdr. ld., omgivet med jorddiger og levende hegn; de er sandmuldede med lerunderlag og giver nu fortræffelige afgrøder.

Der var dog næppe noget, der interesserede den nye ejer så meget som skov og have; fornyelsen af skoven og de meget betydelige plantninger omkring gården har ligefrem forandret egnens udseende og vil langt frem i tiden bære vidne om den energiske ejers uførtroede arbejde mod et bestemt mål.

En smuk have var så at sige den nødvendige forudsætning for, at den nye bygning kunne komme til sin ret, og det gode grundlag fandtes jo fra gammel tid. På dette byggedes nu videre. Nye gange anlagdes, nogle karpedamme, nærmest ved graven, blev tilkastede og erstattede med saftige græsplæner og smukke lindealleer, og senere udvidedes havens terræn med 4 tdr. ld. mod nord og vest, så at den i alt blev

Højriis, set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Riddersalen i Alfred Jensens ejertid med portrættet af Poul v. Klingenberg (fot. Holt & Madsen).

henved den halve snes; med hovedbygningen forbindes den ved en jernbetonbro over graven.

Til Højriis hørte fra gammel tid en skov, der lå på det stærkt kupe-rede terræn syd for gården; i 1680'erne siges det, at der var bøg, eg, gran, el, birk og esp, »som ikke er af nogen importance, medens dog en stor herlighed, som der findes ej videre skov eller krat på hele Morsland«. Den blev ikke fundet værdig til at sættes i hartkorn, da den ikke gav olden af nogen betydning. I den følgende tid omtales skoven oftere som noget af en seværdighed, bl. a. formedelst enkelte særlig veludviklede træer, men ofte klages over, at den led af de stærke vinde, fordi den til dels stod så højt; flere af dens ejere mishandlede den, andre skåned den, så at træerne stod og rådnede. Denne skov, der var på ca. 35 tdr. ld., underkastedes en fuldstændig fornyelse, som viste sig i, at den i løbet af denne ejers tid kom til at bestå af prægtige store 40-årige bøge, ny bølgeopvækst og vellykket birk i moserne.

I øvrigt blev der plantet så at sige overalt, hvor der fandtes eller i nærheden kunne skaffes jorder, der ikke ansås brugelige til andet, og

plantningerne skød i vejret og trivedes så godt, som om det overalt var et søndagsbarn, der havde været på færde. Nordøst for skoven, hinsides den udmærkede kultureng, hvorfra det duftende hø i læssevis kørttes hjem til gården, blev de 172 tdr. ld. store Gammeløre bakker beplantede med gran i tiden lige før århundredskiftet. Ved Lilleris mølle og i Lilleris krat, der nu er forvandlet til en smuk skov, og på bakker og i dale vest for gården var der alt længe forhen tilplantet et halvt hundrede tdr. ld. med nåletræer. I begyndelsen af 1890'erne tilkøbtes ligeledes mod vest et hedeareal på 110 tdr. ld., og deraf beplantedes en del, medens hovedparten af det blev kultiveret og omdannet til en god lille avlsgård, der fik navnet Nebel, et navn, der jo ikke var nyt i gårdens historie. Endelig indkøbtes 1910 en snes tdr. ld. syd for gården, og de tilplantedes også. Alt ialt blev resultatet, at af de ca. 830 tdr. ld., der hørte til gården, var ca. 300 skov og plantage.

Således havde Højriis nu frodige marker, gode enge, en prægtig bøgeskov, rigeligt med plantager i god vækst, ypperlig tørvemose og mange andre herligheder. Der var udført et stort arbejde for gården i alle retninger; og samtidig havde ritmester Steensen-Leth, der imidlertid var blevet hofjægermester og kammerherre, fået tid til at røgte adskillige offentlige hverv som amtsrådsmedlem, formand for Morsø Landboforening, formand for Moseselskabet o. s. v., og han havde både herved og ved sin personlige elskværdighed og den gæstfrihed, hvormed han lod andre glæde sig ved, hvad der her var vakt tillive, vundet sig så mange venner på øen, at en stor kreds af dem i anledning af hans 70-årige fødselsdag (1912) rejste hans buste på en høj granitsokkel foran hans gård på Voldbakken. Seks år derefter blev gården solgt til den norske generalkonsul C. M. Pay for 1.200.000 kr.; men i 1922 blev den ved tvangsauktion overtaget af Jysk Landhypotekforening for 280.000 kr. og straks derefter videresolgt til direktør J. C. Breum for endnu samme år af denne at blive afstået til entreprenør Carl Jensen for 450.000 kr. I 1924 købte ingeniør *Alfred Jensen* Højriis for ca. 600.000 kr.; han købte 2-3 små parceller til, opførte en stor svinestald til 300 svin, en marklade, roehus og vogn- og maskinhus, udvidede parken ved at nedlægge den gamle frugthave og foretog mindre ændringer i hovedfløjens indre. Efter ingeniør

Havestuen i Alfred Jensens tid med gobelin fra ca. 1700 (fot. Holt & Madsen).

Jensens død i 1946 ejede hans enke den til sin død 1950, hvorefter Højriis overtoges af en datter af første ægteskab *Marie Luise Clason*, som 1951 giftede sig med greve *Woldemar von Schwerin*. Efter en brand i 1951 byggedes en ny lade og i 1965 et moderne stuehus ved siden af slottet. Højriis med Nebelgaarden har nu et tilliggende på 820 tdr. ld., hvoraf de 340 tdr. er skov og plantage.

Højriis er i sin nuværende skikkelse ikke en gammel gård; snarere kan man sige, at alt er nyt, for næsten alt er forandret, overalt har driftige ejere generation efter generation sat deres spor. Noget gammelt er der dog, nogle gamle træer, der stiltfærdigt har stået og set til, mens alt — også de selv — undergik forvandlingens lov. Fra fjorden fører op til gården, mellen den grønne bøgeskov og den frodige eng, en lang allé af prægtige elletræer; de skal været over to hundrede år gamle og plantede af konferensråd *Klingenberg*; dog er de rene børn ved siden af elmetræerne ved turneringspladsen i haven, for de har ord for at være over 500 år gamle. Sandelig! de har oplevet meget; de har set hr. *Johan Skarpenberg* fredløs fjæle sig, un-

THISTED AMT

der dem har riddere og svende på vælige gangere tumlet sig i våbendyst, mens de skønne så til og trompeterne gjaldede, de har været vidne til generalpostmesterens puslen ved deres fod med blomster og frugter og til hans død i fattigdom, og de har med forbavselse sét de sure sumpe forvandle sig til grønne enge og de omsuste hede-bakker til lune granskove; at det skulle ske, havde de aldrig drømt.

S. NYGARD

EJERE

ca. 1397 Johan Skarpenberg
1413 Børglum Kloster
1465 Anders Nielsen Banner
1535 Jens Thomsen (Sehested)

1636 Erik Juel
1657 Niels Benzon (parthaver)
1664 Mogens Iversen Kaas
1670 Poul v. Klingenberg
1755 Fr. Hauch
1778 D. Galtrup
1812 A. Gjedde
1849 D. G. Gjedde

1865 C. L. A. Steensen-Leth

1918 - 24 Forskellige ejere
1924 A. Jensen
1950 Marie Luise v. Schwerin

BYGNINGER

1500'erne En grundmuret fløj med
rundt tårn samt senere tre
bindingsværkslænger opført

1859 Nordvestfløjen og tårnet opført
ved Hans J. Holm

1876 Sydvestre og nordøstre fløj
opført ved Aug. Klein

1896 Avlsgården genopført efter
brand

1965 Moderne stuehus opført

Hovedbygningen set fra øst (fot. Niels Elswing).

Gammellund

Øster Assels sogn, Morsø Sønder herred, Thisted amt

Gammellund ligger nu fjernt fra alfarvej, på den sydligste, lave spids af Mors, hvor den bakkede ø flader sig ud for at ende i de side, salte strandenge langs Limfjords-kysten. Gården er nu kun uanselig, længst udparcelleret, og beskeden er den trafik, der ad sognevejen ledes forbi dens bygninger. Men engang var alt dette anderledes; *Lund* eller *Lundegaard* kongens faste borg, lagt ved den vigtige færdselsåre, der fra Thyholm førte adelvejen op gennem Mors, først over Tambo Sund til Jegindø, og derfra ved endnu en kort sejlads til Hester Odde på Mors. Også lidt østligere, mellem Sillerslev Øre og Nymølle i Salling var en færgerute af vigtighed, og skønt sejladsen nu er hørt op, afslører vejforlægningerne ud til de øde kyster endnu en svunden tids trafik, østen og vesten om Kås Bredning.

Om den søværts forbindelses vigtighed og samhørigheden mellem

Voldstedet Lund (fot. H. Stiesdal).

det sydlige Mors og landet søndenfjords bringer historien mange vidnesbyrd. Hyppige var således trætterne om rådigheden over færgefarten mellem beboerne i nord og syd; 1598 søger Henrik Below til Spøttrup forgæves at hindre lensmanden på Lund, Thomas Fasti, i at benytte færgestedet ved Nymølle (under Spøttrup) — og så sent som ved forrige århundredes midte stredes Gammellunds ejer ihærdigt med Jegindø-boerne om færgeprivilegiet. Samhørigheden over vandet fik udtryk i, at Jegindø birk i 1605 lagdes under Lund birk, og først 1907 udskiltes Jegindø fra Morslands jurisdiktion og kom under Hassing-Refs herreder. Og det er næppe nogen hel tilfældighed, at den historisk først kendte ejer af Lund, hr. *Johan Gotskalksen Skarpenberg*, der skrev sig af gården 1404, også havde stort jordegods søndenfjords, blandt andet Spøttrup.

Om Lunds svundne storhed minder nu kun det vældige, tæt bevoksede voldsted, der ligger i haven, lige nord for gården. Banken, der endnu rejser sig med stejle skrænter af den våde grav, som på de tre sider har bevaret en ydre vold, medens denne er udjævnet i syd-

øst, måler ca. 80 × 53 m og har ved en tværgrav været delt i to. Dette såkaldte castrum-curia anlæg har haft den egentlige befæstning på den mindre og nu noget afgravede nordøstre banke, medens beboelsen lå på den større sydvestre, der var bebygget lige til 1818. Om den ældste bebyggelse lader sig intet nærmere sige — antagelig har det været træ- eller bindingsværkshuse, selvom også murbrokker er fundet, måske fra et fast stenhus — men givet er det, at anlægget må være ældre end Skarpenbergs tid.

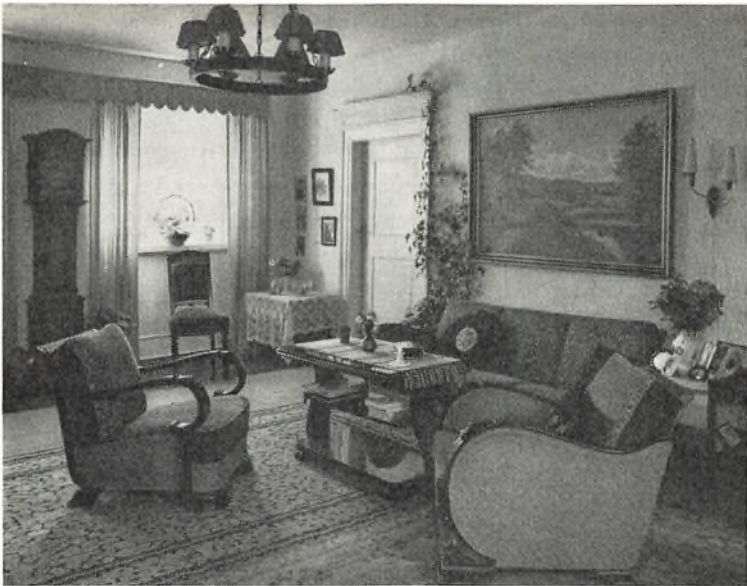
Skarpenbergerne var en af de talrige nordtyske stormandsslægter, der i det urolige 14. århundrede, da de holstenske og meklenborgske fyrster infiltrerede de nordiske lande, kom hertil. Med Niels Bugges datter Elisabeth havde hr. Johans fader Gotskalk Skarpenberg fået stort jordegods, men hvad vi kender til sønnens ejendom, kan kun have udgjort brøkdele af det hele. Spøttrup og Højriis hørte til det, han solgte, men også Lund skal han have mistet. Ifølge sagnet forbrød han sit gods til *kronen* og måtte rømme land og rige, fordi han havde afbrændt et kongeligt slot. Om der er nogen historisk kerne i dette sagn, er dog uvist; Skarpenberg var en af rigets mægtigste, dronning Margrethes nære medarbejder og nævnes måske endnu som rigsråd 1417, men var død fire år senere og lå begravet i Viborg domkirke. Men hans gods på Mors udgjorde i hvert fald senere et kongeligt len med eget birk, omfattende Vester og Øster Assels sogne, i hvilket de fleste bønder var ugedagsmænd til slottet; 1605 lagdes Jegindø hertil.

Men 1651 blev Lund tilligemed Bustrup i Salling udlagt til to af kronens kreditorer, de to svogre, Hamborger-købmændene *Albert Baltzer Berns* og *Leonhard Marselis*, for en fordring på 53.980 rdl. Da Berns datter Elisabeth i 1654 ægtede faderens tidligere lærling og senere kompagnon, admiralitetsråd *Poul Klingenberg*, bragte hun ham vistnok samtidig Lund. Klingenberg, der blev adlet 1669, hørte til de af kronens kreditorer, der efter 1660 fik meget jordegods udlagt (Dueholm, Hanerau), og mere købte han selv til (Højriis, Ørum). Men foruden at pleje sine forretninger gik han aktivt ind i statstjenesten, hvor han navnlig gjorde sig fortjent ved at reorganisere postvæsenet. Det gik ham dog galt til sidst; han spændte over for meget og for slet jordegods, og processer, foranlediget ved indviklede transaktioner,

THISTED AMT

bragte ham til fallittens rand. Fem år før sin død måtte han 1685 afstå postvæsenet, men overdrog samtidig Lund, Højriis og Ørum som mødrene arv til sin eneste søn, senere konferensråd Poul v. Klingenberg, hvorved det blev reddet for familien. 1724 tilhørte mere end 40 % af bøndergodset på Mors endnu Klingenberg'erne, men Lund, der 1688 fik sædegårdsfrihed, var dog næppe meget beboet; både den yngre Poul von Klingenberg (død 1723) og sønnen etatsråd Frederik Christian von Klingenberg holdt hus på Højriis. Men da sidstnævntes enke Anne Cathrine von Bülow i 1751 ægtede oberst *Philip Gotfred von Samitz*, blev der det følgende år opført en ny hovedbygning på Lund, et firefløjet, teglhængt bindingsværksanlæg. Samitz døde 1762, enken året efter, hvorpå Lund (53 tdr. htk.) og Blistrup (26 tdr.) samt tiender og bøndergods (131 og 443 tdr. htk.) solgtes til kancelliråd *Thomas Thomsen Lund* på Grinderslev Kloster.

Thomas Lund er en af gårdens interessanteste ejere. Født 1727 på hovedgården Slumstrup spekulerede han selv først i godshandler, før end han slog sig ned på Mors. Han var en energisk landmand, hvad jo også de sagnagtige fremstillinger af ham som bondeplager tyder på. Den enbenede »Thomas Pileben«s genfærd skal endnu ride mellem Øster Assels og Gammellund, og 1805 skriver Engelstoft, at hans navn endnu nævnes med skræk. Gårdens drift forbedredes ved indgrøftning, og 1768 opførte han en grundmuret ladegård. Om hans initiativ vidner dog først og fremmest de fabriksanlæg, han etablerede: teglbrænderi, kalkværk samt 1774 en fajance- og stentøjsfabrik, oprettet ved kgl. privilegium som den første uden for København. I godsets tørvemoser havde han brændsel, en kalkholdig lerart i jorden var råstof for fajancen, og han fik toldfrihed for indførsel af materialer samt tilladelse til salg af sine varer over hele landet; alligevel blev fabrikken en stor skuffelse, og da Lund døde 1777, var han en ruineret mand. Fabrikkens fiasko skyldes sikkert ikke mindst ejerens manglende sagkundskab; der indkøbtes råvarer over al måde, og de yderligt få bevarede fajancer fra fabrikken på Lund viser, at ej heller den kunstneriske side af produktionen lå i sikre hænder. Allerede før Thomas Lunds død var gods og fabrik stillet til auktion; nu blev det enken, der 1778 solgte til *Hans Meulengracht* og *Saxo Aschanius*. Boets passiver opgjordes til 39.458 rdl., dets aktiver kun til 38.739,

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

hvortil dog ved løøreaktion indkom 3.701 rdl. Lund havde indrettet sig standsmæssigt; der var gode klæder, meget sølvtøj og — naturligvis — rigeligt med fajance.

De ny ejere fortsatte fabriksdriften, der nu kom bedre i gang under ledelse af den tidligere på den norske Herrebø-fabrik virksomme mester J. G. Kreipe. Det hele varede dog kun kort; 1784 udtrådte Meulengracht af interessentskabet, og samtidig synes driften at være indstillet. Endnu ved brandvurderingen 1798 nævnes dog fabriksbygningen, en 17 fag lang bindingsværkslænge, der lå sydvest for gården ved vejen til Hester Odde. Aschanius døde 1788, og hans enke solgte seks år senere ejendommen (53, 86 og 420 tdr. htk.) til de to godsspekulanter, landsdommerne *Peter Severin Fønss* og *Henrik Johan de Leth*, der frasolgte mere end 300 tdr. htk. bøndergods, hvorefter de 1798 lod resterne gå videre til Viborgs byfoged *Thomas Wissing*. 1804 fik han kgl. bevilling på den deling af hovedgården i to parceller, Lund (30 tdr. htk.) og Peterslund (20 tdr.), som allerede det forrige år

THISTED AMT

var foretaget; Lund gik nu fra hånd til hånd, og da Jørgen Jacobsen 1818 gjorde opbud, overtog faderen *Chr. Jacobsen* til Hegnet ejendommen, som nu endnu en gang deltes, idet parcellen Katrinelund (12 tdr. htk.) udskiltes; herfra er senere Nylund afdelt. Oberst v. Samitz' hovedbygning blev nu nedbrudt, og beboelsen flyttedes væk fra det gamle voldsted. En tidligere hestestald og vognskur, der lå ved Thomas Lunds ladegård, blev stuehus; den ganske enkle, hvidkalkede bygning står endnu, men den store lade fra 1768 brændte 1945. *Gammellund*, som den stærkt reducerede hovedparcel nu kaldtes, solgtes endnu 1818 til svigersønnen Søren de Stiernholm og kom 1823 til Christian Riis på Blistrup, der 1846 overlod den til dattersønnen, rigsdagsmand, justitsråd Johan Chr. Bonne, der havde den til 1880. Gården skiftede ejer endnu nogle gange, indtil *J. Jensen* købte den ca. 200 tdr. ld. store ejendom i 1929. 1917 var 100 tdr. ld. solgt til Peterslund; 1936 blev store strækninger udstykket, og Gammellund er nu kun en bondegård på 70 tdr. ld., der tilhører *Laurits Jensen*.

FLEMMING JERK

EJERE

1404 Johan Skarpenberg
ca. 1420 Kronen
1651 Alb. Baltzer Berns og
Leonh. Marselis
1654 (?) Poul v. Klingenberg
1751 Ph. G. v. Samitz
1763 Ths. Lund
1778 H. Meulengracht og
S. Aschanius
1794 P. S. Fønss og H. J. de Leth
1798 Ths. Wissing
1804 - 18 Forskellige ejere
1818 Chr. Jacobsen
1818 - 1929 Forskellige ejere
1929 J. Jensen
L. Jensen

BYGNINGER

Kaldt Lund
Castrum-Curia anlæg
1752 Firfløjet bindingsværkshoved-
bygning opført på voldsted
1768 Ladegård opført
1774 Fajancefabrik oprettet
1803 Gården delt
1818 Gården delt, nu kaldt
Gammellund, hovedbygningen
nedbrudt
1945 Laden nedbrændt

Hovedbygningen set fra øst (fot. Niels Elswing).

Glomstrup

Hvidbjerg sogn, Morsø Sønder herred, Thisted amt

Gårdens ældste forekommende navn er Glyms- eller Glumstorp. Sagnet fortæller, at en mand ved navn Glum skal have bygget den første gang, og at han ligger begravet i Glumshøj på gårdens tidligere marker. Om Glomstrups oprindelse som herregård lader sig intet sige med sikkerhed. Vi har dog fra middelalderen enkelte spredte data fra gårdens tilværelse. I 1376 ejedes den af *Mogens Nielsen* og 1424 af adelsmanden *Pabe*. Fra 16. århundrede flyder oplysningerne om Glomstrup rigeligere. *Niels Eskildsen* skriver sig til gården år 1494 og de følgende år. Han havde da været ejer af den nogle år, og når vi i 1504 hører, at han boede i Nykøbing M., er dette sikkert kun vidnesbyrd om, at han som så mange af sine standsfæller med medlemrum foretrak en rekreation i købstaden efter landopholdet. Han var søn af Eskild Nielsen til Vittrup på Mors, og han var af den gren

af slægten Banner, der antog *Høg*'ernes navn. Foruden Glomstrup ejede han Skaregaard, hvortil han skrev sig i 1481. Den næste kendte dato i gårdens historie er 1568, da vi hører, at fru Johanne Rotfeld (død 1577), der var enke efter Hans Lykke, ejede 4 gårde, »som kaldes Glumstrup«. Navnet har altså i hvert fald på dette tidspunkt været stedbetegnelse for en samling af mindre gårde, som senere må være smeltet sammen til én, større gård. Johanne Rotfeld var datter af *Niels Jensen (Rotfeld)* til Bratskov, og denne har muligvis overtaget Glomstrup ved sit giftermål med Anna Nielsdatter Høg. Fra 16. århundredes sidste del har vi sikrere efterretninger om, hvem der ejede Glomstrup, men udover ejernes data og enkelte spredte efterretninger om gårdens tilstand i forskellige perioder skjuler dens historie sig endnu i arkivernes gemmer.

I 1591 sad *Christen Krag* som herre på Glomstrup. Han var gift med Mette Hartvigsdatter Skram. Ægteskabet var imidlertid barnløst og efterlod ingen direkte arvinger til gården. Christen Krag ejede desuden Sønderris og Jordsbygaard og købte 1617 Varho, som han dog solgte året efter til jomfru Margrethe Krag. Fra 1613 har vi en oplysning om, at han ikke var enejer til Glomstrup, men indehavde den sammen med broderen Mogens Krag til Agerkrog, der tillige havde en andel i Sønderris. Brødrenes fædrengård var Agerkrog. Mogens Krag var født 1544 og gift første gang med Sophie Nielsdatter Juel og anden gang med Ingeborg Eriksdatter Kaas. Brødrene døde begge i året 1622 og blev begravet i Hvidbjerg kirke. Mogens Krag's døtre Ellen og Anne arvede Glomstrup. Ellen var født 1593 og døde 1668, mens Anne, der var født 1599, overlevede søsteren til 1678. Det må antages, at hun besad gården til sin død. Foruden Glomstrup ejede de to søstre også nabogården Hvidbjerggaard. Fra 1662 forefindes en fælles jordebog for de to gårde, der oplyser, at Glomstrups hovedgårdstakst da var 32 tdr. htk. og Hvidbjerggaards 24 tdr. Det samlede hartkorn til begge gårde udgjorde 207 tdr.

Ejerforholdene er i årene umiddelbart efter Anne Krag's død uklare, men 1681 solgte hendes arvinger Jørgen, Hartvig og Mogens Kaas og Sophie Krabbe, der var gift med Kjeld Krag, deres parter i gården til assessor *Peder Benzon* til Havnø. Denne var født 1652 og var søn af Aalborglægen Niels Benzon. Familien hørte til de borger-

lige slægter, som efterhånden ved deres store erhvervede rigdomme opnåede betydelig magt og indflydelse. Mange adelige gældsbreve fra Nordjyllands gårde havnede i tidens løb i de Benzonske dokument-skrin, og adskillige gårde blev overtaget for uindfriede panter. De store pengeanbringelser i godserne øgede Benzons formue yderligere, og de efterladte arveparter var meget anselige. P. Benzon blev efter at have tilendebragt sine studeringer i udlandet assessor i kommercekollegiet. Det lykkedes ham sammen med broderen Niels Benzon til Vaar at krone den uhyre rigdom med en tilsvarende værdighed, idet de i 1679 erhvervede kongeligt våbenbrev, hvorved de ophøjedes i adelsstanden. Benzon, der var gift tre gange, ejede, foruden Glomstrup, i Jylland gårdene Aggersborg, Korsøgaard, Kølskegaard og Havnø, hvor han boede og døde 1701. Glomstrup, hvis htk. 1682 var 28 tdr. og dyrkede areal ca. 200 tdr. ld., afhændedes af Benzon til *Chr. Schytte*, der døde 1687. Hans enke købte nogle år senere de parter, som Otte Krag og greve Otto Rantzau da havde i gården, og blev således eneejer. Hun solgte imidlertid samme år (1693) Glomstrup til ritmester *Georg Arnold v. Post*, der havde den til 1708.

Med hensyn til driften af hovedgårdsjorden indtog Glomstrup i sidste halvdel af 17. århundrede noget af en særstilling, idet dens marker dreves i en tredobbelt rotation, d. v. s. jorden var opdelt i 3 afsnit hver med sin særlige form for sædskifte. Dens marker var »be-grebet og afdelt udi efterskrevne jorder og falde«: 1) alsædejord, der gødedes og tilsåedes 1. og 2. år med byg, 3. år med rug og 4. år med havre. Derefter »gødes så på havrestubberne og hviler intet«. 2) brødjorden (eller båretjorden) gødedes og dyrkedes 1. år med byg, 2. år med rug, 3. år med rug eller blandsæd, 4. år med havre. Derefter hvilede denne jord i 6 år. Udmarksjorden eller havrelandet bar havre 4 år i træk uden gødskning og hvilede så i 7 år. Hvem ophavsmanden til denne driftsform var, ved vi intet om.

Ritmester v. Post var indvandret til Danmark med de Münsterske lejetropper, der kom ind under Den skånske Krig. Han ægtede Helvig Brockenhuus, datter af Sivert Brockenhuus til Ullerup. Lejetropofficeren var naturligvis ikke noget helt passende parti for adelsdamen, men familien havde dog nogenlunde lært at resignere gennem hendes to foregående temmelig uheldige ægteskaber. Post døde i 1708, og

Helveg Brockenhuus sad derefter i en årrække som enke på Glomstrup. Hun var i sin høje alderdom den sidste af gammel dansk adel blandt godsejerne på Mors. De øvrige gårde var gået over på borgerlige hænder eller var kommet i den nye adels eje. Det var dog kun med nød og næppe, hun holdt sig ved gården, til hvilken der da kun skal have været 64 tdr. forarmet bøndergods. Da hun døde 1728, 81 år gammel, overtog hendes søn Christian Seefeld v. Post Glomstrup. Hans økonomiske tilstand var dog endnu ringere end moderens, og i 1734 måtte han sælge gården til kammerjunker *Frederik Christian v. Klingenberg* til Lund, og v. Post boede senere i »et lidet sted udi Sindbjerg«, hvor han levede »i en mådelig tilstand«. Glomstrups nye ejer var søn af konferensråd v. Klingenberg til Højriis og Edele Elisabeth Bielke. Den slægt, han tilhørte, havde sin oprindelse i en hamborgsk købmandsfamilie, og dens mest berømte medlem var Poul v. Klingenberg, der i det 17. århundrede indvandrede til Danmark og ved sine handelstalenter opnåede stor indflydelse. Han blev generalpostmester og optoges i 1669 i den danske adelsstand. Under den energiske Klingenbergs ejertid forøgedes de fattige Glomstrup-bønders byrder. Klingenberg, der i 1744 ægtede Anne Cathrine v. Bülow, døde 1750. Enken giftede sig anden gang med oberst *Philip Gotfred von Samitz*, der hermed overtog de Klingenbergeske gårde.

v. Samitz, der var født i Augsburg 1703 og senere blev oberst ved det slesvigske regiment i Danmark, solgte 1754 Glomstrup for 9.600 rdl. til Peder Espersen Møller fra Havretoft i Salling. Hovedgårdstaksten var da 32 tdr. htk., bøndergodset udgjorde 211 tdr. og tierderne 17. Espersen Møller ejede kun gården til 1755, da Mads Isager, Ringkøbing, købte den for 9.800 rdl. Dennes enke Anne Marie Eerslev giftede sig efter hans død, 1771, med Niels Christensen Nandrup. Om denne hører vi, at han, da han fik en gård fæsteledig, ikke trods de største anstrengelser var i stand til at formå nogle af sine bønderkarle til at fæste denne gård. Årsagen var dens ringe tilstand og jordernes spredte beliggenhed. Efter lange overvejelser lykkedes det proprietæren at få en fremskridtsmand blandt bønderne til at overtage gården, imod at han skulle være befriet for landgilde og hoveri og kun betale de kgl. skatter. Nandrup døde 1785. Om gårdens drift i dette år oplyser en indberetning, at hovedgårdsmarken for det meste

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elswing).

dreves af bønderne. Indmarken bestod af 11 kobler eller indtægter og udmarken af 7 kobler. Ved gården var gjort forsøg med humle- dyrkning, men denne var totalt mislykket. 1788 afhændede Nandrups enke Glomstrup til Bodil Hillerup til Spøttrup, men allerede året efter købtes den af *Jens Kjørulff Sand*. Prisen var 17.400 rdl., det vil sige næsten en fordobling på ca. 30 år, og i denne periode var bønder- godset endda formindsket fra 213 til 129 tdr. htk. Da Sand overtog gården, var den i en dårlig forfatning, især var bygningerne meget forfaldne. 1797 begyndte han at opføre en ny hovedbygning til af- løsning af den gamle trelængede bindingsværksgård, en lang, hvid- kalket længe over høj, tjæret grund, med et toetages tværhus, der i slutningen af det 19. århundrede forsynedes med kamtakke gavle. Til hovedfløjen føjedes senere fritliggende sidefløje, men disse er nu atter forsvundet. 1805 købte *Christen Jacobsen* til Hegnet og *Anders Gjedde* Glomstrup for 41.000 rdl. Den sidste blev 1809 eneejer og forøgede i 1812 bøndergodset fra 111 til 200 tdr. htk., således at går- den ved rentekammer-resolution af 1813 kunne gives »alle den fri

THISTED AMT

herregårdstaksts rettigheder«. På hovedgårdsmarkerne kunne i disse år sås 24 tdr. rug, 80 tdr. byg og 120 tdr. havre. Besætningen var 64 staldstude, 40 foderstude, 16 køer, 64 får, 14 svin og 7 heste. Gjedde, der var bondesøn fra Handest, endte som landvæsens- og tiendekommissær. 1812 arvede han desuden Højriis og døde her 1836. Indtil 1914 var Glomstrup i slægten Gjeddes eje; først sønnen, justitsråd Didrik Galtrup Gjedde (død 1863), derefter hans enke Gertrud Kirstine Nyberg, der beholdt bøndergodset, da hun overdrog hovedgården til sønnen *Anders Gjedde*. Efter ham overtoges Glomstrup med 460 tdr. ld. af Morslands Udstykningsforening for 264.000 kr. På gårdens jorder oprettedes 14 husmandsbrug, ligesom nogle mindre parceller frasolgtes. De resterende 190 tdr. ld. solgtes med hovedbygningen til J. Odgaard Poulsen, Hvidbjerggaard, der to år efter afhændede Glomstrup. Den havde nu skiftende ejere, indtil H. Bering 1917 købte den og helt udstykkede den 1920. 1945 solgte A. Buchhave hovedbygningen til *Christian Rasmussen*, der 1962 overdrog den til sin søn, *Gunnar Rasmussen*. Efter at den nuværende ejer 1965 har købt 23 tdr. ld. er arealet nu 48 tdr. ld.

JENS SØLVSTEN

EJERE

1376 Mogens Nielsen
1424 ? Pabe
1494 Niels Eskildsen Høg (Banner)
ca. 1530 Niels Jensen (Rotfeld)
1591 Christen Krag
1681 Peder Benzon (parthaver)
Chr. Schytte (parthaver)
1693 Georg Arnold v. Post
1734 Fr. Chr. v. Klingenberg
1751 Ph. G. v. Samitz
1754 - 89 Forskellige ejere
1789 J. Kjærulff Sand

1805 Chr. Jacobsen og A. Gjedde
1809 A. Gjedde (eneejer)
1863 A. Gjedde d. Y.
1914 - 45 Forskellige ejere
1945 Chr. Rasmussen
1962 G. Rasmussen

BYGNINGER

1797 Hovedfløjen opført

Hovedfløjen ombygget

Hovedbygningen set fra nord (fot. Niels Elswing).

Damsgaard

Ovtrup sogn, Morsø Sønder herred, Thisted amt

Gravene omkring Damsgaard er nu tørre, men den dag i dag ligger på den fjerde side af hovedbygningen den dam, som skal have givet gården navn, efter hvad den stedlige præst i 1638 ville vide. Det kan lyde troligt nok, men vigtigere for kendskabet til gårdens historie er det dog, at hans efterfølger omkring midten af 1700-tallet i sin indberetning til Danske Atlas drog fordel af de mange gamle adkomstbreve, som endnu dengang var gemt på gården.

Den første, man kender af gårdens ejere, er *Mogens Pedersen*, riddersøn af slægten *Due* eller *Glob*, hvis forfædre i de nærmest forudgående slægtled synes særlig knyttet til Morsø. Selv nåede han ikke samme værdighed som sin fader, og bortset fra, at han 1424 nævnes som foged i Sønder herred og fra 1435 skrev sig til Damsgaard, ved

man ikke stort om ham. Han har dog som vidne hængt sit segl under en række dokumenter udstedt i første halvdel af 1400-tallet og ligesom han som familieoverhoved bifaldt sin søster Elses gavebrev til Dueholm Kloster til gengæld for, at hun fik ophold der til sin død, ja efter denne sit sidste »lejersted«, således skænkede han med sin hustru, Kirsten Clausdatter, gods til Dueholm Kloster for afholdelse af sjælemesser ved Vor Frue alter, foran hvilket de begge skulle hvile. Af hans to døtre blev den ene Kirsten gift med *Thomes Jensen* af Gravlev, der tidligere havde giftet sig ind på Kaas.

Efter *Thomes Jensen* kom *Damsgaard* til sønnen *Mogens Thomsen*, der især blev sørgelig berømt efter sin død. Huitfeldt har fortalt om hans skæbne, hvorledes *Christiern II* »befol, at *Mogens Thomsen*, en af adel til *Damsgaard* udi *Mors*, hvilken var begravet udi gråbrødre udi *Århus* og havde fanget skrift og skel for sig, før han døde, af jorden skulle optages og udi kisten eller imellem fjælene at hænges udi en galge på *Århus* gade, ved byens brønd eller kilde, udi *Immervad* nedenfor borgporten, uden al dom og ret«. Denne fremgangsmåde blev siden udskreget som et afskrækkende eksempel på den fordrevne konges grusomme og lovløse adfærd, mest fordi det var sket »den danske adel til spot«, og siden fik *Mogens Thomsen* fuld oprejsning. Da hertug *Frederik* var blevet hyldet i *Viborg* i *Dimmeluge 1523* som dansk konge, dømte han og rådet, at *Mogens Thomsens* krop igen skulle optages og kommes i viet jord, ligesom fru *Elline* og hendes børn straks igen skulle overtage gård og gods og alle andre ejendele, »det mere med det mindre og det at nyde, bruge og beholde til evindelig ejendom«.

Forsåvidt var alt såre godt. Men — selv om kong *Christierns* straf-femetoder forekommer nutiden lidt vel drastiske, så havde de deres baggrund. Huitfeldt vil ganske vist reducere anklagen mod *Mogens Thomsen* til det mindst mulige. Den vanærende behandling overgik hans lig »for nogen uret, han skulle have gjort hans bønder«, og »var dog en ærlig mand, der vel havde fremdraget hans liv«. Blandt de dokumenter, den fordrevne konge førte med sig af lande, var der imidlertid et, udstedt på *Damsgaard*. *Prioren* i *Viborg Skt. Hans Kloster* havde sammen med tre andre mænd, og med *Rasmus Clementsen* som kongens repræsentant foretaget en ransgning på *Dams-*

Hovedbygningen set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

gaard: »Da fandt de i en skrin 5 bly-indsegl (d. v. s. signeter), som de vidste ikke ham tilhørte, 2 papirsbreve beseglede og intet i skrevet, og en brev med hængende indsegl for, vel otte indsegl og ingen mærke eller våben i«. Altså åbenbare remedier til brevforfalskning.

Sønnen Niels Mogensen tjente i sin ungdom den bekendte Mogens Gjõe og var siden hofsinde. Men allerede 1542 blev han »desværre« slået ihjel i Nyborg af Peder Stygge af Hevringholm. Der blev som sædvanligt mæglet forlig mellem den dræbtes og drabsmandens slægtninge, og mandeboden blev fastsat til 1.500 mark danske, mens hver af hans to søstre yderligere skulle have 100 gylden eller »et klenodie« af samme værdi. Men boden tyktes de rette eftermåls-mænd, som var Jep Friis til Skive og kansleren Jørgen Quitzow, for ringe. De mente ikke, slægten burde modtage beløbet, men i stedet for lade det komme hospitaler og skoler i Jylland til gode, og det blev kantoren i Viborg, Niels Friis, betroet at foretage denne uddeling. Det kom frem, da der en halv snes år senere blev rippet op i sagen. Frands Dyre til Skovgaard i Tapdrup havde ægtet den ene søster Kirsten og sagsøgte nu Niels Friis til betaling af hendes andel, ja

ydermere havde Quitzow'erne transporteret deres andel i boden til de to søstre, »dog at de skulle give den søster, som i kloster var given, en fjerding deraf«. Ved dommen blev Frands Dyre henvist til at søge sig fyldest hos eftermålmændene, der havde ansvaret for bodens anvendelse på nævnte måde.

Frands og fru Kirsten var barnløse, og efter mandens død skødede hun 1574 Damsgaard med gods og møller til sine broderbørn. Deres fader var Erik Kaas, der også skal have haft Damsgaard, og ved en dom blev gavebrevet i 1587 kendt gyldigt. Niels Kaas udkøbte de andre søskende og blev 1591 eneejer af Damsgaard. Han havde tidligere gjort tjeneste som skibschef i flåden og var i de følgende år lensmand på Thistedgaard. Som i sin tid Mogens Thomsen havde han også hentet sin frue, Karen Friis, på Haraldskær, og deres datter Anne til Damsgaard og Møllerup, som farfaderen havde giftet sig til, bragte disse hovedgårde til *Hartvig Bille*. Samme år denne døde, 1649, ægtede datteren, Hilleborg Bille, Preben Gyldenstjerne på Skovsbo og arvede en del af Damsgaard gods, men størstedelen med selve hovedgården fik hun først efter sin søster fru Karen Bille, »som levede og døde på Damsgård nytårsdag 1664, efter at hun det i mange år tilforn havde ejet og beboet«. Endnu 1668 skrev hendes ægtefælle Henrik Friis sig til Damsgaard, og hans anden kone ligger begravet i Ovtrup kirke. Af Hilleborg Billes sønner overlevede kun den ene, *Knud Gyldenstjerne*, den traditionelle og for hans og broderens vedkommende særdeles omfattende udenlandsrejse. Han skal have været en statelig og smuk mand, et hoved højere end alt folket. Efter hans død 1682 faldt Damsgaard i arv til datteren Hilleborg Gyldenstjerne, der 1702 bragte gård og gods til sin mand major *Christian Trolle* til Ryegaard på Sjælland. Og efter nu i henved 300 år at være nedarvet, om ikke inden for samme slægt, så dog fra generation til generation, kom Damsgaard i handelen. Christian Trolle solgte den 1703 med henved halvtredie hundrede tdr. htk. bøndergods til den borgerlige jyske landsdommer *Vilhelm Deichmann*, som allerede året efter videresolgte til *Anders Winther*. Ved dennes salg 1709 til oberstløjtnant *Matthias Rosenørn* kom godset dog atter i mere varig besiddelse, idet han ejede det til sin død og siden hans enke. Han var en gæv krigsmand, der havde tjent vidt og bredt på

udenlandske slagmarker, i Sachsen, Italien og Ungarn og navnlig havde udmærket sig i en rytterfægtning i Siebenbürgen. Vendt tilbage her til landet blev han 1710 oberst og 1712 chef for andet fynske rytterregiment. Også under Danmarks deltagelse i Den store nordiske Krig gjorde han sig fordelagtig bekendt, tog med megen bravour del i det bekendte rytterindhug under slaget ved Gadebusch, og det hed sig, at han havde lejlighed til at redde selve Frederik IV, da denne blev skarpt forfulgt af nogle svenske ryttere. Under blokaden af Tønning var han også med, men 1715 fik han tilladelse til at sælge sit regiment og trak sig siden tilbage til sine jyske gårde Damsgaard og Aakær. Den sidste fik han med sin anden kone, bispedatteren Hedevig Margrethe Bornemann, enke efter Bendix Lassen til Aakær. Hun overlevede også Matthias Rosenørn og blev 1731 adlet tillige med en brodersøn, og forresten skal hun have været en »god poetinde«.

Damsgaard havde hun imidlertid fire år efter mandens død, i 1729, solgt til en militær af noget lavere rang, kaptajn *Anders Ring*. »Hvad slet tilstand jordegods i Mors var udi, og i så ringe pris, kan sluttes deraf, at kaptajn Ring købte denne gård, som da med gods og tielder var 408 tdr. htk. for 5.000 rdl.«. Ellers kunne han åbenbart heller ikke have købt godset, for det blev sagt, at han måtte forrente det meste af købesummen og »årligen betale for godset en stor del penge i kontributioner«. Efter Rings død 1739 ægtede enken hans forvalter Niels Hansen, en søn af degnen i Vejerslev og Mollerup. Men hun holdt også ham ud og bragte gård og gods til sin tredje mand *Christen Nielsen Nørbæk*. Efter hans død 1782 blev godset opløst, idet hovedgården med et halvthundrede tdr. htk. bøndergods blev solgt på auktion 1783 til *Mads* og *Niels Pedersen Refsgaard*. Den sidste udkøbte broderen i 1797, men efter hans død 1812 blev bl. a. denne køber på auktionen. Skødet blev imidlertid det næste år udstedt til Jens Breinholt og hans søn Christen, og nu var Damsgaard i resten af århundredet i denne families besiddelse. *Christen Breinholt* fik allerede 1813 skøde af faderen på dennes halvpart for 8.000 rbd. sølvværdi, og efter hans død 1851 overtog sønnen Jørgen Christensen Breinholt gården for 30.000 rbd. Han solgte 1891 til sin søn Christen Breinholt for 150.000 kr., og denne solgte endelig i 1901 Damsgaard

til *Niels Overgaard*, hvis søn *Bertel Overgaard* overtog den i 1947. Damsgaards areal er nu 339 tdr. ld. (el. 186 ha), hvoraf 300 tdr. ld. ager, 29 tdr. ld. eng og 10 tdr. ld. hede. I begyndelsen af det 19. århundrede lå der mere end 800 tdr. ld. under gården, nemlig 463 ager og eng og 350 hede og overdrev, herunder dog medregnet godt 6 tdr. ufrithk. foruden den fri hovedgårdstakst på godt 26. 1770 siges der at være sædeland i alle tre marker til 200 tdr. rugsæd, men 1683 opgives det areal, der da var under plov, både alsædejord, brødjord og udmarksjord til 263 tdr. Hverken græsning eller engslet var dengang af nogen betydning, men endnu ind i det 19. århundrede blev Damsgaard drevet med studeopdræt. Besætningen var 66 foderstude, foruden 14 heste og plage, 12 køer og kvier samt 120 fårehoveder.

Under hovedgårdstaksten regnede man i det 17. - 18. århundrede en vandmølle »i gårdens endels mark«. Tidligere var der flere. Præsten fortæller i 1638, at af den før omtalte »dam og af gravene omkring gården har forud trende møller haft deres vandløb, som er Overmølle, Melmølle og Nedermølle, men Overmølle er siden bleven øde«. På Damsgaards mark fandtes endda yderligere en mølle. Damsgaard har nu et areal på 340 tdr. ld.

Om Damsgaards godstilliggende har man fra ældre tid kun spredte oplysninger. Den Lynggaard, som Mogens Pedersen 1436 førte tingsvidne om på herredstinget, at han og hans »forældre« havde haft det i rolig hævd i 73 år, må vist siden være lagt ind under hovedgården, eftersom han 1436 »invordede« såvel Damsgaard som Lynggaard for et frit enemærke. 1591 erhvervede Niels Kaas 7 gårde og 7 gadehuse i Alsted sogn og by fra kronen. Ellers synes Damsgaards ejere ikke at have draget fordel af kronens byttehandler. Måske er det et gammelt forhold, når hele Ovtrup by med dens 8 gårde, 2 bol og 8 gadehuse tilhørte Damsgaard, som det var tilfældet i 1664. Hertil kom foruden nogle bol og huse ca. 25 gårde, nemlig i Mollerup 3, Fjallerslev 1, Tæbring 1, Agerøby i Karby sogn 8, d. v. s. hele byen eller øen, Bjørndrup i Nørre herred 1, Skallerup sogn og by 1, Skarum 1, samt endelig de nævnte 7 gårde i Alsted sogn og by, dog at antallet nu opgives til 8. Det var dette gods, som Hilleborg Bille arvede efter sin søster fru Karen Bille. Allerede efter sine forældres død havde hun arvet endnu 5 gårde, nemlig i Torp, Hesselbjerg, Em og Sdr.

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elswing).

Dråby, så det samlede hartkorn i 1683 opgives til godt 295 tdr. og det lå altsammen inden for 2 milegrænsen, som Damsgaards forpagter, den senere ejer af Votborg, Peder Frederiksen bekræftede. Der skete ikke større forandringer med godset inden Christian Trolle overtog det, blot blev der erhvervet et par gårde til i Fjallerslev, og gården i Em blev byttet med en anden i Løderup. 1770 var der imidlertid lagt en del mere bønderhartkorn under Damsgaard. På godset boede nu 38 bønder samt 40 bols- og husmænd, af hvilke henholdsvis 18 og 11 forrettede ordentligt og ugentligt hoveri. Ovtrup by var fremdeles gårdens »endels ejendom«. I Fjallerslev var der nu 6 gårde og 5 bol, i Rakkeby 1 gård, i Tæbring 3 og 2, ligesom kaptajn Ring havde købt Votborggaard. Agerøby hørte stadig under gården og videre i Vester Hvidbjerg sogn og by 1, Mollerup 6 og 2, Alsted 8, Solbjerg 1 og 1, Skallerup 1, Vester Jølby 7, samt Drastrup mølle, alt i alt lige ved 340 tdr. htk., hvortil kom et par tdr. mølleskyld. Dette tal betegner imidlertid kulminationen. Som allerede nævnt blev godset splittet efter Christen Nørbæks død. Damsgaard

THISTED AMT

med møllen alene blev købt for 5.350 rdl. og Ovtrup sogns kirke-tiende tillige med noget kontribuabelt htk., som blev brugt under Tæbring præstegård for 1.420. Endvidere købte den ny ejer tre meget forarmede bøndergårde i Ovtrup by på tilsammen 36½ tdr. htk. for 1.310 rdl., samt en gård og nogle huse i Tæbring, ca. 12 tdr. htk. for 701 rdl. Damsgaards gods var herefter på 48½ tdr. htk., hvoraf halvdelen hurtigt blev solgt til selveje.

Der er ikke fundet oplysninger om bygningerne på Damsgaard før fra det 18. århundrede; »borggården er med brede grave og dybt vand omringet«, siger Danske Atlas, »hvorover før har været vindebro til at optrække. Både borggården og ladegårds bygningerne er af mur- og egebindingsværk«. Det lyder straks af lidt mere, end når Schade et halvt hundrede år senere kort beskriver den samme bygning som »til hobe bindingsværk med stråtag«. Over en dør på øksnehuset stod der endnu i det 18. århundrede udhugget i et »træ«: Kast din omhoff på herren. N. K. K. F. 1591. Niels Kaas og Karen Friis har nok også sat deres lid til de fede stude i stalden.

Ethvert spor af dette anlæg er nu forsvundet, og Damsgaard står med nyopførte bygninger efter branden 1915. Kun beliggenheden på det gamle, senmiddelalderlige voldsted er den samme.

MOGENS LEBECH

EJERE

1435 Mogens Pedersen Due (Glob)
ca. 1450 Thomes Jensen (Kaas)
ea. 1620 Hartvig Bille
1664 Knud Gyldenstjerne
1702 Chr. Trolle
1703 V. Deichmann
1704 A. Winther
1709 M. Rosenørn
1729 A. Ring
ca. 1744 Chr. Nielsen Nørbæk

1783 M. og N. Pedersen Refsgaard
1813 Chr. Breinholt
1901 N. Overgaard

1947 B. Overgaard

BYGNINGER

ca. 1763 Voldsted med borggård af
mur og egebindingsværk

1915 Hovedbygningen genopført
efter brand

Gården set fra nord (fot. Niels Elswing).

Frøslevgaard

Frøslev sogn, Morsø Sønder herred, Thisted amt

Der er noget ensartet over de fleste herregårdes historie. Udviklingen har for manges vedkommende nogenlunde samme forløb, fra gården dukker frem af middelaldermørket, beboet af mere eller mindre kendte adelige, og indtil den ned imod nutiden splittes og udstykkes. Men der er dog ofte et eller andet træk, som den enkelte herregård ikke har tilfælles med resten. Det kan være særlig karakteristiske bygninger, en virkelig navnkundig ejer eller måske en romantisk begivenhed, som er udspillet på gården. Til Frøslevgaard knyttes således folkevisen om Erik Stygge og jomfru Kirsten:

Erik Stygge, han tjener paa Skanderborg,
han haver baade Sadel og Hest,
liden Kirsten hun sidder paa Frøslevgaard
hun leger med røde Guld-Næst.
Saa gladelig rider Erik Stygge imod sin Jomfru!

Visen hører ikke til de bedste eller mest poetiske, men til de meget yndede. Den stod i mangen adelig dames visehåndskrift, sikkert fordi den ikke besang fjerne tiders hændelser og anonyme personer, men navngivne mennesker, en begivenhed, der endnu kunne huskes. Og for os i eftertiden virker det så forfriskende, at der for en gangs skyld vides lidt mere om nogle herregårdsfolk end deres blotte data og ejendomshandler.

Det skaber dog også lidt ekstra kolorit, når de første kendte ejere på Frøslevgaard var hr. *Tage Nielsen* og måske også hans broder *Peder Nielsen* af slægten *Bild* eller *Strangesen*, og sønner af selve *Niels Ebbesen* til *Norringris*. Helten fra *Randers* kan altså tænkes som herre på Frøslevgaard, hvis ikke sønnerne har giftet sig ind på den. Men så har den i det mindste været hans broders, for både *Tage* og *Peder* var gift med to døtre af denne *Esge Ebbesen Bild*, altså deres kødelige søskendebørn. Hr. *Tage Nielsen* var 1388 dronningens foged eller lensmand i *Morsø Sønder herred*, og hans søn *Jens Tagesen* nævnes 1416 til Frøslevgaard. Denne overgik imidlertid snart derefter til fætteren *Jens Pedersen Frost*, *Peder Nielsens* søn, som forøvrigt samme år overdrog alt sit øde gods i *Tøving*, nemlig hr. *Tages* bol og *Grubbes* gård til *Dueholm Kloster* for »sin kære faders og moders og forældres sjæle og yderlig kærlighed, der prior og brødre i fornævnte kloster havde gjort ham og hans forældre«. Slægten var naturligt nok stærkt knyttet til den fromme stiftelse i *Nykøbing*, og få år senere, i 1422, købte hr. *Tage Nielsens* enke, *Cecilie Esgesdatter*, sig ophold for sine livsdage i klostret med en gård i *Fjallerslev*, en transaktion, som søstersønnen *Jens Frost* bekræftede. Med hans datter *Else Jensdatter* kom der efterhånden forskellige husbonder på Frøslevgaard. Hun nævnes 1454 som enke efter *Niels Kat*, med hvem hun havde sønnen *Jep Kat*, der året før skreves til Frøslev, og ægtede 1455 *Albret Skeel* til *Hegnet*. Imidlertid gik Frøslevgaard ikke i arv til disse, men til søsteren *Cecilie*, gift med *Niels Skram* til *Mattrup*, for deres datter var den jomfru *Kirsten*, der bragte gården til *Erik Styggesen* af *Rosenkrantz'erne* på *Hevringholm*. Hvis man kan tro folkevisen, altså først efter større genvordigheder. På sin bejlerfærd til Frøslevgaard nåede han kun til borgeledet, før han fik moderens afslag:

Hovedbygningen set fra øst (fot. Niels Elswing).

Liden Kirsten sidder i Højeloft,
hun sømmer de Bolster, saa blaa:
Jeg siger Eder, Erik Stygge,
I skal hender aldrig faa!

Det svarede Erik Stygge,
han stod i Skarlagen rød:
Jeg skal enten liden Kirsten vinde,
eller jeg skal for hende dø!

Den gæve ridder søgte sin herre, kong Hans' råd:

»Saa vel vil jeg Dig raade,
imens Du raader med mig:
Tag Du selv Din Fæstemø,
og vær Du Mand for Dig!«

Det var Erik Styggesen,
han lader de Lønbreve skrive,
sender han dem til Frøslevgaard,
liden Kirsten lader han dem give.

THISTED AMT

Det mælte liden Kirsten,
der hun de Breve saa:
»Det raade Gud Fader i Himmerig
alt hvor det nu vil gaa«.

Hun har da vidst, hvad der forestod, da den voldsomme bejler
brød ind på gården:

Han hug alle de Døre ned,
brød alle de Laaser fraa:
Det var Erik Stygge,
saa frit han monne indgaa!

Det var om en Mandag,
de Folk var alle paa Eng,
da tog han liden Kirsten
udaf sin Silkeseng!

Men det arme pigebarn var alligevel overvældet af situationen:

Saa saare græd liden Kirsten
der hun drog paa sin Sko.
Førend hun kom til Sallingsund,
hun baade legte og lo!

Han førte hende over Enge
og over den sorte Hede,
der var baade Fruer og Møer
med Hest' og Karm til Rede.

Og visen slutter lykkeligt, jublende:

Tak have Erik Styggesen,
han holdt saa vel sin Tro:
Han førte hende til Matstrup,
lod der sit Bryllup bo!
Saa glad rider Erik Stygge mod sin Jomfru!

Lad nu være, at visen er holdt i gængse udtryk, for ikke at sige
kendte klicheer, og ikke kan tages som en virkelig historisk skildring
— kong Hans kan således næppe være kommet på tronen, da brude-

rovet fandt sted — så har der vel været noget om det. Slige hændelser var ikke helt ualmindelige i datiden. Og som det gerne skete, fandt familien sig også her til rette med, hvad der ikke kunne være anderledes. Mellem Dueholm Klosters breve fandtes: »Erik Stygge Rosenkrantz til Matrup, som fik Frøslevgaard med hans hustru fru Kirsten Nielsdatter Skram, hans stadfæstelse på en gård i Fjallerslev«, som fru Else Jensdatter havde pantsat til klostret, mod at prioren forpligtede sig til at »lade hendes fader og moder begå hvert år i den uge næst efter Skt. Mikkels dag med 10 præster«.

Med Erik Styggesens og fru Kirstens datter Berete kom Frøslevgaard derpå til hendes ægtefælle *Hans Johansen Lindenov* fra det sønderjyske Fovslet, og siden skrev deres søn Anders Hansen, ellers gerne nævnt til Sellerup i Gauerslund sogn, sig til gården. Hans arving var datteren Kirsten, gift med *Steen Bille* til Vandås i Skåne. Nu var det den tid, da de store sammenhængende krongodser blev til, således omkring Koldinghus, og da Steen Bille 1574 mageskiftede Sellerup hovgård til *kronen*, fulgte Frøslevgaard med i handelen, eller rettere den del af gården, som han på konens vegne rådede over, nemlig tredieparten på nær en tolvtedel. Det gik temmelig formløst til ved det mageskifte, hvad godset på Mors angik. »Dette forskrevne gods blev ikke beset af kansler Bjørn Kaas og de andre gode mænd, men kgl. Majestæt selv handlede med Steen Bille derom«, står der på fortegnelsen over godset, der følgelig kun indeholder meddelelse om afgifterne. Det var imidlertid ikke hensigten at samle krongods på Mors, dertil har jagten på øen vel været for ringe, og 1578 blev kronens andel af Frøslevgaard overdraget *Otte Huitfeldt* på livstid, idet det omtrent samtidig blev pålagt lensmanden at skaffe bonden på kronens part, Peder Bollesen, en anden gård, da Otte Huitfeldt selv ville bo på Frøslevgaard. Han ejede nemlig resten af den, muligvis erhvervet med hustruen, en Kaas af linjen fra Ørndrup. I de følgende år var det da også flere gange på tale, at Otte Huitfeldt skulle overtage kronens part af gården ved mageskifte. Imidlertid var han næppe en helt solid person i pengesager. Ved kongebrev blev det således pålagt ham at betale Frøslev kirke det lån tilbage, som han havde taget af kirkens midler i den tid, han var kirkeværge. Og hans egen broder fik dom over ham, at han »som en ærlig ridders-

Otte Skeel († 1644), malet 1631 og hans hustru Ide Lunge († 1671), malet 1637. Begge malerier hænger på Gavne (Frederiksborg).

mand burde efterleve hvis forskrivelser, breve og segl, som han havde givet sine søskende«. Otte Huitfeldt havde lånt penge på nogle gårde i Andrup og siden atter pantsat disse. Med mageskiftet blev det ikke til noget, tværtimod, Otte Huitfeldt afhændede sin egen del af Frøslevgaard, men beholdt foreløbig kronens, hvilket gav anledning til strid med køberen *Ove Lunge* til Odden. Han gjorde Otte Huitfeldt »hinder både med pløjning og udførsel af møg på fællesagrene«. En påtænkt udskiftning af kronens del blev dog ikke til noget, for året efter, 1600, overtog *Ove Lunge* også denne ved et mageskifte. Den ny ejer, mangeårig lensmand og oftere anvendt som gesandt, døde allerede det følgende år, og hans søn *Jørgen Lunge* til Odden, både lensmand og krigsmand, har formodentlig arvet Frøslevgaard, der efter hans død 1619 overgik til datteren *Ide*, som senere, 1632, ægtede *Otte Skeel* til Katholm, 1638 takseret til 750 tdr. htk. Han havde som andre unge adelige studeret i udlandet, så fjernt som i Padua, før han tjente som hofsinde og siden i hæren, hvor han avancerede til ritmester. Datteren *Birgitte* arvede Frøslevgaard, som efter hendes død kom til søsteren *Vibeke*, 1660 gift med den bekendte *Jens Juel*,

søheltens broder, selv højt skattet som diplomatisk forhandler, en af de få af den gamle adel, der trivedes under enevælden og da også lod sig baronisere. Han solgte imidlertid i året 1671 Frøslev til *Tage Høg* til Voergaard. Denne gårdens sidste ejer af den gamle danske adel måtte på grund af gæld afstå den 1686 til en typisk repræsentant for den ny tid, *Enevold Nielsen Berregaard*, borgmesteren fra Thisted, der selv blev adlet i 1726 og siden oprettede stamhuset Kølbygaard. Allerførst havde han været lakaj og skriver hos grev Mogens Friis og bistået denne ved forfalskningen af hans jordebøger, en transaktion, som siden kostede grevens arvinger bl. a. friherskabet Frisenvold. Berregaard beholdt ikke Frøslevgaard ret længe — han var godshandler i stor stil — og solgte den som komplet sædegård i 1701 til forpagteren på Kokkedal, Hans Hansen. Denne måtte imidlertid 1717 give Berregaard pant i gård og gods, og det endte med, at han i 1723 købte den på tvangsauktion for dog straks at afhænde den til herredsfogden på Mors, Rasmus Jørgensen, som dog omgående måtte give ham panteret i godset, hovedgården med henved 50 tdr. htk. bøndergods. Rasmus Jørgensen var allerede på det tidspunkt en ret forfaren mand, hvad ejendoms-handler angik, uden at han dog havde haft større held med sig, og hans ejendomsret til Frøslevgaard blev efterhånden af ret problematisk natur. Da han 1726 gav Frederik Kjær til Børglum Kloster panteret i godset for 3.600 rdl., var det efter 7 andre prioriteter, og allerede året efter måtte han — der også havde lidt tab som skibsreder »ved trende skiberumme og deres ladningers forlis« — gøre opbud. Frøslevgaard blev næste år stillet til auktion og med et ret ubetydeligt tilliggende erhvervet af Peder Mads Jensen til Ulstrup i Thy, en af panthaverne. Prisen var 2.000 rdl. Året efter kammerråd Jensens død (1737) ægtede hans enke byfogden i Thisted Jørgen Christian Poulstrup, som 1742 solgte Frøslevgaard til Peder og Søren Børgesen. Den sidstnævnte blev ved testamente ene-ejer efter broderens død 1748 og testamenterede på sin side det nu komplette gods til fætterten Niels Mortensen Børgesen. 1764 - 1773 ejedes det af hans enke Karen Hvistendahl og derpå helt til 1811 af svigersønnen *Jens Wandborg*, der trods sin rigdom »lignede ganske en bonde«, efter hvad Laurids Engelstoft bemærker i sine rejseoplevelser. Godset var

dog stadigvæk komplet, da enken og de andre børn 1812 solgte det til sønnen Jens Hvistendahl Wandborg. 1817 solgte han til *Niels Steenild* til Voergaard og købmand *Frederik Juul*. Den sidste, død som kancelliråd 1858, blev eneejer og efterlod gården til sin svigersøn *Niels Steenild Mortensen*, efter hvis død 1862 enken ægtede *Jacob Cornelius Schade*, hvis anden hustru og enke, *Benthe Marie Juul*, 1889 solgte den til *Niels Poulsen*. Han afhændede 1898 til *V. Mørck*, men måtte tage gården tilbage 1904 og solgte den derpå 1906 til *Niels Christensen Veje*. Siden er den gået fra hånd til hånd, og arealet blev halveret. Hovedparcellen på 102 tdr.ld. ejes siden 1921 af *Johs. E. Nørgaard*.

Den udstykkede Frøslevgaard er ikke engang den største gård i sognet, som den engang helt dominerede, placeret »en god bøsse skod« nord for kirkebyen, som gav den navn. Oprindelig var den ikke nogen særlig anselig gård, blev indtil 1688 kun takseret til 12 tdr. htk., derefter dog sat for godt 23½. 1683 lå der ca. 135 tdr.ld. under plov, 1770 208, i sidste tal dog medregnet 7½ tdr. ufruit htk. drevet under hovedgården. Men i begyndelsen af det 19. århundrede havde Frøslevgaard 320 tdr.ld. ager, 150 eng og 110 hede og overdrev. Den blev da stadig drevet med opfedning af kreaturer for øje. Besætningen var 68 staldstude, 20 foderstude, samt 20 køer og en halv snes heste, foruden et ret betydeligt fårehold. Karakteristisk for gården var dens gærder af »Kriideflint og Kriidesteen«, hentet fra den kalkgrube i gårdens udmark, som »desformedelst ejerens hensigtsmæssige brug deraf til eksempel for andre og den andre dertil forundte adgang, var blevet en kilde til velstand«. Man havde også i foråret 1773 efter lang tids søgen fundet mergel på gårdens marker.

Der savnes som sædvanligt oplysninger om gårdens bøndergods i de ældre tider, bortset fra de enkelte gårde, som ejerne til forskellige tider overdrog til Dueholm Kloster. Med *Steen Billes* trediepart af hovedgården fulgte 4 gårde og 2 bol i Frøslev by, samt en trediedel af to andre gårde i byen og endelig to gårde, *Laksegaard* og *Ørning*, muligvis også inden for sognegrænsen. To år senere erhvervede kronen yderligere to gårde og 2 gadehuse i Frøslev fra *Hans Lindenov*. På den anden side havde *Otte Huitfeldt* 1579 mageskiftet sig *Andrup* by med dens 4 gårde og 1 bol, men da *Ove Lunge* fik kronens part

Froslevgaard, set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

af hovedgården, fulgte der intet bøndergods med. Først Otte Skeel fik i 1636 11 gårde i Frøslev by, deraf de fem »kirkegårde«, hvoraf landgilden svarede til kirken. Således lå 1664 både Frøslev og Andrup byer, d. v. s. hele sognet med undtagelse af præstegården, ialt godt 200 tdr. htk. til Frøslevgaard. Hertil kom en snes gårde spredt ud over Mors, nogle huse, samt Votborg og Drastrup møller. Jens Juel mageskiftede imidlertid 6 af de Frøslev gårde til kronen, som atter overdrog dem til Niels Lange til Kølbygaard, fra hvem de vendte tilbage til hovedgården. Jens Juels skøde til Tage Høg lød foruden hovedgården på 12 gårde i Frøslev by, samt 12 i de omliggende lokaliteter. Niels Lange pantsatte de nævnte gårde i Frøslev til Laurids Kock på Vesløgsgaard, der atter 1682 solgte dem til Tage Høg. Da Enevold Nielsen i 1701 solgte til Hans Hansen, fulgte der hen mod et halvhundrede gårde med Frøslevgaard, deraf 10 i Frøslev by og 6 i Andrup, ialt $74\frac{1}{2}$ tdr. htk. inden for sognegrænsen, og et samlet bøndergods på 204 tdr. htk. Men godset blev som nævnt splittet igen og måtte atter samles af brødrene Børgesen efter deres køb af hovedgården i 1742. De havde gennem årene erhvervet adskillige gårde, 25 - 30 stykker, og efter først på året 1742 at have købt endnu 5, fik de endelig i maj måned samme år selve hovedgården med 13 gårde og 6 huse i Frøslev by, samt 8 andre gårde, af byfoged Jørgen Christian Poulstrup, således at der nu lå nærved 202 tdr. htk. bøndergods, samt $13\frac{1}{2}$ tdr. htk. mølleskyld til Frøslevgaard, alt inden for den fastsatte 2-milegrænse. Og på Thisted amtstue kunne man intet finde »til anstød, som kan betage denne gård, som tilforn haver været kompletteret, nu igen at nyde skattefrihed for dens $23\frac{1}{2}$ tdr. htk. hovedgårdstakst«. Bøndergodset blev imidlertid yderligere forøget og var 1770 på halvtredie hundrede tdr. htk. 1785 var det lykkedes »den rige mand« Jens Wandborg at samle 290 tdr. htk., og det endda et langt bedre arronderet gods, idet Frøslevgaard nu var ene lodsejer i Frøslev — præstegården stadig undtaget — Andrup, Møllerup og Fjallerslev, ligesom i Legind i Lødderup sogn, hvor til lige gården Trelborg hørte til godset. I disse byer, et smukt samlet område nær hovedgården, boede de to trediedele af godsets 48 bønder, samt 11 af dets 27 husmænd. Byerne var udskiftet fra hverandre, men beboerne i dem »fælligbundne, hvilket var årsaget af

THISTED AMT

de ringe jorder, hvorpå nogle gårde skulle udflyttes, om udskiftningen skulle medføre nogen nytte«.

Frøslevgaards hovedbygning, grundmuret og teglhængt, tre fløje i ét stokværk, står med nogle ændringer som opført efter en brand, der 1786 havde ødelagt gårdens dengang helt nye bindingsværks-bygninger. Om bygningerne i ældre tid har man ingen underretning, bortset fra, at da Ove Lunge overtog kronens del af hovedgården og det gods, han gav i mageskifte, var noget højere skyldsat, kvittede han forskellen for bygningen på kongens part af Frøslevgaard. Men ingen besigtelse, hverken fra dengang eller før i tiden, meddeler noget nærmere om herregårdens bygninger.

MOGENS LEBECH

EJERE

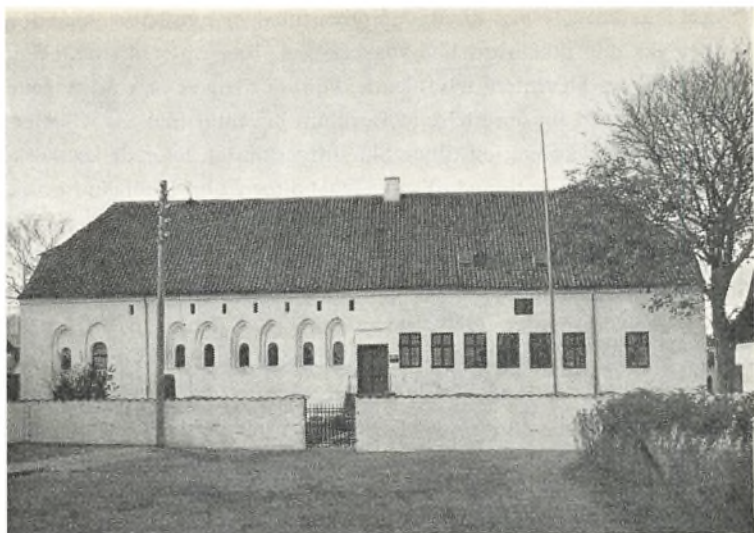
ca. 1400 Tage Nielsen Bild
(Strangesen)
1419 Jens Pedersen Frost
ca. 1482 Erik Styggesen Rosenkrantz
1535 Hans Johansen Lindenov
1562 Steen Bille
1574 Kronen (parthaver)
1578 Otte Huitfeldt (parthaver)
1600 Ove Lunge (enejer)
1632 Otte Skeel
1660 Jens Juel
1671 Tage Høg
1686 Enevold Berregaard
1701 - 73 Forskellige ejere
1773 Jens Wandborg

1817 N. Steenild og Fr. Juul
1858 - 1921 Forskellige ejere
1921 Johs. E. Nørgaard

BYGNINGER

Bindingsværksbygninger

1786 Hovedbygningen opført
efter brand

Den middelalderlige bygning med sin østforlængelse (fot. Niels Elswing).

Dueholm Kloster

Nykøbing købstad, Thisted amt

Dueholm Kloster ligger i den vestlige udkant af Nykøbing købstad på Mors på et sted, hvor terrænet dannede en holm omgivet af fugtige lavninger og åløb. På denne holm uden for den gamle bygrænse havde *Børglum bispestol* en landejendom; den og meget andet gods skænkede Børglum-bispen Svend II (af slægten Moltke) ca. 1370 til oprettelse af et johannitterkloster. Det omtales første gang i 1371 og må da have været stiftet for ganske nylig.

Johannitterne havde på det tidspunkt haft fodfæste her i landet i godt 200 år. Det første danske johannitterkloster oprettedes af Valdemar den Store i 1160'erne i Antvorskov; det forblev ordenens danske hovedkloster; herfra må de øvrige 5 danske johannitterklostre være udgået. Kendetegnende for alle disse er deres beliggenhed i eller tæt ved en købstad; dette gælder også Dueholm. Klosters beboere og

Nykøbings borgere var knyttet sammen med mange bånd; men forholdet var dog ikke altid lige venskabeligt; især op i 1400-tallet, da byens borgere blev mere selvfølende, kom der kurrer på tråden. Dueholm havde ved sin oprettelse af Børglum bispestol fået Skt. Clemens sognekirke i Nykøbing og tillige Skt. Jørgenshuset, hvor de spedalske plejedes; dette hus lå tilmed på selve Dueholmen. Om Helligåndshospitalet, der lå inde i Nykøbing by, var der adskillig strid mellem kloster og borgere; oprindeligt var det en borgerlig stiftelse — ligesom Skt. Jørgenshuset havde været det — men klostret fik efterhånden tag i begge hospitaler. Det nøjedes ikke med det, men fik hurtigt samlet sig en del jordegods. En nærliggende landsby Venner synes således med hele sit landområde at være gået op i klostrets markareal. Meget gods erhvervedes også ved, at ældre mennesker gav sig ind i klostret og dér mod at overlade det jordegods købte sig underhold og pleje resten af deres liv. Adskillige af disse indgivne fik ret til at bygge sig et hus på klostrets grund, ret til græsning for nogle køer og til at grave tørv og slå lyng til husbehov. Uden om klostrets egentlige bygning må man således tænke sig en del mindre aftægtshuse liggende; de tilfaldt ved de pågældende beboeres død klostresamfundet. Men der var også dem af de klostergivne, der lod sig virkelig optage i ordenen, »tog korset«, som det hed i johannittersproget.

Klostret lededes af en prior. Munkene deltes i præstebrødre, der alle havde præsteuddannelse og tilhørende vielse, og tjenende brødre, der besørgede det huslige arbejde. Af præstebrødre ved vi, at der i Dueholm i al fald til tider har været 12. En af disse var sognepræst til sognekirken i Nykøbing; de andre var beskæftigede ved præstevirksomhed eller i den skole, der fandtes ved Dueholm, og som udgjorde øen Mors' lille lærdomssæde. Efter reformationen blev den byens lærde skole. Bortset fra godshistorien kender vi ikke meget til Dueholm Klosters liv, især ikke til det indre.

På Dueholm fandtes anselige bygninger. Der var først og fremmest den egentlige hovedbygning, hvor munkene havde deres værelser; den lå nord for kirken, men synes ikke at have været forbundet med denne. Kirken, der ligesom selve klostret var indviet til Johannes Døberen og Marie Magdalene, har — hvis man da tør fæste lid til en tegning fra Resens Atlas 1677 — været enskibet med i hvert fald

to sidekapeller. Kirken er vistnok blevet bygget ret snart efter klostrets oprettelse. Mod nord fandtes en tilbygning, og opad den rejste kirkens tårn sig. Længere ude i Dueholmens periferi lå ladegården.

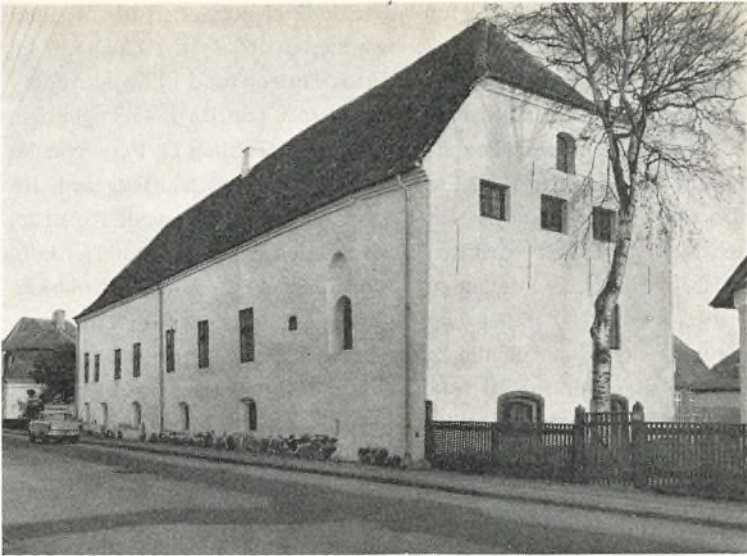
Med reformationen var klostrets dage som kloster talte. Det tog vel sin tid, inden den lutherske bevægelse nåede ud til Nykøbing; men det var kun galgenfrist. I 1539 blev Dueholm Kloster med dets gods forlenet til Niels Lange til Kjærgaard som pant for 1.000 daler. Klosterlivet ophørte dog ikke med ét slag; her som i mange andre klostre sørgede kronen for de brødre, der blev tilbage i klostret, og skaffede dem underhold og husly til deres dages ende. Det blev Niels Langes pligt at sørge herfor. Prioeren blev i hvert fald boende i klostret til sin død, der indtraf engang i 1550'erne. Adskillige af brøderne må have foretrukket at forlade Dueholm ved reformationen; nogle af dem gik over til lutheranismen og blev sognepræster i omegnen. Efterhånden som Niels Langes forpligtelser — ved munkenes udtræden af klostret eller deres dødelige afgang — formindskedes, måtte han forhøje pantesummen, hans enke Abel Skeel ligeledes; hun beholdt lenet til sin død 1585; da indløstes det og blev derefter et afgiftslen, hvad det var det meste af tiden indtil 1660.

Det er i denne tid, at forfaldet begynder at ramme klostrets bygninger. Ladegård var der fremdeles brug for; men de egentlige klosterbygninger fandt ingen anvendelse; kun et enkelt hus heraf, der lå nær ladegården, blev anvendt til hovedbygning; her må også lensmanden have haft sin bolig. Denne bygning er den eneste, hvoraf der endnu er bevaret noget væsentligt. Det er en grundmuret bygning, hvis vestlige halvdel er opført af gullige, nu hvidtede, munkesten på fundament af kamp; kun den vestlige del af den nu bevarede bygning går tilbage til klostertiden; det mest mærkelige ved denne bygning er, at den — når bortses fra kælderen — kun er bygget i halvandet stokværk. Kælderen er forsynet med fladt loft; mod syd er bevaret 3 små kældervinduer. Stueetagen synes at have været delt ved et skillerum. Her fandtes en mindre stue med dør og vindue mod syd og vist også et vindue mod nord — og en stor sal med 3 sæt dobbeltvinduer mod syd; der synes derimod ikke i middelalderen at have været vinduer mod nord i denne sal. Sydsidens vinduer sidder i høje, slanke, spidsbuede nicher, beslægtede med de bedre bevarede vinduer

i Aalborg Helligåndskloster. Det halve stokværk, der fandtes oven over stueetagen, synes aldrig at have været indrettet til beboelse; det har nok snarest været et oplagsrum for brændsel eller lignende. Mod syd havde dette rum 7 glughuller, som nu alle er restaurerede. Tagtømmeret er til dels af eg og lagt efter sengotisk konstruktion; noget loft har der næppe været i tagrummet. Efter sin byggemåde må huset antages at være opført i sidste halvdel af 1400-tallet. I øst er klosterbygningen blevet forlænget engang i det 18. århundrede med en fløj af samme højde og bredde; samtidig blev de kamtakkede gavle halvt afvalmede og de spidsbuede vinduesnicher tilmurede.

1664 overgik Dueholm Kloster til privat eje, idet kronen skødede det til en af sine kreditorer, generalpostmester *Poul v. Klingenberg*, en af datidens spekulanter. Klingenberg var udlænding, født 1615 i Hamborg, først i 1652 slog han fast rod i København og forstod hurtigt at gøre sig gældende, takket være sit initiativ og sine gode familie- og forretningsforbindelser. Han var svigersøn af storkøbmanden Albert Baltzer Berns og igennem hustruen beslægtet med de 4 brødre Marselis, datidens nordeuropæiske finansmatadorer, og med rentemesteren Henrik Müller, også en dristig spekulant.

Sin første og måske største opgave fik Klingenberg, da han 1653 modtog bestalling som generalpostmester for Danmark og hertugdømmerne og dermed fik overdraget styrelsen af postvæsenet i 30 år. Der kan næppe være tvivl om, at han løste denne opgave på en udmærket og for det danske samfund gavnlig måde; hans ridende og kørende poster mellem København og Hamborg var et betydeligt fremskridt, og det samme gælder hans nyordning af overfartsforholdene over Storebælt. Men også på anden måde tog Frederik III hans arbejdsevne i brug; han var fra 1653 medlem af admiralitetsrådet, fra 1671 af statskollegiet, fra 1679 af kommercekollegiet. Han brugtes til diplomatiske sendelser, 1667 var han således dansk gesandt ved fredsafslutningen i Breda. Som løn for sine fortjenester adledes han 1669 som von Klingenberg. Men desuden passede han sine private forretninger. Med sin hustru fik han en betydelig medgift, der hurtigt øgedes ved hans kloge transaktioner. Han blev en rig mand, der gang på gang forstrakte kongen med store pengesummer, ikke mindst under svenskekrigene 1658 - 60. Han leverede desuden store varemængder til

Bygningen set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

kronen og tog ublu priser for dem. Intet under, at hans fordringer på kronen blev meget store. Ved krongodsudlæggene i 1660'erne fik han et gods i Holsten, og overtagelsen af Dueholm indgik ligeledes som et led i kronens opgørelse med ham. Ved køb, arv og overtagelse på andre måder erhvervede han sig talrige gårde rundt om i landet; men ca. 1680 begyndte det at gå tilbage for ham. 1685 afstod han postvæsenet, og ved en række processer mistede han det meste af, hvad han ejede; han endte sine dage 1690 som en fattig mand på sin søns gård Højriis.

Længe inden hans død var Dueholm dog gået over på andre hænder. 1678 ejedes det af Leonhard Marselis' enke *Alette van der Camer*; i hendes tid var en stor del af godset øde. Ved hendes død 1680 arvede datteren Anna Margrethe Marselis Dueholm og bragte det til sin anden mand oberst *Joachim Brockdorff* (død 1719). Godsets næste ejer blev ovennævnte Poul v. Klingenberg's søn af samme navn; han døde allerede 1723; men hans enke Ulrikka Augusta v. Speckhan besad godset gennem en længere årrække og opnåede, at Dueholm

THISTED AMT

1727 fik sædegårdsfrihed. Hun solgte 1752 ejendommen til forpagteren *Anders Tøttrup* (død 1762), og i næsten 100 år var Dueholm nu i denne families besiddelse: *Povel Ulrich Tøttrup* (død 1797) og *Anders Tøttrup* (død 1840), indtil *Poul Ulrich Ernst Tøttrup* 1845 solgte den. De følgende ejere var *Nicolai Nyholm sen.*, *Gottlieb D. Pers*, *Nicolai Nyholm jun.* og fra 1875 *Ernst E. Hedemann* til *Valstedgaard*, fra 1884 *Otto Ditlev Kaas* til *Nedergaard*, der også erhvervede *Rolstrup*, men 1899 solgte herregårdsmarkerne til udparcellering, hvorefter købstadsbebyggelsen bredte sig over store dele af de gamle hovmarker. Ved midten af 1800-tallet var bøndergodset bortsolgt. Moderne villa-bebyggelse trænger fra alle sider ind på klostret, efter at parken og de store alleer er raséret, men selve hovedbygningen med de bedst bevarede bygningsrester købtes 1909 til museumsbygning for *Morslands historiske Museum*, der i 1935, 1939 og 1942 ved arkitekt *Jens Foged* har foretaget omfattende restaurerings- og rekonstruktionsarbejder ved den middelalderlige bygning, og sidst i 1954 ved den generhvervede »kavalerfløj«.

C. RISE HANSEN

EJERE

Børglum bispestol
1371 Johannitterordenen

1536 Kronen
1664 Poul v. Klingenberg
1678 Alette v. d. Camer
1680 Joachim Brockdorff
1719 P. v. Klingenberg d. Y.

1752 A. Tøttrup
1845 - 1909 Forskellige ejere
1909 Morslands historiske Museum

BYGNINGER

Klosteranlæg med ladegård
opført

Klosterbygningen forlænget
i øst

1935 - 42 Omfattende restaurerings-
arbejder ved J. Foged
1954 »Kavalerfløjen« istandsat ved
J. Foged

Hovedbygningen set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

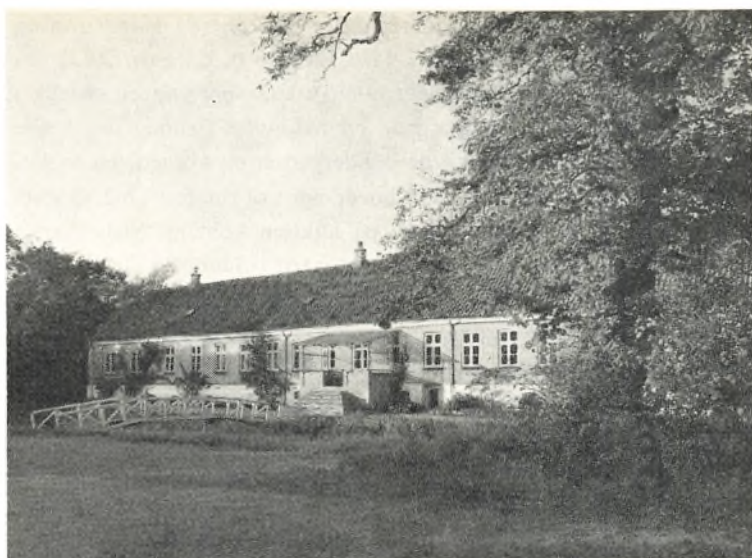
Ullerup

Galtrup sogn, Morsø Nørre herred, Thisted amt

Ullerup hører i udpræget forstand til de menige danske herregårde. Som gårdens bygninger nu ikke har nogen større arkitektonisk værdi, har de heller ikke tidligere haft det, og ingen af dens ejere var fremtrædende personligheder, der spillede nogen større rolle i landets offentlige liv. Dermed være dog ikke sagt, at de overhovedet ikke tog del i dette, men utallige embedsmænd har jo gennem tiderne øvet deres virksomhed uden af den grund at blive husket af efterslægten. Som jordrotter, der rådede over et større godsområde, har de skiftende herremænd på Ullerup ganske vist gennem tiderne haft indflydelse på mange menneskers skæbne, men herom er som sædvanligt lidet eller intet overleveret.

Et bevaret brevuddrag meddeler, at hertug *Valdemar* af Sønderjylland så tidligt som 1337 pantsatte »Uldrupgaard med al sin rette

tilliggelse«, til en i øvrigt helt ukendt Kateman Friis. Det er en ganske enkeltstående oplysning, som ikke nærmere kan kommenteres, og næste gang, man hører tale om gården, var den en almindelig hovedgård i adelig besiddelse. Ullerup ejedes i det 15. - 16. århundrede af slægten *Mus*, der skal have taget sit navn efter de *Mus'er* på Stenalt, men iøvrigt at dømme efter våbnet, 2 sparrer, på fædrene side nedstammede fra *Hvas'erne*. *Albrecht Nielsen Mus*, hvis moder var en datter af *Strange Mus* på Stenalt, er den første kendte mand af den fåtallige familie. Han havde en broder *Jens*, der ligeledes skrev sig af *Ullerup*, i 1500, og en søn *Mus Albrechtsen*, »*Mus udi Mors*«, som han slet og ret blev kaldt. Dennes søn *Albrecht Mus* var hofmand, en årrække attacheret den fangne konge *Christiern II* på *Kalundborg* og siden kgl. køgemester, i hvilken tid han var forlenet med *Slagslunde*. Hans broder *Josef Mus* døde af pest i *Sverige* under *Syvårskrigen* som slægtens sidste mand. *Albrechts* datter *Anne* bragte *Ullerup* til sin mand *Albert Vind* (død 1608). Han stammede fra *Grundet* ved *Veje*, og hans søn i andet ægteskab med *Ellen Glambek Niels Vind* arvede såvel dette herresæde som fødegården. *Niels Vind* gennemgik samme uddannelse som andre unge adelige, »og efter hans forældre formummen, at han havde temmelig forbedret sig i sin bog og havde fremdeles lyst til at studere og forsøge sig i fremmede lande, havde de forskikket ham til *Tyskland*«. Ved sin hjemkomst blev han ansat i kancelliet og blev desuden »brugt udi adskillige vigtige bestillinger både inden og uden lands«, i diplomatiske sendelser og som lensmand på *Bergenhuis*, hvor han døde 1615, men han blev begravet i *Galtrup kirke*. Det samme år blev hans søn født på *Grundet*, og efter faderens død var det naturligt at give barnet hans navn. Også denne *Niels Vind* var en adelsmand af tidens sædvanlige type, hvis traditionelle udenlandsrejse ganske vist gik længere end de flestes og strakte sig over store dele af *Europa*. Siden blev han hofjunker og fik derpå *Københavns Slot* i forlening, hvad ikke forhindrede, at han samtidig måtte afsted i kongens ærinde til *England*. Da han 1642 kom hjem, giftede han sig, men samme år solgte han *Ullerup* — hvor hans moder *Kirsten Juel* af *Alsted* var død allerede 1627 — til jomfru *Helvig Sandberg*. Hun ægtede 1646 *Sivert Brockenhuus* fra *Sebber Kloster*, der skulle komme til at sidde på *Ullerup* i

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elswing).

henved 40 år. Også deres søn Jørgen drog ud på den sædvanlige udenlandsfærd — uden at vende tilbage! Han blev dræbt i en duel i Paris 1671. Og selv om Sivert Brockenhuus arvede en trediepart af Harritslevgaard på Fyn, gik det ned ad bakke med ham, økonomisk set. Det fynske gods gik til sidst tabt til kronen for resterende skatter og som fyldestgørelse til andre kreditorer, ja, herremanden på Ullerup var til slut så langt ude, at en gård på godset i Tøving by efter hans død måtte udlægges til »en del kreditorer og nogle tjenestefolk for deres resterende løn«! Selve hovedgården var da allerede overdraget til en borgerlig, amtsforvalteren i Thisted *Jens Hansen*, der stykkevis samlede det nødvendige hartkorn sammen, så Ullerup atter kunne blive komplet. Hans enke *Karen Christensdatter*, som overtog godset efter hans død 1719, sad ikke i alt for gode kår, »hun forrentede derpå mere, end gård og gods nogen tid kunne gælde eller indbringe til vedkommendes betaling«, hed det i 1735, og to år senere måtte hun sælge hele herligheden til *Enevold Berregaards arvinger* på Kølbygaard, som allerede to år senere afhændede til ejeren

af Nandrup, konsistorialråd *Rudbek Humble*, præst i Hundstrup og Østerild, og han solgte allerede i 1743 Ullerup til *Christen Andersen Qvistgaard*, om hvem det hedder, at han var »oprigtig og redelig i handel og gerning ... godgørende og ræsonnabel endog imod sine underhavende«! Han både øgede bøndergodset og byggede en ny hovedbygning på Ullerup, hvor han boede ugift til sin død 1762. Godset kom så atter i handelen og blev på auktion købt af Niels Aars i Thisted, der næste år også købte Overgaard i Sundby sogn og efter tre års forløb solgte begge gårde til overkrigskommissær Frederik Bager Clausen i Randers, fra hvem de i 1776 kom til søkaptajn og kammerherre Theodorus Adeler, der som andre jordrotter på Mors ikke var altfor ivrig efter at deltage i tidens reformarbejde. Han understregede i sin indberetning 1785, hvor bekosteligt det navnlig var at udskifte byerne, både fordi landmålerne skulle betales dyrt for opmålingen, og fordi deres »frem- og tilbagejelse« kostede næsten lige så meget! Det tog også for lang tid, fordi der ikke var et tilstrækkeligt antal landinspektører ved hånden. »Den lange tid, som medgår fra at opmålingen begynder og indtil en by aldeles er udskiftet, forårsager at bonden i denne mellemtid hverken behørig gøder eller behandler sin jord af frygt for at gøde det, som andre efter udskiftningen ville tilkomme, som volder både hans egen og hans husbond skade«.

Allerede det følgende år solgte Adeler imidlertid Ullerup til Jens Peter Woydemann, købmand i Nykøbing og ejendomshandler, der næsten omgående afhændede gården, men uden Overgaard og berøvet langt over halvdelen af det tilliggende bøndergods.

1786 kom således Ullerup med bøndergods på 173 tdr. htk. til *Jens Stadel*, i hvis slægts eje den efter den tid skulle forblive i næsten halvandet århundrede. Det var ikke sunget for den ny ejers vugge, at han skulle blive herremand. Han var søn af en konsumtionsbetjent i Ringkøbing og kom en dag til Højriis, amtmand Hauchs gård på Mors, for at søge ansættelse i skriverstuen. Traditionen vil vide, at amtmanden straks blev så indtaget i det unge menneske, at han gav ham arbejde og siden blev hans trofaste velynder, som sammen med andre formående mænd satte ham i stand til at købe anseelige godser. Om Jens Stadel først har skullet være en slags stråmand

er ikke let at sige, han forstod i al fald siden at gøre sig til virkelig herre på sine ejendomme. Hans første erhvervelse var en del strøgods på Mors, ialt 228 tdr. htk., og allerede få dage derefter købte han herregården Sø, hvor han satte bo med sin unge hustru Sigbret Illum fra Nørtorp, indtil familien efter købet af Ullerup flyttede til denne gård. Jens Stadel var fra 1780 - 1808 landvæsenskommissær i Dueholms amt og blev ved sin afskedigelse kammerråd. Han døde på Ullerup 1820 og blev efterfulgt af sønnen *Frederik Hauch Stadel*, opkaldt efter faderens patron, amtmanden. I sin ungdom havde han studeret og deltaget i udfaldet i Classens Have 1807, og han glemte ikke sin latin, men holdt sin tale ved sit 50-års studenterjubilæum på Ullerup i dette sprog. »Han var ret en mand fra århundredets første halvdel, royalist til fingerspidserne«, hvad også kan skønnes af hans omtale, af den i hvert fald ikke i større udstrækning afholdte Christian VIII som en »vis og god konge«. Dommen var dog noget påvirket af de gode konjunkturer i samme monarks regeringsperiode. »Aldrig har der været bedre og lykkeligere tider i Danmark«, skriver Stadel, »både for landmænd og købstadfolk, navnlig de handlende; thi både korn og kreaturer betaltes med høje priser«. Han var i det hele en dygtig og interesseret landmand med adskillige tillidshverv, som faderen, landvæsenskommissær og kammerråd, siden justitsråd, tillige æresmedlem af »Morsø landoeconomiske Selskab«, samt amtsrådsmedlem, foruden skolepatron for Nørre herred. Han var endelig »overalt omtalt for sin godgørenhed, men tillige for sin originalitet. — Han var overordentlig hidsig, men blev straks god igen. Man fortalte desangående, at når han i gård eller mark så noget, der vakte hans misnøje, og hans vrede blussede op, da tog han frakken af og bankede den med sin stok, indtil hidsigheden var forbi, og så først behandlede han sagen med synderen«. Stadel var ejer af Hestehauge i Salling fra 1808 til 1812, da han overtog forpagtningen af Sø efter sin broder og efter faderens død 1820 fik han Ullerup. Sønnen, *Jens Stadel*, købte Sø af ham i 1841 og blev fra 1857 forpagter på Ullerup, indtil han arvede denne gård efter faderens død 1860. Hans dygtighed som landmand kom næsten udelukkende Ullerup til gode, offentlige hverv befattede han sig så godt som ikke med, og han gennemførte betydelige byggearbejder på går-

den, den nuværende hovedbygning skyldes således ham, såvel som forpagterboligen. Efter hans død 1888 arvede sønnen *Frederik Hauch Stadel*, der fra 1872 havde været forpagter på Ullerup, denne gård, som han selv drev indtil 1903, da han tog ophold i forpagterboligen, mens Ullerup blev bortforpagtet til *Frederik Voetmann*, gift med en adoptivdatter, indtil 1923, da gården endelig gik ud af slægtens eje ved salget til *Niels Peter Toft*, som tillige ejede Rolstrup. Efter hans død 1959 førtes godset videre af enken *Hedvig Toft*, der døde 1963. Men allerede 1960 havde fru Toft overdraget gården til sin datter og sin yngste søn, *Frederik Toft*, der siden 1964 er eneejer.

Gården har nu et tilliggende på 300 tdr. ld., efter at der i 1924 og 1936 er frasolgt henholdsvis 250 og 50 tdr. ld. til statshuse. Schade opgiver 1811 arealet til 310 tdr. ld. ager, 108 tdr. ld. eng samt 142 tdr. ld. andre græsgange, moser og hede, tilsammen 560 tdr. ld. 1770 var jorderne inddelte i henholdsvis alsæde-jord 22 tdr., brød- eller indmarksjorder 181 tdr. ld. og endelig havrelandet 83 tdr. Arealerne af de to førstnævnte kategorier blev tilsået med alle tre kornsorter, rug, byg og havre, men mens alsædejorden slet ingen hvile fik, dyrkede man brødjorden i 5 år for derefter at lade den hvile i 5. På havrelandet avledes der i 6 år enten havre eller rug, hvorefter det lå brak i 5 år. Denne inddeling var gammel og anvendtes også i matriklen 1688, efter hvilken der var henholdsvis 15, 114 og 73 tdr. ld. af de tre slags jorder, altså tilsammen ca. 200 tdr. ld. opdyrket areal.

Matriklen 1688 indeholder også en beskrivelse af Skarum mølle, der lå under gårdens takst, »en underfalds-mølle . . . dessen tømmer er ganske brøstfældig. Indenværket er god, mens nedsjunket i jorden . . . vandet haver kun slet fald, om sommeren tørker det bort, om vinteren bortfryser det, og ved tøbrud eller stor regn samles vandet og udbrøder dæmningen, kunne ellers have overflødig søgning«. Af andre »herligheder« havde Ullerup ikke mange. Der var eng til 80 læs hø og fædrift til 40, efter en anden opgivelse 60 høveder. Fiskeriet i fjorden havde længe ikke været brugt, men der var 8 små fiskedamme i marken, foruden gravene omkring gården.

1770 var høavlens betydelig forbedret, til 300 læs, og der kunne avles 500 læs korn à 60 kærve. Senere regner Schade dog kun med en høhøst på 2-300 læs, og besætningen var på hans tid 16-18

heste og plage, 24 køer og kvier samt 84 staldstude, foruden 70 får, væddere og beder samt 12 svin. Siden blev fåreholdet meget betydeligt: »Fåreflokken 700 stk. vaskede ved Skarum Vig, klippede af 60 klip-pere«, hed det i 1834, og ulden fyldte fire vogne, da den skulle køres bort. Endda havde antallet få år før været endnu større, henved 900. Under en stormnat i 1809 var fårestalden imidlertid blæst omkuld, og så godt som hele bestanden var blevet slået ihjel. Siden blev fåreholdet dog til dels opgivet til fordel for hornkvæget, og navnlig Fr. H. Stadel den Yngre interesserede sig for kvægavlen, opdrættede en mere ensartet besætning og indrettede et udmærket mejeri på gården, hvor han også byggede to stalde og en lade foruden nogle mindre bygninger. Nu består besætningen af 180 af rød dansk malkerace, deraf 70 køer, samt 30 grisesøer og 500 fedesvin.

En stald, som hans fader, Jens Stadel den Yngre, havde opført i 1862, står endnu, også efter den brand, som 1936 lagde en del af Ullerup avlsbygninger i aske, så der måtte bygges ny kostald, svine-stald og lade. Samme Jens Stadel har som allerede nævnt bygget både hovedbygning og forpagterbolig, den første i 1863, et anseligt tre-fløjet grundmuret anlæg i én etage uden større arkitektonisk inter-

Gården set fra nordøst 1866. Efter Richardt & Secher.

esse, men stadig omgivet af de gamle grave. Dette Ullerup afløste en af de sædvanlige ældre bindingsværksgårde, en ganske malerisk fremtoning, som det gamle prospekt viser. Den var oprindeligt opført i 1755 af Chr. Qvistgaard. Over indgangsdøren var der et relief i træ, to drager med sammenslyngede haler på blå bund. Til dette bygværk havde Fr. H. Stadel den Ældre i 1853 føjet en på billedet let kendelig tværføj, hvor han selv tog bolig. I det 17. århundrede skal Ullerups bygninger være blevet ruineret under svenskekrigen. Den nuværende ejer bebod ikke hovedbygningen, men den mindre, i 1857 opførte forpagterbolig.

»Haugen er skikkelig stor og forsynet med mange frugttræer og godt holdt ved lige. I et kvarter er humleanlæg, som lykkes særdeles godt«, skriver Schade. Det ville have undret Th. Adeler, som i 1785 bemærkede, at han ikke havde turdet anlægge humlehave af »mangel på ly«. Navnlig Fr. H. Stadel den Ældre var interesseret i anlæg og tilplantning af den næsten 10 tdr. ld. store have. I årene 1821 til 1835 plantede han 2.400 skovtræer, foruden 100 frugttræer, abrikoser og vinranker opad stuehuset. Men sønnesønnen af samme navn lod den nærmest som park anlagte have »omlægge og modernisere, så at den må regnes som en af de smukkeste og bedst holdte i Thisted amt«.

Endnu for godt 100 år siden var Ullerup et anseligt gods med et tilliggende på 228 tdr. htk. Tidligere i århundredet havde der dog ligget 270 tdr. htk. bøndergods under hovedgården og før endda endnu mere. Om godset før 1662/64 vides som sædvanlig ikke meget. Albert Vind øgede det med nogle enkelte gårde, og Sivert Brockenhuus fik et heldigt mageskifte i stand. 1664 lå der ialt 26 gårde, 1 bol og 6 gadehuse under Ullerup. Det var det samme gods, suppleret med et par gårde, 1 i Skarum og 1 i Vester Assels, som endnu i 1683 tilhørte Sivert Brockenhuus, dengang takseret til 286 tdr. htk., men som siden blev spredt for alle vinde. Hvilket imidlertid ikke betød, at Ullerup ikke ret hurtigt atter blev komplet, nemlig i 1702, da Jens Hansen var ejer. Han fik da af Thisted amtstue attest på, at Ullerup igen havde et lignende antal tdr. htk. bøndergods. Godset var samlet sammen i løbet af de forudgående 16 - 17 år fra mange forskellige ejere og lå nu således fordelt: Tøving by 5 gårde og 3 huse, Skarum 3,

Haven set fra hovedbygningen 1944 (fot. Holt & Madsen).

Sønder Dråby 1, Tødsø 2 og 4 huse, Vester Jølby 1 og 2 huse, Erslev 4, Sundby 7 og 3 huse, Vilsund 1 bol og 1 hus, Gullerup 1, Torup 1, Skærbæk 2, Ejerslev 1, Øster Hunderup 1, Vester Hunderup 2, Jørsby 1 og 4 huse, Flade 4 og 1, Elsø 6 og 1, og endelig Ørding 1. Af dette gods var det i Elsø, Tødsø, Vester Jølby, Erslev og Sundby på få undtagelser nær købt fra Dueholm Kloster i 1687.

Ialt var det altså henimod 45 gårde, men Ullerup gods skulle blive endnu større. Humble købte hovedgården i 1739 med 282 tdr. htk., Qvistgaard i 1743 med 362, Adeler i 1776 med 428. 1785 var der ikke mindre end 77 bønder på godset samt 19 husmænd, og det samlede htk. var 390 tdr., hvortil endda kom hovedgården Overgaard med dens godt 16 tdr. htk. Den var imidlertid ikke drevet som hovedgård med hoveri, skulle tværtimod bortfæstes fra samme år. Godset lå så nogenlunde i de samme landsbyer med et i flere af dem stærkt øget gårdtal, nemlig Tøving 10 gårde og 2 huse, Galt-rup 2, Øster Jølby 4, Tødsø 3 og 2, Erslev 10, Alsted 2, Skarum 7 og 3, Flade 3 og 1, Jørsby 8 og 4, Gullerup 3, Ejerslev 7 og 1, Vester Hunderup 2, Øster Hunderup 1, Torup 1, Vester Jølby 1 hus, Elsø

THISTED AMT

7 og Sundby 4 og 6. Som allerede nævnt tog Woydemann det meste af bøndergodset fra Ullerup inden salget til Stadel, og denne måtte komplettere godset påny.

Efter århundredskiftet sank antallet af tønder hartkorn igen, og efter 1845 tog afhændelsen for alvor fart. Inden 1852 var bøndergodset bragt ned på 175 tdr., og efter yderligere en snes år var der kun $8\frac{1}{4}$ tdr. htk. fæstegods tilbage under Ullerup. Denne sidste rest er selvfølgelig også forlængst afhændet, og selve hovedgården som allerede anført reduceret til en brøkdæl af dens oprindelige størrelse. skønt stadig en betydelig ejendom med herskabeligt præg.

MOGENS LEBECH

EJERE

1337 Hertug Valdemar af
Sønderjylland
Ukendte ejere
ca. 1500 Albrecht Nielsen Mus
ca. 1560 Albert Vind
1642 Helvig Sandberg
1646 Sivert Brockenhuus
ca. 1684 Jens Hansen
1737 Enevold Berregaards arvinger
1739 R. Humble
1743 Chr. A. Qvistgaard

1762 - 86 Forskellige ejere
1786 Jens Stadel
1820 Fr. H. Stadel

1860 J. Stadel d. Y.

1888 Fr. H. Stadel d. Y.
1923 N. P. Toft

1964 Fr. Toft

BYGNINGER

1755 Hovedbygningen opført

1853 Toetages tværføj opført
1857 Forpagterbolig opført

1862 Stald opført
1863 Hovedbygningen opført
Avlsgården udvidet

1937 - 38 Avlsgården genopført
efter brand

Hovedbygningen set fra vest (fot. Niels Elswing).

Nandrup

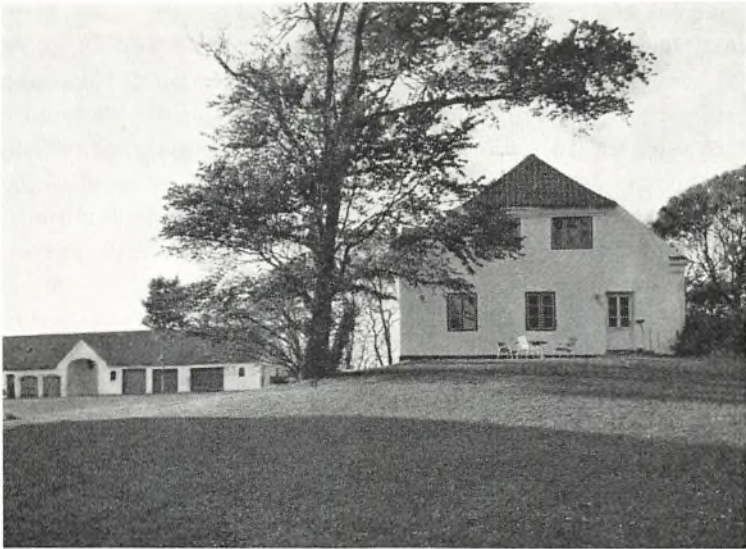
Flade sogn, Morsø Nørre herred, Thisted amt

Nandrup er en gammel sædegård, der i tidens løb ikke blot har strakt sine fangarme ud over hele Nord-Mors, hvor den har hersket over bønder i Flade, Sønder Dråby, Sundby, Bjergby, Galtrup, Øster Jølby, Jørsby, Erslev, Solbjerg, Frøslev, Elsø og Skallerup sogne, men helt ned på Syd-Mors, hvor den havde fæstere bl. a. i Ørding sogn. Dens indflydelsesområde var ikke begrænset til øen alene. Et vand som Limfjorden er ikke nogen alvorlig hindring for økonomisk forbindelse; tværtimod vil det i mange henseender sammenknytte mere, end det adskiller. Over dens snævringer har der alle dage gået livlig færgefart, og selv om det naturligvis var ret umuligt for bønder i Thy at gøre hoveri på en herregårdsmark ovre på øen, så var de i alt fald ikke længere borte, end at ridefogden med lethed kunne komme over til dem for at hente afgifter og se til, at de ikke van-

røgtede gårdene, snød med tienden eller lignende. Og når de slap for hoveri, skulle de naturligvis af med noget mere i årlige afgifter; disse afgifter erlagdes af praktiske grunde i reglen i rede penge. Nandrups ejere kunne altså med fordel også have fæstejord på den anden side af fjorden, ovre i Thy, og fik i tidens løb gårde både i Hillerslev sogn i Hillerslev herred, Skinnerup sogn i Hundborg herred og Stagstrup sogn i Hassing herred.

1449 nævnes »Nandrup«, som den da skreves, som en sædegård, der ejedes af *Peder Vinter*. Slægten Vinter er en gammel morsingsk adelslægt, der i middelalderens sidste del og begyndelsen af den nyere tid sad som ejer af jordegods omkring på øen. Mikkel Andersen Vinter og hans broder Svenning Andersen Vinter sad i første halvdel af det 15. århundrede på gården Dætterbarnhave i Tødsø. En Niels Svenningsen Vinter og hans søn Morten Nielsen Vinter synes i samme århundredes midte og sidste halvdel at have ejet jord i Frøslev sogn, og på Overgaard i Sundby sogn sad i det 16. århundrede flere medlemmer af slægten. I 1460 var Peder Vinter stadig ejer af Nandrup; men 1481 nævnes Adser Vinter som ejer, og samme mand er ejer endnu i 1502. 1542 hed ejeren Niels Vinter; han døde imidlertid få år efter, og 1549 overdrog hans enke, Anne Spend, godset til Jens Vinter. 1568 nævnes den sidste af slægten Vinter på Nandrup, nemlig Peder Vinter.

Så følger der et ret stort spring i vor viden om godsets ejere. Først fra 1625 kan det oplyses, at det da ejedes af jomfru *Helvig Kaas* og *Thomas Juel*. Otte Kaas arvede Helvig Kaas' part og købte i 1634 også Thomas Juels part. Otte Kaas havde imidlertid slået større brød op, end han kunne bage; få år efter gik han fallit, og Nandrup blev udlagt til hans kreditorer. Gården var derefter først i hænderne på *Jakob Krabbe*, derefter på *Henrik Rot* (1646 adlet under navnet Linderot), men 1644 vandrede den tilbage til Kaas'erne, idet den blev købt af *Enevold Kaas*. 1662 ejedes den af *Hans Wulf Unger*. Han var gift med Berete Kaas, en datter af Claus Kaas på Villerup i Skallerup sogn i Vendsyssel og en søster til Nandrups forrige ejer, Enevold Kaas. Samme Hans Wulf Unger havde i 1629 overtaget Villerup gods efter svigerfaderen og ejede desuden i tidens løb adskillige andre store gårde, således Kajholm i Rubjerg sogn i Vend-

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

syssel, Jørsbygaard i Jørsby på Mors og Herpinggaard i Trans sogn ved Vesterhavet. Han døde i 1665, og Nandrup gik i arv til sønnen Claus Unger, der fulgte i faderens fodspor og blev en vældig jorddrot, der foruden Nandrup ejede Villerup, Herpinggaard, Sø i Sejerslev sogn på Morsⁿ og Tostrup Hovgaard i Øls sogn i Aalborg amt. Hvornår han har afstået Nandrup, kan ikke siges med bestemthed, og heller ikke til hvem den er' blevet overdraget. Sandsynligheden taler imidlertid for, at den er overgået til hans broder; thi dennes enkes anden mand, ritmester Otto Jakob von Schwerin, sidder på den som ejer i året 1681. Efter ham arvedes gården af hendes søn af første ægteskab, Johan Rudolf Unger, og fra ham kom den endeligt og uigenkaldeligt ud af den godskære Unger-slægts hænder, idet han i 1694 solgte den til fætterten, ritmester *Ole Krabbe* (af slægten fra Damsgaard) til Bjerre.

Krabbe sad på Nandrup i en menneskealder. I 1722 havde han ganske vist solgt godset til godsejer Herman Bertelsen på Laage; men af en eller anden grund måtte handelen gå tilbage, og Krabbe var

stadigvæk ejer og blev ved med at være det til sin død i 1728. Hans enke, Ide Sophie Gjedde, solgte året efter Nandrup med 28, 40 og 191 tdr. htk. til konsistorialråd *Rudbek Humble*, præst til Hundstrup og Østerild sogne i Hillerslev herred. Denne rige præst ejede foruden Nandrup også Ullerup i Galtrup sogn. Noget af sin velstand lod han dog komme det almene til gode, idet han stiftede et legat på 200 rdl., hvis renter skulle tilfalde skoleholderen i Flade sogn som vederlag for 10 fattige børns undervisning. Efter hans død i 1742 gik Nandrup til auktion og blev her købt af *Søren Nielsen*, kaldet *Nandrup*, godsejer til Sø. Han solgte den i 1754 til provst *Søren Henriksen Ammitzbøll*. Nandrup var på den tid blevet en stor herregård. Medens den i det 17. århundrede havde haft et tilliggende på et halvt hundrede tdr. htk., havde den ved midten af det 18. århundrede omkring 300 tdr., hvilket var det højeste, den nogensinde nåede op på. Om de kår, godsets mange bønder levede under i disse år, får vi en række helt gode oplysninger af Nandrupskifte- og fæsteprotokoller, der er bevaret fra det 18. århundrede. Her skal særlig fremdrages, at man i fæsteprotokollerne helt tilbage til århundredets begyndelse ser det særsyn, at der i bøndernes fæstebreve ofte er angivet, hvor meget hoveri hver enkelt bonde var forpligtet til. 1743 opregnes således f. eks. alle de arbejder, der påhviler fæsteren, hvorefter der tilføjes »og ej mere«; men i et andet fæstebrev fra samme år står der efter opregningen af de forskellige hovarbejder »og saa ei meere viist Arbejde«. Da »u-vist arbejde« netop var betegnelsen for hoveri efter godsejerens forgodtbefindende, ser det ud til, at der har været nogen vaklen med hensyn til disse fæstekontraktens omfang. Selv om der måske kun har været tale om tilløb til en fastsættelse af hoveriet, er det dog en sådan sjældenhed, at det bør bemærkes.

Det ville være nærliggende at antage, at det var godsets gejstlige ejermænd, der havde ønsket sådanne forbedringer i deres bønders kår. Det viser sig imidlertid, at fæstebreve, der er ældre end 1722, f. eks. fra 1693 og 1719, nævner et fast hoveri. Snarere har der vel på stedet eksisteret en tradition for hoveriet, der ikke her som så mange andre steder omstyrtes, men netop videre udvikledes.

Hr. Søren Ammitzbøll var præst til Flade og Dråby sogne fra 1707 til 1751. Han døde 1764, men havde allerede året i forvejen skødet

Hovedbygningen set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

Nandrup til sin søn Niels Sørensen Ammitzbøll. Denne døde 1771, hvorefter godset atter kom under hammeren. Det blev købt af *Hans Illum*, der kun beholdt det i 5 år. Efter ham ejedes det af *Frans Wogelius Steenstrup*, der levede til 1810, og derefter af sønnen *Jens Kraft Steenstrup* til hans død i 1829.

1811 skrev provst C. Schade en »Beskrivelse over Øen Mors«. Her oplyses det bl. a. om Nandrup, at gården er af bindingsværk med tegl på borggården. Bygningerne er assureret i brandkassen til 7.950 rdl. Til gården hører desuden en vejrmølle til dens eget brug. Jordarealet er 300 tdr. ld. agerjord, 108 tdr. ld. eng og 70 tdr. ld. hede og overdrev. Om jordens bonitet hedder det: »Den lave jævne del af marken, som egentlig udgør indmarken, består af en fed, lerrig muld. Den høje bjergfulde del eller udmarken består for det meste af sort, sandblandet muld«. Med »bjergfuld« menes naturligvis »bakket«.

Efter *Jens Kraft Steenstrups* død blev Nandrup påny stillet til auktion. Køber blev *Niels Bredahl Buchwald*, der stammede fra Viborg; gården var nu en upriviligeret hovedgård på 37 tdr. htk. *Buchwald*

THISTED AMT

opførte i 1832 den nuværende enkle, men holdningsfulde hovedbygning af grundmur og med tegltag samt gennemgående frontispice, der dog på gårdfacaden senere er ombygget. 1852 døde han, og i de følgende 20 år ejedes gården af hans arvinger i fællesskab; men derefter købte hans søn, A. S. O. Buchwald, de andre ud for en sum af 110.000 rdl. Han ejede den til sin død i 1891, hvorefter hans enke sad som ejer indtil 1907. Efter hende kom den i hænderne på en række hastigt skiftende ejere. En af disse, N. Basballe, solgte den med 460 tdr. ld. i 1919 til et konsortium, der udstykkede dens jorder. Hovedparcellen overtoges 1920 af proprietær Niels Ebbesen Krog, der i 1945 solgte den til gårdejer Th. Kibsgaard, Gammelgaard, der samme år videre-solgte den til kreditforeningsdirektør *Kr. Hammer Sørensen*. Arealet er 125 tdr. ld. ager, 12 tdr. ld. eng og $\frac{1}{2}$ td. ld. skov.

SIGURD JENSEN

EJERE

1449 Peder Vinter
ca. 1575 - 1625 Ukendte ejere
1625 Helvig Kaas og Thomas Juel
 Jakob Krabbe
 Henrik Rot
1644 Enevold Kaas
1662 Hans Wulf Unger
1694 Ole Krabbe
1729 R. Humble
1742 S. Nielsen Nandrup
1754 S. Henriksen Ammitzbøll
1771 H. Illum
1776 F. Wogelius Steenstrup

1829 N. B. Buchwald

1907 - 45 Forskellige ejere
1945 *Kr. Hammer Sørensen*

BYGNINGER

1811 Teglhængt bindingsværks
borggård

1832 Hovedbygningen opført

Hovedbygningens østgavl med den tilstødende avlsbygning (fot. Niels Elswing).

Rosvang

Sjørring sogn, Hundborg herred, Thisted amt

Endnu ved forrige århundredes midte strakte Sjørring Sø sit blanke spejl fra klitterne i vest og mere end en milsvej østpå. Dette store, lave vand, der dækkede hen mod 1.600 tdr. ld. frugtbar dyndjord, var vist oprindelig en dyb indskæring i Vesterhavskysten, der ved landhævning og tilsanding blev til en sø. At vinde dette øde for landet, at forvandle de gølge bølger til grønne enge, det ville kun en drømmer og fantast tro muligt, kun et stejlt og forvovent sind turde gennemføre.

En sådan mand var kaptajn *Jens Christian Henrik Claudius Jagd*, en eventyrlig skikkelse, en uafhængig, self made mand, meget af en fribytter, men også lidt af et geni. Han var født 1821, blev lærer, men opgav det hurtigt for de tekniske fag. 1848 meldte han sig under fjerne, men det var ham ikke nok, som alle andre, blot at slutte op i geleddet; han organiserede sit eget korps og lagde som friskarefører i

en sjælden grad mod og dødsforagt for dagen. 1852 kunne han som kaptajn træde ud af hæren for at blive telegrafbestyrer i Nyborg, senere var han amtsforvalter, først i Thisted, siden i København; 1895 døde han. Da havde han i mere end tredive år haft sæde i rigsdagen, valgt allerede 1849 — først »med allehånde ideale forestillinger om folkefrihed og folkehøjsind«, sluttende sig til det »intelligente venstre«, men fra ca. 1870 ivrig Højremand. Som hans fribytternatur bød ham, var han én af de få, der ude i landet med virkeligt held tog kampen op med Venstre, og én af Højres sidste i folketinget; her fandt han »sin fornøjelse i at sige det mægtige, folkelige flertal sandheden så uforbeholdent som muligt«.

I 1858 tog kaptajn Jagd initiativet til tørlægningen af Sjørring Sø, det første store arbejde herhjemme i sin art, og et af de dristigste. »Nogle omtalte det hele som galmandsværk, andre beundrede det som et vidunder«; en indtil 35 m bred og op til 13 m dyb kanal blev gravet de to km igennem kviksand og hede til Årup Bæk; det meste af vandet løb nu ud, men kanalen måtte videreføres under de største vanskeligheder igennem selve den bløde søbund til søens dybeste, østre bassin. Tørlægningen gennemførtes på fire år, hvorefter søbunden blev afgrøftet og tilsæt med græs. Resultatet heraf overtraf de dristigste forventninger; allerede i sommeren 1863 græssede omkring 200 kreaturer, 350 kalve og 1.000 får på engene, hvis græsning næste år kunne udlejes for 50 rbd. pr. td. ld.

Det havde været hensigten, at Jagd og de til søen grænsende lods- ejere skulle udføre udtørringsarbejdet for fælles regning, således at hver part overtog halvdelen af udgifterne tilligemed halvdelen af det indvundne areal. Men »da selv ansete teknikere . . . ytrede alvorlige betænkeligheder«, skriver kaptajnen senere, »overraskede (det) mig ikke, at alle egnens selvkloge mænd erklærede min plan for uigen- nemførlig . . . de ganske vist tilstedeværende vanskeligheder blev frem- stillede som aldeles uovervindelige, søbundens store frugtbarhed blev latterliggjort, og det hele foretagende gjort til et galmandsarbejde, hvorpå ingen fornuftig mand kunne indlade sig. Det var derfor ikke så underligt, at man virkelig fik mine medinteressenter gjort så æng- stelige for at have med foretagendet at bestille, at de efterhånden trak sig tilbage, den ene efter den anden . . . da der tilsidst af 2.000

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

aktier kun vare 17 tilbage på enkelte hænder, nødsagedes jeg til at opgive interessentskabet og selv overtage det hele foretagende«. Uagtet alle hindringer kunne dog planen »gennemføres til den fastsatte tid, og for de dertil kalkulerede summer, samt med fuldstændig opnåelse af de derved tilsigtede formål, uden at der kan påvises noget misgreb i de uprøvede midler, hvorved jeg overvandt vanskeligheder, som man forud erklærede for uovervindelige og senere erklærede for bagatel-ler«. Da kaptajnen på grund af befolkningens fjendtlighed end ikke kunne få lejet græsningen ud, »nødsagedes jeg til tværtimod min hensigt og villie selv at bekoste bygninger og besætning til ejendommen, og droges derved ind i en række, udtørringen uvedkommende, udgifter«. På Egebaksande og Rosvang rejstes nu de endnu stående, vældige rødstens avlslænger af svær grundmur og med smukt udførte detaljer; navnlig Egebaksande, hvor kaptajnen selv tog bolig, stod med sine ejendommelige, takkede gavle som et eventyrslot i den stilfærdige egn. Begge steder var beboelsen i selve avlsgården.

Da brast det hele. Efteråret 1863 satte det ind med vedvarende

THISTED AMT

regn; vinterfoderet gik tabt, byggearbejderne lammedes og eksporten til England af fedekvæg standsedes, men værst var det, at hele kaptajnens stab af forvaltere og fogeder blev indkaldt til krigstjeneste; selv lå han alvorligt syg, og tilbage var kun den tyske schäfer, der om vinteren gik gennem isen med sine får. Fremtrædende landbrugs-kyndige kunne dog ved et besøg i sommeren 1864 udtale, at den 1.552 tdr. ld. store ejendom »i sandhed hører til Danmarks klenodier i land-oekonomisk henseende«, dens anlæg og drift roses højligt, og netto-udbyttet blot ved den simpleste drift (fårehold) beregnedes til 24.800 rbdl.; med en prioritetsgæld på 237.000 rbdl. endnu en sund besiddelse. Men om efteråret blev »ved en fuldstændig overrumpling det hele foretagende vristet ud af mine hænder«, skriver Jagd, prioritets-haverne satte sig i besiddelse af søen, og kun Egebaksande med 200 tdr. ld. lod man ham beholde. Da kaptajn Jagd blev sat fra styret, kom det hele snart i forfald; 1867 oprettedes *A/S Sjørring Sø*, der ansatte den energiske inspektør N. P. J. Buus. Flere gårde blev nu oprettet (Færgesborg, Sjørring Vig), men i 1918 overgik søen til et *konsortium*. 1922 - 26 udkøbte inspektør *Jens Støvring* konsortiet af Rosvang, hvis jorder han gennemdræned, ligesom en stor besætning blev tillagt. Beboelsen i avlsgårdens sydgavl blev 1933 udvidet ved tilbygning i hver side, således at den nu viser sig som en anselig, toetages, kamtakket bygning ud til den store have. Efter Støvrings død 1952 er datteren, fru *Anna Edel Fogh Hansen* ejer af den 550 tdr. ld. store gård. Søsteren, fru Karen Andresen, ejer Færgesborg.

FLEMMING JERK

EJERE

1858 J. C. H. C. Jagd

1864 Prioritetshaverne

1867 *A/S Sjørring Sø*

1918 *Konsortium*

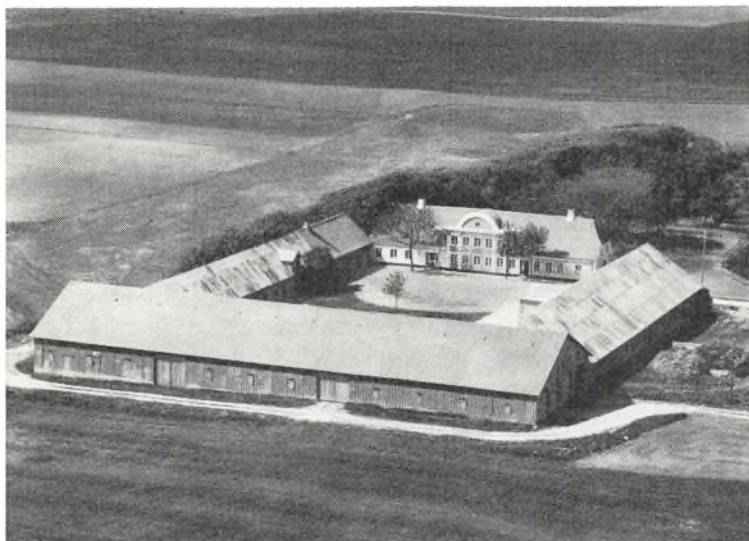
1922 *J. Støvring*

1952 *Anna Edel Fogh Hansen*

BYGNINGER

1862 - 64 Grundmurede avlslænger
opført på Rosvang og
Egebaksande

1933 Beboelsen i avlsgårdens
sydgavl udvidet til toetages
hovedfløj

Gården set fra sydøst.

Raastrup

Hundborg sogn, Hundborg herred, Thisted amt

Raastrup nævnes første gang 1348. Den ejedes da af *Poul Glob*, der tilhørte den i 14. århundrede i Thy meget udbredte slægt Glob; men så er der i lang tid tavshed om gården, antagelig er den blevet delt og har derefter været uden betydning.

Det var *Anders Skeel* til Hegnet, der 1537 samlede Raastrup af fire mindre gårde og oprettede den nuværende hovedgård. Ved skiftet 1568 oplyses det, at *Albret Skeel* til Hegnet og Fussingø havde opført gårdens bygninger, men ejendommen udlægges til hans afdøde broder Herman Skeels børn. Til gården var der da ifølge en gammel indberetning af bøndergods kun 4 gårde, 1 bol og 1 hus.

Dorte Hermansdatter Skeel havde Raastrup til 1626; hun døde ugift og blev begravet i Hundborg kirke. Den næste ejer er *Palle Rodsteen* (død 1643) til Lundsgaard og Brandbjerg, der i 1614 var

blevet gift med Dorte Skeels broderdatter Ingeborg Albretsdatter Skeel. Palle Rodsteens datter Christence, der første gang var gift med oberst Vogn Vognsen til Stenshede i Vendsyssel, blev anden gang, i 1655, gift med *Jacob Sparre*, som derved blev ejer af Raastrup. Også svogeren Albert Friis skrev sig til gården.

Med Jacob Sparres død i 1694 var Raastrups tid som adelig sædegård forbi, og den gik nu efter et par ejerskifter over til major *Jens Kraft*, der var chef for landeværnet i Hillerslev-Hundborg herreder. En del af det efterhånden erhvervede bøndergods lå i Vang og Tvorup sogne, der netop på denne tid blev hærget af en ødelæggende sandflugt, hvorfor ejendommene i disse sogne, der beløb sig til 14 tdr. htk., ved en synsforretning blev erklærede for helt ødelagte. Hans hustru, *Øllegaard Søltoft*, døde 1747, men mindes endnu i Odby kirke på Thyholm ved en lysekroner, som hun skænkede i anledning af, at hun var blevet hjulpet for en lidelse ved et besøg ved den hellige kilde i Serup. *Jens Kraft* døde 1757, men få dage før sin død havde han solgt gården med 27, 29 og 214 tdr. htk. til fuldmægtig *Søren Sørensen* fra Thisted på den betingelse, at han giftede sig med *Jens Krafts* afdøde hustrus broderdatter *Johanne Justine Søltoft*. Det var dog ikke lang tid, han var herre til Raastrup, idet han døde efter fire års ægteskab. Enken giftede sig atter, og denne gang med *Iver Dalsgaard*, efter hvis død hun i nogle år selv ledede gården, men overdrog den så 1775 til sin søstersøn *Lorens Christian Schiønning*, vinhandler og borger i København, der samme år på hovedbygningen opførte en toetages grundmuret midterfløj mod vest; sidefløjene var derimod vistnok ældre og kun i én etage samt bygget af bindingsværk; alle disse bygninger var teglhængte. Ladebygningen var meget svær og bestod af 16 gulve; ialt blev bygningerne takserede til en værdi af 11.360 rdl. 1790 beløb bøndergodset, der mest lå i nabosognene, sig til 51 gårde, 14 bol og 8 huse på ialt 229 tdr., medens hovedgården havde 27 tdr. htk.

Efter at den sidstnævnte vurdering var foretaget, begyndte *Schiønning* at sælge bort af bøndergodset til fæsterne; prisen var 100 rdl. for 1 td. htk. Forinden han fik det fuldstændig afhændet, solgte han 1795 Raastrup sammen med en del af besætningen til præsten *Nicolaj Eeg*; men derved var den alligevel ikke uden forbindelse med

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Søltoftslægten, idet præstens hustru Anne Birgitte Schurmann var en søsterdatter af Justine Dalsgaard.

Nicolaj Eeg, der var købmandssøn fra Slagelse, var 1773 blevet præst i Øster og Vester Vandet. Han var både en dygtig og formuende mand, der straks fik tilladelse til yderligere at udstykke gården. Resten af bøndergodset blev solgt tilligemed en del af hovedgårdens jorder, hvorefter det tilbageblevne blev delt i Søndre og Nørre Raastrup. Den grundmurede toetages hovedfløj blev nedrevet, mens sidefløjene blev stuehuse til de to gårde, der straks blev afhændet. Hovedparcellen blev af Eeg solgt med 12 tdr. htk. til *Ville Christensen Harkjær* fra Hundborg; han døde 1844, hvorefter gården blev overtaget af hans brodersønner *Christen Christensen Raastrup* og *Niels Christensen Raastrup*, der 1848 flyttede Nørre Raastrups stuehus til den gamle lades plads. Niels Raastrups datter Inger Raastrup blev gift med *B. P. Nørgaard*, der 1890 købte den mindre parcel, hvorefter gården igen blev samlet på én hånd. Efter Nørgaards død solgte hans enke 1912 gården til *I. P. Borup*, der nedrev

THISTED AMT

Nørre Raastrups stuehus. Endnu en gang skiftede den ejer, idet den 1914 blev solgt til godsejer *E. Dahm*, som havde den et år; i løbet af disse tre år blev der frasolgt ca. 118 tdr. ld., hvorefter den købtes af købmand *Jens Bruun*, hvis søn *Anders Yde Bruun* fra 1930 forpagtede gården og senere fra 1943 overtog den som ejer og har tilkøbt en del jord, samt 1938 erhvervet den gamle hovedgård Faddersbøl fem km vest for Raastrup, således at den samlede ejendom nu udgør 324 tdr. ld., hvoraf de 264 tdr. er ager, resten eng og skov.

Raastrups avlsbygninger består nu af 3 grundmurede fløje opført efter en brand i 1932. Hovedbygningen ligger mod nord ud til den smukke have og skal være en fløj af den gamle borggård, men er i hvert fald stærkt ombygget i forrige århundrede. 1960 har den nuværende ejer opført en bred, toetages frontispice med segmentfronton. Umiddelbart op til hovedbygningen har man i haven fundet kælderens og fundamenters fra den gamle forlængst forsvundne hovedbygning.

P. L. HALD

EJERE

1348 Poul Glob
 Ukendte ejere
 1537 Anders Skeel
 Albret Skeel
 1626 Palle Rodsteen
 1655 Jacob Sparre
 1694 - 1726 Forskellige ejere
 1726 Jens Kraft
 1757 Søren Sørensen
 1775 L. Chr. Schjønning

 1795 N. Eeg
 1795 V. Christensen Harkjær
 1844 Chr. og Niels Christensen
 Raastrup
 B. P. Nørgaard
 1912 I. P. Borup
 1914 E. Dahm
 1915 J. Bruun

 1943 A. Yde Bruun

BYGNINGER

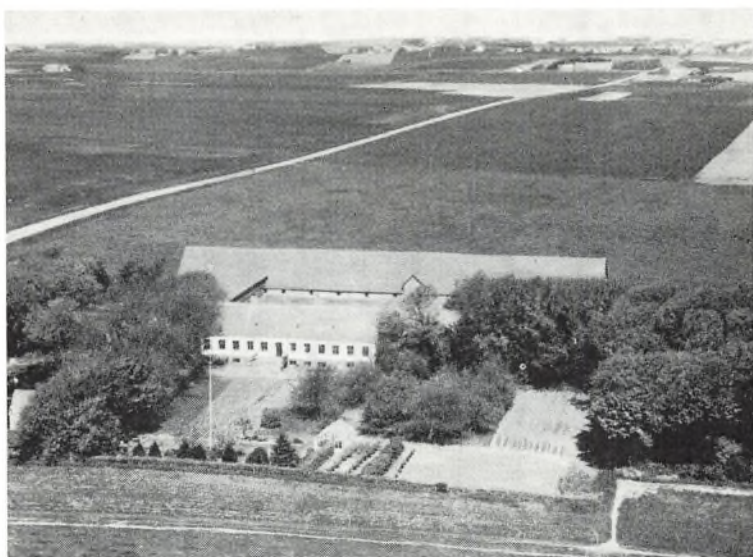
Hovedgården opført

 1775 Toetages hovedbygning opført
 til ældre sidefløje i bindingsværk
 1795 Hovedfløjen nedrevet

 1848 Nordfløjen nedrevet

 1932 Avlsgården genopført
 efter brand

 1960 Hovedbygningen restaureret og
 forskønnet

Gården set fra syd (fot. Leonar).

Ulstrup

Hundborg sogn, Hundborg herred, Thisted amt

Hovedgården Ulstrup ligger i en af Thys gode egne, et par mil syd-vest for Thisted, omtrent midtvejs imellem Vesterhavet og Limfjorden. Den er den eneste af Hundborg sogns tre hovedgårde, der endnu har bevaret karakteren af herregård, men den er ikke den ældste af de tre, selv om vi kan føre dens historie tilbage til midten af 15. århundrede. Det kan dog være noget vanskeligt at trænge til bunds i gårdens ældste historie, bl. a. fordi dens navn så let giver anledning til forvekslinger med andre gårde af samme eller lignende navn.

Ulstrup har dog sikkert i det 15. århundrede været i den kendte adelige slægt Bagges besiddelse; *Jens Lauridsen (Bagge)* og Jep Bagge ejer den efter hinanden til ca. 1475, og i 1493 nævnes sidstnævntes enke Marine Jensdatter (*Kall*) som ejer. I næste århundredes begyndelse træffer vi rigsråd *Niels Høg* til Eskjær som besidder, og 1568

Hovedbygningen set fra nord (fot. Niels Elswing).

ejes gården af to brødre *Frands* og *Otte Banner*, hvoraf den første var lensmand på Børglum og senere ejer af Ø Kloster, den anden lensmand på Sejlstrup; de var sønnesønner af Niels Høgs hustru Karen Steensdatter Gjõe i hendes ægteskab med Erik Andersen Banner. Et halvt århundrede senere var gården ved arv overgået til to af Frands og Otte Banners slægtninge, *Falk Gjõe* til Skærsø (død ca. 1643), og *Jørgen Grubbe*, lensmand på Vestervig (død 1640), der henholdsvis 1630 og før 1626 solgte deres anparter til *Iver Kaas* (af Mur-Kaas'erne). Han overtog 1636 tillige nabohovedgården Faddersbøl og var i det hele taget en driftig mand, der også deltog i skudehandelen på Norge. Han og hans hustru, Sophie Mogensdatter Krag skænkede den rigt udkårne altertavle til Jannerup kirke, og ægteparret, der døde henholdsvis 1662 og 1648, blev begravet i Hundborg kirkes kor, således som en i kirken endnu bevaret plade beretter.

Såvel Ulstrup som Faddersbøl blev ved udkøb af medarvinger overtaget af sønnen Hartvig Kaas, som da var 27 år gammel. Han havde da haft rig lejlighed til at følge sin lyst til »militaire exercitia« og

havde således deltaget som kaptajn i forsvaret af København, og senere — i 1674 — får han tilladelse til at tjene udenlands. I slaget ved Lund deltog han som oberstløjtnant og blev såret. Han var dog ikke uden interesse for sine godser, og det lykkedes ham inden sin død at få Ulstrup gjort til en komplet sædegård, hvortil krævedes mindst 200 tdr. htk. bøndergods beliggende inden for 2 mil fra hovedgården.

Ulstrup havde ved landgildematriklen 1664 en hartkornskyld på 60 tdr., udsæden var på 12 tdr. rug, 24 tdr. byg og 50 tdr. havre. Desuden avledes 150 læs hø. Under gården lå tre afbyggergårde, nemlig Mideholm, Korsgaard og Landbo. Ved den nye matrikel af 1688 takseredes Ulstrup hovedgård til 35 tdr. 7 skpr. 1 fdkr. htk. Af gårdens jord dyrkede man 260 tdr. ld., der lå til brug på tre måder, nemlig som alsædsjord, brødejord (d. v. s. opbrudt jord) og havreland.

Jorden var af forskellig bonitet; på sine steder bestod den af sort muld, andre steder af sand og atter andre steder var den »leeret, våd og sidfald«. En tredjedel af arealet karakteriseres som værende »aller-verst«, en anden tredjedel som »ond« og resten som »middel« eller »skarp«. Af marknavne kan nævnes Knudshoved Fald, Tofftkier Fald, Huul Engs Fald, Riishøj Fald og Nyetegte, som lå straks ved gården. Gårdens enge lå sønden og østen for gården omkring Todbøl Å, en del af dem var meget bløde og højt besværligt at bjærge. Der avledes årlig 50 læs godt hø, 50 læs middel og 50 læs af »ond« kvalitet.

Til gården hørte en vandmølle med én kværn, der kun kunne male efter høst og om foråret, da der på andre tider ikke var vand nok, og tilmed var det mølleren forbudt at stemme vand op fra Valborgsdag til Mikkelsdag. I mølleskyld matrikeredes den til 1 td. htk., og det tilliggende jord sattes til knap 4 fdkr. htk.

Da Hartvig Kaas døde i 1704 fortsatte hans enke Sophie Rothkirch driften af både Ulstrup og Faddersbøl. På den førstnævnte hvilede en skatterestance på 770 rdl., som fru Sophie forsøgte at blive fri for at betale med den motivering, at Ulstrup nu var en komplet sædegård og altså skattefri; da skatten imidlertid stammede fra 1696 - 1703, da gården endnu ikke var komplet, lod rentekammeret sig ikke formilde.

Hartvig Kaas havde i sine to ægteskaber ti børn, men alligevel var der ingen, der kunne overtage hans godser efter ham, fire sønner døde således i ung alder på valpladser i Spanien, Frankrig og andre steder.

Sophie Rothkirch blev boende på Faddersbøl, men solgte i 1709 for 5.698 rdl. Ulstrup til gårdens forpagter *Peder Mortensen Selle*. Han var gift med Helvig Ingeborg Løvenkrone og nåede før sin død i 1720 at blive kancelliasessor. Ægteparrets to døtre arvede Ulstrup, hvorefter Anne Christine overdrog sin andel til Helvig Brockenhuus Selle. Hun giftede sig imidlertid året efter faderens død med en velhavende købmand i Thisted, den senere kammerråd *Peder Mads Jensen*. Han opgav dog ikke handelen til trods for sin godsejerværdighed, og endnu i 1735 havde han en liden galiot på 500 tdr., som sejlede til Norge med fødevarer. En samtidig siger om ham, at han »sidder i god tilstand«, og det er sikkert et mildt udtryk for hans velstand. I 1728 erhvervede han for kun 2.000 rdl. som ufyldstgjort panthaver Frøsløvgaard på Mors efter herredsfoged Rasmus Jørgensen.

Peder Mads Jensen døde i 1737, 66 år gammel, og blev begravet i Thisted kirke. Hans enke, der endnu var i sin bedste alder, ægtede på årsdagen for sin første mands død by- og herredsfoged *Jørgen Christian Poulstrup*, og Ulstrup kom således for anden gang som medgift på en Thistedborgers hånd. Han beholdt sit embede indtil 1744 og udnævntes året efter til kancelliråd, men allerede i 1751 afgik han ved døden, kun 53 år gammel. For tredje gang sad fru Helvig nu som enehersker på sin gård og hendes enkestand kom til at vare ikke mindre end 28 år. I 1752 stiftede hun i henhold til et mellem hende og hendes første mand i 1732 oprettet testamente et legat på 5.000 rdl. til et hospital i Thisted.

I 1769 udstedte kongen en vigtig forordning om hoveriets regulering, og i den anledning indsender Helvig Poulstrup sammen med tolv andre thylandske godsejere et brev til kongen, hvori man meget underdanigt indleder med at sige: »Saadan Deres Kongel. Mayestæts aller-naadigste Anordning, kiende vi som en synderlig Omsorg for Bonden og det almindelige Beste, vi nedligge for Deres Mayestæts Trone vore allerunderdanigste Taksigelser, og forsikrer, med Lige allerunderdanigst Bestræbelse at fyldestgøre saadan Deres Kongel. Mayestæts allerpriiseligste Hensigt i aldt det, uden vore Hovedgaarder og Auf-tings Brugs ulidelige Aftagelse, er os mueligt at udfinde til Hoveriets Lættelse . . .«. Resten af »taksigelsen« er imidlertid en ret skarp kritik af forordningen, hvis regler f. eks. om hoverireglementer man finder

Hovedbygningen set fra haven 1944 (fot. Holt & Madsen).

uigennemførlige. Rentekammeret, der behandlede sagen, kunne med formel ret undlade at svare på det slet camouflerede takkebrev, men så vidt det kan ses, blev der ikke indsendt noget hoverireglement for fru Helvigs gods.

I 1776, tre år før ejerindens død, solgtes Ulstrup for 26.000 rdl. til dens tidligere foged *Peder Mortensen*. Til gården hørte da et bøndergods på 203 tdr. htk. og 87 tdr. strøgods, hvortil kom tiender af 49 tdr. htk.; i landgilde svarede i penge 331 rdl. og i korn 75 tdr. byg. Udsæden på hovedgården androg 50 - 60 tdr. rug, 130 - 150 tdr. byg og havre, og desuden avledes 400 store læs hø. Besætningen var — som det fremgår af en kvægtælling fra 1774 — 6 kvier, 16 køer, 2 stude under tre år og 96 over tre år; i 1780 havde gården 16 heste. På Ulstrups bøndergods optales ialt 227 køer og kvier samt 149 stude. I 1770'erne opførtes ved gården en hollandsk vejrmølle.

Gårdens bygninger beskrives 1769 som bestående af en trefløjet borgegård af mur og bindingsværk tækket med strå og en bindingsværk-ladegård i tre bygninger. *Peder Mortensen* byggede i 1780 af svært Østersøtømmer en ny lade, 27 gulve lang. Han forsøgte i øvrigt samme år at sælge Ulstrup, men først i 1783 fandt han en passende

køber. Den nye ejer, der gav 40.000 rdl. i købesum, var amtsforvalter over Dueholm m. fl. amter, ritmester, justitsråd *Adolph Christian Bruun*, som året efter tog sin afsked som amtsforvalter på grund af svagelighed.

Tilsyneladende havde den da kun 42-årige mand dog gode kræfter til at gå i gang som godsejer. I løbet af et par år fik han opsat 1700 favne jorddige, halvtredje alen højt, omkring en del af hovedgårdens marker, ligesom han — uden at forøge bøndernes hoveri — lod grave 13 - 1400 favne grøfter. På bøndergodset boede 54 bønder og 45 husmænd, som drev hovedgårdens 18 kobler »eller, som det her kaldes, falde« ved hoveri. Nogen ophævelse af fællesskabet har ikke fundet sted, dels fordi den nye godsejer endnu ikke har haft tid og råd til denne foranstaltning, men først og fremmest fordi den ved udskiftningen forekommende langsomme forretningsgang medfører, at der går en tre-fire år fra opmålingen finder sted til udskiftningen er tilendebragt, og i denne tid bliver jorderne ikke ordentligt passede, fordi bønderne ikke ved, hvilke arealer der tilfalder dem. På gårdens marker fandtes ingen skov, og det vil på grund af det barske klima være unyttigt at anlægge nogen sådan »siden ey engang Piil og Hyld kan naae nogen Fremvext«.

Justitsråd Bruun døde i foråret 1800, nogle måneder før, at hans kun 25-årige søn, den allerede da landskendte reformivrige og uforfærdede skribent og senere europæisk berømte geograf, *Malthe Conrad Bruun*, ved højesteret blev dømt til livsvarig forvisning fra kongens riger og lande. En dom, der som bekendt medførte, at Bruun levede resten af sine dage i Paris, hvor han døde 1826.

Justitsrådets enke, *Anna Christine Hoff*, solgte nogle år senere — i 1804 — Ulstrup for 62.100 rdl. til generalauditør, tidligere byfoged i Lemvig, *Hans Jacob Lindahl*. Den nye ejer overtog en gård, hvis ager målte 426 tdr. ld., og hvis eng- og græsarealer androg 463 tdr. Jorden dyrkedes i fem og hvilede i andre fem år. Den årlige udsæd ansloges til 200 tdr. korn; høhøsten indbragte 200 læs enghø. Generalauditør Lindahl var en af tidens mest fremtrædende herregårdsslagtere. Alene eller i kompagniskab med andre erhvervede han og udstykkede mindst fjorten større og mindre jyske herregårde. Da Ulstrup derfor kom på hans hænder, var dens skæbne beseglet. Med rutinemæssig hurtighed

Adolph Christian Bruun
(† 1800). Miniature i privateje.

blev bøndergods og tiender frasolgt, og tilladelse til udstykning af selve hovedgården opnåedes. Den tilbageblevne hovedparcel solgtes i 1805 (skøde først udstedt i 1810) til en søn af den forrige ejer, exam. jur. *Jens Jacob Bruun*. Købesummen var 27.000 rdl. Han frasolgte med det samme til Nicolai Winther for 10.000 rdl. en parcel, der sammen med den førnævnte afbyggergård Landbo blev til gården Landbolyst. *Jens Bruun* sad på Ulstrup i landbrugskrisens vanskelige år og solgte i 1827 eller 1828 gården med 14 tdr. htk. for 3.000 rdl. sølv. I 1819 lod han efter en brand året før opføre den nuværende hovedbygning i én etage med takkede gavle og tegltag. Bruun døde i 1829 som forpagter af Gammel Mølle i Råsted.

Gårdens nye ejer, købmand *Niels Bjerregaard Neergaard*, døde i 1851, hvorefter Ulstrup købtes af den unge *Rasmus Faurschou*, en søn af Ole Faurschou til Neder Brendstrup på Århuseggen. Han

THISTED AMT

solgte dog allerede i 1855 til den senere etatsråd og godsejer til Blistrup på Mors, *Poul Knudsen*, hvis stedsøn var den kendte politiker Johan Knudsen til Bangsbo. I Poul Knudsens tid foretoges bl. a. en delvis nybygning af avlsgården, ligesom hovedbygningen restaureredes.

I 1888 købte Ulstrups bestyrer siden 1879 *Julius Nicolai Secher* gården med 17 tdr. htk. for 160.000 kr. Secher var en godsejersøn fra Vedø på Djursland og havde på Fævejde, Svallerupgaard og Gjeddesdal fået en grundig oplæring i landbrug og mejerivæsen, hvad der også satte sine spor i driften af Ulstrup. Secher døde i Thisted 1923, 78 år gammel, men allerede i 1912 havde han for 183.000 kr. solgt Ulstrup til amtsrådsmedlen *P. Houe*, der havde gården til sin død i 1930. Efter at den et par år havde været drevet af hans enke *M. Houe* overtog sønnen *Folmer Houe* i 1933 Ulstrup hovedgård for 250.000 kr. I hans tid er frasolgt ca. 30 tdr. ld. til husmandssteder, således at gårdens areal nu er 213 tdr. ld. Harntkornet er 15 tdr. og ejendoms-skylden 900.000 kr.

PALLE BIRKELUND

EJERE

1453 Jens Lauridsen Bagge
ca. 1503 Niels Høg
1568 Frands og Otte Banner
ca. 1618 Falk Gjøe og
Jørgen Grubbe
1626 Iver Kaas
1709 P. Mortensen Selle
1721 P. M. Jensen
1738 J. Chr. Poulstrup

1776 P. Mortensen

1783 A. Chr. Bruun
1804 H. J. Lindahl
1805 J. J. Bruun

ca. 1828 N. Bjerregaard Neergaard
1851 R. Faurschou
1855 P. Knudsen

1888 J. N. Secher
1912 P. Houe
1953 F. Houe

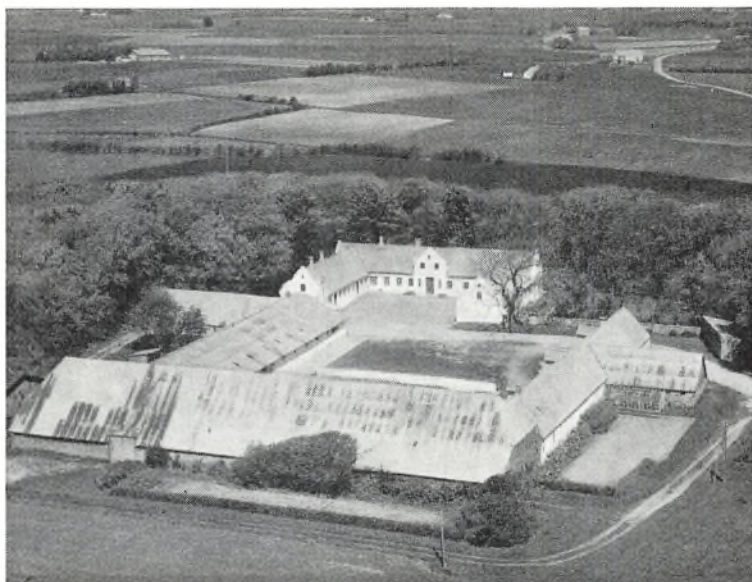
BYGNINGER

1769 Trefløjet borggård samt tre
ladegårdsbygninger

1780 Lade opført

1819 Hovedbygningen opført
efter brand

Hovedbygningen istandsat og
ladegården delvis fornyet

Gården set fra syd (fot. Leonar).

Øland

Harring sogn, Hassing herred, Thisted amt

For den overfladiske betragtning synes Thy at høre til de egne i vort land, som på herregårde er allerarmest. Intet steds knejser dér tårne og tinder, intet steds dér trækker alleerne deres stolte akcenter over landet. Kun et enkelt herresæde af større anseelse stod til vor tid — Kølbygaard, hvis enkle, ædle herskabshus fra 1766 udstykningsforeningen strakte til jorden for et halvt hundrede år siden. Men næsten hvert eneste sogn har sin gamle, middelalderlige hovedgård, og i grønne, sammensunkne volde sover mindet om en svunden tid. Den, der véd at læse i landskab og bebyggelse, vil finde, at også Thy har rige spor af fortidigt stormandsliv og adelskultur.

Navnlig i landsdelens midterste del ligger de gamle hovedgårde tæt i det kønne, kuperede, som helhed ret frodige land. At der her har

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

været bygget og boet siden middelalderen, ses næppe noget steds så klart som på Øland; thi lavt i den vestlige udkant af den lund, hvori hovedbygningen ligger, ses endnu et voldsted af den type, der kaldes en motte: en ganske lille, afrundet firesidet borgbanke, hvor et træ-tårn til tilflugt og forsvar har haft sin plads. Oprindeligt lå motten svært tilgængelig i et morads og var endnu for hundrede år siden omgivet af sumpede strækninger; men i den tørre sommer 1868 afvandede ejeren terrænet og gravede herunder en kanal rundt om voldstedet, som først derved fik en egentlig grav. Fylden kastedes op på mottens top, der blev forhøjet med måske halvanden meter til en næsten helt spids og meget stejl kubelignende høj. Sagnet om guldskatten, der skal hvile i voldstedet, vil selv en grundig arkæologisk undersøgelse næppe kunne virkeliggøre nu.

Øland var blandt de gårde, der tilhørte den i disse egne vidt udbredte slægt Glob. Poul Glob fik 1348 af sin frænke, fru Margrethe af Vesløs, hendes fader Niels Glob af Todbøl, Johannes Iversen, kaldet Nist, Johannes Glob og Niels Iversen overdraget alle de rettig-

heder i thylandsk gods, som de havde fået i arv efter (en anden) Niels Glob's afdøde hustru fru Ingeborg og hendes børn. Blandt dette gods var Øland og Rosholm, som Poul Glob samme år overlod sin hustru Margrethe som erstatning for hendes arvegods, som han havde afhændet. Han var et af de stridbare hoveder, der både under holstenervældet og siden under kong Valdemar repræsenterede de jyske stormænds mod en alt for mægtig fyrstemat rettede opposition. Han nævnes første gang 1331 på de greveliges side, men træffes straks efter grev Gerts drab blandt kongens råder. Folkevisen om Niels Ebbesen lader greven opregne ham blandt de danske stormænd, der undsagde ham: »Hr. Bugge haver mig undsagt/og så hin unge Poul Glob«. Men senere synes han at have deltaget i oprøret mod kongen 1357 - 58, og 1365 må han og Niels, Jens, Anders, Laurens og Peder Glob »for alle sager, al tvedragt og uvenskab« afstå Øland og Rosholm til *kronen*, der samme år fik tilskødet fru Helenes, hr. Hvids enkes, ret til gården. Ejerforholdene var, som det ses, noget forviklede, og vistnok først 1406 ordnes sagen endeligt, da to af fru Helenes arvinger, Niels Gunnesen (Lange) og Las Maltesen (Krag) vedstod overdragelsen. Medens Rosholm blev præstegård for sognet, bevarede Øland sin stilling som herregård; lensmanden Peder Galskyt døde her ca. 1476, men ellers har vi kun sparsom viden om gården. Også i det 16. århundrede er forholdene uklare; således skrives Jens Spend af gården 1502 og 1528, sønnesønnen Godske Spend 1546, men imellem disse førnævnte Peder Galskyts' sønnesøn af samme navn 1536 — men lenet var dog samtidig givet til folk af langt større anseelse, som Børglum-bispen Stygge Krumpen (måske fra 1511 til 1525) og efter ham som pant til Niels Kjeldsen Juel på Astrup, der beholdt det til sin død 1573.

1580 tilmageskifter *Christen Prip* sig Øland for »hans og hans hustrus gods«, nemlig fire gårde, hvoriblandt to i Lyngby (Sporup sogn), som han selv nogen tid havde holdt avl på. Måske havde han giftet sig til disse gårde med Dorthe Lauridsdatter Vestenie, Enevold Kruses enke, for selv hørte han til den mest forarmede himmerlandske adel. Men da han nåede at indgå endnu tre ægteskaber, vandt han efterhånden så megen velstand, at han kunne lade sin eneste søn Iver Prip studere ved universitetet i Rostock. Øland gik efter hans død ca. 1622 først til svigersønnen *Claus Kaas*, men 1627 bortbyttede han gården

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

til svogeren mod dennes tre parter i Strandet. *Iver Prip*, der døde 1644 som slægtens sidste mand, solgte dog allerede 1630 Øland til *Karen Sehested*, der 1641 ægtede *Jørgen Seefeld* til Visborggaard (død 1666). De godsrige Seefeld'er var på vej ud i det store finansielle sammenbrud; sønnen Laurids Seefeld fik Øland, men den blev efter hans død 1688 overtaget af kreditorerne, der 1689 solgte den til landsdommer *Christian Herman Helverskov* til Irup, en interessant og særpræget skikkelse, jurist, folkloristisk samler og satirisk forfatter. Året før sin død solgte han 1732 Øland med 32 og 203 tdr. htk. til provst *Frederik Thestrup*, efter hvis død 1758 gården solgtes til *Mads Schmidt* fra Lemvig, der døde to år senere, hvorefter enken 1766 skødede gården (nu 32, 87 og 222 tdr. htk.) for 20.800 rdl. til svigersønnen, kammerråd *Niels Aars*. Han døde i 1774, og tre år senere ægtede enken kancelliråd *Peder Lauridsen Lillelund*. Denne gik straks i gang med at opføre ny bygninger på gården, alt af egebindingsværk med muret tavl og stråtag. Den trefløjede hovedbygning bestod af en hovedfløj på 21 fag med gennemgående trefagskvist samt to elleve-fags side-

fløje, hvortil kom en længe på 12 fag i vest. Ved brandtakseringen 23. maj 1780 hæfter man sig særligt ved de »smukke Indretninger af Værelser, hvorpaa tillige var andlagt Een stor Bekostning med Snedker Arbeyde«. Også ladegården var for størstedelen nyopført, i syd lå den 46 fag lange kornlade, i vest en i det forrige år opført 47 fags stald, i øst en samme år opført stald på 26 fag; hertil kom i nord et nybygget tværhus på 15 fag. Det hele sattes til en værdi af 6.722 rdl. eller en trediedel af, hvad hele ejendommen få år før havde kostet.

Lillelund døde 1789, og samme år købtes Øland på auktion for 27.050 rdl. af købmand i Thisted Chr. Lassen Winther, fra hvem den 1795 kom til rådmand Hans Peter Ingerslev i Århus, der samme år fik bevilling på, at gården måtte beholde sin frihed, selv om den udparcelleredes, og fæstegodset frasolgtes. Dette skete så, og hovedparcellen, der efter udstykning af én gård og otte huse kun havde 15 tdr. htk., med samt 97 tdr. fæstegods solgtes 1797 til Anders Sørensen, som tre år senere mageskiftede den med sin svigerfader Anders Stigaard mod Irup; Stigaard døde snart, og efter svigermoderens død 1818 havde Sørensen begge gårde til sin død 1824. 1831 skødede enken Øland til *C. C. Godskesen*, der istandsatte bygningerne, og efter hans død 10 år senere kom den til *Martin Nicolai Schibbye*, der 1846 forbedrede bygningerne og opførte den endnu stående lille, grundmurede smedie. Men 1850 nedbrændte ladegården, der genopførtes det følgende år i grundmur, og den store, 28 fag lange lade står endnu som et godt vidnesbyrd om den enkle, men sikre byggeskik, der endnu dengang var rådende. Men Schibbye forbyggede sig, og efter et forgæves forsøg afhændede han 1863 ejendommen, der var i slet stand, til den unge forpagter *Kristen Mortensen Nyby* på Irup, der med stor energi fik drevet Øland frem, så den blev en af Thys bedste gårde. Som nævnt drænedes han arealet omkring voldstedet og anlagde have mellem dette og hovedbygningen, der 1867 blev gennemgribende ombygget; bindingsværket omsattes i grundmur, og gavle og frontispice fik svungne afdækninger. Gennem 39 år havde Nyby sæde i Thisted amtsråd og var gennem et tilsvarende åremål formand for Thisted Bank og for amtets brandkasse; ikke uden grund kaldtes han »kongen i Thy«. To år før sin død overdrog den ugifte gamle hædersmand i 1909 Øland til dens unge forvalter, *Kristian Vilhelm Kristof-*

THISTED AMT

fer *Fibiger*, der som Nyby var stærkt politisk interesseret; fra 1920 til 1957 var han konservativt medlem af folketinget og havde 1940-42 og 1945 forskellige ministerposter. 1921 frasolgte 60 tdr. ld. til udstykning, og 1948 overdrog han gården til sin søn Sten *Fibiger*, der 1955 solgte den til *Robert Christensen*, fra hvem den i 1959 erhvervedes af den nuværende ejer, direktør *J. M. Brüel*.

Direktør *Brüel*, der er søn af den store mejerimand *Michael A. Brüel*, har levet en lang tid i udlandet og blandt andet drevet landbrug i England, inden han slog sig ned på *Øland*, der ved overtagelsen var noget forsømt, men som nu atter er i god drift. Arealet er 169 tdr. ld. og hartkornet godt 13 tdr.

Dejligt ligger *Øland* med de hvide længer i træernes skygge, en lille idyl i det blæsende land. Fortid og nutid lader sig her ikke adskille; da motten stod med sit forsvarstårn, lå vel allerede selve gården, hvor den gør det den dag i dag. Bygningerne forfaldt og blev fornyet, og ingen slægt fandt nogen sinde blivende sted på *Øland*, men gården overlevede dog, og med den historien.

FLEMMING JERK

EJERE

1348 Poul Glob m. fl.
1365 Kronen
1580 Christen Prip
ca. 1622 Claus Kaas
1627 Iver Prip
1630 Karen Sehested
1641 Jørgen Seefeld
1689 Chr. H. Helverskov
1732 - 77 Forskellige ejere
1777 P. Lauridsen Lillelund

1789 - 1831 Forskellige ejere
1831 C. C. Godskesen
1841 M. N. Schibbye

1863 Kr. M. Nyby

1909 Kr. Vilh. Krf. *Fibiger*
1956 Rob. Christensen
1959 J. M. *Brüel*

BYGNINGER

Motte

1777 - 80 Trefløjet hovedbygning og ladegård af bindingsværk opført

Hovedbygningen istandsat
1851 Ladegården genopført efter brand
1867 Hovedbygningen gennemgribende ombygget

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Irup

Hørdum sogn, Hassing herred, Thisted amt

Irup gård ligger ved den øverste ende af en dalsænkning, der i sin tid har været en fjord, hvorom nu kun et lille vandløb minder. Lavningen munder ud i Limfjorden ved Gudnæsstrand, en gammel ladeplads, der sikkert i sin tid har haft stor betydning for gårdens ejere. Nord for gården kroner Dåsen og en del bronzealder-gravhøje bakkedraget og minder om stedets ældre bebyggelse. Der fortælles, at i Dåsen skal søhelten Hvirvel være blevet begravet, og at man engang ved gravning fandt en jernkedel, der kunne rumme 250 potter; samme kedel skulle være vidnesbyrd om den store besætning af mænd, der fandtes på gården, da deres måltider skulle koges i den.

Om gårdens ældste historie vides kun, at den 1449 var i *Børglumbispernes* eje. De havde mange og store besiddelser i Thy, og det er slet ikke utænkeligt, at de gejstlige herrer på rejser i denne del af

Hovedbygningen set fra nordøst (fot. Niels Elswing).

deres stift af og til har opholdt sig på gården. I øvrigt blev den styret af en lensmand, officialis som han kaldtes, og han svarede så en afgift til bispedømmet. Navnene kendes på flere af disse officialer, og her skal særlig nævnes Peder Friis, der også var lensmand på Vestervig. Han døde 1483, og den »ædelige mand« blev begravet i Vestervig, hvor en anselig gravsten minder om ham og hans hustru Kirstine Nielsdatter Banner.

Det synes, som om de urolige tilstande i reformationstiden er gået temmelig ubemærket hen for Irups vedkommende; den nævnes således ikke blandt de gårde, der led overlast i Clementsfejden. Ved reformationens indførelse kom gården med dens godstilliggende, som alt andet gejstligt gods, ind under *kronen* og var i den følgende tid et kongeligt len, af hvilket der svaredes en mindre afgift; den var blevet et af de ikke få små len, som også fandtes på denne egn. Blandt lenets indehavere kan nævnes Herman Skeel, til hvem kongen senere måtte sætte gården i pant i 5 år for ydet lån. Da han døde 1555 solgtes gården til den tidligere Odense-bisp *Knud Gyldenstjerne*

til Aagaard. Skødet er dateret 7. juli 1556 og indeholder en fuldstændig fortegnelse over det bøndergods, der medfulgte. Da han få år efter døde, tog hans enke Jytte Pødebusk ophold på Irup. Fra 1568 foreligger også en fortegnelse over godset, og af denne fremgår det, at bøndergodset alene omfattede 68 gårde, 31 bol, 51 huse og 3 møller. Det meste af det lå i de nærmest liggende sogne, alene i Hørdum sogn var der 13 gårde, 7 bol og 15 huse samt 2 møller.

Efter Jytte Pødebusks død overtog svigersønnen Axel Gyldenstjerne, der var gift med datteren Karen, gården, som senere arvedes af deres søn Knud Gyldenstjerne (død 1636), den sidste herre på Irup af det berømmelige slægtsnavn, der nu i ca. 100 år havde været knyttet til gården. Hans datter Karen (død 1628) ægtede den ansete rigsråd Tage Ottesen Thott, hvis tredje hustru hun blev. En søn af dette ægteskab, *Ove Thott*, overtog gården, men solgte den 1661 med ialt 70 tdr. htk. til *Albert von Itzen*.

Det var den »ærlige, agtbare og velfornemme mand« Albert von Itzen, borger og handelsmand i København, der nu var blevet ejer af Irup. Han har vel næppe boet på gården, men har haft en forvalter til at varetage sine interesser, da han havde sin forretning i København. Selv om han sandsynligvis har været en velsitueret mand, har han næppe kunnet undgå at mærke de dårlige tider, der trykkede landet efter svenskekrigene, så at »han havde så liden profit af hans gård og gods«. Efter hans død 1679 arvede hans søsterdatter Hedvig von Itzen Irup, og 5 år efter blev hun gift med *Christian Herman Helverskov*, hvis navn derved blev knyttet til gården.

Helverskov, der var københavner af fødsel, var en studeret mand, som efter en treårig udenlandsrejse blev udnævnt til vicelandsdommer for Lolland og Falster, og det så ud til, at han skulle gå embedsvejen; det blev imidlertid anderledes. Ved sit giftermål med Hedvig von Itzen blev han herremand, og året efter brylluppet kom parret til Thy, velsagtens for at se på ejendommen; men de blev her og forlod aldrig senere Irup uden for kortere perioder; de ligger begge begravede i Hørdum kirke; på epitafiet over dem berettes, at han døde 1733 i Skive på vej hjem fra Snapstinget i Viborg. Sit embede som vicelandsdommer må han have røgtet på god måde, thi 1695 blev han virkelig landsdommer over samme distrikt og 1701

udnævnt til justitsråd; men da var han allerede optaget i adelsstanden, hvor han blev både den første og den sidste indehaver af adelsnavnet, idet han og hans hustru kun efterlod sig døtre.

Der findes enkelte træk bevarede om Helverskovs færd, således om en kontrovers han havde med præsten i Skyum, som synes at have været noget af et uligevægtigt gemyt. Sagen er dog ikke helt klar, men Helverskov imødegik præstens beskyldninger på en rolig og værdig måde. Til samme præsts efterfølger kom han i et helt andet forhold, idet denne ægtede en af Helverskovs døtre.

I øvrigt har han efterladt sig et mærkeligt og værdifuldt kulturminde-mærke, nemlig et arbejde på 5 anselige bind, som han kalder »En Samling Stykker til at more sig over«. Gennem en lang årrække, nemlig fra omtrent 1700 til sin død, har han dels forfattet i prosa og poesi, dels samlet både trykte og utrykte beretninger, der giver et morsomt og vittigt billede af hans samtid. Mange af billederne, hvormed teksten er forsynet, er tegnet af ham selv og udført både med vid og lune, så han ikke blot er en karikaturtegner af rang, men vel også landets første. Ikke mindre mærkelig er en håndskreven lægebog, der nu opbevares i Dansk Folkemindesamling; fra alle samfundslag har Helverskov her samlet en række husråd for alle slags sygdomme og tillige angivet, hvorledes de skulle behandles.

Samme år, som Helverskov døde, var hans datter Frederikke Louise blevet gift med kancelliråd *Jens Jørgen Hoppe*, som derved blev ejer af Irup, hvortil hørte 35 tdr. hovedgårdstakst, 6 tdr. mølleskyld og 389 tdr. htk. bøndergods. Han havde den til 1754, da han solgte den for 16.000 rdl. courant til herredsfoged, generalauditør *Andreas Høyer* til Skibstedgaard. Nu kom der en række urolige ejerforhold, idet Høyer ikke mindre end to gange solgte og atter tilbagekøbte gården for endelig tredje gang at sælge den ved auktion til *Anders Stigaard*, der 1782 fik skøde på den. Under de skiftende ejere var allerede da gårdens udparcellering begyndt, og den afsluttedes 1800, da Stigaard solgte den til brødrene *Anders* og *Søren Sørensen*, af hvilke den første 1804 blev eneejer. Anders Sørensen var gift med Stigaards datter *Christiane*, og nu har gården siden denne tid haft rolige ejerforhold i samme slægt.

Anders Sørensen døde 1824. I hans ejertid havde landbruget store

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

vanskeligheder, som det dog lykkedes den driftige mand at komme vel over. Hans enke *Christiane Sørensen* havde gården til sin død 1849, og sønnen cand. theol. Laurids Sørensen overtog derefter Irup. Han døde 1866, og hans enke *Kirstine Sørensen* drev nu i mange år gården med sin søn Anders Sørensen som forpagter, og han overtog den efter moderens død 1894, men kun kort var hans ejertid, idet han døde 1898. Men de mange år, han stod for styret, bidrog i høj grad til at sætte sit præg på gården, hvis jorder helt igennem blev sat i ypperlig stand gennem mergling og dræning, ligesom den blev bekendt for sin gode kvægbesætning. Plantningsagen havde i ham en varm ven. Den i forvejen store have, hvor man blandt andet lægger mærke til fire over hundrede år gamle takstræer, blev udvidet med to frugthaver, og der blev plantet dels mellem gården og landevejen og dels på Irup hede. Der ligger nu en stor og smuk plantage på begge sider af Vestervig landevej, og dette plantningsarbejde er vide-reført af hans søn og efterfølger Johannes Sørensen, så der efterhånden er tilplantet et areal på 109 tdr. ld.

THISTED AMT

Efter Anders Sørensens død faldt det for tredje gang i en enkes lod at lede den store gård, til sønnen Johannes Sørensen kom hjem. Han blev forvalter og senere forpagter, indtil han 1914 købte gården. Ved denne lejlighed blev der frasolgt 41 tdr. ld. af jorderne til Tøttrupgaard. Med stor dygtighed har Johannes Sørensen gennem årene arbejdet med den gamle familiegård, så Irup ikke blot er en smuk og velholdt gård, men også en veldrevet gård med orden ude og inde. Efter hans død 1944 blev den overtaget af sønnen Ole Stigaard Sørensen, der solgte den 1954 til sin broder, *Mogens Stigaard Sørensen*. Til Irup hører nu 350 tdr. ld.; 85 tdr. ld. plantage tilhører en broder.

Den kønne hovedbygning består af 3 fløje i ét stokværk; den var egentlig opført omkring 1800 og var da af bindingsværk, men blev ombygget i grundmur 1840 og atter ændret senere i århundredet, da den gennemgående frontispice blev bygget. En del enkeltheder lader ane, at partier af den er meget gamle, således en kampestenskælder, som godt kan stamme fra Gyldenstiernes tid. I haven findes rester af en gammel portbygning, men det vides ikke, fra hvilken tid den stammer. Ladebygningerne, der er opført efter en brand 1892, er rummelige og så vel indrettede, at de står omtrent uforandrede.

P. L. HALD

EJERE

1449 Børglum bispestol
1536 Kronen
1555 Knud Gyldenstjerne
1636 Ove Thott
1661 Albert v. Itzen
1684 Christian Herman Helverskov
1733 J. J. Høppe
1754 A. Høyer
1782 A. Stigaard
1800 A. og S. Sørensen

1824 Christiane Sørensen

1866 Kirstine Sørensen

1954 M. Stigaard Sørensen

BYGNINGER

Hovedbygning opført (?)

ca. 1800 Trefløjet hovedbygning
opført i bindingsværk

1840 Hovedbygningen ombygget i
grundmur

1892 Ladegården genopført efter
brand

Hovedbygningen set fra vest (fot. Niels Elswing).

Tandrup

Bested sogn, Hassing herred, Thisted amt

Hovedgården Tandrup er beliggende i det nordligste hjørne af Bested sogn på vestsiden af den lange smalle Ove Sø. Bebyggelsen her er i øvrigt gammel, idet man helt tilbage til stenalderen kan finde minder om tidligere slægters færde. Selve gårdens jorder ligger som på en eneste stor bank, der skrånede jævnt mod øst til søen og mod nord og vest til Hvidbjerg Å, der danner den naturlige grænse for ejendommen til denne side. Jorderne hører til de bedste i sognet.

Gården er gammel og var i sin tid omgivet af volde og grave. Den første ejer, hvis navn er knyttet til Tandrup, er *Peder Nielsen* af slægten *Bild* (skønt hans våben viser Lange-slægtens tre roser), der nævnes 1386; men 1396 er hans fjerne slægtning, *Peder Høg*, indehaver af den. Hans datter Sophie blev 1406 gift med Niels Eriksen (Banner) til Skarregaard, som ved dette giftermål fik sit navn knyt-

Gårdinteriør set fra nord ca. 1944 (fot. Holt & Madsen).

tet til ejendommen. Ved skiftet efter Peder Høgs broder Christen i 1424 tilfaldt gården dog dennes søn, Lage Christensen Rød. Han var 1442 præst; men 1453 findes han som konventbroder i Dueholm Kloster, og hans broder Bo Høg fik da Tandrup. 1484 var han død som slægtens sidste mand, idet han ikke efterlod sig sønner.

Bo Høgs døtre Karen og Kirsten og deres mænd havde 1485 en arvestrid med Eskil Nielsen Banner, der endte med at Karen blev tilkendt gården. Hun havde været gift med Hans Barsebæk, der imidlertid var død, forinden den ovennævnte trætte fandt sin afslutning; selv døde hun vist 1512. Søsteren Kirsten var gift med Niels Krabbe til Torp og havde en datter Karen, gift med *Eiler Lykke* til Torp, og de overtog nu Tandrup. På denne tid købtes Kovstrup i Sønderhå sogn, og i mere end 200 år hørte denne gård sammen med Tandrup. Deres søn Niels Lykke og sønnesøn Jakob Lykke mindes endnu på forskellig måde i Bested kirke. Niels Lykke deltog i Syvårskrigen og døde 1575; hans hustru overlevede ham i mange år og boede på Torp, hvor hun i sin høje alderdom var opdragerinde for sin datter-

dattersøn, den berømte søhelt Niels Juel. 1610 fik Jakob Lykke stadfæstelse på kronens og kirkens parter af korntiende af Bested sogn. Hans moder havde stadfæstelse på livstid på nævnte tiende, men ville overlade rettigheden til ham, da hans gård lå i sognet, og det var til mindre besvær for bønderne at levere til ham end til hende.

Efter Jakob Lykkes død blev *Christoffer Gersdorff* ejer af Tandrup. Medens han boede på gården, kom der onde tider, idet den under Kejserkrigen blev besat af det såkaldte franske rytterkompagni, der hægede og plyndrede på det grusomste. Gersdorff skrev den 6. april 1628 til den øverstkommanderende over de fjendtlige tropper, der lå nord for Limfjorden, Melchior von Hatzfeldt, og bad om, at den salvegarde, som feltmarskallen havde givet ham, nu måtte blive respekteret og gården ikke yderligere ødelagt, så han kunne få sommersæden passet. Han ville gerne betale en tålelig kontribution, når gården kunne blive fri for indkvartering.

Gersdorffs datter, Dorthé, var blevet gift med *Johan Rantzau* til Estvadgaard, og 1630 mageskiftede han mod Palstrup med svigersønnen, der døde 1638, hvorefter sønnen Frantz Rantzau blev ejer af Tandrup. Den havde på den tid 45 tdr. htk., hvortil kom 60 gårde bøndergods. Han drev ikke selv gården, men havde den bortforpagtet. 1660 solgte han den til *Helle Urne*, datter af Jørgen Urne til Lindborg m. fl. gårde, og Margrethe Olufsdatter Marsvin. Men efter at denne handel var afsluttet, blev Frantz Rantzau igen knyttet til gården, idet han blev gift med den nye ejerinde. Han døde 1676, og Helle Urne giftede sig derefter med Morten Skinkel fra Østruplund; men også efter ham blev hun enke og ægtede 1685 sin tredje og sidste mand Hans Mogensen Arenfeld til Risgaard. Hun døde 1688 og han året efter; de ligger begge begravede i Estvad kirke.

Efter Helle Urnes død tilfaldt Tandrup hendes to døtre Elisabeth Sophie, gift med oberst Erasmus Caszimir von Bassen, og Dorthé, gift med oberst Niels Mund. Da Elisabeth Sophie blev enke 1698, afkøbte hun søsteren dennes halvpart, nemlig 21 tdr. htk. tillige med det halve af Kovstrup. Tandrup var da på 42 tdr. htk. hovedgårds-takst, 20 tdr. tiende og 186 tdr. bøndergods. 1716 ægtede hun Hans Eiffer, der 1714 var afgået som brigadér og oppebar ventepenge, indtil et amtmandsembede blev ledigt. 1723 blev han udnævnt til amt-

mand over Lundenæs og Bøvling amter, men døde året efter. Efter hendes død 1726 overtog svigersønnen løjtnant *Christian Leth*, der var gift med *Christiane Charlotte v. Bassen, Tandrup*; da gården 1737, året efter Leths død, blev stillet til auktion, var dens bøndergods vokset til 238 tdr., og den solgtes for 13.000 rdl. til *Marie Charlotte Gjedde*, enke efter justitsråd *Henrik von Klingenberg* til Ørum; men da hun døde samme år, overtoges den af sønnen major *Poul von Klingenberg*, der er denne slægts sidste mand. Nu gik der en lang række år, inden gården igen skiftede ejer, og den opnåede i v. *Klingenberg*s tid sit højdepunkt. Den havde således sit eget birke-ting, der foruden gården omfattede det meste af *Bested* og *Hassing* sogne. Birket blev nedlagt 1744 for senere med *Skyum* og *Ørum* birker 1779 at blive lagt under *Hassing-Refs* herreders ting. 1748 blev et ulykkens år for *Tandrup*, idet kvægpesten dette år nåede til *Thy* og sidst på året til *Tandrup*. Nytårsaften var der død 64 kreaturer, og det var sket i løbet af 14 dage; antagelig var smitten bragt til gården med fæstebønderne, der også igen bragte den videre. Ved kreaturtællingen 1774 var der på *Tandrup* »foruden eventuelle småkalve 2 kvier, 8 køer og 104 stude, som alle var over 3 år«.

Foruden *Tandrup* og *Kovstrup* ejede v. *Klingenberg* *Vester Hindsels* og flere andre gårde. Han døde 1771. Et par år før havde han ladet *Tandrup*s bygninger opføre af mur og bindingsværk, tilsyneladende et firefløjet anlæg, der helt optog voldstedet. I tårnrummet i *Bested* kirke rummer en dobbeltkiste hans dødelige rester. På kistepladen berømmes han som »en sand menneskeven uden skrømt, elskede uden hykleri, gjorde godt og tjente uden at blive træt«. Hans enke *Øllegaard Marie Jermiin* stillede straks både *Tandrup* og *Kovstrup* til auktion samt det uhyre bøndergods, der hørte til begge gårdene. Auktionen indbragte 94.000 rdl.

Tandrup blev købt af *Peder Jørgensen* til *Ullerup* i *Sennels* sogn for 24.700 rdl., og han forøgede senere gårdens tilliggende med *Abildgaard* i *Grurup* sogn. Som det dengang var tilfældet på alle større thylandske gårde, havde man stort opdræt af fedestude. At dette opdræt ikke blev mindre under *Niels Willemoes*, der 1799 købte *Tandrup*, siger sig selv, da han karakteriseredes »som en af *Jyllands* mere fremragende studefedere på denne tid«. Kort efter at han havde

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

overtaget Tandrup, oplyses det, at den har ca. $41\frac{1}{2}$ tdr. hovedgårds-takst, samt at bøndergodset udgjorde $213\frac{1}{2}$ tdr.; der kunne sås ialt 300 tdr. korn, fodres 200 fæhøveder, holdes 12 heste og ca. 100 får med lam.

1817 solgte Willemoes Tandrup til sin søstersøn justitsråd *Paul Tøfting*, der var gårdens ejer til 1847, da han døde. Han opførte 1825 den nuværende hovedbygning. I øvrigt skildres han som en human og forstående mand overfor sine fæstere. Ifølge testamente overgik gården til tre arvinger, der dog snart solgte den til J. Breinholt og N. Stokholm. Kun kort tid var den i deres besiddelse, idet den 1848 købtes af kongelig agent, konsul *Hans Ditlev Lützhöft* fra Thisted for 70.000 rbd. uden besætning.

Da Lützhöft overtog Tandrup, var gårdens gamle præg endnu bevaret, idet hovedbygningen var omgivet af volde og grave; disse lod han sløjfe, og kun svage spor minder endnu om den gamle befæstning. Han var en initiativrig og dygtig mand; han havde tidligere været en fremragende handelsmand, særlig i korn- og foderstofbranchen, men nu viste han sig også som en dygtig landmand, der efter

THISTED AMT

få års forløb bragte den noget forsømte gård på fode med mergling og dræning, ligesom han anlagde et mejeri. Efter hans død 1858 overtog sønnen Jes Eske Christian Lützhöft gården. Han var oplært til handelen hos sin fader og senere hos Pontoppidan i Hamborg, men efter faderens køb af Tandrup blev han landmand og drev gården videre i dennes spor. 1874 frasolgtes Søvang. Han døde 1876, og hans enke Anna Augusta Lützhöft havde så gården til 1892, da hun overlod den til sin søn, *Hans Hendrik Ditlev Lützhöft*, der frasolgte 200 tdr. ld. Ved hans død 1946 overtoges gården af hans søn, Folmer Christian Eske Lützhöft, der siden 1918 havde haft den i forpagtning og i 1954 optog sin søn *Hans Christian Preben Lützhöft* som medejer; 1965 blev denne efter faderens død året før eneejer.

Tandrup har nu store og gode, grundmurede bygninger; den trefløjede hovedbygning, der som omtalt blev opført 1825, vender mod sædvane sidefløjene mod haven; oprindeligt har den vistnok haft gennemkørsel i midterfløjen. Omkring 1850 blev gården ombygget af H. D. Lützhöft. Mod avlsgården står hovedfløjen gulkalket med hvide enkeltheder (pilastre, gesims) og en toetages risalit med segmentfron-ton. 1910 blev bygningerne restaureret. Gården ligger smukt med den store have ned til Ove Sø. Arealet udgør nu 400 tdr. ld.

P. L. HALD

EJERE

1386 Peder Nielsen (Bild)
1396 Peder Høg
ca. 1520 Eiler Lykke
ca. 1625 Christoffer Gersdorff
1630 Johan Rantzau
1660 Helle Urne
1726 Chr. Leth
1737 Poul v. Klingenberg

1771 P. Jørgensen
1799 Niels Willemoes
1817 P. Tøfting

1847 - 48 Forskellige ejere
1848 H. D. Lützhöft

1892 H. H. D. Lützhöft

1954 H. Chr. P. Lützhöft

BYGNINGER

ca. 1770 Firefløjet hovedbygning
opført i mur og bindingsværk

1825 Hovedbygningen opført

ca. 1850 Voldgraven sløjfet og
hovedbygningen ombygget

1910 Hovedbygningen restaureret

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Gammel Ørumgaard

Ørum sogn, Hassing herred, Thisted amt

Umiddelbart forinden Hvidbjerg Å udmunder i Ørum Sø, ligger i det lave engdrag voldstedet af det gamle Ørum Slot. Oprindeligt en holm i den senere delvis tørlagte sø, der ved en tværgrav er delt i to lave banker, en større i sydøst, hvor bygningerne har ligget, og en mindre i nordvest, hvorover adgangen var. En pælebro har sandsynligvis ført mod vest, over til ladegården, der lå, hvor den nuværende gård er bygget.

Hvornår Ørum Slot er anlagt og bygget, vides ikke, men det er rimeligt sket i den tidlige middelalder. Det er sandsynligvis en misforståelse, når man har opfattet Ørum som gammel kongelig ejendom; da borgen i 1367 første gang nævnes, er den i privat besiddelse, og intet tyder på, at den tidligere har været kongens. *Bo Christiensen Høg* er den første, der nævnes som gårdens ejer. Han

har imidlertid været en noget tvivlsom herre; således blev han sammen med sine brødre lyst i band 1350, fordi de havde overfaldet og plyndret en del gejstligt gods. Han må dog senere have skikket sig, idet han var ridder, da han i 1367 skøder Ørum med et stort tilliggende af gods til *Valdemar Atterdag*. Dette skøde blev senere, nemlig 1406, stadfæstet af hans søn Peder Høg til Tandrup. Under Valdemar Atterdags kamp med Hansestæderne benyttede en jysk herremand, Mogens Maltesen Juul, lejligheden til at storme slottet og ødelægge det; men da kongen havde fået fred med sine udenrigske fjender, kom turen til Mogens Maltesen, der ved påsketid 1373 måtte forpligte sig til inden pinse at genopbygge og reparere slottet, så huse, grave, hegn, barfred og planker kom i samme stand som før overfaldet. Desuden forpligtedes han til at forsyne det med et nærmere specificeret forråd af våben og værge, proviant og inventar.

Fra året 1568 foreligger, så vidt man kan skønne, en temmelig nøjagtig opgivelse af lenets størrelse. Bøndergodset omfattede da 153 gårde, 81 bol og 162 huse samt 8 møller spredt over hele landsdelen.

Da de kejserlige tropper 1627 rykkede ind i landsdelen, blev slottet hærget og udplyndret. Ved et syn, der afholdtes 1635, fandtes flere af bygningerne forrådnede, ødelagte og i faldefærdig stand, og der fandtes kun ved ladegården en bygning, som var nogenlunde brugelig, men som dog i høj grad trængte til reparation. Allerede tidligere var dog slottets bygninger meget forfaldne. I et missive af 1610 oplyses der således, at en del af husene er så forfaldne, at det er nødvendigt at nedbryde dem og opføre dem af ny, »såfremt nogen ellers uden stor livsfare skal kunne holde hus der«. Bygningerne var vistnok af bindingsværk, der endda tildels kun var lerklinet. I denne anledning ønskes der 500 dl. af lenets indtægter til de mest nødvendige reparationer.

1644 blev egnen igen oversvømmet af fjender, og denne gang af svenskerne. Igen blev der umiddelbart efter deres bortrejse afholdt en synsforretning, og af denne fremgår det, at der nu var gjort så megen skade på det gamle slot, at det var aldeles utjenligt til fremtidig brug. I hvor stort omfang skaderne blev udbedret, findes der ingen oplysninger om, men man tør sikkert gå ud fra, at det yderligere er blevet medtaget under svenskekrigene 1657 - 60. — Fra 1677 findes

Ørum Slot ca. 1670. Tegning i Resens Atlas (Det kgl. Bibliotek).

i Resens Atlas et billede af slottet og dets omgivelser. Det består da af fire sammenbyggede længer af bindingsværk, hvoraf den vestlige bebos af slottets herre; heri var porten, hvorigennem færdselen til omverdenen er foregået over en dæmning. Uden for slottet lå staldgården, ladegården samt smedjen.

1661 blev lenet et kongeligt amt, og gård og gods blev solgt. Køberen var *Elisabeth Marselis*, enke efter Hamborg-købmanden Albert Baltzer Berns, og hendes broder *Leonhard Marselis*. Købesummen for slot og gods med adelige friheder var 105.625 rdl., og samtidig erhvervedes birkeretten til Ørum for 600 rdl. Senere overtoges gården af Gabriel Berns, men da han døde og efterlod sig en betydelig gæld, overtog hans svoger Poul v. Klingenberg ejendommen i 1679.

Poul von Klingenberg var født i Hamborg 1615 og blev i sin ungdom uddannet til handelen hos købmandsfirmaet Berns. Han var en fremragende handelsmand og administrator, men han blev dog til sidst ruineret og henlevede sine sidste dage i fattigdom på sønnens gård Højriis; han døde 1690. 1685 havde sønnen justitsråd Poul v. Klingenberg overtaget Ørum med 41 tdr. htk., gods og tienden udgjorde 800 tdr. Foruden Ørum ejede han flere gårde, således Højriis

THISTED AMT

på Mors, hvor han synes at have opholdt sig. Hvornår han har afstået Ørum til sin søn justitsråd Henrik v. Klingenberg, er ikke ganske klart, men denne ejede den ved sin død 1716, da den overtoges af hans enke Marie Charlotte Gjedde, med hvem han 1713 var blevet gift i København.

Ved hendes død solgte arvingerne 1738 gård og gods for 5.600 rdl. til major *Jens Laasby de Moldrup*, Vestervig, der med kgl. bevilling 1763 indlemmede Ørum med ialt 215 tdr. htk. i stamhuset Vestervig Kloster. 1748 nedbrød han det gamle Ørum Slot, der lå på det endnu bevarede voldsted; den nye gård blev opbygget vest herfor, hvor tidligere slottets ladegård lå. I den nuværende hovedbygning mure er vistnok i betydelig grad genanvendt materialer fra den gamle borg, både munkesten og — navnlig i kælderen — granitkvadre og profilerede sokkelsten, sandsynligvis stammende fra en nedbrudt romansk kirke. Den hvidkalkede hovedbygning er i øvrigt et ganske enkelt, enetages bygningsværk med et omkring 1880 tilbygget korshus mod gårdspladsen.

Kun i 25 år var Ørum indlemmet i stamhuset; dets gæld blev nemlig efterhånden så stor, at Ørum måtte sælges, og ved auktion 1788

Gården set fra syd ca. 1840. Gouache af R. H. Kruse (Nationalmuseet).

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

blev den købt for 26.000 rdl. af *Chr. Fogh*, der 1799 fik tilladelse til uden tab af hovedgårds-frihed at sælge godset. Han fik imidlertid ikke lejlighed til det påtænkte bortsalg, thi året efter solgte han gården til *Niels Nielsen Schack* fra Lemvig. Ved dennes død 1810 arvede datteren *Bolette Schack* gården, og ved hendes ægteskab med *Fr. Vilh. Eyber* blev det deres slægt, som i det 19. århundrede sad inde med gården.

Frederik Vilhelm Eyber var fra Halberstadt i Preussen. Han kom her til landet 1803 og købte straks efter sin ankomst den vestre hovedparcel af Vestervig Kloster, som han solgte, da han 1809 blev gift med *Bolette Schack*. I Bested sogn ejede han en hedelod på ca. 35 tdr. ld., som han tog under behandling med mergling og anden jordforbedring, og her byggede han den nuværende gård *Fuglsang*, ligesom han byggede parcelgården *Vilhelmsminde* med 14 tdr. htk.

Fr. Vilh. Eyber døde 1857. Sønnen *L. F. Eyber* overtog *Vilhelmsminde*, medens *Ørum* overtoges af sønnen *C. F. F. Eyber*, efter hvis død 1864 ejendommen deltes mellem sønnerne, således at *Schack*

THISTED AMT

Eyber overtog Ny Ørumgaard, medens *Christian Eyber* fik hovedparcellen, der nu kaldtes Gammel Ørumgaard, og hvis hartkorn efterhånden var reduceret fra 33 til 12 tdr. med et areal af 106 tdr. ld. 1901 købtes gården af hestehandler P. Rokkjær, hvis søn Niels 1918 afhændede den til Chr. Fuglsang, fra hvem den 1930 kom til M. C. Korsgaard til Tøttrupgaard. Han solgte den 1934 til Kr. Nielsen Glud, efter hvis død ejendommen 1961 erhvervedes af den nuværende ejer *Villum Hilligsøe*. Til Gammel Ørumgaard hører nu 92 tdr. ld., medens Ny Ørumgaard, der tilhører Jens Hilligsøe, er på 106 tdr. ld.

P. L. HALD

EJERE

1367 Bo Christiensen Høg
1367 Valdemar Atterdag

1661 Elisabeth og Leonhard
Marselis

1679 Poul v. Klingenberg
1738 J. L. de Moldrup

1788 Chr. Fogh
1800 N. N. Schack
1810 Fr. V. Eyber
1864 Chr. Eyber

1901 - 61 Forskellige ejere
1961 V. Hilligsøe

BYGNINGER

Barfred

ca. 1372 Borgen ødelagt
1400'erne Befæstet borg med borg-
og ladegård
1627 Slottet hærget

1677 Firfløjet bindingsværksanlæg
på voldsted

1748 Slottet nedrevet og ny hoved-
bygning opført på ladegårdens
plads

1864 Ejendommen delt, nu kaldet
Gammel Ørumgaard
ca. 1880 Hovedbygningen ombygget

Gården set fra syd i 18. århundredes slutning. Maleri i Thisted Museum.

Vestervig Kloster

Vestervig sogn, Refs herred, Thisted amt

På banken nord for Vestervig by ligger Vestervig kirke, der er den sidste levning af Vestervig Kloster, Thylands eneste kloster, på hvis grund de to gårde Vestervig Overgaard og Nedergaard nu ligger.

Oprindelig var Vestervig *krongods* og nævnes i kong Valdemars jordebog; men først med Thys værnehelgen Skt. Thøger begynder Vestervigs og kirkens sagn- og minderige historie. Hans oprindelige navn var Theodgar, og da den norske konge Oluf den Hellige, hos hvem han var præst, var faldet i slaget ved Stiklestad 1030, gav Thøger sig på rejse til sit hjemland Thüringen. Da skibet med ham som passager nåede til Jyllands vestkyst, lagde det ind i Limfjordens vestre vig, og her blev Thøger og byggede straks en lille kirke af »ris og kviste«, prædikede kristendom og vandt snart stort ry for hellighed.

På stedet, hvor han opførte den lille simple kirke, rejstes der 100

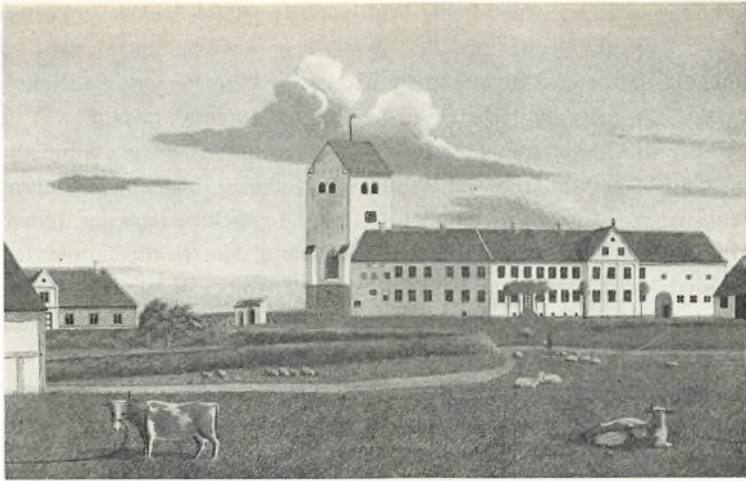
år efter hans død en af vore mærkeligste romanske kirker, der blev stedets sognekirke, og på dens alter anbragtes Thøgers helgenskrin, indtil det senere blev overflyttet til klosterkirken. *Klosteret* blev grundlagt ca. 1110 og blev sæde for regelbundne korherrer af *augustin*ordenen. Det samlede i tidens løb så megen rigdom og jordegods, at det blev et af landets rigeste klostre, og Vestervig blev sæde for de første bisper i Vendelbo stift.

Med reformationstiden oprandt der strenge tider for klosteret. Skipper Clement sendte en af sine mænd til Thy, og på Refs herreds ting opildnede han bønderne til at gribe til våben mod deres undertrykkere. Efter overleveringen blev klosteret stormet og brændt; men helt ødelagt blev det dog ikke, idet bygningerne stod endnu i mange år.

Ved reformationen blev klosteret inddraget under *kronen* og blev et kongeligt len. Den første lensmand var Svend Mogensen, der tillige var klosterets sidste provst, og under hans ledelse begyndte man bortsalget af en del af jordegodset. Det var i øvrigt et af landets største len, hvis bøndergods 1568 omfattede 316 gårde, 44 bol, 118 huse og 3 møller, hvoraf hovedparten lå i Hassing herred. Lenet styredes af en skiftende række af lensmænd, af hvilke mange tilhørte datidens betydeligste mænd; således var fem af dem rigets marsk.

Da enevælden begyndte på det store salg af krongodserne, var Vestervig også mellem de ejendomme, der realiseredes. Allerede i 1661 blev det for et tilgodehavende på 111.700 rdl. udlagt til *Joachim Irgens*. Han var købmandssøn fra Itzehoe og født 1611; det er ikke meget man ved om hans ungdom. Han studerede en tid til læge, men blev senere kammertjener hos kong Christian IV. Som forpagter af Rørås Kobberværk i Norge og ved giftermål med en velhavende hollandsk dame Cornelia Bichers erhvervede han sig efterhånden en stor formue og forstrakte kong Frederik III med store summer.

Irgens havde i øvrigt under Vestervigs sidste lensmand Oluf Parsberg været lenets forvalter, så han havde et førstehåndskendskab til de ejendomme, han erhvervede. Købet omfattede 2.477 tdr. htk. bøndergods og 120 tdr. hovedgårdstakst, hvortil senere kom birkeret, der betaltes med 1.000 rdl. og heltfiskeriet i Ørum Sø for 500 rdl. Irgens var sikkert en af den tids betydeligste godssamlere; foruden Vestervig var han blevet ejer af Gjorslev på Stevns på 1.124 tdr. htk. samt det

Bygningerne set fra sydvest umiddelbart før beboelsesfløjenes nedrivning 1838. Gouache af R. H. Kruse (Nationalmuseet).

Nordlandske gods i Norge, og hertil kom ejendomme i København og Amsterdam.

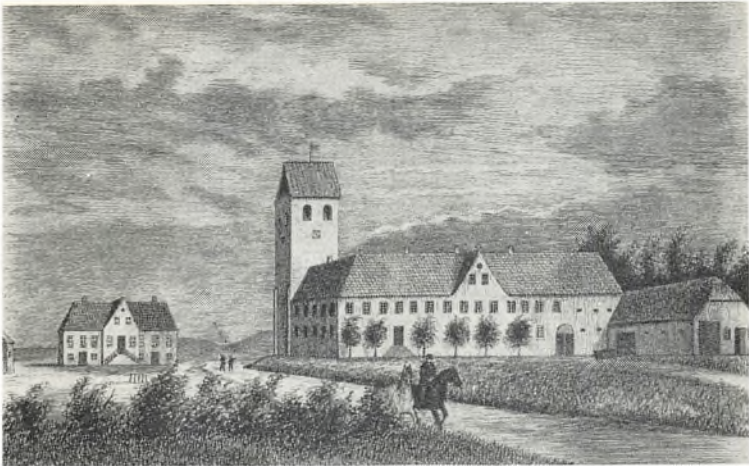
Det blev hurtigt en mærkbar forandring for godsets bønder, at han var blevet godsets ejer, og de fik at føle, at han var ingen mild herre. Nu gjaldt det for Irgens at få en passende ramme om den glans og pragt, som hans rigdom tillod ham at udfolde, hvorfor han i Vestervig lod opføre et pragtfuldt toetages slot »nogenlunde af facon efter Charlottenborg i København«, og da blev de gamle klosterbygninger og Skt. Thøgers kirkebygning nedbrudt for at levere materiale til den nye bygning, der dog opførtes på de gamle fundamenter. Bygmesteren var vistnok en hollandsk arkitekt, Peiter Simonsen Bögers fra Utrecht.

Ved diplom af 4. oktober 1674 blev Irgens adlet med tilnavn *von Westervig*, men allerede året efter døde han. Det viste sig ret snart, at han havde vovet sig for langt ud ved at anbringe sine penge i jordegods, som gav ringe eller ingen indtægt, så det var forgældede besiddelser, som hans enke kom til at sidde inde med. Kreditorerne faldt derfor straks over hende, så hun måtte begynde at realisere. Kun Vestervig ladegård med dens bygninger, herligheder og friheder, ialt 88 tdr. htk. samt bøndergods og gæsteri til 400 tdr. blev tilbage. Som

forvalter antog hun 1690 Peder Mollerup. Rimeligvis har han tid efter anden forstrakt hende med lån, og 1698 er det kommet så vidt, at han gør indførsel i ejendommen. Hun må sælge Vestervig til ham, mod at han årlig skulle betale hende 400 rdl. i hendes levetid.

Peder Mollerup, som nu var blevet herre til Vestervig, stammede fra landsbyen Mollerup ved Århus og »lagde sig i sin ungdom efter pennen«, rejste senere i udlandet og havde forskellige tjenester, inden han kom til Vestervig. Forinden han købte den, havde han giftet sig med Mette Jensdatter Laasby, datter af øverste borgmester i Århus. Ganske vist havde hans forgænger, Irgens, været hård mod sine fæstebønder; men hans regime må kaldes mildt i sammenligning med det, der nu kom. Den begivenhed, der særlig for eftertiden er kommet til at karakterisere ham som bondeplager, er følgende. En bonde fra Agger, Niels Poulsen, havde ved flere lejligheder opført sig som voldsmand over for sine naboer, og da der blev klaget over ham, blev han hentet til Vestervig, hvor han blev sat i fængsel og spændt i polsk buk. Denne mishandling førte til mandens død og gav anledning til en langvarig proces, der ved en kommissionsdom 1724 kendte Mollerup skyldig i hans død. Under sagen kom der også andre for Mollerup graverende ting frem, navnlig hans forhold til aggerboerne, som han synes at have behandlet unødigt hårdt. Hvad der også vejede tungt til i hans synderegister var, at han på de fredede klitter i Agger havde ladet skære klittag, som han lod sælge. Dommen, som kongen stadfæstede, kom til at lyde på, at Mollerup bør »have al sin boeslod rørendes og urørendes, hvorsomhelst den findes, til kongen efter loven forbrudt«. Desuden skulle han oprette et legat på 500 rdl., hvis renter skulle tilfalde Niels Poulsens enke og børn, hvortil kom betydelige beløb i sagsomkostninger. På en eller anden måde fik han dog sagen jævnet med en bøde på 30.000 rdl. Men folkesagnet lader sig ikke nøje dermed; det fortæller, at han hvert år måtte rejse til København for at »kysse den blå jomfru«.

En triumf fejrede Mollerup dog, da det 1731 lykkedes ham at få Vestervig Kloster ophøjet til et stamhus for sine efterkommere, ligesom slægten blev adlet. Mollerup døde på Vestervig 1737, men forinden havde han afstået stamhuset til sønnen oberst *Jens de Moldrup*. På grund af faderens proces var det dog ikke i stand til at klare sig,

Klosteret set fra sydvest. Tegning i Thisted Museum.

hvorfor han 1738 købte Ørum, som han fik tilladelse til at indlemme i stamhuset, hvis gods derved nåede op på 1.000 tdr. htk. Det lykkedes derefter for de Moldrup at få et lån på 24.000 rdl. med sikkerhed i godset, men desuagtet led han alle sine dage af kronisk pengemangel. En medvirkende årsag hertil har utvivlsomt været de store byggearbejder, Moldrup'erne kastede sig ud i. 1703 brændte den af Irgens opførte hovedbygning og blev erstattet med en tarveligere bygning, der dog kun stod en lille menneskealder. Allerede 1732 gik Jens de Moldrup igang med at opføre en ny, prægtig hovedbygning på de gamle klosterfundamenter. Anlægget var trefløjet og i to stokværk; hovedfløjen, der havde høj fronton, var ikke mindre end 100 alen lang. Til den ene fløj, der opførtes 1752 mellem klosterkirken og laden, anvendtes de sidste rester af Skt. Thøgers kirke.

Efter oberst de Moldrups død 1771 kom godset til sønnen kammerherre Peder de Moldrup (død 1787). Inden han overtog det, havde han forfattet klosterets og sin slægts historie. Hans broder major Hans Chr. de Moldrup så sig nødsaget til at sælge Ørum, og da hans søn og efterfølger Christian de Moldrup 1795 overtog stamhuset, som nu havde været i hans families eje i næsten 100 år, solgte han det efter indhentet bevilling 1798, og det blev så substitueret med en fidei-

*Kammer-
assessor
Møllerup
(† 1737).
Kobberstik af
C. Fritsch
1755
(Kobberstik-
samlingen).*

kommiskapital. Ved auktionen 1799 blev godset (i alt ca. 700 tdr. htk.) købt af justitsråd *Poul Marcussen* til Krastrup for 101.400 rdl., og han begyndte med det samme på dets udparcellering; det blev straks delt i 2 gårde.

Den vestre hovedparcel på 21 tdr. htk. hovedgårdstakst og 106 tdr. bøndergods solgte 1800 til Hans Hansen, Lyngholm, for 27.500 rdl., men allerede 1803 købte *Poul Marcussen* den tilbage for samme

år at sælge den til Fr. Vilh. Eyber. Som udlænding blev Eyber af egnens befolkning omgivet med en vis mystik; man fortalte således, at pengene, han købte Vestervig for, stammede fra en tysk krigskasse, som han mentes at være flygtet med. I øvrigt solgte han gården 1809, da han ved ægteskab overtog Gammel Ørumgaard.

Den østre hovedparcel på 12 tdr. htk. og 40 tdr. bøndergods solgte Marcussen 1803 til løjtnant Fr. Svinth for 17.750 rdl., men allerede 1808 afhændede han den til generalauditør H. J. Lindahl, efter hvis død 1812 hans enke Maren Svinth overtog den, og da hun tillige købte det meste af den vestlige hovedparcel, blev den gamle gård igen delvis samlet.

Maren Svinth havde ejendommen, til hun 1834 solgte den med 28 tdr. htk. for 27.000 rbdl. rede sølv til købmand Søren Møller fra Thisted. 1837 sælger han den til de to svogre *N. J. Stokholm* og *Jens Breinholt*, der samme år deler den, som de havde penge til, således at Breinholt fik den vestlige parcel *Vestervig Nedergaard* og Stokholm den østlige *Vestervig Overgaard*. Nu gik det ud over den gamle gårds bygninger, der lå syd for kirken; de blev nedrevne og materialerne dels delte og dels solgte.

Vestervig Nedergaard havde Jens Breinholt, til han i ret ung alder døde 1850. Hans enke Karen Stokholm afstod 1863 gården til sønnen Chr. Breinholt, der 1896 solgte den til Lauritz Th. Sørensen, der da var forvalter på Irup. Gården var dengang på 276 tdr. ld. med 28 tdr. htk. og købesummen 187.500 kr. Efter at have lagt 36 tdr. ld. til Overgaard, som Sørensen også blev ejer af, solgte han 1912 Nedergaard til J. P. Nielsen m. fl. Efter at der yderligere var solgt 95 tdr. ld. væsentlig til naboer, solgtes samme år de tilbageblevne 143 tdr. ld. med 12½ tdr. htk. til *Chr. Christensen*, Adbølgaard. Da Nedergaard må opfattes som klosterets egentlige hovedparcel (den har mtr. nr. 1 a), har den atter fået sit gamle navn, *Vestervig Kloster*, tilbage. Gården er beliggende vest for kirken på den gamle ladegårds plads. Den 1838 opførte hovedbygning ligger mod syd med facade ud til haven, hvorfra der er en prægtig udsigt over bredningen og Agger-tangen til Vesterhavet. Avlsbygningerne, der udgør 3 sammenbyggede længer, er opført efter en brand i 1905. Den nuværende ejer er siden 1942 proprietær *Jens Christensen*, og arealet er nu 136 tdr. ld.

THISTED AMT

Vestervig Overgaard, der ligger sydøst for kirken, overtoges som anført 1837 af N. J. Stokholm, som 1872 efterfulgtes af sønnen Povl Stokholm. Han solgte 1905 gården til ejeren af Vestervig Nedergaard *L. Th. Sørensen*, som nu i 7 år havde begge gårdene. Ved salget af den sidste beholdt han som omtalt af dens tilliggende 36 tdr. ld. Også her er hovedbygningen opført efter delingen 1838, men senere ombygget. Efter Sørensens død 1944 er sønnen *Povl Stokholm Sørensen* ejer af den nu 162 tdr. ld. store gård.

I vor tid er der sikkert ikke mange, der ved noget om stedets grundlægger Hellig Thøger eller de mange personligheder, der på en eller anden måde har været knyttet til det gamle Vestervig Kloster. Endnu lever det tragiske minde om prins Buris og Liden Kirsten, og kun få grave er kendt så viden om som deres på Vestervig kirkegård.

P. L. HALD

EJERE

Kronen
ca. 1110 Augustinerkloster

1536 Kronen
1661 Joachim Irgens (von Westervig)

1698 Peder Møllerup

1731 Jens de Moldrup

1799 P. Marcussen
1803 - 37 Forskellige ejere
1837 N. J. Stokholm og
Jens Breinholt

Vestervig Nedergaard:

1837 J. Breinholt
1896 - 1912 Forskellige ejere
1912 Chr. Christensen
1942 J. Christensen

Vestervig Overgaard:

1837 N. J. Stokholm
1905 L. Th. Sørensen
1944 P. Stokholm Sørensen

BYGNINGER

ca. 1160 Kirke opført
ca. 1440 Firfløjet klosteranlæg
ca. 1534 Klosteret delvis afbrændt

Klosterbygningerne nedbrudt
og trefløjet hovedbygning
opført ved P. S. Bøgers

1703 Hovedbygningen brændt
1732 - 52 Trefløjet, toetages
hovedbygning opført

1838 Hovedbygningen nedrevet og
gården delt

1838 Hovedbygningen opført

Atter kaldt Vestervig Kloster

1838 Hovedbygningen opført

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Hindsels

Hvidbjerg sogn, Refs herred, Thisted amt

Gården hørte, efter de tidligste efterretninger, til *Børglum bispestol*, og bisperne bortforleuede som regel gården. Den sidste af Børglum-bisperne, Stygge Krumpen, havde pantsat Hindsels til den velstående købmand Jens Lassen i Holstebro for 600 guldgylden, og da alt bispegodset efter reformationen inddroges under *kronen*, fik Jens Lassen tilladelse til at beholde gården i pant for sin og sin hustrus livstid. Jens Lassen døde selv kort efter reformationen, og hans enke Anne Christensdatter gik i 1544 ind på en overenskomst med den af kongen indsatte lensmand på gården Erik Rud, hvorefter denne skulle indløse pantebrevet på gården, og 1556 udsteder kronen pantebrev til Erik Rud på Hindsels gård og gods for 600 gylden, så det må altså være lykkedes for Erik Rud at skaffe de nødvendige penge til at udkøbe købmandsenken af gården.

Hvor længe Erik Rud besad Hindsels som pantelen, og om det var

Forstue (fot. Niels Elswing).

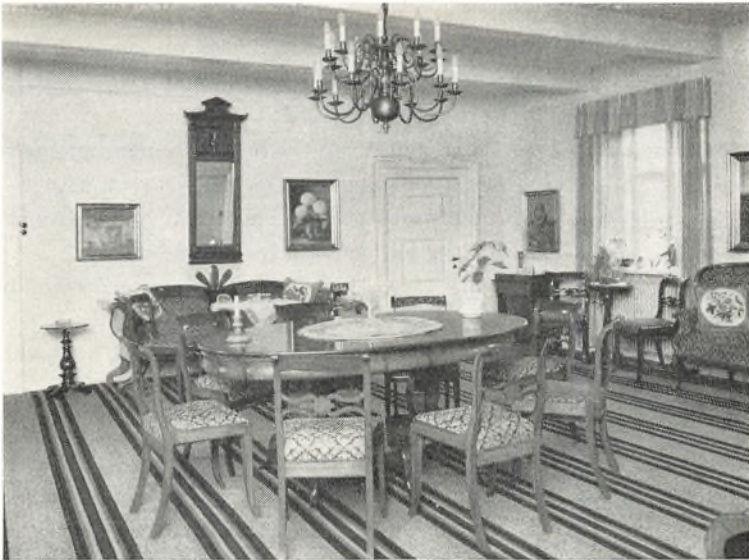
ham, der afkøbte kronen gården til ejendom, vides der i dag intet om. Gårdens historie i årene helt op til ca. 1640 ligger hen i mørke. I Viborg landstings justitsprotokol for 1661 findes en notits om Hindsels, hvori det meddeles, at gården blev solgt af *Joachim Gersdorff* til *Johan Brockenhuus*. Det vides andetsteds fra, at Johan Brockenhuus var i besiddelse af Hindsels i året 1647, og Joachim Gersdorff må således have ejet den før dette tidspunkt. Joachim Gersdorff — den senere bekendte rigshovmester — var født 1611 og tilbragte den største del af sin ungdom på lange udenlandsrejser, hvorfra han først vendte hjem 1638. Han har derfor kun ganske kort tid besiddet Hindsels, sikkert kun som et underordnet led i en af sine mange godshandler. Johan Brockenhuus, der afkøbte ham gården, ejede herforuden Sebbler Kloster. Han var stærkt forgældet og måtte allerede 1647 pantsætte Hindsels, som han 1653 helt skilte sig af med og solgte til Joachim Gersdorffs ældre broder *Caspar Gersdorff*. Han var ret vel-

stående og ejede, foruden Hindsels, Ristrup og Lyngballegaard. Han døde 1658 kun 48 år gammel. Af hans 5 børn var hans to eneste sønner allerede døde før ham, således at de tre døtre arvede alt hans jordegods. Af disse delte Lisbeth Sophie, gift med *Melchior Juel*, og Elisabeth, gift med *Matthias Budde* til Tøllist, Hindsels imellem sig, og denne deling af gården skulle blive langvarig. 1666 holdtes en delingsforretning mellem de to svigersønner, og fra nu af og næsten hundrede år frem i tiden var den gamle Thyholmgaard delt i to lige store halvdele, *Vester* og *Øster Hindsels*.

Matthias Budde fik den østlige halvdel af Hindsels. Han var født på øen Øsel på herregården Tøllist, som hans fader besad. Matthias Budde efterlod sig ved sin død 1679 7 børn, for hvem det gik støt ned ad bakke. Øster Hindsels arvedes af de to sønner Ove og Peder Budde, men de formåede ikke at holde fast på deres arvegods, som de omkring 1689 solgte til deres svoger Anders Pedersen, der — skønt borgerlig født — var blevet gift med deres søster Øllegaard. Anders Pedersen døde allerede 1699, og Øllegaard Budde bragte gennem sit andet ægteskab med Christen Christensen Øster Hindsels til denne. Christen Christensen døde 1733 som ejer af gården, og den kom derefter til justitsråd Henrik von Klingenberg's enke Marie Charlotte Gjedde, der i betydelig grad forøgede det tilliggende bøndergods til Øster Hindsels. Ved hendes død 1737 tilfaldt gården hendes søn hofjunker *Frederik von Klingenberg*.

Vester Hindsels var, som tidligere omtalt, tilfaldet Caspar Gersdorffs anden svigersøn Melchior Juel. Han var født 1634 på Nørtorp (og var således broder til Niels og Jens Juel). Han døde 1678, og hans eneste barn, datteren Margrethe, bragte efterhånden Vester Hindsels til sine tre mænd, af hvilke den sidste Valentin Olufsen Ølbye i 1719 skødede gården til en slægtning af hans hustru, Sophie Gyldenstjerne til Holmgaard og Tim. Den halve gård var da takseret til 14 tdr. htk., og intet bøndergods fulgte med i købet, fordi dette vistnok tidligere var bortsolgt. Efter hendes død gik den over til hendes søn oberstløjtnant Niels Sehested, som dog hurtigt skilte sig af med den og omkring 1735 solgte den til Jørgen Jacobsen Møllerup. Denne tilkøbte en del bøndergods — ialt ca. 85 tdr. htk. — og solgte derefter Vester Hindsels til birkedommeren over Tandrup birk Ove Andersen Schierner.

Han døde 1745 i Thisted, og Vester Hindsels blev for 3.700 rdl. købt af løjtnant Poul von Klingenberg, der samme år synes at have overdraget den til sin broder Frederik, og denne solgte derefter i 1746 den samlede gård med 30 og 205 tdr. htk. til *Frederik de Leth*. Han var søn af den adlede Niels Leth til Nørre Vosborg, og ejede foruden Hindsels Kovstrup i Hassing herred. Hans hustru hed Birgitte Damstrøm, og det fortælles, at Frederik de Leth bortførte hende fra hendes hjem og lod sig vie til hende i galop. Frederik de Leth døde ung 1749, og hans enke solgte derefter Hindsels 1751 til købmand i Ringkøbing *Peder Isager*. Købesummen var 11.000 rdl. og omfattede selve hovedgården på 29 tdr. htk. og bøndergodset på 234 tdr. htk. Under hovedgården fandtes desuden en bygmølle. Isager følte sig efterhånden stærkt knyttet til herrnhuterne eller brødremenigheden, som den kaldtes her i Danmark. De strenge sædelige og moralske idealer, som denne religiøse sekt dyrkede, kunne ikke vel forenes med de forretningsmetoder, som på den tid var i brug i Ringkøbing, hvor en stor del af handelen foregik ved smugling. Peder Isager besluttede derfor helt at nedlægge sit borgerlige erhverv og i stedet hellige sig brødremenigheden fuldt og helt. Hindsels blev nu omdannet til et centrum for udbredelsen af brødremenighedens trossætninger, og ofte boede her i årevis kendte ledere af bevægelsen. Efter at kolonien i Christiansfeldt var oprettet, foretog han hyppige rejser hertil, men ellers opholdt han sig vistnok sin meste tid på Hindsels. Her var han helt optaget af missionsgerningen, der dog aldrig på Thyholm fik sådant indpas som syd for fjorden, og administrationen af sit gods, hvor han afgjort havde bedre held. Han har været en nøjeregnende og påpasselig forvalter af sit gods, men samtidig human og godgørende overfor sine undergivne bønder, hvilket sikkert skyldtes hans religiøse overbevisning. Omkring 1770 havde gården ca. 170 tdr. ld. rugsæd, fordelt i 12 marker, hvoraf 5 besåedes. Herforuden kunne der årligt avles omkring 40 læs hø. Dyrkningen foregik naturligvis ved hoveri, men dette var allerede på et tidligt tidspunkt retfærdigt fordelt og fastsat blandt de hoverigørende bønder og husmænd, som kun udgjorde ialt 36 af de på godset boende 51 bønder og 22 husmænd. De øvrige havde allerede fået deres hoveripligt afløst af en årlig pengeydelse. Det er Peder Isager, som har bygget den endnu eksisterende hovedbygning på

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

Hindsels. Den er opført omkring 1760 og består af et prunkløst, træfløjet anlæg i et stokværk med kvist mod gård og have.

Da Peder Isager døde 1774, købtes Hindsels med 30, 43 og 266 tdr. htk. af *Laurids Breinholt* for 29.000 rdl. Han var født på gården Brejnholt i Humlum sogn 1704, og han døde på Hindsels 1804 som ungkarl. Breinholt stillede sig afvisende overfor alle reformer, og det er ikke sandsynligt, at sådanne er blevet indført i hans levetid.

Hindsels kom ved hans død 1804 i hænderne på generalauditør *Hans Jakob Lindahl*, en af tidens mest kendte og frygtede herregårds-slagtere. Han frasolgte alt godset og solgte derefter 1808 gården til den kendte indehaver af Gyldendalske Boghandel *Jacob Deichmann*, der dog allerede 1811 igen afhændede den til *Laurids Christian Djørup*. Djørup var en dygtig landmand, der drev gården betydeligt op, og som fik betroet adskillige tillidshverv, blandt andet som sandflugts-kommissær. Efter at han 1820 havde købt Aunsbjerg, solgte han Hindsels, der i de følgende år gik fra hånd til hånd, indtil den 1827 købtes af *Niels Overgaard*. Denne oprettede afbyggergården Overgaards-

THISTED AMT

minde, hvorved Hindsels hartkorn formindskedes fra 21 til 14 tdr. Efter hans død 1857 drev enken Hindsels indtil 1869, da sønnen Jacob Overgaard overtog den. 1911 overgik den til hans søn, *Bertel V. Askov Overgaard*, der 1932 opførte en ny avlsgård.

1950 blev gården forpagtet af B. V. A. Overgaards brodersøn, *Niels Iver Overgaard*, og samtidig blev den ene fløj ombygget til aftægtslejlighed. Han købte Hindsels med et tilliggende på 250 tdr. ld. ager og 60 tdr. strandeng i 1954 og lod den anden fløj modernisere.

SV. EGELUND

EJERE

1487 Børglum bispestol
1536 Kronen
Ukendte ejere
ca. 1640 Joachim Gersdorff
1647 Johan Brockenhuus
1653 Caspar Gersdorff

Øster Hindsels:

1666 Matthias Budde
1689 - 1737 Forskellige ejere
1737 Fr. v. Klingenberg

Vester Hindsels:

1666 Melchior Juel
1690 - 1745 Forskellige ejere
1745 Fr. v. Klingenberg
(begge parter)
1746 Fr. de Leth
1751 P. Isager

1774 L. Breinholt
1804 H. J. Lindahl
1808 J. Deichmann
1811 L. Chr. Djørup
1820 - 27 Forskellige ejere
1827 N. Overgaard
1911 B. V. A. Overgaard

1954 N. I. Overgaard

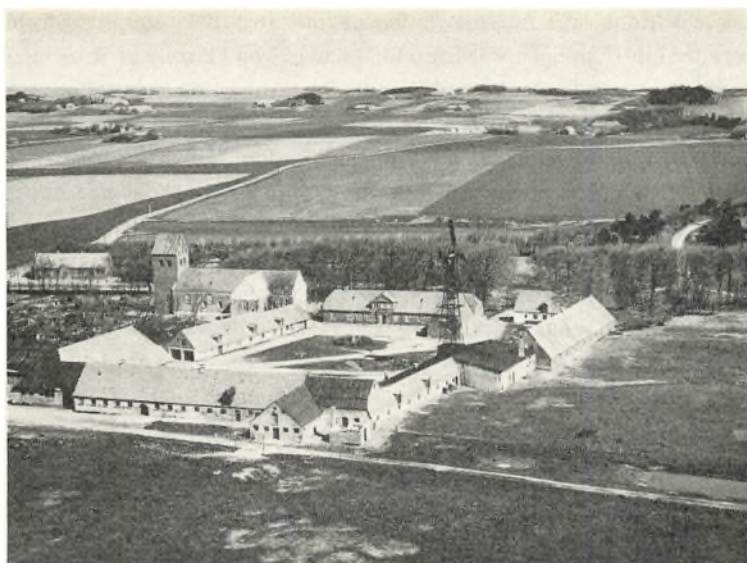
BYGNINGER

1666 - 1745 Gården delt i Øster
og Vester Hindsels

ca. 1760 Hovedbygningen opført

1932 Avlsbygningerne opført
1950 - 54 Hovedbygningen ombygget

1960 Avlsgården ombygget ved
H. Overgaard

Gård og kirke set fra sydøst (fot. Sylvest-Jensen).

Gudum Kloster

Gudum sogn, Skodborg herred, Ringkøbing amt

Benediktiner-nonnernes Gudum Kloster omtales første gang 1268, da Esbern Vognsens enke fru Gro i sit testamente skænkede Guthum Kloster 2 mark. Klosteret blev oprindelig anlagt i den dal, der ligger lige syd for gården og kirken. Her blev for nogle menneskealdre siden under markarbejde opløjet murrester på begge sider af åen, sikkert levninger af selve klosteret og ladegården, som åbenbart har ligget på hver sin side af det lille vandløb. En præst indberettede i det 17. århundrede, at der i dalen skal have stået et kapel, som øjensynlig tillige med en udtørret kilde, Vor Frue kilde, har haft tilknytning til klosteret. Af en eller anden grund blev klosteret og avlsgården i året 1484 flyttet op til sognets kirke, der samtidig blev ombygget og derefter benyttet som klosterkirke. Ombygningen var dog først afsluttet i 1492.

En registratur over nu forsvundne dokumenter til klosterets historie beretter om flytningen således: »1484 har biskop Hartvig af Ribe med kapitlets råd og samtykke undt og tilladt priorissen og ganske konvent i Gudum Kloster at måtte bygge deres kloster og avlsgård op til Gudum kirke og bruge alt det gods og den ejendom, som prior før havde til sit bord, og have Gudum kirke til deres klosterkirke, og at oppebære præsterenten og sætte kapellan dertil efter bispens råd og samtykke mod at biskoppen og provsten i Harsyssel fik deres rettighed, gæsteri, subsidia, procurationer og hvad kirkeloven udviste«. Forklaringen på at Gudum kirke og præstegården således blev lagt under klosteret er åbenbart den, at prioren og sognepræsten på dette tidspunkt har været samme person. Om de bygninger, der opførtes, da nonnerne flyttede op til Gudum kirke, ved vi faktisk intet udover, at de må have ligget nord for kirken, og at en vestlig fløj har været bygget sammen med kirkens vestgavl.

Gudum var som nævnt et nonnekloster — til trods for et ordsprog hos Peder Syv: »Han er så hellig som Gudum munke«. De munke, der her hentydes til, må være de præster som var knyttet til klosteret for at forrette den gejstlige tjeneste. Den daglige ledelse af dette lå hos priorissen, der bistodes af prioren, undertiden en gejstlig, men som regel en adelsmand fra omegnen, der var i stand til at varetage klosterets verdslige interesser, især med hensyn til det underliggende jordegods, af hvilket der i tidens løb erhvervedes en betydelig mængde.

Som det tidligere omtalte ordsprog antyder, var klostertugten i Gudum efterhånden blevet noget slap. Det var jo et almindeligt fænomen i klostervæsenets udvikling. Ude i Europa var der opstået en almindelig reformbevægelse, der kæmpede for en genfødsel af det sande klosterliv. Bevægelsen bredte sig også til Danmark, og inden for benediktinerordenen herhjemme blev det den tyske munk Johannes fra Cismar, som fremsatte de nye tanker. Fra Gudum har vi vidnesbyrd om, at klosterbeboerne ønskede reformen indført; men bispem i Ribe modsatte sig dette, og nonnerne så sig nødsaget til at søge paven bistand. De klager i 1459 til kirkens overhoved over, at »de ikke har kunnet få lov til at føre et liv efter reformen og tjene Gud i overensstemmelse med ordenens bestemmelser, fordi han (bispem), som rettelig skulle give dem tilladelse dertil, så langt fra har draget omsorg for

Gårdspladsen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

at give dem den, at han tværtimod har påført klosteret allehånde fortrædeligheder ved at bebyrde klosteret med bekostning og udgifter til hans ryttere, under påskud af, at klostergodset hørte ham til, og desuden ved gang på gang at visitere i klosteret og fortære dets goder og volde de fattige kvinder fortræd uden i mindste måde at belære dem om det gode reformerede liv og læren«. Den daværende Ribebisp, Henrik Stangeberg, var dog ikke så let at bøje, og først efter hans død i 1463 blev reformen indført i Gudum.

Ved reformationen i 1536 inddroges Gudum ligesom de øvrige klostre under *kronen*, og styrelsen overdroges nu til lensmænd. Den første lensmand på Gudum Kloster blev Jens Thomesen (Sehested). Han forstrakte kongen med 1.000 daler og erhvervede herved lenet som pantelen. I 1546 fik han tilbud af kongen om at købe klosteret, men handelen kom dog ikke i stand. Han fik derimod i 1550 tilladelse til, at lenet måtte overgå til sønnen, Malte Jensen Sehested. Denne fik 2 år senere pantet forhøjet til 3.000 daler. Det var en forpligtelse for lensmanden at underholde de klosterjomfruer, der stadig opholdt sig

i stiftelsen. Efter reformationen havde nonnerne fået tilladelse til at træde ud af klosteret, men de, der foretrak at blive, kunne dog gøre dette på nærmere fastsatte betingelser. I 1573 udstedtes et kongeligt brev til hr. Jørgen Lykke om, at de tre tilbageværende klosterjomfruer i Gudum skulle forsørges ved leveringer fra Mariager Kloster. At det ikke var så helt ligetil at forsørge klosterjomfruer, kan måske fremgå af listen over, hvad der i 1545 ved kongelig beslutning fastsattes som årligt underhold for hver jomfru: 5 tdr. brød eller 25 skpr. mel, 14 tdr. øl eller 2 pund malt og 10 skpr. humle, 2 levende svin, 6 levende lam, 2 levende får, 6 levende gæs, 10 par høns, 1 fjerding smør, 1 fjerding salt sild, 2 ol røget sild, $\frac{1}{2}$ td. salt fisk, 150 tørre hvilling, 100 flynder, 1 skp. boghvedegryn, 1 skp. byggryn, $\frac{1}{2}$ skp. havregryn, 1 skp. ærter, 1 fjerding eddike, 4 skpr. lyneborger salt, 10 læs ved, $\frac{1}{2}$ læst kul, 1 ol æg, 12 mark til sko og klæder og hver 2 jomfruer 1 levende okse.

I 1585 blev klosteret givet til Malte Jensen som løn for hans virksomhed som landsdommer. Herefter anvendtes Gudum Kloster i knapt 100 år, indtil 1670, som aflønning for et landsdommerembede.

I 1631 brændte en del af klosterets bygninger og efter nyopførelser fandtes der 1645 følgende huse på Gudum Kloster: »Den gamle Regelgaard (bolig for de regelbundne klosterjomfruer), et grundmuret hus, tækket med tegl, 20 bindinger langt med bryggers og stegers og 2 gæstekamre, som var vel ved magt og som Erik Juel havde ladet forfærdige siden det var afbrændt. Et hus østen i gården, som var fruerstue, sengekammer, gæstekammer og borgestue, 25 bindinger, noget brystfældigt på taget. Et hus østen i gården, som går ud fra borgestuen, med stald til heste og kvæg og et vognskjul i den søndre ende, 30 bindinger. Kornladen 32 bindinger, høladen 16 bindinger, øksensalden 14 bindinger, hestestalden 12 bindinger«. Bygningerne må have været dårlige, for omkring midten af 17. århundrede klagede den daværende landsdommer over de elendige bygninger og fik da også tilladelse til at opføre nye med en bekvem bolig. Hovedbygningen synes at have stået færdig i 1656.

I 1661 oplyses det, at der da lå 493 tdr. hartkorn bøndergods under gården, og at hovedgårdstaksten udgjorde 24 tdr. hartkorn. Af de 90 gårde, 2 møller og mange huse, som opregnes under godset, lå halv-

Gudum Kloster ca. 1670. Tegning i Resens Atlas (Det kgl. Bibliotek).

delen i Gudum sogn, der næsten helt hørte under Gudum Kloster, og resten i nabosognene.

Gudum Kloster lagdes i 1670 under ryttergodset og overtoges af ritmester Jørgen Lykke, der 1683 afløstes af oberstløjtnant Gabriel Grubbe, i hvis tid dets tilstand var meget slet. Den birkerettighed, som fra gammel tid havde ligget til Gudum Kloster, ophævedes i 1684, og Gudum birk lagdes under Skodborg herred. Ved ryttergodsernes salg i 1717 købtes gården for 8.499 rdl. af kaptajn *Andreas Rasch*, som havde haft den i fæste fra 1711. Han fik i 1719 bevilling på, at Gudum Kloster måtte nyde sædegårdsfrihed. Da Rasch købte, var hartkornstilliggendet ialt 162 tdr. I anledning af købet blev der foretaget et bygningssyn, hvoraf det fremgår, at borgegården bestod af 3 huse

RINGKØBING AMT

med hovedfløjen mod nord og to sidefløje. Hertil kom et lille hus, der var bygget til hovedfløjens østgavl. Mod syd stødte kirken op til gården. Hovedfløjen (fruerstuehuset) var af bindingsværk, sidefløjene af grundmur. Alle bygningerne, også ladegården, var meget forfaldne og inventar manglede helt. Rasch's arvinger skødede 1732 Gudum Kloster (ialt 268 tdr. htk.) til forpagter *Mads Staby*, hvis svigersøn *Johan Frederik Vedel* 1751 overtog gården. Efter ham fulgte 1757 som ejer sognepræsten i Gudum *Lars Johan Jelstrup*, der frasolgte det meste af godset og 1762 afhændede selve hovedgården med nogle få tilliggende huse til forpagter *Christen Olesen* for 5.500 rdl. Han byggede et nyt stuehus på gården, den nuværende hovedbygning, hvis stråtag senere er blevet afløst af tegl.

Efter Christen Olesen gik gården fra fader til søn i fire generationer: Iver Olesen, Christen Olesen fra 1821, Iver Olesen fra 1851 og P. Olesen, der overtog den 1882. Han afhændede den i 1907 til *Chr. Ligaard*, der efter at have udstykket ca. 70 tdr. ld. solgte til *K. Rasmussen* 1909 for 108.000 kr. Af ham købte *Chr. Rahbek* gården i 1923 for 210.000 kr. Han henlagde i 1930 ca. 18 tdr. ld. af Gudum Klosters jord under Nygaard, som han også ejede. Gudum Kloster ejes siden 1939 af sønnen *L. B. Rahbek*, dens tilliggende er 125 tdr. ld.

JENS SØLVSTEN

EJERE

ca. 1260 Benediktinemonnekloster

1536 Kronen

1717 A. Rasch
1732 M. Staby
1751 J. Fr. Vedel
1757 L. J. Jelstrup
1762 Chr. Olesen
1907 Chr. Ligaard
1909 K. Rasmussen
1923 Chr. Rahbek
1939 L. B. Rahbek

BYGNINGER

Klosteranlæg opført
1484 Klosteret flyttet op til
sognekirken

1624 Byggearbejder
1631 Klosteranlægget delvis brændt
1656 Hovedbygning opført
1717 Trefløjet hovedbygning

Hovedbygningen opført

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Kabbel

Nørlem sogn, Skodborg herred, Ringkøbing amt

Hvor Lem Vig munder ud i Nissum Bredning, ligger ikke langt fra kysten, på det højtliggende land østen for vigen, herregården Kabbel, nu en gård på knap 17 tdr. htk., men i det 17. og 18. århundrede et gods med mere end en halv snes gange så stort tilliggende. Som følge deraf spillede Kabbel i de tider en meget stor rolle på egnen. Dets fæstegods lå først og fremmest i selve Nørlem sogn og i andre af Skodborg herreds sogne, Nørre Nissum, Fabjerg, Rom, Heldum og Tørring; men også i naboherredet, Vandfuld herred, længere ude vestpå, i Vandborg, Dybe og Trans sogne havde det fæstere. Det var således Limfjords- og Vesterhavsegne, godset herskede over, god og dårlig jord imellem hinanden, lune pletter og vindpiskede kystsogne; en barsk egn, præget af naboskabet med det voldsomme Vesterhav. En grådig nabo har det været, atter og atter ranede det gode bidder

Gården set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

fra kysten, og hvad det ikke kunne nå med sit bølgeslag, piskede det op med sin skarpe blæst. Historien kan berette adskilligt herom. Der var f. eks. den frygtelige sommer 1706. Den 9. juni og den 20. - 21. august rasede stormene over egnen og ødelagde så store værdier, at der umiddelbart derefter lød et nødskrig fra så at sige alle egnens godsejere til regeringen. Direkte hjælp bad man ikke om; men man ønskede bare eftergivet lidt af den hårde skattebyrde. Dog — landet var ude i politiske storme, kongelig Majestæt havde brug for alle de midler, han kunne få samlet, til at stå imod med, når krigen — som venteligt — igen brød ud, og alle andragender blev derfor afslået. Naboen mod nord, Limfjorden, var måske knap så voldsom, men adskillig god jord har den gennem tiderne røvet fra godsets ejere. Det kan således nævnes, at i 1687, året før den nye matrikel kom, bevilgede rentekammeret fru Helvig Krabbe, at hun i henseende til sin mands tro tjeneste måtte få taksten på nogle gårde under Kabbel, nemlig Bjerregaard, Nørskov og Gilsgaard i Nørlem sogn og Balle og Støvelbæk i Nørre Nisum sogn »forringet med en trediedel imod matriklen indtil landmålingen

er til ende, da de af stranden er hentagne«, og at de resterende skatter måtte være eftergivne indtil sidste nytårsdag.

Kabbels historie kan følges fra slutningen af 15. århundrede. På denne tid og gennem hele det følgende århundrede ejedes godset af slægten Rytter. Den første ejer, man kender navn på, *Oluf Rytter*, nævnes 1491 og 1511, sønnen Anders Rytter omtales i 1520'erne og 30'erne og dennes søn Oluf Rytter i 1550'erne. Denne sidste blev omkring 1559 dræbt af Niels Kaas, hvorefter enken Ide Munk overtog styret. Hun og deres eneste søn Anders, der lå i stadigt klammeri, døde omtrent samtidig (ca. 1618); men allerede 1602 havde Anders Rytter skødet Kabel til *Enevold Kruse* (død 1621) til Hjermitslevgaard. Derefter giftede *Jakob Grubbe* sig til den, idet han ægtede Enevold Kruses datter Ingeborg. Jakob Grubbe var en energisk mand, der øgede godsets tilliggender både af jord og tiender. 1635 fik han således bl. a. kongelig bevilling på kirkernes part af korntienden i sognene Lem, Nørre Nissum og Fabjerg »mod sædvanlig afgift«. Der var dog hertil knyttet visse betingelser. 1638 mageskiftede han sig til gods i Lem, Fabjerg og Nissum sogne. I slutningen af 30'erne synes Grubbes velstand at have nået sit højeste. 1638 havde Kabel et hartkornstilliggende på 50 tdr. Der blev derfor råd til en fuldstændig ombygning af godsets hovedbygning. Snart efter kom der imidlertid visse besværligheder. Fru Ingeborg døde i 1647, og da de ingen børn havde, optrådte forskellige medlemmer af Kruse-slægten som arvinger og blev medejere af godset. Dette kunne Grubbe dog ikke i længden være med til, og han købte dem ud. 1655 døde han imidlertid selv, og nu blev godset for alvor udsat for arvedelinger. Efter to års indviklede forhold lykkedes det Ingeborg Kruses broder, *Jørgen Kruse*, at få det hele samlet på én hånd. Det var et stort og kostbart foretagende, han havde indladt sig på, og det viste sig da også, at han havde forløftet sig på opgaven. Måske var det dog alligevel gået, om ikke forholdene i al almindelighed var blevet overordentlig kritiske. Det var i de følgende år, at først svensk kongens soldater og derefter vore egne forbundsfællers tropper hærgede Jylland. Da det hele skulle sættes i gang igen efter freden, skulle der skaffes penge til ny besætning, reparationer o. s. v., og til sidst var Jørgen Kruse kommet i så bundløs gæld, at hans hovedkreditor — broderen Gabriel Kruses svigersøn —

måtte overtage Kappel som ufyldstgjort panthaver. Dette skete i året 1664.

Det var en mærkelig mand, der nu fik tømmerne i sin hånd. Han hed *Valdemar Daa* og var i forvejen herre til Borreby, Bonderup (nu Lerkenfeldt) og Hessel. H. C. Andersen har gjort ham udødelig ved sin historie »Vinden fortæller om Valdemar Daa og hans Døtre«. Her skal kun kortelig fortælles om ham, at han levede 1616 - 91, havde haft den for en ung adelsmand af de højeste kredse almindelige løbebane som hofjunker og officer og var i 1655 blevet ritmester. 1641 havde han arvet Borreby efter en broder. I krigen 1657 - 60 deltog han aktivt; men den blev i øvrigt økonomisk skæbnesvanger for ham som for så mange andre. Selv om han efter krigen i visse tilfælde — som vi foran har set — kunne optræde som kreditor, var han dog først og fremmest debitor. Bedre blev det ikke ved, at han ofrede store summer på datidens modegalskab, alkymien. For at skabe guld måtte man ofre guld, og Valdemar Daa ofrede næsten alt, hvad han ejede. Ribbet for sine store jordegodser boede han i nogen tid i et lille hus i Smidstrup i Eggeslevmagle sogn; senere drog han til Viborg. Det lykkedes ham at opnå at fæste nogle tiender af kronen der i omegnen, og på den måde fristede han tilværelsen i sine sidste år. Kappel fik han naturligvis heller ikke lov at beholde ret længe. Som den næste ejer på godset nævnes hans søster, fru Dorte Daa, der døde 1675, og som var enke efter Gregers Krabbe til Torstedlund, og hendes datter *Helvig Krabbe*, gift med oberst Peder Juel til Vrejlev Kloster. 1687 søgte fru Helvig, der imidlertid var blevet enke, at opnå hovedgårdsfriheder for Kappel, hvis hartkorn ved den ny matrikulering 1688 var kommet under de 200 tdr., der var en betingelse for hovedgårdsfriheden. Der blev tilstået hende en kompletteringsfrist, der dog flere gange måtte forlænges, før det synes så nogenlunde at være lykkedes hende at samle det nødvendige gods.

1696 købte forpagter *Lucas Andersen Nors* Kappel og ejede godset til sin død i 1717. Året efter solgte hans enke det. I den følgende tid havde godset flere ejere, der fulgte ret hurtigt efter hinanden, indtil det i 1733 blev købt af brødrene *Laurids* og *Peder Wandborg*, hvilken sidste købte sin broder ud og beholdt det til sin død i 1737. Fire år senere døde hans enke Maren Margrete Wadum, hvorefter Kappel

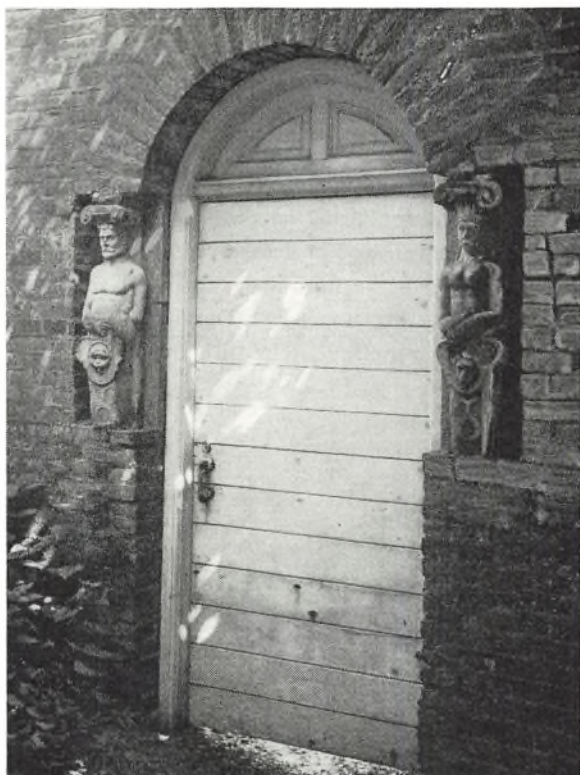
Kuppelsalen (fot. Niels Elswing).

kom under hammeren og blev købt af købmand *Niels Jacobsen*. Denne var en dygtig landmand og en rig mand, der var villig til at ofre noget både på sin gård og sin sognekirke. Gårdens hovedbygning ombyggede han — hvad han ikke selv nåede i så henseende, fuldførte hans søn og efterfølger — og Nørlem kirke udstyrede han med et gravkapel. Dette sidste skete for øvrigt på hans gamle dage, da han havde afstået Kabel til sønnen. Også denne ville gøre noget for kirken og fornyede i 1769 dens inventar. For at denne gode gerning ikke skulle gå i glemmebogen, blev der sat en indskrift derom i kirkens lille, smukke sølv-dåbsfad. Denne mand, *Jens Wandborg* hed han, havde overtaget Kabel med 34, 20 og 200 tdr. htk. i 1759. Senere blev han i øvrigt adlet under navnet *de Stiernhielm*, men døde 1780, hvorefter Kabel blev tilskødet *Hans Wandborg*, og efter dennes død i 1793 kom godset ud af *Wandborg*-familiens besiddelse, og der fulgte en række urolige år for det. Efter *Jens Wandborg de Stiernhielms* død 1780 oprettede hans moder *Anne Marie Wandborg* til hans minde

en lille stiftelse, Stiernhielms Hospital, hvortil der opførtes en endnu bevaret, fredet bygning ved Nørlem kirke. Her indrettedes fribolig for fire indvånere af Kabbel gods, samt skolestue og lærerbolig. Sognet overtog i 1890 stiftelsen, som hidtil havde været opretholdt af godset.

1793 til ca. 1800 skiftede ejerne hurtigt; men mest afgørende var det dog, at godsets fæstejord og tiender i denne tid blev solgt bort fra det. Blandt de ejere, godset havde i denne tid — en lille periode havde det hele tre på én gang — er der især én, hvis navn falder i øjnene. Hvor han var med blandt et gods' købere, betød det lemlæstelse for godset. Ikke fordi han var en ædel forkæmper for bøndernes selveje; det var såre langt fra tilfældet, men fordi bortsalg af bøndergods til selveje var en god forretning og opdeling af hovedgårdsmarker ligeledes. Det var herredsfoged Th. Wissing fra Viborg. Han er en ejendommelig skikkelse. Skønt rundet af yderst beskedne kår som søn af en skovfoged, svang han sig ved sin dygtighed og sin hæmningsløse pågaaenhed op til så høje stillinger som herredsfoged og borgmester i Viborg. Det var ham, der i 1807 tilbød sin gård i Viborg som gave til kronprins Frederik med den — ret åbent udtalte bagtanke — at få Viborg gjort til residensby og rigets hovedstad.

Ca. 1800 - 04 ejedes Kabbel af Christen Jensen Breinholt, der også ejede gården Sønder Vinkel i Heldum sogn, 1804 - 08 af hans enke Bodil Marie Pedersdatter og 1808 - 14 af hans svigersøn Christen Møller. Denne sidste døde 1814, og hans hustru Anne Kirstine Breinholt sad som enke på gården til 1818, da hun giftede sig med *Jens Stokholm*, som i forvejen ejede gården Nørre Vinkel i Heldum sogn, og som i 1830 tillige købte Peterslund i Øster Assels sogn på Mors, ligesom han en tid ejede gården Ulsund ude ved Nissum Fjord. Denne rige mand gav Kabbel dens nuværende hovedbygning. Han døde 1844, og to år efter skødede hans svigersøn og efterfølger på godset *Niels Breinholt* dette til *J. C. M. Olesen*. Denne ejede det til 1874. Fra da af og til 1907 var det i slægten Lautrups besiddelse, idet det først ejedes af major *H. J. Lautrup* fra Estrup, der døde allerede 1875, derefter af enken *Mathilde*, født Abramowitz, som døde 1884, og endelig af deres sønner: overretsassessor C. L. A. Lautrup, oberstløjtnant L. F. Lautrup og proprietær H. H. C. Lautrup. Efter nogle

*Dør med
renæssance-
figurer i mur
mod syd
(fot. Bror
Bernild).*

hastige ejerskifter mellem 1907 og 1921 købtes det i dette år af P. Bugge. Han frasolgte ca. 120 tdr. ld. til udstykning. I 1933 overtog Hilbert Nislev Kabel for atter at sælge den 1945 til Sv. Lind, der 1946 videresolgte den til P. Arkner og E. G. Gregersen. De beholdt ejendommen et år, og 1947 købte den nuværende ejer, Erik Østergaard, Kabel. I de sidste år er 20 tdr. ld. strandeng ved hjælp af inddigning og afvanding gjort dyrkbar. Det nuværende areal udgør 170 tdr. ld. ager, 30 tdr. eng og skov samt 5 tdr. have.

Hovedbygningen, der som nævnt blev bygget af Jens Stokholm i 1829, er en lang énetages bygning, der ikke virker særlig dominerende i landskabet, men hyggeligt. Hertil blev der på vestsiden af enkefru Lautrup bygget et korghus i 2 etager med kamtakkede gavle. Fra et

RINGKØBING AMT

ældre bygningsanlæg fra renæssancen stammer fire sandstensfigurer (antagelig fra kaminer), der er indsat i murværket, bl. a. ved en af hovedbygningens døre. I de senere år er både hovedbygning og avlsgård blevet istandsat og moderniseret af den nuværende ejer.

Kabel har et ret særpræget navn. Oluf Nielsen har i »Historisk-topografiske Efterretninger om Skodborg og Vandfuld Herreder« givet følgende forklaring på dets opståen og betydning: »Kabe eller kave er et sømærke på en banke ved et indløb . . . Hvad endelsen angår, er denne måske holt, skov, forkortet til el på grund af at forstavelsen er stærkt betonet . . .«. Det oprindelige skulle efter dette altså have været Kabeholt, udviklet til Kabel.

SIGURD JENSEN

EJERE

1491 Oluf Rytter
1602 Enevold Kruse
ca. 1621 Jakob Grubbe
1657 Jørgen Kruse
1664 Valdemar Daa
1675 Helvig Krabbe
1696 Lucas Andersen Nors
1717 - 33 Forskellige ejere
1733 L. og P. Wandborg
1741 N. Jacobsen
1793 - 1818 Forskellige ejere
1818 J. Stokholm

1844 N. Breinholt
1846 J. C. M. Olesen
1874 H. J. Lautrup
1875 Mathilde Lautrup
1907 - 47 Forskellige ejere
1947 E. Østergaard

BYGNINGER

Hovedbygningen ombygget

Hovedbygningen ombygget

1829 Nuværende hovedbygning opført

Korshus i to stokværk opført

Hovedbygningen og avlsgård moderniseret

Hovedbygningen set fra øst (fot. Niels Elswing).

Strandbjerggaard

Humlum sogn, Skodborg herred, Ringkøbing amt

Strandbjerggaard er en af de mange gårde, som ved reformationen 1536 kom fra kirken til kronen, men først en del år senere, 1573, da kongen ved mageskifte afhændede den til Iver Skram, får vi lidt at vide om gårdens beskaffenhed. Den kan ikke have været meget imponerende, thi alt hvad Iver Skram skulle give i bytte, var en halvgård i Salten i Skanderborg len. Til Strandbjerggaard, som ved denne og andre lejligheder kaldtes Strandbygaard, hørte en kirkejord i marken, fire »ildhuse« og en mølle; men af kirkejorden skulle der svares landgilde til Humlum kirke, og i møllen boede der ingen mennesker, og den var slet ikke skyldsats; hvad ildhusene var, er ikke godt at vide, men særlig givtige landbrug har de nok ikke været. Der var imidlertid udviklingsmuligheder, og 1638 var der blevet et gods ud af det. Det var i Christian IV's dage, da adelen indgik på at betale 24 skil-

ling af hver td. htk., hvorfor der på grundlag af indsendte jordebøger udarbejdedes en hartkornsansættelse. Strandbjerggaard ansattes til 24 tdr., bøndergodset til 245 tdr. Da det er oplyst, at af 250 jyske herregårde havde kun 68 under 25 tdr. htk., medens de øvrige havde mere — 11 havde over 100 tdr. — så kan vi deraf vide, at Strandbjerggaard hørte til de mindre hovedgårde; men et godstilliggende på 245 tdr. htk. var ikke helt ringe. 1688 eller rettere 1683, da landmålingen foretoges, har vi endnu mere præcise oplysninger om gården; dens dyrkede areal var 90 tdr. ld., og hartkornet nedsattes til 11 tdr., i de følgende ejendomshandeler sædvanligvis opgivet til 12. Det meget bøndergods kom snart fra gården igen. 1768 var det sunket til kun 19 tdr. htk., 1817, da hovedgården udstykkedes, til kun 4 tdr., og hovedparcellen blev på $9\frac{1}{2}$ tdr., efter matriklen 1844 dog atter hævet til 15 tdr.

Gården findes nævnt allerede 1416 som Strandbygaard, hvilket navn er identisk med navnet på en herregård i Salling, med hvilken den undertiden forveksles. Den lå da under *Ribe bispestol*. Da Strandbjerggaard 1536 kom under *kronen*, blev den forlenet til Frands Iversen Munk, som seks år senere fik den på livstid. Han var søn af den sidste katolske biskop i Ribe Iver Munk og broder til Niels Iversen, der havde den nord for liggende Vejbjerggaard. At de var født uden for ægteskab, gjorde ingenting; moderen var en adelig dame Ide Frantzdatter Pogwisch, og selv blev de optaget i adelsstanden og førte tre blå kugler i deres våben. Sammen med Strandbjerggaard fik Frands Iversen Tarm bispegaard uden afgift, men skulle stille en rytter til rostjeneste. Han var som andre adelsmænd med i Den nordiske Syvårskrig, som fører af skibet »Trondhjems Pinke«. Han må nok være død før 1567, da Jørgen Daa fik gården som len.

Imidlertid afhændede kongen 1573 ved mageskifte Strandbjerggaard til *Iver Skram (Fasti)* til Voldbjerg. Sønnen Peder Skram havde den 1591, men ved hans død ca. 1613 arvedes den af *Anders Friis* til Visselbjerg, som snart efter må have videresolgt den til *Oluf Munk*, der ejede den 1615. Oluf Munk, der i øvrigt skrev sig til Quistrup, solgte Quistrup for at tage bopæl på Strandbjerggaard, hvor han snart efter døde, thi allerede 1617 nævnes hans enke Sophie Høcken til gården, som hun ved sit ægteskab ca. 1621 bragte til

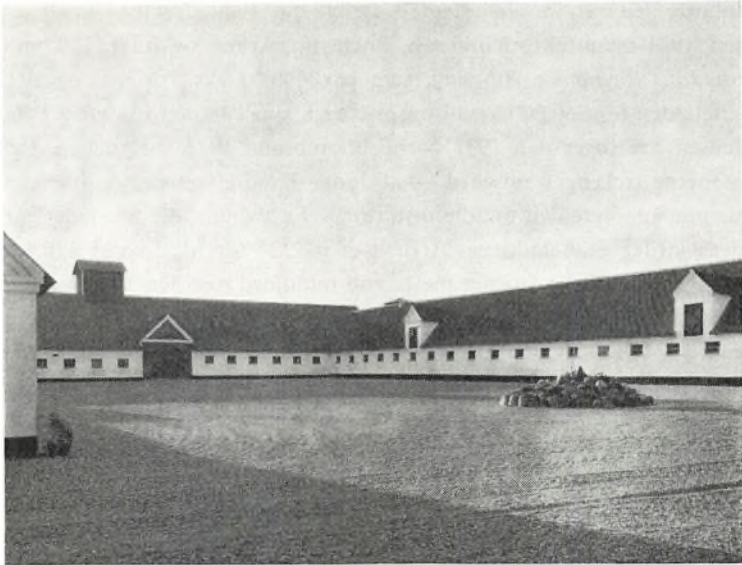
Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

sin anden mand *Erik Lauridsen Lunov* til Viskum; han ejede den endnu 1627. Men allerede 1636 havde gården atter skiftet besidder; den ejedes dette år af *Erik Krabbe*, der få år tidligere skrev sig til *Bøndinggaard* og var ejer af *Tulstrup* og *Søndesthoved* i *Give* sogn. Det er i hans tid, den forholdsvis betydelige godsmængde opgives, som i øvrigt ikke stemmer særlig godt med, hvad der kan oplyses om gårdens fortid. Gården hed i denne tid ofte *Strandbyvad*. *Erik Krabbe* var søn af *Christian Krabbe* til *Bjørnsholm* og gift med *Maren Mogensdatter Kruse*. Han erhvervede sig en del gods af kronen, dels ved køb og dels ved mageskifte, således *Langagergaard* med mølle, en afbygger samt gårdene *Dalsgaard* og *Lille Humlum* i det vest for liggende *Resen* sogn. Han var 1626 kgl. agent i *Stockholm*, en tid landsdommer i *Skåne*, hvor han havde nogle småforleninger, og endelig var han lensmand et par steder, bl. a. på *Bygholm*. Men han blev en meget gældstynget mand og havde til sidst kun *Strandbjerggaard* at dække 32.000 rdl.'s gæld med, og det var lidt nok, eftersom der af indbo kun fandtes hans kones gangklæder og af guld og

sølv bare en lille ske og en signetring, hvilket jo godt nok lyder utroligt. De magre kår skyldtes dels krigsskader, dels en kæltringagtig tjeners utroskab. Erik Krabbe gjorde opbud, og gården blev udlagt til *Mogens og Gregers Høg* og fru *Anne Lunge*, der 1651 solgte gården med møllen til *Enevold Blik* for 1540 rdl. Denne mand var fra den nu forsvundne hovedgård Sønderbeg, som han havde haft part i, men afhændet til en broder. Strandbjerggaard pantsatte han 1656 til sin broder *Ove Blik*, og 1684 solgte han den til provsten i Vejrum.

Provst *Niels Poulsen Astrup* i Vejrum beholdt kun gården et par år; thi allerede 1686 tilhørte den *Jakob Iversen Krabbe*. Han var en søn af *Iver Krabbe* og *Birthe Kaas* til Mindstrup i Vejle amt. Sammen med en broder solgte han denne gård 1686 og flyttede så med sin moder, ærlig og velbyrdige fru *Birthe* til Strandbjerggaard. Efter sin død blev hun hensat i en kiste i Humlum kirke, hvor den stod endnu 1876. Omegnens bønder var meget forarmede efter århundredets mange krige og medfølgende fjendtlige besættelser: fire af de bedste gårde i Humlum var uden bygninger og sæd; i Resen sogn stod det ikke bedre til, samme trøstesløse billede overalt. *Krabbe* var lige så forarmet som bønderne, og en skatterestance på 21 rdl. kunne han ikke betale og fik den eftergivet; en tid havde han tjeneste som korporal under oberst *Schwanenwede*, ikke særlig fint for en adelsmand. En parykskat, som opkrævedes 1710, slap han for, efter som han ikke gik med paryk; det gjorde dog ellers folk uden for bondestanden i salig *Holbergs* tid. Hans hustru *Klara Marie Rønne* var datter af en fattig løjtnant og slægtning af *Enevold Blik*. Hun sad efter mandens død 1727 i uskiftet bo, indtil hun døde 1741.

Derefter kom gården 1743 til *Mads Staby* til Gudum Kloster. Denne solgte den 1749 til *Niels Balleby*, der drev den som studegård og døde 1767. Hans enke *Mette Olufsdatter Dahl* overtog den året efter ved skiftet, nu med 19 tdr. htk. bøndergods, til 4.600 rdl. Hun giftede sig 1769 med *Søren Hansen* og døde på gården 1791. Sønnen *Ole Balleby* havde da i mange år haft skødet, og man får at vide, at der lå 14 bøndergårde i sognene Humlum, Resen og Gudum under gården. Om nogen af disse har ydet hoveri, er usikkert, bøndergodset var i det hele taget ustabil, og om nogen gammel tradition kunne der ikke være tale. *Ole Balleby* døde 1801, kun 41 år gammel; hans enke

Avlsgården (fot. Niels Elswing).

Ide født Kurtz, udstykkede gården, og 1825 solgte hun hovedparcellen til sin søstersøn *Niels Børresen Cortnum* for 1.667 rbdl. sølv og 100 rbdl. årlig i aftægt. Cortnum døde 1861, 80 år gammel, og hans enke, *Ane Cathrine*, født *Kyllesbech*, som derefter ejede gården, døde 1889, godt 100 år gammel.

Strandbjerggaard var nu ofte i handelen. *P. A. Ægidius* må vel have fået skøde af Cortnums enke; thi 1877 solgte han den til *Iver Olesen* til *Gudum Kloster* for 100.000 kr. 1880 gik den over til sønnen *Chr. Marius Helebert Olesen*, hvis enke *Dagmar Olesen* 1907 solgte den for 145.000 kr. til forretningsfører *Albert Clausen* i *Holstebro*. Det var lige den rette tid at erhverve en herregård i. Clausen opførte en ny anelig hovedbygning i haven 1915. Den har høj kælder med økonomilejlighed, bred frontispice med altan mod øst, hvorfra der er en bedårende udsigt over bugten. Det afvalmede tag er af sortglaserede tegl. Bygningen, der rummer en herskabelig lejlighed med alle moderne bekvemmeligheder, skal have kostet 90.000 kr. Efter Clausens død kom gården en del i handelen til priser helt op til 700.000 kr. 1919

RINGKØBING AMT

tilhørte den ejendomshandler Th. Langballe, 1920 direktør Chr. Petersen, 1921 manufakturhandler S. Buchtrup, Århus, og fra 1923 konditor *Joh. Reyndal* i Hjørring, som gav 400.000 kr. for den og 1927 solgte den for 350.000 kr. til proprietær Kappel Jensen i Løgten. Efter Jensen overtoges den 1931 — nu efter brand 1925 forsynet med en moderne trelænget avlsgård — af Jydsk Land-Hypotekforening, som samme år solgte den til administrator S. E. Nyhuus, der har ladet gårdens jorder gennemdræne. Arealet er på 327 tdr. Id., hvoraf 280 tdr. Id. ager. Jorden er for det meste god muldjord med ler- til dels sandblandet underlag. 1956 købte fabrikant N. E. Nielsen Strandbjerggaard af C. G. Korsgaard, der havde haft den siden 1951, men 1964 blev ejendommen erhvervet af kreatureksportør *Ivar C. Lundgaard*, Struer.

ESBERN JESPERSEN

EJERE

1416 Ribe bispestol
1536 Kronen
1573 Iver Skram (Fasti)
ca. 1613 Anders Friis
1615 Oluf Munk
ca. 1621 Erik Lunov
1636 Erik Krabbe
ca. 1645 Mogens og Gregers Høg
og Anne Lunge
1651 Enevold Blik
1684 Niels Poulsen Astrup
1686 Jakob Krabbe
1743 M. Staby
1749 N. Balleby
1825 N. Børresen Cortnum
1877 - 1907 Forskellige ejere
1907 A. Clausen

ca. 1919 - 23 Forskellige ejere
1923 Joh. Reyndal

1927 - 64 Forskellige ejere
1964 I. C. Lundgaard

BYGNINGER

1915 Hovedbygningen opført

1925 Avlsgården opført efter brand

Hovedbygningen set fra avlsgården (fot. Niels Elswing).

Kvistrup (Quistrup)

Gimsing sogn, Hjerm herred, Ringkøbing amt

Kvistrup eller Quistrup, som den nuværende ejer foretrækker at bogstavere navnet, ser ved første øjekast ikke særlig gammel ud, i hvert fald ikke fra gårdsiden. Omme i haven viser det sig derimod, at døren ud til den høje trappe er indrammet af en portal, der tydeligt nok må dateres flere hundrede år tilbage i tiden. Hovedbygningen på Kvistrup er i virkeligheden en nyere skal om en gammel kærne. Huset hører til de mange, der blev ombygget og moderniseret i det 19. århundrede, dengang man endnu ikke kendte senere tiders fredningsbestemmelser, og folk kunne skalte og valte med de gamle bygningsværker, som de ville. Nutiden ville afgjort foretrække det originale Kvistrup, Axel Juuls statelige hovedbygning fra 1637 i to stokværk med tårn og spir, et Kvistrup, der bedre svarer til de gængse forestillinger om, hvordan en gammel herregård bør være udstyret.

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elswing).

Det originale Kvistrup? Ja, det er som man tager det. Der har naturligvis før 1637 stået andre bygninger på gården, hvis historie rækker længere tilbage i tiden end de allerfleste andre danske herregårdes. Det er mere end 800 år gammelt, det ældste dokument, hvori gårdens navn forekommer, udstedt allerede i 1163, i nærværelse af kong Valdemar den Store og en række fremtrædende prælater og verdslige stormænd. Og udstederen var selv en fornem mand, ja af kongelig æt, *Buris Henriksen* hed han, måske den samme prins Buris, hvis navn folkevisen knytter til dobbeltgraven på Vestervig kirkegård og efter Saxo en tapper mand i kampen mod venderne. I kraft af sin fødsel mente han at have krav på tronen, satte sig tilsidst op imod kongen, og som frænde nu engang er frænde værst, skal denne efter krøniken have ladet ham lemlæste på det skrækkeligste og derefter dræbe. I 1163 var han endnu en af de mægtigste jyske stormænd og stiftede da Tvis Kloster med adskilligt jordegods, nemlig gården Tvisel med tiliggende godser, Skjærum, Felding, Hjerm og Kvistrup. Birker kaldes de alle i den yngre danske oversættelse fra 1438 — det latinske origi-

naldokument er ikke bevaret — som det synes en noget usædvanlig sprogbrug, men måske var birk virkelig en gammel betegnelse for en sædegård med tilhørende bøndergods, hvilket senere forhold nok kunne tyde på.

At Kvistrup nævnes så tidligt, betyder ikke, at dens historie gennem middelalderen i øvrigt er oplyst. Man ved ikke noget om den før i tiden omkring reformationen. Den har ligget under *Tvis Kloster*, muligvis som en ladegård, i hvert tilfælde omkring år 1400 med en adelig beboer Niels Krag. Siden fik beboerne, fæstere eller fogder, hvad de nu har været, navn efter deres tilknytning til klosteret. Per Munk i Kvistrup nævnes 1533 og 1543 Jørgen Munk. Og Anne Munksdatter var 1555 gift med Niels Ibsen i Kvistrup, som det endelig da lykkedes at tilbagehævede deres ejendomme Villemose og Tipsmark, bondegods, der havde været konfiskeret som andet af den slags i herredet på grund af dettes forhold under Grevens Fejde. Men Niels Ibsen kunne bevise, at han loyalt havde stået på kongens side.

Han forblev endnu en årrække i besiddelse af Kvistrup, skønt gården sammen med klosteret allerede i 1547 havde skiftet ejer. Tvis Kloster var naturligvis også blevet inddraget ved reformationen og var blevet givet i forlening til en mand, der som de nævnte bønder på gården også hed Munk. Måske var hans navn af lignende oprindelse som deres, skønt hans forfædre igennem mange generationer havde ført adeligt skjold og mærke. Og selv havde han egentlig været udpeget til at indtage den højeste stilling i Ribe stift og ikke til at nøjes med at være lensmand på en af de forhenværende bispelige gårde.

Oluf Munk var 1531 blevet electus i Ribe, altså udvalgt til at følge sin farbroder Iver Munk på bispestolen. Det fik nu ingen praktisk betydning, eftersom den gamle vedblev at fungere, indtil samtlige katolske bisper blev afsat i 1536. Som et varsel om den tid, der var i anmarch, havde Oluf Munk måttet forpligte sig til ikke at lægge stiftets præster hindringer i vejen, enten de nu ville præke den rene lutherske lære eller gifte sig! Og selv det, at han var en af de fire adelsmænd, som 1534 anmodede hertug Christian (III) om at overtage Danmarks trone, selv det kunne ikke hindre, at han blev fængslet ved omvæltningen i 1536, ja måtte døje fangenskab i næsten et helt år, før han slap fri mod udstedelse af en streng troskabsforsikring. Siden

tog han dog revanche, blev kgl. lensmand på efterhånden flere forskellige slotte. At han havde dem som pantelen, altså kunne forstrække kronen med betydelige lån, har vel nok bidraget til, at han atter blev en betroet mand og fra 1542 igen kom i rigens råd. Samme år købte han Volstrup (Hjerm sogn) og i 1547 altså Tvis Kloster, hvor han allerede en årrække havde været lensmand.

Oluf Munk havde ikke blot måttet lade stiftets præster gifte sig efter forgodtbefindende. Han, der også selv havde forpligtet sig til evig kyskhed, måtte ved sin løsladelse ligefrem love at gifte sig! Og han holdt sit løfte eftertrykkeligt. På ligstenen over ham og hans frue Drude Rantzau i Hjerm kirke ses den fhv. electus i fuldt harnisk som andre af tidens herremænd sammen med den rigt smykkede ægtefælle, og stenen viser tillige ægteparrets tolv børn, skæggede karlfolk i pludderbukser og fruentimmerne i struttende pelskraver, men af hensyn til pladsforholdene en miniature, i spædbørnsstørrelse. Og efter Oluf Munks død 1569 arvede sønnen Ludvig Munk, kaldet den tykke, Kvistrup. Han var lensmand på Ørum fra 1565, til han døde 1595. Hvorpå hans søn Oluf Munk fik gården. Men hans formueforhold var ikke gode, og det endte med, at han 1613 måtte sælge Kvistrup.

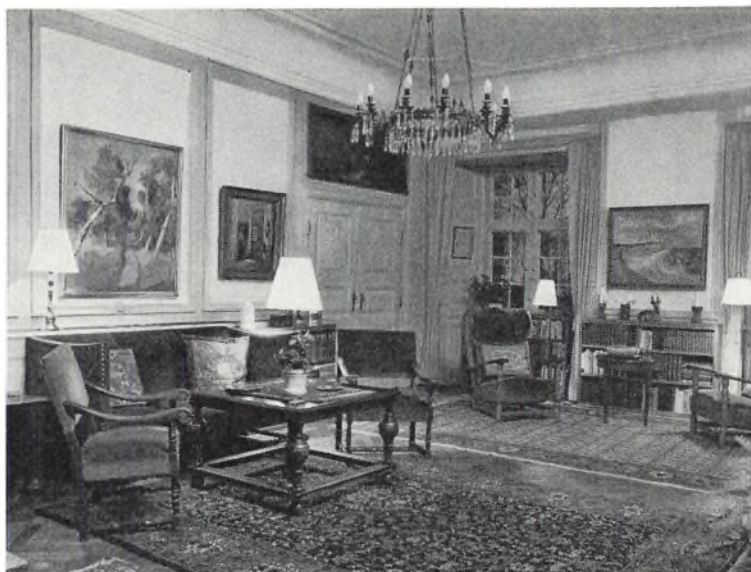
Gården blev i familien. Den ny ejer *Iver Juul* var en fætter til Oluf Munk og blev siden gift med hans datterdatter Ingeborg Parsberg, der nævnes som besidder af Kvistrup endnu 1660, da manden forlængst var død (1627) og sønnen *Axel Juul* følgelig indtrådt i sine rettigheder som arving, om det nu er ham eller moderen, der har bygget den ny hovedfløj på gården? Han var i hvert tilfælde særligt knyttet til Volstrup, hvor han skal have boet de sidste 36 år af sit liv, vistnok mest optaget af sine videnskabelige sysler. Som der står i hans ligprædiken: »Og som han strax efter sit ægteskabs begyndelse kom hjem til sit eget, begyndte han sine studia for alvor igen at recolere og foretage«. Og det blev han ved med til sin død, skønt han i sin sidste tid blev noget plaget af »tunghed og søvn« på grund af den idelige læsning og studering. Måske har han ikke interesseret sig slet så meget for det mere praktiske liv, hvilket ellers kunne være nødvendigt nok, da de uheldige krige havde ført store ødelæggelser over også hans godser. Enken Elisabeth Friis, datter af kansleren, fik dette at mærke. Allerede året efter mandens død i 1671 blev der gjort udlæg

Axel Juul († 1671) og hustru Elisabeth Friis († 1677) Kvistrups sidste adelige ejerpar (Frederiksborg).

i Volstrup, og det lykkedes ikke at bevare hverken denne gård eller Kvistrup for slægten efter fru Elisabeths egen død i Odense 1677. Hun havde hidtil boet på Kvistrup.

Nu var tiden kommet, da denne gård, som så mange andre hovedgårde, skulle overgå i borgerlig besiddelse, og 1681 solgte Tønne Juul den på arvingernes vegne til *Rasmus Nielsen Overgaard*. Prisen var 10.000 rdl. for Kvistrup med 300 tdr. htk. bøndergods. Men fra den gamle adels side blev der her gjort et forsøg på at hævde besiddelsen af herregården, idet baron Christian Juel af Rysensteen hævdede — som sandt var — at Kvistrup igennem lange tider havde tilhørt hans forfædre, og han fik nu af kongen bevilling til at indtræde i Rasmus Nielsens rettigheder, uden at det imidlertid lykkedes ham at udrede købesummen inden den fastsatte frist. Tværtimod fik Rasmus Nielsen,

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

som påberåbte sig »de tjenester han med liv og blod i Københavns belejring mod fjenden gjort havde«, i 1682 bevilling til, at han og hans efterkommere måtte besidde Kvistrup gård og gods, derunder ladegården Ausumgaard, med adelige rettigheder.

Alligevel måtte der to højesteretsdomme til, inden han i 1689 fik endeligt skøde på godset, som han ganske vist havde været i besiddelse af også de mellemliggende år tilligemed godt et par hundrede tønder hartkorn bøndergods, hvilket altsammen sønnen Niels Overgaard til sin tid tog i arv, efter at Rasmus Nielsen selv på god herremandsvis var stedet til hvile i den åbne begravelse, han havde ladet indrette i Vejrum kirke. Niels Overgaard solgte Ausumgaard, men købte Kappel, og efter hans død 1722 bragte enken Mette Cathrine Bugge begge gårde til sin anden mand, amtsforvalter, senere kammerråd *Jens Voigt*, der i løbet af få år satte det hele overstyr. Det var nu ikke helt hans egen skyld, allerede Niels Overgaard havde belånt Kvistrup, og nu skulle hans børn have deres arvepart udbetalt. Det var ikke nemt for Jens Voigt at klare sig, og 1725 blev han afskediget

som amtsforvalter på grund af kassemangel! Han var så langt ude, at han måtte pantsætte forskellige smykker til sin ridefoged, men siden alligevel tog dem med til København og dér stampede dem igen! Et forsøg på at sælge Kvistrup ved auktion i 1727, efter at en mand fra Kolding havde gjort udlæg i den, slog fejl, og først året efter købte *Søren Hachsen* i Ringkøbing godset på en ny auktion. En købmand i Randers *Ditlev Bering* fik imidlertid samme år transport på kongens fordringer hos *Jens Voigt* og overtog Kvistrup, som han det næste år for 23.000 rdl. solgte til *Christian Moth*. Og denne beholdt gården, hvor han, der blev kancelliråd og ægtede en bispedatter fra Viborg, førte et herskabeligt hus med stort tyendehold, præceptor, ridefoged, ladefoged o. s. v. *Moth* havde i det hele taget ambitioner, og det lykkedes ham i 1750 at blive adlet med tilladelse til at føre samme våben, som i sin tid var bevilget salig gehejmeråd *Moth* og hans efterkommer, hvem han påstod at være beslægtet med på fædrene side. Skønt faderen, en købmand i Odense, slet og ret havde kaldt sig *Søren Poulsen*. Og hvad hjalp det *Moth*, at han havde været så betænksom for sine efterkommeres ve og vel. Hans eneste søn blev få år efter sparket ihjel af en hest i kongens stald.

Efter *Moths* egen død i 1766 kom det til en bitter arvestrid. Hans nærmeste arving var søsteren *Christiana Fogh*, som anden gang havde giftet sig med den langt yngre konrektor i Århus *Balthazar Halse*. Til broderens absolutte misfornøjelse, hvorfor han da også havde villet testamentere Kvistrup til hendes søn af første ægteskab, *Søren Fogh* til *Laage*. Det var lige ved at komme til proces mellem moder og børn — en anden søn krævede også arv efter morbroderen — og hun måtte betale dem 26.000 rdl. for at få lov til at beholde godset sammen med sin lærde ægtemand. Men da han døde allerede 1771, solgte hun det for 41.400 rdl.

Den ny ejer justitsråd *Jens Hvas* til *Tvis* døde blot to år efter og hans enke, *Anne Magdalene Moldrup*, tre fjerdingår senere, da hendes bryllup med ritmester *Henrik Fischer* allerede var bestemt! Men kæresten var indsat som hendes universalarving og solgte begge gårdene, Kvistrup til løjtnant *L. V. Høegh* til *Bækmark*, uden at denne handel dog gik endeligt i orden, og *Fischer* beholdt så gården indtil sin død 1794. Enten det nu var ham eller en anden, som havde ejet

Havestue med lysekroner fra Trøjborg. I væggen er indsat et keramisk relief af Jean Gauguin (fot. Niels Elswing).

godset, ville dets skæbne vel være blevet omtrent den samme. Godsopløsningernes tid var inde, og i 1785 søgte og fik han tilladelse til at sælge godset til de enkelte fæstere mod forbehold af hovedgårdens rettigheder. Bønderne gav 200 rdl. pr. td. htk. I 1792 fik han oven i købet tilladelse til at udparcellere hovedgårdens jorder i 25 parceller. Og selv om hans enke Frederikke Christine Cathrine Wauwert-Benzon fik mere for Kvistrup, da hun solgte den i 1799, end Hvas havde givet 1771, nemlig 43.000 rdl., så var det kun den bare hovedgård, hun afhændede til *Johan B. Pape*, som beholdt den til 1814, da han på grund af alder og svagelighed satte gården til auktion.

Den blev nu for 75.000 rbd. købt af *Thomas Nyssum*, der ikke kunne klare de dårlige tider, og *staten*, som havde pant i gården på 25.000 rdl., blev på en tvangsauktion i 1824 ejer for — 6.000 rbd.

Den følgende besidder, forpagteren *Rasmus Ægidius*, der året efter købte for 12.000 rbd., kunne bedre klare sig — han var også en dygtig landmand, der moderniserede den gammeldags drift og gjorde

gården til en af amtets bedste mejerigårde — og han, der fik titlen kammerråd, beholdt Kvistrup til 1847, da sønnen H. C. Ægidius overtog den for at lide omtrent samme skæbne som Nyssum. Apoteker *Gustav Adolf Eyber* fra Thisted købte i 1858 Kvistrup fra hans fællitbo og efterlod den 1884 til sin søn Niels Schack Eyber, der allerede 1874 havde købt afbyggergården Ørumgaard af faderen, og som i 1889 solgte begge gårde til landbrugskandidat, landstingsmand *Peter Olufsen* fra Tønder, der ejede dem indtil sin død i 1932. Enken Anne Olufsen overdrog dem derpå 1935 til sønnen, hofjægermester *Aksel Olufsen*, den nuværende ejer, der er formand for hedeselskabet.

At denne er broder til den ene grundlægger af det landskendte firma Bang & Olufsen i Struer, skal nævnes, fordi Kvistrup en overgang afgav lokaler til radiofabrikationen. Ca. 20 mand arbejdede i 1925 - 27 med fremstilling af radioapparater i den østlige fløj på gården, et kort, men bemærkelsesværdigt intermezzo i herresædets historie.

Kvistrup har nu et areal på 520 tdr. ld., omtrent samme størrelse som for hundrede år siden, efter at den var formindsket ved udstykninger både under Fischer, Pape og Nyssum. Til trods herfor var der 1770 kun 390 tdr. sædeland mod nu 360, og 1683 næppe det halve areal hartkornsjord, nemlig 170 tdr., hvortil kom 95 tdr. ld. udmarksjord. Gårdens »herligheder« var dengang ringe nok, møllen ved gården var som alle andre herregårdsmøller dengang i elendig stand, både hvad tilløb og søgning angik, der lå nogle øde fiskeparker i en indlukket kalvehave norden for borggården, fiskeriet i Limfjorden var opgivet »formedelst ingen profit deraf kan søges«, og ildebrændsel måtte man hente i heden et par, og bygningstømmer hele ti mil, borte i Loversyssel, »men dog næppe kan til købs bekommes!« Der var hverken gavntømmer eller olden i »Kvistrup buske, noget små underskov af hessel og egeskrub«. Denne skov så bedre ud 100 år senere, skønt den stadig beskrives som: »En liden skov med små træer, mest ege«. Fischer havde imidlertid ladet en del af den indhegne og tilplante med ask. Men han klagede over de mange skovtyverier. I denne egn, hvor der næsten ingen skov var, gjorde bønderne sig ingen skruper ved at stjæle, »ja, hvor megen sne, der endog i vinter har lagt i skoven, må desuagtet erfares at nogle 100 unge aske ere blevne stjålen til såre liden nytte for tyvene, men til stor skade for fremtiden«.

Nu er Kvistrup skov på en fyrretyve tønder land, og hertil kommer godt 70 tdr. ld. plantage.

Så lidt som man med sikkerhed ved, at Kvistrup i klostertiden blev drevet som ladegård, så lidt er man naturligvis underrettet om, hvilke bøndergods, der dengang kan have hørt under gården, og det var kun få ejendomme i Gimsing sogn, der sammen med Kvistrup i 1547 overgik til Oluf Munk. Men ved matrikuleringen i 1662 var ikke blot så godt som hele sognet med dets halvtredie hundrede tønder hartkorn underlagt herregården. Denne havde et langt større tilliggende, nemlig halvottende hundrede og derunder to hovedgårde, Ausumgaard med det hele Vejrum sogn og Lintorp i Asp sogn. Noget andet er, at en mængde gårde — det drejede sig jo næsten overalt i Vestjylland om enkeltsteder — var »øde og forarmede« efter den netop overståede krigstid. Skønt Rasmus Nielsen også blev ejer af Ausumgaard, havde han 1683 foruden den fri hovedgårdstakst kun 215 tdr. htk. bøndergods, navnlig i Gimsing og Vejrum sogne. Men der fulgte 271 tdr. htk. bøndergods med, da han i 1705 skødede godset til sin søn. Siden varierede omfanget noget, indtil Fischer i 1785, umiddelbart før bortsalget, rådede over 322 gårde og steder med tilsammen 225 tdr. htk.

Særlig interesse knytter der sig til de få gårde og huse på Kvistrup gods, der lå i Struer og Struerdal. Her var fra gammel tid færgefart over det smalle indløb fra Limfjorden til Kilen, og en bro, som Kvistrups ejer, Ludvig Munk, lod bygge omkring år 1600, stod kun et halvt hundrede år, før den blev ødelagt af isen. Struer blev allerede tidligt et meget anvendt udskibningssted, særlig for norsk bygnings-tømmer, og som ved andre ladepladser opstod der en vis handelsvirksomhed, som det ikke lykkedes at standse, selv ved gentagne kongebud, navnlig fremkaldt af borgerskabet i Holstebro, der følte deres næring truet af »husmændene i Struer«. Der blev også holdt værtshus, og skønt kromanden ved given lejlighed overfaldt herremanden Rasmus Nielsen, rev ham af hesten og spolerede både hans kjortel og hans kniplings halsklud, så stod herskabet på Kvistrup i almindelighed på fæsternes side mod borgerne i Holstebro. Af og til kom det til retstrætter, indtil forholdet endelig i 1798 blev reguleret således, at Struer virkelig blev autoriseret som ladested for Holstebro. Da havde Kvistrup jo allerede afhændet sin ejendomsrettighed, og siden kom man-

Gården set fra syd ca. 1835. Akvarel på Kvistrup.

den på Kvistrup, i hvert fald ved en enkelt lejlighed, i afgjort modsætningsforhold til befolkningen i Struer. Det var da den lille ladeplads skulle gøres til et knudepunkt i den jyske jernbanetrafik, og banen skulle gå over Kvistrups jorder. Ejeren af gården, G. A. Eyber, stillede sig absolut modvilligt og hævdede, at han nok skulle holde uvedkommende borte fra sine marker. At det ikke lykkedes ham, selv om han i sit raseri ødelagde et par led, er en anden sag.

Eyber ville sikkert heller ikke have påskønnet nutidens bestræbelser for at bevare de gamle karakteristiske bygninger. Det skal være ham, der ødelagde bygningerne på Kvistrup. Man har kun nødtørftige beskrivelser af dem fra ældre tid. Danske Atlas melder om ét stort grundmuret hus på Kvistrup, resten af bygningerne var bindingsværk. Det var også tilfældet med ladegården, da gården blev averteret til salg i 1814. Men i borgegården — af solid grundmur — var der dengang foruden hovedfløjen i to etager endnu to sidelængere, som Fischer skal have bygget, og i alle tre fløje tilsammen 18 gipsede og til dels betrukne værelser. Lysthaven var omgivet af en fire alen høj brandmur, og desuden var der både urtehaver og abildgård, sidstnævnte »med en stor mængde af de fineste og mest udvalgte frugttræer i bedste grøde«. Det var som sagt G. A. Eyber, der gav hovedbygning-

RINGKØBING AMT

gen dens nuværende udseende. Han lod de to lange sidefløje delvis rive ned og fjernede andet stokværk på det gamle hus fra 1637 såvel som det blytækkede spir på det firkantede tårn, der stod ved hovedfløjens østlige gavl, og så må han vel have bygget den fladtrykte gennemgående frontispice. Gårdtrappen er i 1964 ombygget ved arkitekt Poul Hansen, Thisted. Kun den først omtalte sandstensportal med Axel Juuls våbenskjold og de hvælvede kældre er uforandret synlige minder om den mere knejsende renæssancegård fra det 17. århundrede.

MOGENS LEBECH

EJERE

ca. 1160 Buris Henriksen
1163 Tvis Kloster
1536 Kronen
1547 Oluf Munk
1613 Iver Juul
1627 Axel Juul

1681 Rasmus Overgaard
1723 J. Voigt
1728 - 71 Forskellige ejere
1771 J. Hvas
1774 H. Fischer
1799 Joh. B. Pape
1814 Th. Nyssum

1824 Staten
1825 R. Ægidius
1858 G. A. Eyber
1889 P. Olufsen
1935 A. Olufsen

BYGNINGER

Ladegård (?)

1637 Hovedfløjen opført i to etager med tårn

Sidefløje opført i bindingsværk

Ladegårdsbygninger i bindingsværk

Hovedbygningen ombygget

1964 Gårdtrappe fornyet ved P. Hansen

Hovedbygningen set fra nord (fot. Aa. Roussell).

Volstrup

Hjern sogn, Hjern herred, Ringkøbing amt

Navnet Volstrup, der betyder Oles torp, møder vi første gang i 1313; men oprindelsen går sikkert mindst et par hundredår længere tilbage, da den Ole eller, som vestjyderne siger, Volle, der ryddede skovene og opdyrkede jorden, har levet. I begyndelsen af det 14. århundrede tilhørte Volstrup *bispestolen i Ribe*. Det var urolige tider, og bondeopstanden i 1313 førte med sig, at der blev opført flere faste borge til værn mod bønderne, blandt andre Volstrup, der, som det hedder hos Arild Huitfeldt, blev bygget »Ribe bispestol til nytte«.

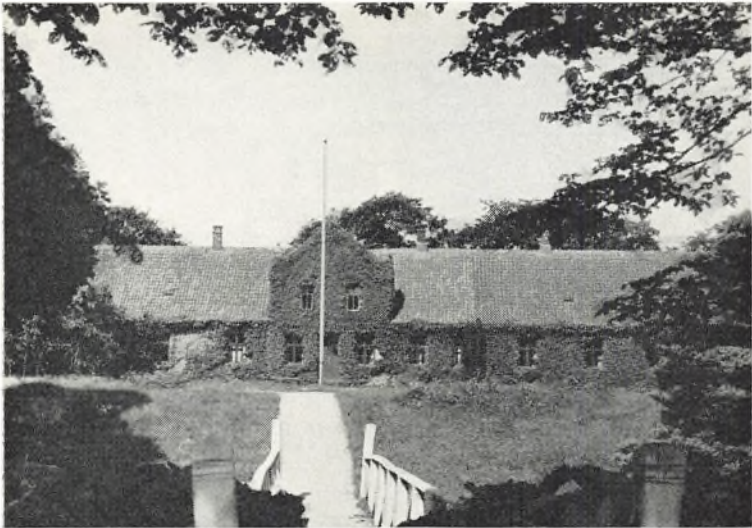
Kirkens gods blev af biskopperne forlenet bort til slægt og venner. Ved reformationen gik Volstrup over til *kronen*; men biskop Iver Munks broder, den hidtidige lensmand Mogens Munk, beholdt gården som kongelig forlening på livstid.

Blandt hans sønner er *Oluf Munk* den mest kendte. Han blev, efter at have studeret i Køl'n og taget magistergraden der, kantor ved Ribe

domkirke og blev 1531 udnævnt til sin farbroders efterfølger som biskop. Imidlertid kom reformationen; Oluf Munk blev sammen med de andre biskopper sat i fængsel, hvor han sad et års tid. Efter sin løsladelse fik han Tvis Kloster som len på livstid for de tjenester, han gjorde og skulle gøre kronen. Værdien af dette len svarede til 1.300 tdr. htk., og i løbet af få år havde han da også tjent så meget, at han kunne købe Volstrup (1542) og nogle år senere Tvis Kloster. I året 1540 opgives indtægten af Volstrup til 108 tdr. rug, 48 tdr. byg og 222 tdr. havre med mere. Mogens Munk beholdt dog Volstrup som len til sin død 1558.

Oluf Munk skildres som en trættekær og pengebegærlig bondeplager, f. eks. med disse ord: »Olluf Munck er stift og strunck, han æder sig fed som en anden Ged. Alle Stakarls Føde dem ligger han øde«. Han døde 1569, og som faderen ligger han begravet i Hjerm kirke, hvor der er pragtfulde gravsten over dem og deres hustruer. — Volstrup tilfaldt hans søn Jørgen Munk, der druknede under isen ved Struer 1580, men også broderen Ludvig Munk til Quistrup fik vistnok part i gården. Jørgen Munks datter Karen Munk blev gift med *Iver Friis*, som nævnes til gården 1606 og 1610 købte Ludvig Munks part. Gården brændte i hans tid 1609. Han havde i sin ungdom tjent i cancelliet og havde 1596 ledsaget Christian IV på hans rejse til Nordkap. Han var anden gang gift med Dorete Budde og døde 1623. Enken fik 1626 kongens tilladelse til at sælge Volstrup for at betale sin mands gæld, og den blev da solgt til *Iver Juul* til Quistrup, gift med Ingeborg Parsberg, der var datterdatter af Oluf Munk. Iver Juul døde 1627, og deres søn Axel Juul fik gården.

Axel Juul, der var en af sin tids lærdeste mænd, havde studeret i Tyskland, Italien og Frankrig. Fra 1629 til 1635 var han ansat i cancelliet og blev benyttet til flere sendelser, således var han 1634 i Dresden i anledning af den udvalgte prins Christians forlovelse. Samme år blev han gift med kansleren Christen Friis' datter Elisabeth, og fra 1635 førte han en stille tilværelse på Volstrup, optaget af sine videnskabelige studier. Arent Berntsen, der var udgiver af »Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed« (1656), var i nogle år i hans tjeneste. I sin bog har han mange lovord om egnen, om dens gode og rige bønder og velbyggede gårde, men især om de »mange fornemme herregårde,

Hovedbygningen set fra syd ca. 1944 (fot. Bror Bernild).

blandt hvilke en del formedelst herlig bygning og stor tilliggende ejendom og herlighed for fyrstelige huse er at anse og agte, nemlig Vosborg, Volstrup, Stubbergaard, Quistrup, Voldbjerg, Pallisbjerg, Tvis Kloster, Estvadgaard, Landting, Vadskegaard og andre«.

Det ser altså ud til, at egnen hurtigt er kommet sig efter de ulykker, der ramte den i Christian IV's to sidste krige; men med svenskekrigene 1658 - 60 svandt denne herlighed, og for mange af de gamle danske adelslægter, der indtil den tid havde ejet egnens herregårde, betød det en katastrofe. Allerede et halv år efter Axel Juuls død i september 1671 fik kreditorerne indførsel i en part af Volstrup, der på den tid var takseret til 100 tdr. htk., medens bøndergodset var sat til 422 tdr. htk. Seks år efter døde Elisabeth Friis; men hendes testamente kunne ikke fuldbyrdes, da boet nu var fallit. Og efter at Mogens Munks slægt nu havde boet på Volstrup siden 1500, splittedes gården op i flere parter, der dog efterhånden samledes hos en enkelt. En borgerlig slægt, der dog snart blev ophøjet i den af den nye enevælde oprettede adelsstand, rykkede nu ind på den gamle herregård.

Blandt de mænd, der havde forstrakt Axel Juul med penge, var i

Våbentavle for Christen de Linde 1720 (fot. Bror Bernild).

første række Holstebro-købmanden *Christen Linde*, hvis fader var bondesøn fra Linde i Asp. Han var den fødte forretningsmand af den slags, som tjente penge ved alt, hvad de tog sig for. Han lånte penge til forarmede adelsmænd og fik først pant i gården, blev derefter forpagter og tilsidst ejer. Således gik det her, hvor han blev forpagter 1678 og i 1682 eneejer af gården, og han blev efterhånden ejer af 12 vestjyske herregårde, ialt omtrent 3.500 tdr. htk. I Christian V's matrikel er Volstrup hovedgård vurderet til 58 tdr. htk., mølleskylden er 4 tdr. 6 skpr. og skovskylden 2 tdr. Og af bondegodset i Hjerm sogn, der var sat til 322 tdr. htk., ejede Christen Linde de 296 tdr. Han kunne da også køre på sin egen jord fra Holstebro til Volstrup. Han blev optaget i adelsstanden 1704, men 2 år efter

døde han. Alle hans 6 sønner blev storgodsejere; Volstrup gik i arv til sønnen Christen de Linde, der i 1720 skal have opført en bindingsværks hovedbygning. Hans datter Jytte Dorothea blev 1722 gift med kaptajn *Ernst Friederich von Zytphen*, der var indvandret fra Mecklenburg, og som efter svigerfaderens død 1723 blev ejer af Volstrup. Medens forholdet mellem herskabet og bønderne i Linde'ernes tid havde været godt, blev de nu kørt i stramme tøjler, og ville de ikke som han, så stod træhesten i borggården og hundehullet ud mod mølledammen rede til at tage mod dem. Jytte Dorothea Linde døde 1732, og året efter giftede Zytphen sig med Øllegaard Marie Hjermin, der var datter af præsten i Hjerm Jens Hjermin, ejeren af Ausumgaard. Det var hendes broder Thomas Just Hjermin, der 1750 blev adlet med navnet Jermiin. Kaptajn Zytphen døde 1756, og året efter giftede hans enke sig med major *Poul v. Klingenberg* til Tandrup og Kovstrup i Thy. Han levede sine sidste år (til 1771) i Sønderskov på Venø, hvor han skal have hængt sig efter at have givet Volstrup bønder fri for hoveri. I årene 1750 - 56 var A. F. Grib præst på Venø, herfra blev han forflyttet til Rudkøbing, hvor han døde 1761. Han var 1758 blevet gift med Hedevig Cathrine Zytphen, datter af kaptajn Zytphen og Øllegaard Marie Hjermin. I dette ægteskab var der to døtre, Øllegaard Sophie og Ytte Dorthe Marie. Efter mandens død flyttede fru Grib til moderen på Volstrup og blev 1766 gift med løjtnant L. V. Høeg til Bækmark, der nu overtog bestyrelsen af Volstrup.

Et karakteristisk træk for den tids vestjyske herregårde er, at de havde et meget stort studehold. Således var der 1766 på Volstrup ikke mindre end 200 stude, hvoraf halvdelen var »staldstude« og halvdelen »fødestude«. På samme tid var udsæden 10 - 12 tdr. rug, 50 - 60 tdr. byg og 150 tdr. havre; der avledes 200 læs hø. Om foldudbyttet berettes i Pontoppidans Atlas (1769), at man i Hjerm herred gødede jorden »med et slags kride, som de kalder liim, hvorefter avles 12 à 16 fold. Når det bruges for meget, giver det en rig fader men en arm søn«. Kalken kunne hentes i kalklejerne ved Hjerm kirke, og man havde jo hovbønderne til at køre den ud. Bøndergodset var 320 tdr. htk. og tienden 105 tdr. Man kan undres over, at der kunne avles 200 læs hø. Men forholdet var det, at engen dengang gik ca.

1.000 alen længere mod nord end nu. Gamle folk har fortalt, at der kunne stå 28 stude i rad i 5 favnes tøjr fra den gamle lade til fjorden.

Pontoppidan fortæller, at »her til gården langs ved Limfjorden er en liden krat«; men dette krat kunne ikke forsyne gården med brændsel, det meste måtte hentes langt ude i Borbjerg sogn og køres 30 km. Ganske vist lå det meste bøndergods samlet i nærheden af Volstrup; men der boede fæstebønder helt ude i nærheden af den én kvadratkilometer store Volstrup hede, og det hørte til deres særlige pligter at grave og køre »ildebrændsel«. Man fik derfra gode, sorte kultørv og de mange hedetørv, som dengang brugtes på ildsteder, og endelig mange læs lyng, der blev bjærget til brug i bagerovnene.

I næsten 20 år var løjtnant — senere major — Høegh bestyrer af Volstrup, og til sin død 1784 ejede fru Klingenberg gården. Hun havde 1777 testamenteret den til sin datters to døtre. De blev gift samme dag 22. september 1780: Øllegaard Sophie med etatsråd *Mogens Christian Skow* til Bustrup i Salling og Ytte Dorthe Marie med kaptajn *Christen de Linde* til Møltrup. M. Chr. Skow blev eneejer af Volstrup 1786, og 1798 fik han tilladelse til, at gården måtte beholde sin frihed, når godset frasolgtes; fire år senere fik han af rentekammeret tilladelse til at sælge en del parceller, hvorved godsets hartkorn gik ned fra 63½ til 34 tdr. Etatsråd Skow døde 1818, og året efter skødede enken Volstrup til sin mands brodersøn, provst, konsistorialråd Anton Frederik Skow, der var præst i Hjerm fra 1805 til sin død 1828. Han var gift med Engel Elisabeth Drebing, hvis fader var distriktskirurg i Holstebro.

Etatsrådinde Skow levede til 1846, og efter hendes død har Christen de Lindes efterkommere ikke mere tilknytning til Volstrup. Provst Skows enke overlevede hende i 8 år, og efter hendes død 1854 blev Volstrup solgt til konsul *Hans Peter Rygaard*, Struer. Han havde i mange år drevet en stor engrosforretning i Struer med eksport til og import fra Tyskland, Norge og England. Den foregik på hans egne skibe, af hvilke han ejede over en halv snes. Han ophævede forretningen 1854 og købte Volstrup; men allerede 2 år efter solgte han den sammen med Handbjerg Hovgaard til *C. F. Ingerslev* og flyttede til København. C. F. Ingerslev, der senere ejede Skaarupgaard i Vendsyssel, solgte 1857 Volstrup til *C. H. Vorbech* til Al-

linggaard for 100.000 rdl. Vorbech byggede den store lade 1858, hans forbogstaver står der endnu. Gården gik imidlertid kort efter tilbage til konsul Rygaard, som igen ca. 1860 solgte den med godt 600 tdr. ld. til Ole Thuesen Schultz. De to sidste ejere ryddede en stor skov øst for gården, og det, der blev tilbage, svarer omtrent til den nuværende skov. Der var 42 tdr. ld. fredskov kaldet Loddenås, desuden en skov på 16 tdr. ld. og en have på 10 tdr. ld. Haven var den største i Ringkøbing amt.

Ole Th. Schultz havde gården til sin død 1865, hvorefter den solgtes til Hagen Jørgensen og Peder Hagensen, der 1867 blev eneejer og overdrog den til sin søn *Frantz Hagensen* gift med *Amalie Jørgensen*, en datter af Hagen Jørgensen. I 1875 blev hovedbygningen gennemgribende ombygget; det gamle bindingsværkshus forsvandt, og med anvendelse af en 1805 opført grundmuret bygning rejstes det nuværende enetages anlæg, bestående af en hovedfløj med frontispice ud mod haven samt sidefløje, hvoraf den østre dog først blev tilbygget i 1935. De gamle voldgrave er bevaret, og endnu i Hagensens tid stod en træbro, kaldet vindebroen, der førte over voldgraven til avlsbygningerne.

Efter Hagensens død 1889 besad fru Hagensen Volstrup til 1904, da hun solgte den til sin svigersøn *Jens Gottrup* fra Gottrup i Humlum. Samtidig blev et hede- og moseareal i Hodsager sogn frasolgt. Igen var Volstrup, som så ofte før, gået i arv på spindesiden.

Jens Gottrup drev Volstrup som en mønstergård. Han har bygget alle staldbygningerne, således 1922 en moderne kostald til 130 kreaturer, desuden en hestestald og en svinestald til 140 svin. Ladebygningerne brændte 1917, men blev genopført væsentligt med de gamle mure og med stråtag, der dog nu næsten overalt er erstattet med fast tag. Efter Gottrups død 1933 overtog hans enke *Jensine Gottrup* Volstrup, og 1956 overdrog hun den til sin svigersøn *Anthon S. Mikelsen*. Hovedbygningen er 1935 udvidet, idet en sidefløj blev tilbygget i øst af arkitekt Chr. Jensen, Holstebro. Samme år solgtes den før nævnte Volstrup hede i Hogager, Borbjerg sogn, til et konsortium, og under Den anden Verdenskrig er der her blevet anlagt en større tørvefabrik.

Gårdens areal er nu 300 tdr. ld. med $21\frac{3}{4}$ tdr. htk. Syd og vest

RINGKØBING AMT

for gården ligger den store park og en smuk bøgeskov, ialt 70 tdr. ld., hvoraf parken udgør de 8 tdr. ld.

Der er kun få synlige minder om det gamle Volstrup. I den fløj, der blev tilbygget 1935, er indsat to fra den gamle hovedbygning stammende sandsten med Christen de Linde den Yngres og hans hustru Ellen Marie von Obelitz' navne og våbener, og to malerier, vistnok af major Høegh og hans hustru, er de sidste af en samling, der endnu for godt et halvt århundrede siden fandtes på Volstrup. Men Hjerm kirke gemmer mange minder om de slægter, der har levet på Volstrup; der er Mogens og Oluf Munks smukke gravstene og Axel Juuls pragtfulde epitafium, og der er mindstene over mange andre, både i og uden for kirken.

H. C. HANSEN

EJERE

1313 Ribe bispestol
1536 Kronen
1542 Oluf Munk
1606 Iver Friis

1627 Iver Juul
1678 - 83 Flere ejere
1683 Christen Linde
1706 Chr. de Linde

1723 E. Fr. v. Zytphen
1757 P. v. Klingenberg
1784 M. Chr. Skow og Chr. de Linde
1786 M. Chr. Skow (eneejer)

1854 H. P. Rygaard
1856 C. F. Ingerslev
1857 C. H. Vorbech

1860 - 67 Forskellige ejere
1867 F. Hagensen

1904 J. Gottrup

1933 Jensine Gottrup

1956 A. S. Mikkelsen

BYGNINGER

Barfred opført

1609 Gården brændt

1720 Bindingsværkshovedbygning
opført

1805 Grundmuret fløj opført

1858 Lade opført

1875 Hovedbygningen gennem-
gribende ombygget

1917 Ladegården brændt og
genopført

1922 Kostald opført

1935 Østre sidefløj tilbygget
ved Chr. Jensen

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Handbjerg Hovgaard

Handbjerg sogn, Hjerm herred, Ringkøbing amt

Hovgaards oprindelse ligger hen i det ukendte, men den mærkelige identitet mellem gårdens og sognets navn, som ikke bæres af nogen egentlig landsby, giver anledning til gisninger om en gammel, for os skjult forbindelse mellem herresæde og gudshus. Her levede i året 1438 to ældre damer, søstrene *Inger* og *Elle Nielsdatter* (*Gyldenstjerne?*), af hvilke fru Inger nævnte år til deres slægtning Niels Eriksen Gyldenstjerne på Landting skødede Borbjerg mølle samt alt sit gods i Hjerm herred. Hun var enke efter Niels Qvie til Qviesgaard i Fabjerg sogn, af en lavadelig, endnu i middelalderen uddød slægt, men var tilsyneladende barnløs, og både hun og søsteren gav sig vistnok 1438 ind i Stubber Kloster, som de tænkeligt samtidig bragte Handbjerg Hovgaard. Da klostret efter reformationen af kronen i 1547 blev solgt til magister *Iver Kjeldsen Juel* til Astrup

(død 1556), var »Hofgaard« en af de ti gårde og otte bol i Handbjerg sogn, der fulgte med; på gården sad Christen Nielsen, der ydede den ret betydelige årlige afgift af 3 ørter rug, 3 ørter byg, 2 ørter havre og 1 ask smør. Hvorvidt ejendommen i den følgende tid holdtes for en hovedgård, lader sig vanskeligt afgøre — Christen Nielsen var bonde, men det var dog på »hendes gård Handbjerg Hofvgaard«, at Iver Juels datter Maren, der var enke efter Erik Rosenkrantz til Landting, døde 1624; hun var barnløs og »forødte unyttelig sit gods«, og arvingerne solgte gården til *Christopher von Gersdorff* til Søbygaard af den indvandrede tyske adelsslægt. Den gamle strid med naboen på Landting om fiskeriet i Hellegaard Å blussede op påny; og Holger Rosenkrantz på Landting anfægtede uden held Gersdorffs forvalter Albrecht von Nostitz' ret til fiskefangst. 1632 skødede Gersdorff Hofvgaard til datteren Dorthe, der var gift med *Johan Rantzau* til Estvadgaard, og af deres børn bragte datteren Anne den omkring 1640 til sin mand *Johan Brockenhuus* til Sebber Kloster og Hindsels. De boede her vistnok en tid i 1640'erne og skal have lagt to bøndergårdes jord under hovedgården, men den meste tid gjorde han som officer tjeneste i Norge, hvor også de fleste af børnene slog sig ned. Gården havde 1662 en hovedgårdstakst på 24 tdr. og et fæstegods på 237 tdr. htk. Ved oberst Brockenhuus' død 1673 fik sønnen Jørgen vistnok gården; også han var officer og udmærkede sig i høj grad under slaget ved Lund, men faldt allerede 1677 ved Billebjerg. To år senere fik hans kreditor, borger i Viborg *Peder Pedersen Høeg*, indførsel i gården, der efter Høegs død af sønnen Niels og svigersønnen, provst Christian Soelgaard i Holstebro, i 1682 solgtes til den navnkundige *Christen Linde* til Volstrup, gift med Dorothea Soelgaard.

Christen Linde er i sandhed en imponerende og mærkelig skikkelse — »et af dyd, lykke og held ualmindeligt eksempel blandt de dødelige«, som hans gravskrift siger. Han var født 1626 som en velstående Holstebro-købmands søn, og selv købmand hér sad han i sin store gård på Nørregade og passede sin handel, også efter at være blevet herre over vidtstrakte godser. I den sidste trediedel af det 17. århundrede var han blandt de borgerlige matadorer, der beredvilligt ydede den betrængte og forarmede jyske landadel økonomisk forstrækning.

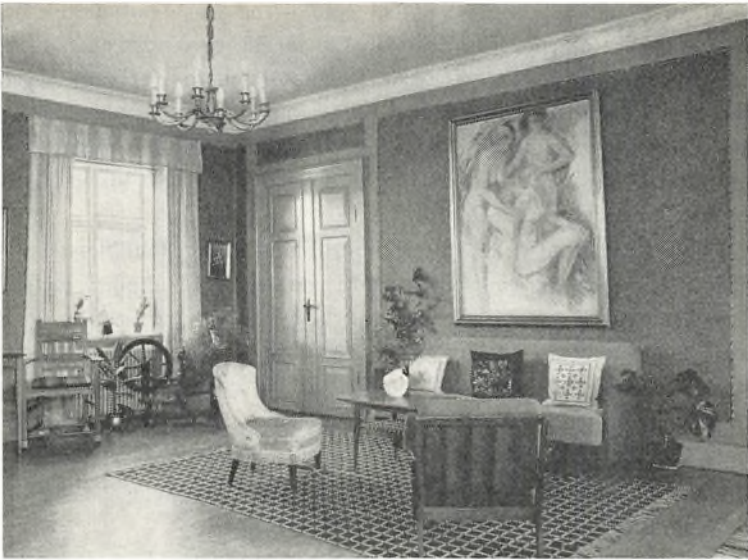

Hovedbygningen set fra øst (fot. Niels Elswing).

formodentlig den største; resultatet af hans finansielle operationer var ofte som andetsteds, at panthaveren fortrængte ejeren, og ned-sunket i rene almuekår måtte ætlinge af fortidens mægtigste slægter give op i den håbløse kamp mod den hensynsløse og robuste ny overklasse. Christen Linde var en mand, der ikke alene forstod at erhverve jordegods, men også at få det til at svare sig, og han fik de i mange tilfælde ukomplette eller uheldigt beliggende ejendomme kompletteret og arronderet. Han var blandt hærens leverandører under Skånske Krig og gav i flere tilfælde kronen lån. 1704 blev han »for sin høje forstand og sine fædrelandet beviste tjenester« adlet; to år senere døde han, efterladende sig ti hovedgårde (blandt andre Volstrup, Møltrup, Pallisbjerg og Bækmark) med op mod 3.500 tdr. htk. Men ikke blot denne vældige formue var de otte børns arv; også det endnu vigtigere: evnen til at forvalte arven, den fædrene driftighed, var dem givet. Gennem sine fire døtre blev Linde stamfader til de fremtrædende godsejerslægter Jermiin, Fischer, de Leth og Friedenreich, og sønner og svigersønner fordoblede arven, så at de i deres tid sad på 22 jyske hovedgårde med 8 à 9.000 tdr. htk.

Den ældste søn Christen de Linde arvede nabogodserne Volstrup og Handbjerg Hovgaard, hvor han havde boet efter sit bryllup 1696 med Ellen Marie von Obelitz, med hvem han fik Aabjerg i Vedersø; desuden erhvervede han 1707 en part (80 tdr. htk.) i Stubbergaard, hvis frihed han opsagde. Hans samlede godsmængde udgjorde 1.133 tdr. htk., mere end nok til et baroni. 1723 døde han og fulgtes som ejer af sin næst yngste søn *Henrik Juul de Linde*, der ægtede sin kusine fra Ausumgaard Helene Christine Jermiin; de indrettede sig 1761 et gravkapel i sognekirkens tårnrum, under herskabspulpituret — alt nu pietetsløst ryddet, så kun de smukt i blomsterværk udskårne og bemalede dørfloje er bevaret. Henrik Juul de Linde anlagde en prægtig have ved at opfylde og tilplante et sumpet areal øst for gården, samt byggede sønden og vesten for gården teglbrænderi og vejrmølle. Det er antagelig også ham, der påbegyndte opførelsen af den nuværende trefløjede hovedbygning, i hvilken han efter sin første hustrus død »reserverede sig beboelse sin livstid i sine egne indrettede værelser samt forplejning for sig og sine behøvende domestikker«, da han 1763 overdrog gården med 25, 13 og 204 tdr. htk. til sin ældste søn, senere justitsråd *Jens de Linde*, der det følgende år ægtede Mette Sophie Krabbe fra Mindstrup. 1775 satte de deres navne og våben på en sandstenstavle over hovedindgangen i midterfløjens halvt afvalmede frontispice, hvis murede halvøjle-portal som det eneste dekorative element pryder den ellers helt enkle længe. Dette årstal angiver vel byggearbejdernes afslutning, hvis ikke der ligefrem er tale om en hel fornyelse af bygningerne. Linde hørte som naboerne på Quistrup og Rydhave til de fåtallige jyske herremænd, der tidligt opgav studeavlen til fordel for hollænderiet (mejeridrift), og han frasolgte hovedparten af fæstegodset inden sin død 1799. Da han ikke efterlod sig børn, overtog broderen, oberst Christen de Linde til Møltrup Handbjerg Hovgaard, som han dog allerede 1808 uden gods tilskødede sønnen stud. jur. Henrik de Linde. Han udparcellerede halvdelen af hovedgårdstaksten (25 tdr. htk.), som blev bygget af 26 jordbrugere, men dog fortsat hørte til ejendommen; denne stillede han i 1815 til auktion, men han solgte dog først meget senere — i 1843.

Som den sidste af de mange hovedgårde, Christen Linde og hans

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

sønner havde ejet, gav slægten da efter mere end halvandet hundrede år slip på Handbjerg Hovgaard, der nu hurtigt hvirvledes ud i spekulationen og de hyppige ejerskift. Køberen i 1843 var apoteker D. C. Petersen fra Hamborg, der vistnok under finanskrisen 1857 måtte opgive gården, som konsul H. P. Rygaard til Allinggaard solgte til C. F. Ingerslev (senere til Skaarupgaard), der endnu samme år mageskiftede til jernstøber Fryd i København for to ny ejendomme på Vesterbro. Hovedgårdstaksten var nu 40½ tdr. htk. og tilliggendet 665 tdr. ld. 1859 kom gården fra cand. phil. N. A. Hofman-Schmidt til hans svigermoder fru Dorothea Kemp, der solgte til C. Ebbensgaard på Staby Kærgaard, en driftig mand, der kultiverede kærstrækninger og i 1881 anlagde en gærffabrik (senere indrettet til børnehjem); 1878 - 1905 var han medejer af Rammegaard. Afbyggergården Sølyst med 110 tdr. ld. blev frasolgt, og 1890 brændte ladegården, der genopførtes det følgende år som et trefløjet rødstens anlæg, der atter brandhærgedes 1908. Ebbensgaard solgte 1907 Hovgaard med ca. 350 tdr. ld. til et par ejendomshandlere, og den gamle herregård

RINGKØBING AMT

kom nu for alvor i spekulationens vold — ni gange skiftede ejerne inden for de følgende elleve år, og 120 tdr. ld. blev udstykket. 1918 erhvervedes gården af K. J. Ejskær, der to år senere overdrog den til sønnen N. J. Ejskær. Forpagter *Hans Linnet*, Store Tønde, købte 1943 Handbjerg Hovgaard, som han 1961 overdrog til sønnen, den nuværende ejer *Peter Andersen Linnet*; arealet er 240 tdr. ld. ager og eng og hartkornet 13½ tdr.

I den brede, dybt nedskårne Hellegård ådal ligger Handbjerg Hovgaard i læ under det stejle bakkehæld i vest, beskyttet af elleve gamle, stynede linde. En særlig rig eller mærkelig historie kan gården ikke siges at have haft, og dog er den af betydning som én af de af Hardsyssels gamle hovedgårde, der stadig har herregårds størrelse. Gennem fem slægtled holdt de Linde'rne hus hér — en sjælden standhaftighed i denne barske egn. Og i hovedbygningens hvide, udstrakte længer har de sat sig et smukt minde i sten og kalk, en glæde for øjet med de grønne enge bag, den blå himmel over.

FLEMMING JERK

EJERE

1438 Inger og Elle Nielsdatter
(Gyldenstjerne?)
ca. 1438 Stubber Kloster
1536 Kronen
1547 Iver Kjeldsen Juel
1624 Christopher v. Gersdorff
1632 Johan Rantzau
ca. 1640 Johan Brockenhuus
1679 P. Pedersen Høeg
1682 Christen Linde
1723 Henrik Juul de Linde

1763 Jens de Linde

1843 - 59 Forskellige ejere
1859 C. Ebbensgaard

1907 - 43 Forskellige ejere
1943 H. Linnet
1961 P. A. Linnet

BYGNINGER

Hovedbygningen påbegyndt?
have anlagt

1775 Byggearbejderne afsluttet

1891 Ladegården genopført efter
brand

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

Landting

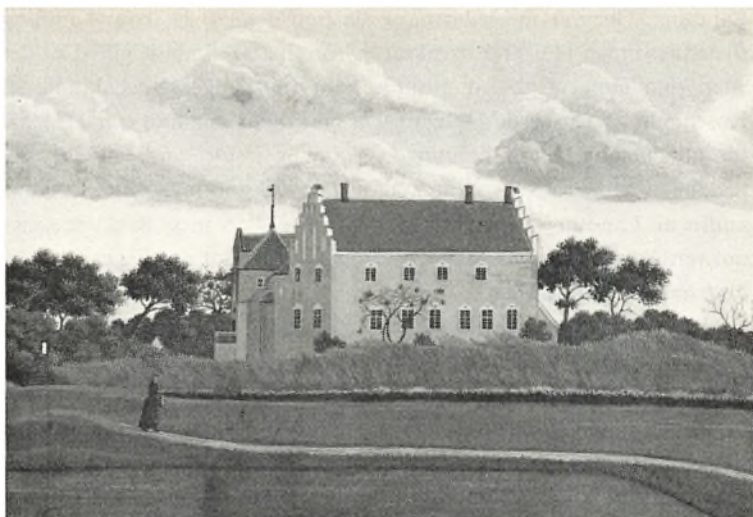
Ejsing sogn, Ginding herred, Ringkøbing amt

Landtings nuværende hovedbygning, som stammer fra 1850'erne, ligger nogle hundrede meter vest for den gamle borgs plads. Der er kun svage spor tilbage af den ældre gård; men da den har eksisteret indtil for godt 100 år siden, og da der findes bevaret et billede af den fra tiden kort før dens nedrivning, kan vi danne os et ret godt begreb om, hvordan den har set ud. Det har været et særdeles malerisk og anseligt anlæg; hovedfløjen var en to-etages, grundmuret bygning i vest, der havde takkede gavle og trekantsfrontoner over vinduerne. Desuden synes der at have været tre andre fløje, hovedsageligt af bindingsværk, og i ældre tid har der endvidere været et højt tårn, der dog allerede faldt 1805. Man kan tænke sig, at dette har været borgens ældste del, og det er nok det, der har givet gården dens navn. Dette blev nemlig oprindeligt skrevet Langtind, Lange-

tind, Longætind eller lignende, hvilket vil sige »det høje tårn«. Det høje tårn stammer måske fra middelalderen, medens de øvrige bygninger blev bygget i midten af det 16. århundrede og senere.

Når man undersøger godsets ældste historie, er der den vanskelighed, at der i middelalderen var flere jyske gårde af navnet Langtind, og at det er svært at afgøre, hvornår der er tale om den ene og hvornår om den anden. Den ældste sikre ejer af det nu eksisterende Landting antages at være den tyske ridder *Albert Albertsen af Eberstein*, der levede i begyndelsen af det 14. århundrede, og om hvem det bl. a. vides, at han i 1329 fik Hjerm og Ginding herreder i len. Efter ham ejede sønnen Henrik det i århundredets midte, og i århundredets slutning dennes datter Karen og hendes mand *Aage Hethesen* (Hedisen) *Puder*, der i 1376 var med til at underskrive den unge kong Olufs håndfæstning. Han må have været en ganske velstillet mand, eftersom han samme år var i stand til at låne naboen på Rydhave, væbneren Albert Andersen af Eberstein, den betydelige sum af 100 lybske mark. Til gengæld fik han pant i Rydhave og alt Albert Andersens gods i Ginding herred. 1422 var fru Karen enke. Det ved vi, fordi bisp Christiern af Ribe i dette år skødede en del gods i Hjerm og Ginding herreder til hende.

Landtings næste kendte ejer var *Jens Eriksen af slægten Banner*, hvis hustru var en datter af fru Karen. Han synes i øvrigt allerede at have boet på Landting i fru Karens tid, måske som hendes bestyrer eller forvalter; thi et dokument af 3. oktober 1408 nævner væbneren Jens Eriksen af »Longtind«. Han døde 1445, og hans datter Mette og hendes mand *Niels Eriksen (Gyldenstjerne)* søn af Erik Nielsen til Tim overtog godset. Han var en af landets stormænd, ridder, lensmand og fra 1456 kongens hofmester. Gennem mange år stod han på en meget spændt fod med kirken og var endog en tid lyst i band. Han døde 1484, og hans datter Inger, der var enke efter Niels Timmesen (Rosenkrantz) til Stensballegaard, fik ved skiftet Landting med en mølle og betydelige mængder fæstegods såvel i Ginding som Hjerm herreder, samt Rydhave. Hun og Niels Rosenkrantz havde sønnen *Axel*, der skrives til Landting 1505. Det var i en bevæget og vanskelig tid, han kom til at sidde på gården. Efter traditionen skal skipper Clements skibe have ligget ude i Venøbug-

Rekonstruktion af hovedbygningen efter at tårnet var blevet lavere. Gouache 1845 af R. H. Kruse (Nationalmuseet).

ten, og det skal være kommet til en duel på ildvåben mellem disse og skytterne i hr. Axels »høje tårn«. Landting slap øjensynlig nogenlunde uskadt fra alle disse krigerske forviklinger, omend tårnets spir skal være blevet skudt ned, og snart efter var spillet tabt for de oprørske bønder; deres straf blev hård, hr. Axel tiltalte selvejerbønderne i Hardsyssel for oprør og fik dem fradømt deres selvejerret.

I 1551 døde han 79 år gammel, og sønnen Erik arvede Landting, medens broderen Niels fik Rydhave, som faderen også havde ejet. En tredje broder fik Stensballegaard. Ved skiftet blev der til Eriks part udlagt en række skove og overdrev, så at Landting på dette tidspunkt må siges at have været en ret skovrig ejendom. De stednavne, der nævnes, er Geddelund, Remdkjær, Havlund, Vinterslund, Landting Hestehave, Landting Kjær og Skortofte. Det synes at have været noget vanskeligt at sætte helt skarpe grænser mellem Landtings og Rydhaves besiddelser, især ude i overdrevene. Hr. Niels' fæstere skal derfor have lov til at drive deres kreaturer i nogle af hr. Eriks skovlodder; men hugst og inddrivning af svin skulle de holde sig fra.

Erik Rosenkrantz døde 1591, og hans enke, Maren Juel overtog

Landting. Der var ingen børn, og da hun døde 1624, kom Landting til sønnesønnen Holger Rosenkrantz, som man i almindelighed kalder »den rige Holger« for at adskille ham fra Holger Rosenkrantz til Rosenholm, »den lærde Holger«. Da han døde, var han ejer af 4.000 tdr. htk., nemlig bl. a. Glimminge i Skåne og 3 store godser i Halland.

Sønnen Mogens Rosenkrantz arvede 1647 Landting. Som så mange andre af Landtings ejere lå han i stadig proces med Rydhaves ejer om rettigheder i overdrevene. 1661 opgiver han, at der ligger 331 tdr. fæstehartkorn til gården.

Mogens Rosenkrantz efterfulgtes af sønnen Axel Rosenkrantz, der i årene umiddelbart efter 1700 overdrog det til broderen Anders. Denne opholdt sig mest på sit gods Tirsbæk ved Vejle og forpagtede derfor Landting bort. Julenat 1711 brændte dets østre længe. »Ilden sig optændte uden nogens afvidenhed, hvorfra var kommen, ... efterat alle folk der på Landting sig havde lagt til hvile ...«.

1718 indgik hans datter Karen et ægteskab, der vel var en mes-alliance, eftersom brudgommen Niels de Linde var ny-adelig, men som økonomisk set var et godt parti; thi Linde'rne var rige folk. En søn af dette ægtepar *Christen de Linde* erhvervede på auktion 1747 efter bedstefaderens død 1742, Landting, hvortil der lå et par andre store gårde og adskilligt bøndergods. Ligesom så mange andre af de tidligere ejere opholdt *Christen de Linde* sig sjældent på Landting. Han ejede tillige Tirsbæk, og her var hans hovedopholdssted. Han døde 1756. To år senere solgte hans enkes anden mand *Jørgen Hvas* (adlet *Lindenpalm*) Landting til *Morten Qvistgaard*, der straks videresolgte det til *Niels Pedersen Lillelund*. Denne var ifølge samtidige beretninger sine bønder en hård herre og krævede overordentlig meget hoveri af dem. Da han var død i 1768, ægtede hans enke *Mariane Bernstorff*, *Peder Hansen*, der skal have været hendes kusk. Han var en mand midt i fyrrerne, da han giftede sig med hende. Efter således at være kommet til ære og værdighed, blev han straks herremanden. I hårdhed over for bønderne gav han ikke forgængeren noget efter, og selv om bonden i ham af og til stak frem i form af en vis nærighed, var han dog ikke bange for at give sig i kast med store jordhandler, og han udvidede sine jordejendomme betydeligt. Det fine selskabs anerkendelse af ham kom automatisk i form af en

Eising kirke, ligsten med portrætelief af Axel Rosenkrantz († 1551) og Berethe Knobs († 1551), malet 1776 (foto: Niels Elswing).

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

kammerrådstitel. I sine sidste år blev han grebet af den spekulationsfeber, der rasede overalt i landet. 1794 fik han kongelig bevilling på, at godset måtte beholde sine hovedgårdsfriheder, selv om der blev solgt bort af dets tilliggende. Han døde imidlertid i 1797, før han fik noget videre solgt fra; men 1799 kom Landting i hænderne på en fuldblods jordspekulant *U. Chr. von Schmidten* til Urup, og nu kom der for alvor gang i bortsalgene. Da der var gået et par år, havde han fået det ud af forretningen, han ville, og solgte 1801 hovedparcellen til Peder Hansens søn *Niels Tideman Hansen*. Denne fortsatte, hvor v. Schmidten slap, og fik efterhånden bragt gårdens tilliggende ned på ca. 23 tdr. htk. Hvad der var tilbage, solgte han på auktion i 1814. Niels Hansen spandt ikke guld på den affære. Han endte sine dage som klokker ved Frue Kirke i København. Derefter faldt gården dog til ro hos tre generationer af den udbredte vestjyske proprietærslægt Windfeldt; ejere var 1814 - 54 *Claus* (Claudius) *Hansen Windfeldt*, 1854 - 81 sønnen *Jørgen Bang Windfeldt*, og dennes enke, og 1881 - 1918 deres søn *Claus Hansen Windfeldt*. Derefter

RINGKØBING AMT

kom gården i spekulanters hænder, og arealet gik ned fra godt 400 tdr. ld. til 325 tdr. ld. Gården skiftede ejere hyppigt, indtil *A. M. Nielsen* i 1949 overtog den nu kun 130 tdr. ld. store ejendom.

Rosenkrantz'ernes stolte borggård, der må have mindet om det nærliggende Rydhave, blev nedrevet i flere tempi i forrige århundredes første halvdel. 1805 faldt tårnet, 1816 det nordre hus, og 1855 - 56 raséredes det øvrige af Jørgen Bang Windfeldt, der flyttede beboelsen fra voldstedet ude i mosen ind på det faste land i vest, hvor ladegården vistnok altid har ligget. Her opførtes 1855 det nuværende enkle, langstrakte stuehus af røde sten. På gårdsidens kvist er indsat en sandstenstavle fra den gamle borggård med Mogens Rosenkrantz' og Sophie Billes våbener.

SIGURD JENSEN

EJERE

Beg. af 14. årh. Albert af Eberstein
ca. 1376 Aage Hethesen Puder
ca. 1425 Jens Eriksen Banner
1445 Niels Eriksen (Gyldenstjerne)
1505 Axel Rosenkrantz

1747 Christen de Linde
1757 J. Hvas (Lindenpalm)
1758 M. Qvistgaard
1758 N. Pedersen Lillelund
1768 P. Hansen
1799 U. Chr. v. Schmidten
1801 N. Tideman Hansen

1814 Cl. Hansen Windfeldt

1854 J. B. Windfeldt

1918 - 49 Forskellige ejere
1949 A. M. Nielsen

BYGNINGER

Firfløjet borggård med stort
tårn opført
1711 Østfløjen nedbrændt
Ladegård opført

1805 Tårnet nedbrudt

1816 Nordfløjen nedbrudt
1855 - 56 Den gamle hovedbygning
nedbrudt, gården flyttet og
nuværende stuehus opført

1951 (og 1927) Avlsgården
genopført efter brand

Hovedbygningen set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

Rydhave

Ryde sogn, Ginding herred, Ringkøbing amt

Til Ginding herreds anseligste gårde hørte ubestrideligt Rydhave. Dens maleriske bygning var — og er — den eneste her, der prangede med tårn og spir, der var — og er — en forholdsvis stor og velholdt have og egnens smukkeste gamle skov, prægtig i al sin lidenhed, og dens ejere bar de fornemste navne; men for et par menneskealdre siden solgtes dens jorder, og gården blev degraderet til et storstilet landsted. Dens saga som herregård er bragt tilende, og hovedbygningen har i de sidste ti år været i brug som skole.

Rydhave skal allerede tidligt i det 14. århundrede have tilhørt forskellige medlemmer af den fornemme og mægtige familie *Eberstein*, nemlig hr. *Albert Albertsen*, der spillede en fremtrædende rolle i kong Erik Menveds og hans nærmeste efterfølgeres tid, og hans søn Henrik Albertsen til Landting, men et mere fast holdepunkt for dens historie

får vi dog først 1377, da sidstnævntes fætter hr. Albert Andersen (Eberstein) til Tovskov pantsatte »sine ejendomme i Rydhave« og i Ginding herred til Aage Hethesen Puder, der var gift med den nævnte Henriks datter Karen. Da hr. Albert, som døde i begyndelsen af det følgende århundrede, skænkede Rydhave m. m. til *Ribe bispestol* uden at have fået dette pant indløst, opstod der — som rimeligt var — strid mellem bispen og panthaveren, thi denne havde pantet til brugelighed, fik sine renter i form af indtægterne af godset og folte sig derfor tit, når en årrække var gået, næsten som ejer og gav nødigt slip på, hvad han således havde i hænde. Det endte da også med, at der 1422 sluttedes en overenskomst mellem bisp Christiern Hemmingsen i Ribe og fru *Karen Henriksdatter (Eberstein)*, hvorved hun beholdt Rydhave, som bispen gav hende skøde på mod et passende vederlag.

Efter fru Karens død synes Rydhave at være kommet til hendes svigersøn *Jens Eriksen (Banner)* til Landting, og hans datter Mette bragte antagelig både Landting og Rydhave til sin mand *Niels Eriksen (Gyldenstjerne)*. Ved skiftet efter ham fik hans datter Inger 1486 Landting og alt sin faders gods i Ginding herred, blandt hvilket Rydhave må have været. Da hun var enke efter rigsråden hr. Niels Timmesen (Rosenkrantz) til Stensballegaard (død ca. 1485), indleddedes en mere end hundredårig forbindelse mellem denne navnkundige slægt og den ejendom, talen her er om.

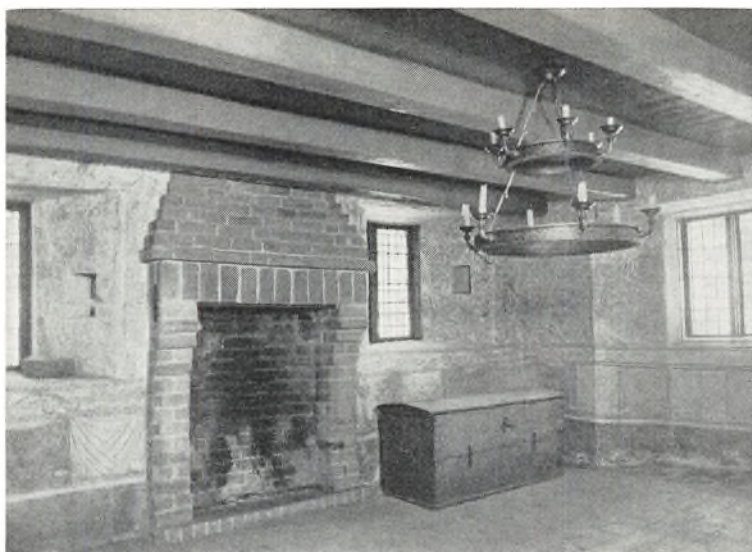
Det er blevet antaget — vistnok med rette — at Rydhave endnu på Niels Timmesens tid har været en mindre gård, og at hans eneste søn *Axel Nielsen Rosenkrantz*, der arvede Stensballegaard og Landting efter sine forældre og 1523 tillige skriver sig til Rydhave, er den første, der har opbygget den som en herregård. Sikkert er det dog kun, at de ældste dele af den nuværende firfløjede borgegård stammer fra middelalderens slutning, altså omtrent fra Axel Rosenkrantz' tid, nemlig den vestre fløj, der på et fundament af rå kamp har ét stokværk, og vistnok endnu lidt ældre end denne er de nedre partier af det ottekantede tårn, der nu er sammenbygget med den lille nordre fløj i dens vestre hjørne, men tidligere synes at have stået isoleret på nordre side af en spærrmur og i hvert fald ikke har været noget trappetårn. I tredje stokværk er der spor af en trappe i muren, og i andet stokværk ses mod gården sporene af den oprindelige adgang. Antagelig i

Hovedbygningen set fra øst (fot. Niels Elswing).

anden halvdel af det 16. århundrede er den store østre fløj, den nuværende hovedfløj i to stokværk, opført i to byggeperioder og har først stået i et stokværk med gennemkørselsport, og derefter er bygningen forhøjet, samt det korte nordre hus tilbygget, tårnet forhøjet og etagespiret påsat. Disse byggearbejder synes afsluttede i det 17. århundrede af Malte Sehested, hvis våbentavle er indmuret i det østre hus. Det nuværende søndre hus i to stokværk er først bygget af grev Raben i 1860'erne; på dets plads stod endnu i 1845 et lavt bindingsværkshus. Mellem vestre fløj og tårnet lukkes borgegården af en muret port, der vistnok går tilbage til de vidtløftige byggearbejder i 1790'erne, da østfløjens port blev tilmuret, de nuværende store vinduer udhugget, og den nydelige rumsuite i østfløjen indrettet.

Axel Rosenkrantz, der mest synes at have boet på Landting, som han skal have forsvaret tappert i Grevens Fejde, døde dér 1551, og straks efter fulgtes han af sin hustru Birgitte Knob. Da de efterlod sig flere børn, ophørte nu den langvarige forbindelse mellem Landting og Rydhave; den første af disse tilfaldt sønnen Erik, den sidste kom til Niels Axelsen Rosenkrantz, der alt forhen ejede Halkær ved

Borgestue i vestre fløj. Istandsæt 1930 (fot. Bror Bernild).

Nibe. Han var — siger hans biograf — »en stridbar og rå landjunker«, der ligesom sin fader kun i ringe grad tog del i det offentlige liv. Men strid og kiv skaffede han sig nok af. Ved hans død 1581 blev hans søn Timme Rosenkrantz ejer af Rydhave, hvor han flere år før synes at have boet med sin hustru Karen Viffert, men han døde allerede 1592 og efterlod kun ét barn, datteren Birgitte, der altså arvede gården, som hun året efter ved giftermål bragte til *Niels Kaas* til Staarupgaard, der døde efter mindre end fire års ægteskab. Fru Birgitte blev nogle år senere indviklet i en blodskamsaffære, blev dømt til døden og henrettet 1603. Sagen er omtalt ved Vitskøl Kloster.

I sit ægteskab med *Niels Kaas* havde hun haft en datter *Anne*, der ikke engang en halv snes år gammel blev ejer af sine forældres ret betydelige godser, hun ægtede i en ung alder *Albert Rostrup* til Sjelle Skovgaard (Wedelslund), som viste sig at være en såre slet husholder, der hurtigt satte sine egne og sin hustrus ejendomme over styr. Rydhave solgte han allerede 1615 med kgl. bevilling til fru *Anne Lykke*, der var enke efter statholder på Øsel *Claus Maltesen* (Sehe-

sted) til Højriis, og hun afstod den længe før sin død 1645, rimeligvis i året 1621, til sin søn *Malte Sehested*, i hvis slægt gården derefter forblev i mere end 200 år.

Denne søn, der også til sin død ejede Boller i Vendsyssel og i modsætning til en længere række af de tidligere ejere af Rydhave indehavde nogle større forleninger, havde i sine unge år tumlet sig meget i udlandet, navnlig i Polens krige med talrige naboer, var med i slaget ved Lutter am Barenberg, førte under Torstenssonfejden halvdelen af de sjællandske ryttere og oplevede krigene med Karl Gustav, i hvilke han døjede en del. Han døde 1661 i en alder af 65 år og blev begravet i Viborg domkirke, hvor også hans anden hustru kom til at hvile. Efter at have været gift med rigsadmiral Peder Munks enke fru Sophie Brahe (død 1638), ægtede han (1640) Margrethe Reedtz, der overlevede ham i mere end 30 år. Hendes dødsår er rimeligvis 1693. Det tyder på en ikke ringe dygtighed hos hende, at hun i sin enkestand, der faldt i en i økonomisk henseende meget vanskelig tid, erhvervede hele fire jyske herregårde — Estrup, Skodborghus, Øllufgaard og Blistrup — som hun alle kunne fastholde og lade gå i arv til sine ret talrige efterlevende børn. Til gavn for sine bønders børn byggede hun et skolehus ved Ryde kirke.

Alt mens Rydhaves ydre anseelse steg ved den ret betydelige hovedbygning, der var vokset op i det 16. og 17. århundrede, var dens jordtilliggende blevet meget forøget. Allerede Axel Rosenkrantz synes at have inddraget jorderne til en gård i Sønder Bjært under hovedgården, og senere blev gården Vinderup i Malte Sehesteds tid lagt som en ladegård under Rydhave, som desuden fik sin eng langs Helleå udvidet mod nord af fru Margrete Reedtz, hvorved den årlige høavl nåede op på 250 læs. Endvidere blev en betydelig hedestrækning langt mod øst, omsat »med sten og stabel«, lagt ind under gården. Resultatet var, at den blev en anselig ejendom, der i Christian V's matrikel blev sat til 54 tdr. ager og engs hartkorn, hvoraf de 16 under Vinderup, og 3 tdr. mølleskyld af Lille Mølle, der svarede under hovedgården. Gårdens dyrkede areal var tidligt blevet udvidet — allerede Timme Rosenkrantz vides at have opbrudt hidtil udyrkede jorder — og var på denne tid 214 tdr. ld., inddelt i 15 indtægter, der brugtes 4 - 5 år og derefter hvilede i 4 - 6. Når der 1677 på gården kunne hol-

Sal i østfløjen, indrettet i 1790'erne (fot. Niels Elswing).

des 140 øksne foruden 14 køer og 8 heste, må det dog rimeligvis skyldes, at nogle tiender er blevet oppebåret in natura. Om gården samlede sig et betydeligt gods kompleks. Da Albert Rostrup solgte den 1615, medfulgte bl. a. 27 gårde, 2 møller og nogle huse i Ryde sogn, og dette gods øgedes senere. Fru Anne Lykke købte 1615 af Palle Rosenkrantz Vinderup, der da var to bøndergårde, og Malte Sehested erhvervede en del gods ved magelæg med Ribe hospital. I året 1660 opgives Rydhave til 43 tdr. htk., Vinderup til 22 og godset — blandt hvilket 25 gårde i Ryde sogn og 31 i Sahl sogn — til over 550 tdr., hvoraf 36 var øde, rimeligvis som følge af krigen. Selv om godset også i de følgende tider naturligvis var underkastet nogle forandringer, hvorved det navnlig opnåedes, at Rydhave blev omtrent eneste lods-ejer i Ryde sogn, hvor der 1688 ialt var 35 gårde, blev det dog i det væsentlige uforandret, indtil det meste af det i slutningen af 18. århundrede bortsolgtes.

Da fru Margrethe Reedtz var død, blev hendes søn Frederik Sehested ejer af gården. Han fulgte den militære vej, indtil han 1708 tog

afsked med majors karakter. Ved giftermål med Else Rothkirck (død 1704) erhvervede han Krogsgaard i Skads herred, ved køb blev han 1714 ejer af Vinderup, som ved skifte efter hans moder var kommet til andre arvinger, 1719 af Krabbesholm og året før sin død, der fandt sted 1726, af Willestrup og af halvdelen af Stubbergaard, men han synes stadig at være blevet boende på Rydhave. Efter sin første, barnløse hustrus død havde han ægtet Birgitte Sophie Sehested, med hvem han havde en søn og en datter; i henhold til gensidigt testamente beholdt fru Birgitte hele boet, og hun holdt godt sammen på det vidtløftige gods, der var på ca. 1.800 tdr. htk., så at det kunne komme hendes børn til gode. Kun Krogsgaard solgte hun. Af det øvrige afstod hun en del til børnene, da de var blevet noget til års og hun selv gammel. Til svigersønnen Verner Rosenkrantz overdrog hun således Krabbesholm, og 1753 fik sønnen Jens Sehested Rydhave, men uden Vinderup og kun med 235 tdr. htk. gods; desuden medfulgte Ryde og Borberg sognes kirketiender (godt 51 tdr. htk.). Hun døde 1756, og da fik sønnen ifølge hendes testamente desuden Vinderup og halvdelen af Stubbergaard med tilhørende tiender og gods, ialt omtrent 350 tdr. htk. Sønnens part blev således ialt henved 700 tdr. htk.; når den ikke blev større, skyldtes det, at hans forældre i sin tid havde erhvervet kgl. bevilling på, at søn og datter måtte gå lige i arv.

Jens Sehested, der var karakteriseret oberstløjtnant, døde 1773 som en særdeles velsitueret mand. Alt det gods, han efterlod sig, 830 tdr. htk., mest arv efter forældrene, ejede han gældfrit, og efter de daværende godspriser i Ringkøbing amt må det have haft en værdi af ca. 75.000 rdl. Hertil kom en del værdier i obligationer, rede penge og løsøre. Da enken, Birgitte Elisabeth Sehested, gjorde brug af en gammel forordning fra 1691, der berettigede hende til at overtage godset til en pris, der stod i skrigende misforhold til dets virkelige værdi, blev hendes eneste barns arvepart forholdsvis ringe, om end anselig nok, hendes egen des større. Intet under, at hun, skønt hun var op imod de halvhundrede år, blev ombejlet og 1775 ført til brude-skamlen af den ti år yngre enkemand, oberst og kammerherre, senere generalløjtnant *Frederik von Numsen*, der døde 1802 i russisk tjeneste, to år før sin hustru. Men barnet — datteren Birgitte — var naturligvis også efterstræbt og blev allerede i en alder af 16 år gift (1781)

med den fremadstræbende, kun 26-årige kammerherre *Niels Sehested*, cand. jur. og kommitteret i det vestindisk-guinaiske rente- og general-toldkammer, fra 1789 stiftamtmand i Viborg, hvor han levede et lystigt og frivolt ungarleliv, mens hun vist oftest opholdt sig andetsteds. 1801 købte hun gården Strandet, hvor hun senere boede lige til sin død 1841. Han var i øvrigt en arbejdsom og energisk embedsmand.

Allerede 1783 havde Sehested sluttet en forening med v. Numsen, hvorved han overtog Rydhave, Vinderup og halvdelen af Stubbergaard. Den anden halvdel af denne købte han 1790 af Peder Hansen til Landting, og således blev endelig denne gamle herregård samlet på én hånd efter i mere end 100 år at have været delt mellem flere. Ægteparret boede dog i reglen ikke på Rydhave — kun to af deres ni børn er født der — men det er dog Sehested, der omkring 1794 gennemgribende moderniserede hovedbygningen. En meget kendt begivenhed fandt sted hér i Sehesteds tid; det var løjtnant Braëms bryllup 1792 med Charlotte Amalie Schinkel fra Hald; det begyndte i fryd og glæde, men endte med sorg og skam, således som enhver kender det fra Blichers novelle »Eneste Barn«.

Af en officiel indberetning fra Sehested 1791 ses det, at selve gården Rydhave da havde 10 lige store med jordvolde og grøfter indhegnede marker på tilsammen 266 tdr. ld., hvoraf de 4 brugtes og gav 5 - 7 fold, mens de 6 hvilede, at Rydhave kær årlig gav 310 læs hø og en marskeng 36 læs, og at Ryde sogns konge- og kirketiende samt Borberg sogns kirketiende, tilsammen matrikulerede for 64 tdr. htk., oppebares til gården, der i øvrigt blev drevet ved hoveri af 34 bønder, hvoraf de fleste boede i Ryde sogn. 1779 var der 120 mejerikøer, men både før og senere nævnes stude i et antal på indtil over 100.

Sehested udskiftede godset og bortsolgte derefter en mængde af det 1795 og følgende år. Da tiderne blev vanskeligere, afhændede han også Vinderup (1812). Han døde 1821. Fire år efter stillede skifteretten Rydhave til auktion, og den købtes da — 43 tdr. htk., hvoraf godt 3 var mølleskyld, nemlig Lille Mølle — for 6.100 rbdl. sølv af Direktionen for Viborg Stifts offentlige Midler, som det 1828 lykkedes at få den solgt til nordmanden Henning Johannes Peter Bracht for 11.000 rbdl. sølv. I hans tid blev gårdens hartkorn ved den nye matrikels indførelse nedsat med halvanden td., til 36½ tdr. Bracht solgte den 1854

*Greve Gregers
Christian Raben
(† 1875).
Maleri
af Elisabeth
Jerichau-
Baumann 1865.*

til Aunsbjergs forrige ejer C. V. A. Christensen, der 1865 afhændede den til den bizarre lensgreve dr. phil. *Gregers Christian Raben* til Aalholm, der dog først to år efter fik skøde på den. — At købe gårde i Jyllands afsides egne var på denne tid ved at blive en mode blandt det høje aristokrati. Grev Lerche havde Møltrup, grev Knuth Estvadgaard, grev Holstein Grætrup Nedergaard o. s. v. Det var vel nærmest interessen for hedernes opdyrkning, der lå bagved. Også Rydhave havde et ret betydeligt hedeareal, over 300 tdr. ld., som kunne friste en interesseret opdyrker, men i øvrigt blev Rabens opmærksomhed kanske snarest henledt på denne gård ved hans — om end fjerne — slægtskab med Bracht. Dennes hustru var en Norberg, og Raben havde en adoptivdatter Amalie, hans afdøde hustrus søsterdatter, af samme slægt. Hun blev i øvrigt digteren Andreas Munch en trofast hustru. Deres bryllup stod i Borbjerg kirke i oktober 1865, men hvede-

brødsdagene tilbragtes dog ikke under Rydhaves tag; mens efterårsstormene suste og sang i træernes grene, legede himmelspræt med det visne løv og drev tunge, grå skyer hen over himlen, sang den halvgamle digter i Italien om Sydens dejlighed og sin nye kærlighedslykke.

Grev Raben (død 1875) såvel som hans eftermand grev *Frederik Vilhelm Steen Danneskiold-Samsøe* til Ulriksholm, som han 1873 solgte gården til efter året forud at have oprettet et legat på 70.000 rbdl. til trængende i Ryde sogn, gjorde begge meget for ejendommen. Hin restaurerede hovedbygningen og opførte den nye fløj i to stokværk til mejeri- og husholdningsbygning, denne byggede en stor del af avlsgården, der flyttedes hinsides haven, nordøst for slottet, efter en brand 1884; hin, der 1863 havde fået præmie for herregårdsmør, havde en årrække til forpagter den almindelig ansete C. F. Nissen, der ved mergling, roedyrkning og kraftig fodring bragte jorderne i stærk gødningskraft, denne forpagtede gården til den fremragende landmand F. J. L. Bech — senere forpagter på Marselisborg, hvor han døde 1899 — der virkede her i mere end 20 år, selv dannede en stamme af malkekvæg, der lykkedes så godt, at Rydhaves besætning var en af de bedste i Jylland, og uddannede mange unge kaldsfæller; engene, der fra gammel tid var beskyttede mod åens oversvømmelser ved en dæmning, blev af Danneskiold-Samsøe planerede og indrettede til vandingsenge, hvorved høudbyttet steg til 400 - 450 læs à 1.000 pd. eller henved tre gange så meget som et par menneskealdre før.

Grev Raben søgte at opdyrke heden ved at bygge 8 nye lejhuse på den, hans efterfølger tilplantede store arealer, et par hundrede tdr. ld., så at det oprindelige skovareal på knap 20 tdr. ld. efterhånden nærmede sig til 300. Skoven var fra gammel tid en faktor af betydning.

Da der 1555 skiftedes efter Axel Rosenkrantz, havde Rydhaves ejer fået udlagt fire skove, antagelig dog alle små, men disse var efterhånden forsvundne; det sagdes, at polakkerne havde ødelagt dem i Karl Gustavkrigens tid. Ved gården var dog stadig en lund, men den var så ringe, at den ikke blev matrikuleret. I fru Margrethe Reedtz' tid siges den at bestå af »elleris og træer, så og løvtræer med nogle få bøgetræer iblandt bemængte, hvorpå ej nogen svin kan fedes, men træerne år efter andet udgår og forrådner«. Senere kom den dog på fode igen, og for godt 100 år siden omtales den som den smukkeste

*Dør fra den
blå stue (fot.
Bror Bernild).*

og på gavnved rigeste skov i amtet, mest bøg og eg med en del ranke stammer. I nyere tid er den blevet udvidet og forbedret. En ejendommelighed er, at kristtorn vokser vildt i den. I øvrigt findes i skoven en slange-ædelgran, som der kun få steder i Europa skal være magen til. De seneste ejere har sat et alvorligt arbejde ind på samtidig med skovens bevarelse at få den til at give et passende udbytte.

Skoven ligger nordvest for slottet og skærmer det for vinden, haven mod sydøst, i læ af begge. Den har længe været nævnt som en af egnens bedste; allerede i Frederik Sehesteds tid var der ansat en gart-

ner ved den, i 1772 omtales, at skønt den ikke var velholdt, solgtes der dog årlig for 200 rdl. frugt fra den. At det ingenlunde var ubetydeligt kan ses af, at det var mere end halvdelen af, hvad Østergaards 13 - 14 tdr. htk. tilligemed Ryde sogns kongetiende var bortforpagtet for. I de grevelige ejeres tid, før udstykningen, blev den holdt som haver på øernes herresæder. Egentlig stor var den aldrig, kun ca. 3 tdr. ld. — Rydhave var ved de to grevers bestræbelser blevet en fuldt ud tidssvarende gård. Af dens areal på 1.000 - 1.100 tdr. ld. var over 300 ager, 100 eng, ca. 75 ældre skov og plantage, mest løvskov, og ca. 200 nyere nåletræplantage. Da grev Danneskiold-Samsøe, der var kongevalgt landstingsmand, døde 1895, beholdt hans enke, grevinde Eugenie, født komtesse Holstein (Ledreborg), foreløbig gården, men 1910 solgtes den til udstykning og deltes på mange hænder; hovedparcellen, hvormed avlsbygningerne fulgte, blev en gård på 153 tdr. ld. med omtrent 14 tdr. htk.; den kom til *Ivar Tang*. Slottet med park og skov (ca. 65 tdr. ld.) købte fabrikant *A. Berbom* i Aalborg, der benyttede det som sommerbolig til 1918, da det med alt tilliggende — efter et par meget hurtigt på hinanden følgende ejerskifter — kom til fru *Jo (Johanne) Jacobsen*, tidligere gift med brygger *Vagn Jacobsen*. Fru Jacobsen beboede ejendommen i fem år og gjorde meget for dens bevarelse. Efter at bygningen med størst mulig hensyntagen til dens oprindelige udseende var blevet restaureret inde og ude, blev der taget fat på parkens forskønnelse; i de oprensede rester af de gamle grave spejlede sig nu det friske, saftige græs og kraftig bjørneklo, og gamle og nye blomsteranlæg prangede med herlige farver. Kastaniealleen, der fra porten løber mod nord, blev der skaffet lys og luft, og dér, hvor den støder til landevejen, blev der opført en smuk portal, der danner indgangen til den skønne ejendom. Den store, gamle frugthave, der var nær ved at blive til et vildnis, blev taget under kyndig behandling; der blev ryddet ud blandt træerne, og de, der blev tilbage, kunne nu både trække frisk luft og slikke solskin; af overstrømmende livsglæde blomstrede de som aldrig før. — I øvrigt kunne der siges adskilligt mere om den fornyelse, der foregik i de fem år; men her skal endnu kun anføres, at skoven i hele sin udstrækning blev indhegnet.

I 1923 solgte fru Jacobsen hovedbygningen til rentier *O. Skibbild*, der nærede megen interesse for den gamle bygning; da der i vestfløjen

Biblioteket (fot. Niels Elswing).

påvistes spor af en kalkmalet dekoration, lod han 1930 - 31 denne rekonstruere ved maleren Harald Borre. Efter Skibbilds død 1932 overtoges slottet af enken, fru Mette Skibbild. 1956 blev Rydhav slot og skov (65 tdr. ld.) erhvervet af *Indre Mission*, der her har indrettet ungdomsskole. Dette har medført en gennemgribende indre ombygning, samt opførelser af nye bygninger i moderne stilformer til skoleannex og lærerboliger 1962 - 63 ved arkitekt J. F. Iversen. Avlsgården, der havde fået en selvstændig hovedbygning efter 1911, blev af Ivar Tang i 1918 solgt og kom i 1919 efter et par ejerskifter til proprietær A. Sevelsted, efter hvis død 1942 den ejes af sønnen *F. Sevelsted*. Arealet er 130 tdr. ld.

I mange år har Rydhave været den fra naturens hånd ikke overdådigt udstyrede egnens bedste pryde, og som den nu står i sine smukke omgivelser, er den det ikke mindst. Det er naturligt, at egnens folk i flok og følge strømmer hid for at nyde nogle timer på denne plet, når porten åbnes for publikum. Men hvor længe vil vel denne herlighed vare ved? Da alle jorder bortsolgte for fem decennier siden, berøvede

RINGKØBING AMT

man det hele den naturlige basis, det, der har holdt det oppe i århundreder. Nu svæver i virkeligheden her, ligesom adskillige andre steder, slottet og dets nærmeste omgivelser i luften. Kun et heldigt tilfælde vil det skyldes, hvis ikke i løbet af få generationer bygningen skal forfalde og parken blive til et vildnis. Enhver kan sige sig selv, at ingen lov om bygningsfredning vil kunne hindre det, når man ikke drager omsorg for, at hovedparcellen i hvert tilfælde får en sådan størrelse, at den til nød kan bære bygningen.

S. NYGARD

EJERE

Beg. af 14. årh. Albert af Eberstein
Beg. af 15. årh. Ribe bispestol
1422 Karen Henriksdatter Eberstein
ca. 1425 Jens Eriksen Banner
1435 Niels Eriksen (Gyldenstjerne)
1523 Axel Nielsen Rosenkrantz

1551 Niels Rosenkrantz

1593 Niels Kaas
ca. 1612 Albert Rostrup
1615 Anne Lykke
1621 Malte Sehested
1775 Fr. v. Numsen
1783 N. Sehested

1825 - 56 Forskellige ejere
1856 G. C. Raben

1873 F. V. S. Danneskiold-Samsøe

1910 Konsortium
1911 I. Tang (avlsgården)
1918 - 42 Forskellige ejere
1942 F. Sevelsted
1911 A. Berbom (hovedbygningen)
1918 Johanne Jacobsen

1923 O. Skibbild

1956 Indre Mission

BYGNINGER

Tårnets nedre del samt
vestfløjen opført
Østfløjen opført i et stokværk,
tårnet forhøjet samt nordfløjen
opført

1656(?) Østfløjen forhøjet

1794 Østfløjen ombygget

1860'erne Sydfløjen opført og
vestfløjen ombygget

1884 Avlsgården flyttet efter brand

Hovedbygningen restaureret
ved M. Clemmensen

1930 - 31 Vestfløjen restaureret
1956 Indrettet til ungdomsskole
1962 - 63 Annex og lærerboliger
opført ved J. F. Iversen

Rydhave, set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

Stubbergaard

Sevel sogn, Ginding herred, Ringkøbing amt

Omtrent en kilometer syd for kirkebyen Sevel ligger Stubbergaard; man kommer dertil ad en hulvej. Tager vi derfra endnu et par kilometer mod sydøst, finder vi på et næs i Stubbergaard Sø, der tidligere var en ø, de sidste rester af det gamle Stubbergaard, der for 3 - 4 hundredår siden »var for et fyrsteligt hus at anse«, og som i århundreder forud igen var et stille nonnekloster.

Nonneklosteret tilhørte formentlig benediktinerordenen og nævnes første gang 1268. Det kaldes da Stubthorp. Navnet er et vidnesbyrd om, at her har været en anden bebyggelse, førend klosteret blev anlagt. Det vides ikke, hvornår dette er sket, og for øvrigt har vi kun få efterretninger om det gamle kloster. Det gamle arkiv er for størstedelen gået tabt; men meget af det eksisterede så sent som 1870; da blev det sidste af den gamle hovedbygning nedrevet, og store mængder

gamle pergamenter og papirer blev læsset på trillebøre og kørt ud i søen. Andre af de middelalderlige pergamentdokumenter blev anvendt til at lappe hullede klæder med — en forunderlig tanke, at ejeren, folketingsmand Jac. Boserups tjenestekarle sled de uerstatte-lige aktstykker op som bukselapper! Den gamle stavemåde afløstes omkring 1400 af andre former, og efterhånden blev formen *Stubber Kloster* enerådende.

Det er ikke muligt nøjagtig at angive tallet på nonnerne, og vi kender kun navnet på ganske enkelte priorisser. På reformationstiden var der to: Else Olufsdatter Munk, der var søster til den sidste katolske biskop i Ribe, Iver Munk, og Elsebe Ryttersdatter af familien Rytter til Kappel. Klosterets gods styredes af en prior.

Omfanget af det gods, der tilhørte Stubber Kloster, fremgår af det skøde, der blev udstedt, da det 1547 blev solgt til Iver Juel. Klosteret ejede dengang hele Sevel sogn og en stor del af Trandum, der 1554 blev indlemmet i Sevel sogn. I Sahl havde det 14 gårde, i Ejsing 8 og i Handbjerg 10 gårde, deriblandt Handbjerg Hovgaard, samt 8 bol. Resten var spredte besiddelser fra Skjern i syd til Thisted i nord og Højslev i øst. Ialt 146 større og mindre gårde og bol beliggende i 34 sogne. Den sidste prior magister Christiern Hvid nævnes 1523, da klosteret af kong Frederik I fik indtægten af Hagebro, en mils vej syd for det, mod at holde broen vedlige. Under de vanskelige forhold på reformationstiden blev klosteret »røvet og plustret 3 gange«, og det gik også ud over prioren. En dag i 1532 kom Jep Thomsen fra Holstebro og nogle flere og »tog Stubber Kloster og alt hans gods, som derudi var, fra ham og gjorde ham så arm, at han måtte løbe ud af klosteret«. Som kongens rentemester fik han 1535 til opgave hos sit eget kloster at opkræve en skat på 200 mark, »og desuden skal alt sølvtøj komme kongelig Majestæt og kronen til stede«. Ved reformationens sejr 1536 kom Stubber Kloster under *kronen* og forlenedes til Mogens Kaas; men allerede 1538 fik magister *Iver Kjeldsen Juel* det i forlening »mod at give 50 dlr. årlig og tjene selvfjerde velrustet til hest eller skibs og besørge de jomfruer, som er eller bliver indgivne i samme kloster, deres tilbørlige underholdning efter gammel sædvane, samt holde klosteret ved skellig bygning og tjenerne ved lov«.

Iver Juel var født 1494 på Astrup i Salling, som hans fader Kjeld

Juel ejede. Efter endt uddannelse blev han Frederik I's sekretær og fik efterhånden flere gejstlige embeder. Ligesom fætterten Mogens Munk på Volstrup sluttede han sig til Christian III. Samme år, som han blev forlenet med Stubber Kloster, holdt han bryllup med Mette Munk fra Krogsgaard ved Ribe. Klosterbygningerne var i en sørgelig forfatning; en stor del var nedbrændt og resten til dels faldefærdige; men Iver Juel arbejdede på at bygge op, især efter at han 1547 havde fået skøde på klosteret med tilliggende gods. Han gav 12.765 daler for det og påtog sig forpligtelse til at underholde de nonner, der endnu var tilbage. Samme år solgte han en del strøgods for 5.704 daler, hvoraf en stor del var det længst bortliggende af klosterets gods; herved fik han altså næsten halvdelen af købesummen dækket.

Stubber Kloster blev nu til *Stubbergaard*, og inden længe var den forvandlet til en stolt borg med grundmurede huse, med tårne og med grave rundt om. Byggeriet var Iver Juel i gang med allerede 1545, inden han var blevet ejer af klosteret. 1555 opførtes et fruerstuehus i nord med tårn. 1556 døde han og blev begravet i Sevel kirke »med stor ære«, og »alle sørgede og begræd hans død«. Derefter havde Mette Munk gården til sin død 1589, hvorefter sønnen *Kjeld Juel* overtog den. 1592 fornyede han det søndre stenhus, samt ombyggede ladegården, der lå på klosterholmen. Adgangen hertil havde hidtil kun været med båd, men Kjeld Juel lod slå en bro. Han var født 1549 og blev først gift 1604 — med den unge Christence Juel, datter af Herman Juel til Aabjerg. I morgengave fik hun *Stubbergaard* på livstid, og i over 50 år sad hun som frue her; men hun måtte døje megen modgang og sorg. Kun to år levede hun med sin første mand, og et andet ægteskab med Kjeld Krabbe varede kun et år. Tredie gang blev hun gift med Knud Gyldenstjerne; han var altid i pengevanskeligheder, og han mindes som en fæl bondeplager. De sidste 20 år af sit liv sad hun enke, og af de syv børn, hun fik, var der kun et, der overlevede hende. Tre gange oplevede hun, at egnen blev oversvømmet af fjender, der også fandt vej til *Stubbergaard*. Og endelig var hun stadig udsat for krav fra Kjeld Juels arvinger, der gang på gang forlangte skifte. Under alt dette søgte hun trøst i religionen. Hendes fromhedsøvelser bragte hende imidlertid i skarp modsætning til præsten i Sevel Jørgen Friis. Han havde et helt andet og meget mere

luthersk syn på kristenliv og kunne ikke lade være at give udtryk herfor. Hun ville imidlertid ikke finde sig i kritik og forfulgte ham med blindt had. Kong Christian IV gav hende medhold og holdt på, »at bøddelen burde rive hans tunge af hans hals«. Så galt gik det dog ikke, han kom til at sidde i fængsel og slaveri et par år og blev siden præst i Sverige.

Christence Juel døde i begyndelsen af 1658; men i de urolige tider trak det ud med at få orden på dødsboet, så delingen først blev fuldendt 1662, da der blandt arvingerne nævnes Jacob Ulfeldt til Nørre Karstoft, jomfru Anne Cathrine Akeleye, der var yngste datter af Knud Akeleye til Krengerup, hendes svoger Claus Sparre til Sønder Tanggaard, der var gift med hendes søster, jomfru Anne Munk til Haraldskær og Frantz Rantzau til Estvadgaard. Disse arvinger havde ikke alene delt bøndergodset, men havde hver sin part i hovedgården og dens bygninger. En del af disse parter blev senere delt, så der f. eks. 1678 var ikke mindre end 14 lodsejere, og en tid skal der have været 24, i hvert fald var flere af parterne $\frac{1}{24}$ af hele gården. En part på $\frac{1}{7}$ tilfaldt 1690 kongen for skatterestancer; den blev udlagt til kongeligt ryttergods.

Ganske enkelte af ejerne boede på gården, således jomfru Anne Cathrine, der levede her i en årrække. Hun nævnes sidste gang 1703; men så forsvinder hun. Sagnet fortæller, at hun uden at være ejer af noget som helst måtte rejse over heden ad Viborg til.

En stor del af ejerne boede i helt andre egne af landet og solgte derfor deres parter, som efterhånden samledes på færre hænder. Alle-rede 1725 købte Frederik Sehested til Rydhave halvparten, som da tilhørte Frantz Rantzaus svigerdatter (11 tdr. htk., mølleskyld $5\frac{1}{2}$ tdr., tiende $5\frac{1}{2}$ tdr. og noget gods). Denne halvdel af Stubbergaard tilhørte så de skiftende ejere af Rydhave i næsten 100 år.

Efter jomfru Akeleyes død blev hendes part solgt til Christen Linde til Volstrup for en pris af 75 rdl. pr. td. htk., og 1744 blev den af hans arvinger solgt til Morten Quistgaard. Denne part udgjorde da $\frac{2}{7}$ af Stubbergaard. Resten, altså $\frac{3}{14}$ tilhørte fra 1747 Christen Linde til Kærgaardsholm og hørte sammen med denne gård, til Jørgen Hvas 1758 solgte den til Morten Quistgaard, som således nu ejede den anden halvdel. Han stammede fra Kvistgaard i Vejrum og havde

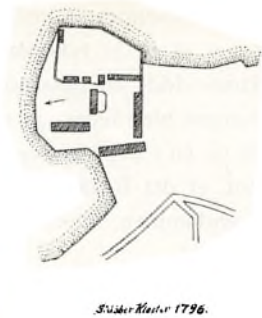
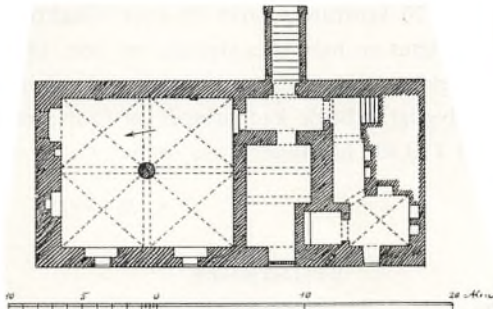
Det nordre rum i den middelalderlige kælder (fot. Nationalmuseet).

tjent sig rig ved studehandel; han boede ofte på gården, indtil han 1778 solgte sin part til Peder Hansen til Landting, der igen 1790 solgte til stiftamtmand *Niels Sehested* til Rydhave. Og efter den omtumlede tilværelse, som Stubbergaard havde ført siden Christence Juels død 1658, var den nu atter samlet under én ejer.

Niels Sehested boede i Viborg, hvor han var stiftamtmand, og hans pengeforhold blev efterhånden, særlig efter statsbankerotten 1813, meget dårlige. Forskellige annoncer i aviserne giver et indtryk af gårdens størrelse og drift efter århundredskiftet. Da han 1801 averterede om en forpagter, angav han gårdens areal til 850 tdr. ld. Der har vel ingen meldt sig, for han udparcellerede nu gården og falbød en hovedparcel på 230 tdr. ld. med $7\frac{1}{2}$ tdr. htk. Da han 1811 igen ville forpagte bort, averterede han, at der på gården blev sået 50 tdr. rug og 18 tdr. byg, samt avledes 100 læs hø; der holdtes 40 stude og over 200 får. Hans dårlige pengeforhold bevirkede, at han 1821 blev sat under værgemål af sin tidligere forvalter på Rydhave N. L. Boserup, der dengang ejede Vinderup Ladegaard, og ved hans død 1821 var boet insolvent. Stubbergaard med tilhørende 144 tdr. htk.

bøndergods samt Ryde kirketiende og Sevel konge- og kirketiende blev sat til auktion; men der opnåedes intet bud. Bøndergodset blev så solgt fra, og 1825 blev gården (23 tdr. htk.) for 1.220 rbdl. sølv solgt til Direktionen for *Viborg Stifts* offentlige Midler, der havde prioritet både i Stubbergaard og Rydhave, som blev solgt samtidig.

To år efter solgtes den til *N. L. Boserup* for 1.670 rbdl. sølv. Han udparcellerede gården og skødede 1836 hovedparcellen (12 tdr. htk.) til sin søn exam. jur. *Jacob Boserup*. Som følge af de forviklede ejerforhold var Juel'ernes stort anlagte herresæde tidligt gået i forfald; 1769 var bygningerne »ikkun slet og ringe«. I begyndelsen af det 19. århundrede forsvandt efterhånden tre af fløjene; 1807 brændte østfløjen, og 1805 og 1834 blev henholdsvis syd- og nordfløjen nedbrudt. Kun vestfløjen stod til op mod 1870. Avlsgården var allerede tidligere flyttet et par kilometer mod nordvest, hvor Ny Stubbergaard allerede 1797 havde sin nuværende beliggenhed. Jorden var bedre hér, medens den nede omkring søen længst var sprunget i lyng. På Ny Stubbergaard tog Boserup ophold; avlsbygningerne blev bygget op, og markerne kom efterhånden i kultur, og 1849 byggede han den nuværende hovedbygning, som han flyttede ind i 5 - 6 år senere. Det fortælles, at den blev bygget således, at den foreløbig kunne bruges som studestald og er vel så blevet benyttet dertil i nogle år. Senere blev laden og efterhånden de øvrige bygninger opført. Af det gamle klosteranlæg er nu kun de hvælvede kældre under vestfløjen tilbage af den fordums storhed; over disse byggedes et hus, der senere atter er fjernet og af ejeren, ingeniør Lausen, erstattet med et stort stråtag. 1870 solgte Jac. Boserup gården til M. Skow, der før havde ejet Bustrup, for 24.000 rbdl. (heraf 3.000 for besætningen) og flyttede til Sindinggaard, som han havde været medejer af siden 1860. To år efter solgtes Stubbergaard til et interessentskab, der havde til hensigt at udtørre de tre søer. Det mislykkedes dog, og et medlem af selskabet, overretsassessor H. Lund overtog gården 1873. Han solgte den igen 1876 til tømremester J. P. Nielsen i København, som boede her en tid og byggede en stor trælade, 40 alen lang, 24 alen bred og 20 alen høj. Han måtte imidlertid gå fra gården, og 1880 blev den for 90.000 kr. købt af Alfred Kabell, der tidligere havde været forvalter hos J. P. Nielsen og var en meget dygtig mand. I den ene ende af den store

Plan af den middelalderlige bygning, der på beliggenhedsplanen til højre ligger midt på halvøen (Nationalmuseet).

kostald, hvor der var plads til 150 kreaturer, indrettede han et mejeri, hvortil han købte mælken fra omegnens gårde.

Kabell solgte 1890 gården til Sv. G. Møller fra Østrupgaard (nu Østruplund), som ikke tog ophold her. Hans broder, stamhusbesidder, cand. polyt. Holger Møller til Østrupgaard, solgte 1902 gården til professor, dr. phil. Kr. Rørdam, der 1904 afhændede den for 113.000 kr. til højskoleforstander H. C. Nielsen-Svinning. Han mageskiftede den (23½ tdr. htk.) 1910 til proprietær A. Stahlhut-Nielsen. Under ham kom gården helt ud af drift, og 1915 solgte han den til et konsortium for 122.000 kr. Den blev nu udstykket, så hovedparcellen blev på 108 tdr. ld. med 6½ tdr. htk.; den blev købt af *Valdemar Lund* for 73.500 kr. En anden parcel og derunder Gammel Stubbergaard. Denne parcel, der omfatter ca. 1.000 tdr. ld. hede, sø og plantage, ejes nu af Valdemar Lausens søn, *Valdemar Lausen*, bosat i Argentina. Det lykkedes ikke for Valdemar Lund at få den forfaldne ejendom i stil, og 1919 byttede han med *Villads Kudahl*, Bakkegaarden i Stendis, Ryde sogn. Denne gav 45.000 kr. i bytte, og en afgift til Sevel præsteembede, der hvilede på gården, blev afløst med 1.200 kr. Da den ny ejer kom til Stubbergaard, var alt i en sørgelig forfatning. Bygningerne var forfaldne, markerne i højeste

RINGKØBING AMT

grad forsømte, og redskaber og besætning var der ingen af. Men i løbet af få år lykkedes det ham at få gården i god form, så den kunne føde en besætning på 70 kreaturer, deraf 30 køer. Ungkreaturerne blev fedet, og der solgtes en halv snes stykker om året. Den er nu én i hver henseende veldrevet gård, der er et smukt vidnesbyrd om, at det forfaldne ved dygtigt arbejde kan bringes på fode igen. Ejendommen, hvortil hører 110 tdr. ld., tilhører nu sønnen *C. M. J. Kudahl*.

H. C. HANSEN

EJERE

1268 Benediktinernonnekloster
1536 Kronen
1547 Iver Kjeldsen Juel

1589 Kjeld Juel

1662 - 1790 Mange parthavere
1790 Niels Sehested (eneejer)
1825 Viborg Stiftsøvrighed
1827 N. L. Boserup
1836 Jac. Boserup

1870 - 1915 Forskellige ejere
1915 V. Lund (hovedparcellen)
1919 V. Kudahl
 C. M. J. Kudahl
1915 V. Lausen (Gl. Stubbergaard)
 V. Laursen d. Y.

BYGNINGER

Firfløjet klosteranlæg kaldt
Stubber Kloster

1545 - 55 Kloret ombygget og delvis
nyopført samt omgivet med
grave
Nu kaldt Stubbergaard
1592 Ny sydfløj opført og
ladegården ombygget

1805 Sydfløjen nedbrudt
1807 Østfløjen brændt

1834 Nordfløjen nedbrudt

1849 Hovedbygningen på
Ny Stubbergaard samt ladegård
opført
ca. 1870 Klosteranlægget nedrevet
bortset fra vestfløjens kælder

Hovedbygningen set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

Ausumgaard

Vejrum sogn, Hjerme herred, Ringkøbing amt

Første gang vi hører om Ausumgaard, var den næppe herregård, ja, det var endog tvivlsomt, om den var en selvstændig sædegård eller en ladegård under Quistrup. Som bondegård nævnes den 1476, og 1502 tilhørte den *Niels Clementsen*. 1554 konfirmerede kongen et brev, hvorved den kendte *Mogens Munk* på Volstrup overdrog den og to andre gårde til *Marine Jensdatter* og to døtre, han havde med hende. Ved arv var Ausumgaard vistnok kommet til *Christen Oluksen* og hans hustru, *Maren Mogensdatter*, som 1624 skødede den til *Iver Juul* til Willestrup og Quistrup m. m. (død 1627). Den var da en større bondegård, der i årlig skyld gav 3 ørter rug, 3 ørter byg, 3 ørter havre, 1 harbopund smør, 1 skovvogn, 1 skovsvin, 1 fødenød, 1 gås og 1 rdl. i gæsteri. Af den nye ejer blev den lagt som en ladegård under Quistrup; men efter hvad der senere oplystes, havde hans

enke fru Ingeborg Parsberg fundet sin fordel ved i sin jordebog af 1632 at betegne den som en sædegård, og skønt den efter den tid igen var blevet udgivet for en ladegård, havde den dog, da sædegårdene ved reskriptet af 1670 fritoges for korntributioner, påny ageret sædegård for at kunne tilholde sig denne frihed. Det var da ikke så underligt, at rentekammeret, da forordningen af 1682 udkom, gjorde gældende, at Ausumgaard, der var en sædegård — hvorfor den også var anført i matriklen af 1664 — enten skulle kompletteres eller skatte som en ufri sædegård. *Rasmus Nielsen Overgaard*, der imidlertid 1681 var blevet ejer af Quistrup, hævdede lige så naturligt, at den var en ladegård under denne og følgelig nød frihed sammen med denne; han havde købt og betalt den som en ladegård under Quistrup. Men rentekammeret var den stærkeste, og 1690 måtte ejeren da bevæge sig til at opsiges dens frihed »så at den herefter forbliver en bondegård«. Det gør et lidt mærkeligt indtryk tre år senere at se samme kollegium på given foranledning erklære, at Ausumgaard »ligger under Quistrupgaards takst«, hvorfor der skal »svares deraf som af Quistrup selv«, nemlig familie- og folkeskat, altså netop den art skatter, som gården nu skulle have befriet sig for. Hvad Rasmus Overgaard sagde hertil, vides ikke; men det ses, at han har taget til orde, for 1694 tilskrev kollegiet ham, at de nye bevisligheder, han havde indsendt vedrørende Ausumgaard, ikke kunne tages for gyltige. Der er noget uklart over den hele sag.

Det må indrømmes, at som herregård betragtet var Ausumgaard meget beskeden. Da Overgaard købte den, var den øde, og han forsynede den da med lerklinede og stråtækkede bygninger. Dens agerland var 71 tdr. ld., inddelt i 17 indtægter, hvorpå der toges 1 kærve byg, 1 kærve rug og 4 - 5 kærve havre, hvorefter fulgte 6 - 14 års hvile; udsæden var 4 - 5 tdr. rug og 5 tdr. byg samt havre efter omstændighederne, da enkelte jorder benyttedes hertil et par år og derefter hvilede i 30. Der kunne avles 20 - 24 læs hø, og 1678 var der en besætning på 2 heste, 10 stk. kvæg, hvoraf 4 køer, 20 får og 1 svin; fire år senere, da gården var forpagtet til »en komand«, holdtes der 8 køer, 4 stk. ung- og kalve, 5 heste, 12 får og 2 svin. Dens hartkorn var efter den ældste matrikel 12 tdr., 1688 blev den sat til 11 tdr. 2 skpr. 3 fdkr.

Rasmus Overgaard solgte 1705 Quistrup med Ausumgaard til sin

Hovedbygningen set fra øst (fot. Niels Elswing).

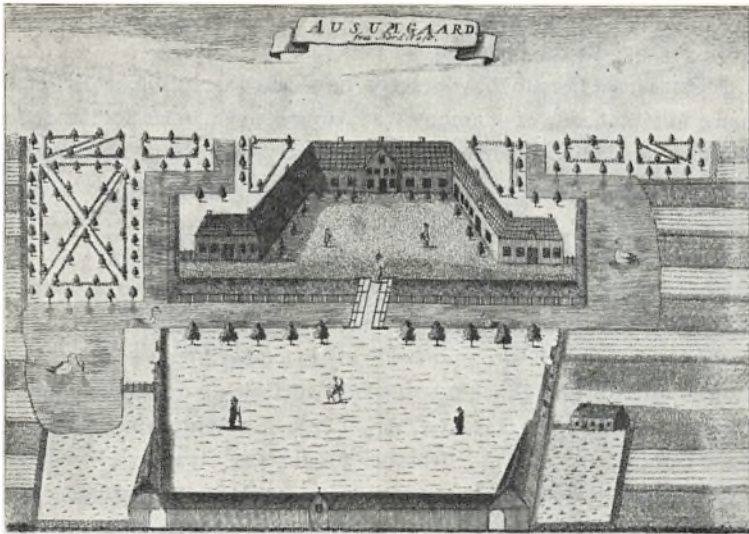
søn Niels Overgaard, og denne afhændede fire år efter Ausumgaard til mag. *Jens Hjermin*, præst i Hjerm — hvoraf slægtsnavnet er dannet — og provst, en velstående mand, dattersøn af den hovedrige Christen Linde til Volstrup og søn af Henrik Hjermin, der også havde været præst i Hjerm. — Jens Hjermin havde forhen en del bøndergods, ilede med at købe mere og kunne allerede samme år (1709) til rentekammeret indsende en jordebog, der viste, at Ausumgaard nu havde 200 tdr. htk. gods. Havde kammeret haft moderne generalstabskort ved hånden, ville det straks have opdaget, at der var noget galt ved denne jordebog, men da slige kort ikke kendtes, måtte det stole på amtsforvalteren, og han havde ikke indvendt noget mod jordebogens indhold, skønt han sikkert vidste, at en del af godset lå over 2, ja endog over 3 mil borte, nemlig helt oppe i Salling, det fjerneste i Balling sogn. Det lå spredt i ikke mindre end 11 sogne, men over halvdelen af det lå dog i Hjerm sogn. Fra 1. januar 1710 blev Ausumgaard da en komplet sædegård.

De anker, der kunne rettes mod jordebogen, blev der snart rådet bod på, for Hjermin forøgede senere godset; således købte han 1718

omtrent 47 tdr. htk. i Vejrum, Sir og Måbjærg sogne af kronen. Også tiender skaffede han til gården. Hjerme og Gimsing sognes kongetiender (66½ tdr. htk.) ejede han alt 1709; dog måtte han 1721 af kongen købe dennes reuitionsret til dem. Endvidere erhvervede han Navr og Måbjerg sognes kirketiender (28½ tdr. htk.). Også gården selv havde han udvidet, idet han havde nedlagt flere steder på tilsammen lidt over 10 tdr. htk. og inddraget deres jorder under den. At den trængte til en sådan udvidelse var ubestrideligt, og til held for ham fik han det ordnet i rette tid, inden udsendelsen af forordningen af 16. marts 1725, hvorefter den, der nedlagde bøndergårde, skulle have alt sit jordegods forbrudt. Forordningen viser, at de i det hele taget godmodige enevoldskonger lejlighedsvis kunne blive næsten lige så brutale som vor egen hårdhændede tid; men de havde det ofte mest i munden, og netop på grund af forordningens brutalitet bragtes den næppe nogensinde i anvendelse; foreløbig formåede den vistnok alene ved truslen at bevirke, hvad tidligere lovbestemmelser i lignende retning ikke havde været i stand til.

Efter et virksomt liv døde Jens Hjermin 1742. Han havde først været gift med Øllegaard Muus, en bispedatter fra Ribe, derefter med Mette Cathrine, datter af borgmester i Viborg Thomas Svane. Med dem begge har han vistnok fået en del midler, som satte ham i stand til at erhverve det meget gods, og ved dem blev han fader til en stor børneflokk. Både i præsteembedet, som provst og som ejer af Ausumgaard efterfulgtes han af sin søn *Thomas Just Jermin*, en berejst og ligesom sin fader foretagsom mand, der forstod at holde sammen på og forøge, hvad forsynet havde betroet ham. Også han var to gange gift. Hans første hustru var Magdalene Teilmann, som var en datter af stedets amtmænd; den anden, Karen de Poulson fra Gunderupgaard, tilhørte en 1718 adlet slægt; for at opnå et så fornemt parti måtte han (1746) efter tidens skik skaffe sig en konsistorialrådstitel, hvorved hans hustru opnåede at blive frue. Også ved disse forbindelser med ansete og velsituerede familier øgede han slægtens velstand, og det sidste giftermål førte naturligt til, at han — et ægte barn af tiden — attråede og opnåede at blive adlet (1750).

Det betydelige arbejde, der var udført af hans fader for at omskabe den beskedne lille gård til en ejendom, der kunne hævde sig

Ausumgaard ca. 1768 set fra vest. Efter Danske Atlas (Nationalmuseet).

ved siden af egnens andre herregårde, fortsatte han med stadighed. Ikke blot blev godset betydeligt forøget — med over 100 tdr. htk. — og afrundet, men der tilkøbtes en hel række nye tiender — Vejrum, Sir og Fovsing sognes kirketiender og de samme sognes samt Navr sogns kongetiende, alle nær ved gården og tilsammen 149 tdr. htk. — hvorved disse nåede op på 244 tdr., der fulgte med Ausumgaard, lige til den fra flere sider skarpt kritiserede tiendelov i nyeste tid sprængte dem fra. Disse nye tiender var af største betydning for ejendommen, da adskillige af dem stadig blev oppebåret på kærven og var betingelsen for den betydelige og til alle tider udmærkede bestand af staldstude — indtil 154 stk. årligt — der fededes i dens øksenhus og satte ejeren i stand til ved rigelig gødning at oparbejde ageren, hvis areal 1770 var kommet op på ca. 180 tdr. rugsædland, delt i tre marker, hvoraf én årlig brugtes til korn, mens de to hvilede, den ene til høslet, den anden til græsning. Jorderne var af særdeles godhed og besæedes tæt. Mergling eller kridtning brugtes vistnok tidligt, for det må vel være på hovedgården, bønderne har lært det, og om dem siges det 1770, at de brugte meget kridt til jorden, så meget,

at man kunne se det gamle ord bekræftet, at »kridtens eller marvens brug gør rige fædre, mens fattige børn«.

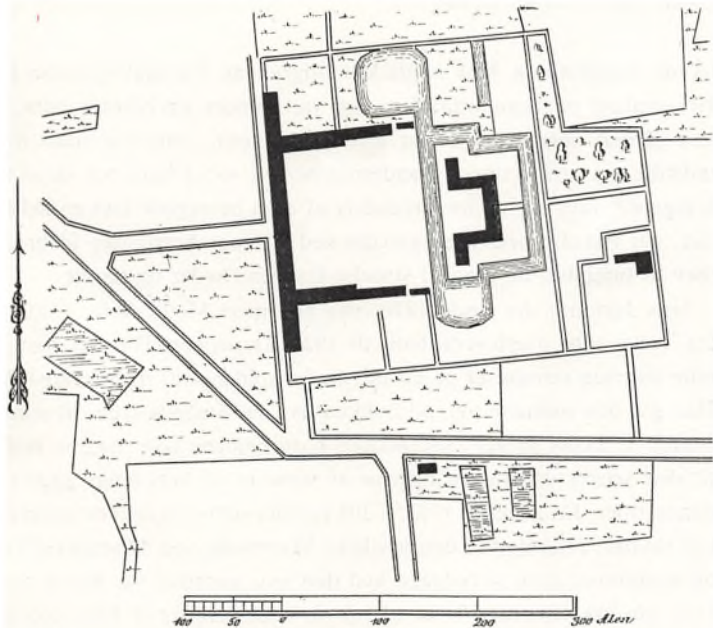
Mens Jens Hjermin havde skabt hovedgården Ausumgaard, blev hans søn skaberen af stamhuset af samme navn, men for at dette skulle kunne blive overensstemmende med tidens fordringer, måtte bygningen moderniseres. Jens Hjermin »opbyggede den af ny«, og da forsvandt sikkert de lerklinede vægge og stråtaget, men 1766 siges det, at bygningen »overalt er ny af mur og bindingsværk«. Da Jens Hjermin var død 24 år før, kan disse ord sikkert ikke angå den af ham opførte bygning; sønnen må have opført en ny eller i høj grad forbedret, hvad der alt fandtes. Fra hans tid stammer da den trefløjede hovedbygning med udsvingende sidefløje og omgivet af grave, der dog nærmest har karakter af kanaler; de skyldes utvivlsomt — næst gammel tradition — hensynet til bekvem afvandning. En have i fransk stil blev anlagt, skærmet mod vestenvinden af den lange hovedbygning, som ved en bro over graven blev forbundet med og søgte læ bag det mod vest liggende trefløjede ladegårdsanlæg, der havde fælles akse med hin og sammen med den udgjorde et ret stort arkitekturanlæg, der i det væsentlige har stået uforandret siden; men de følgende besiddere har på grund af fortsat forfald efterhånden måttet omsætte hovedbygningens bindingsværk til grundmur, hvilket er sket i løbet af det 19. århundrede i adskillige tempi og med anvendelse af forskelligartede sten, således at virkningen er blevet uensartet, men charmerende. Ved det vistnok tidligste ombygningsafsnit 1804 tilkom bl. a. de kønne, højtsvungne kviste på udløberfløjene. Kun i nordfløjen er dele af bindingsværket bevaret. Ladegården blev fornyet 1901, da den imponerende gennemkørselsport med tårn opførtes.

Således var alt lagt til rette, da Thomas Just Jermin og hans hustru ved testamente af 30. december 1767 med kodicil af 1. september 1777 oprettede stamhuset Ausumgaard med linealagnatisk-kognatisk succession for deres søn *Jens Jermin*, der et par år efter blev kammerjunker. Den kgl. konfirmation påfulgte den 2. januar 1778. Stamhuset bestod da foruden hovedgården af 377 tdr. htk. gods og de alt omtalte 244 tdr. htk. tiender. Ialt blev det således på 642 tdr. htk. eller — tienderne indbefattet — betydeligt mere end de 400

tdr., der i lovgivningen var sat som mindstemål for et stamhus. De følgende besiddere var det tilladt at forøge, men ikke at formindske det. Af særlige bestemmelser kan nævnes, at den, der overtog stamhuset, skulle indløse det fra sine medarvinger for 50 rdl. pr. td. htk. — senere fikseret til 31.200 rdl. — at stamherren kunne udskyde en sukcessionsberettiget, når han var ulydig mod forældre, levede i »et uanstændigt ægteskab« o. s. v., at bønderne så vidt muligt skulle gøres til arvefæstere m. m.

I Hjern kirkes tårn var Jens Hjermin blevet begravet; i Navr kirkes havde Th. J. Jermin indrettet begravelse til sig selv og sine hustruer, og der blev han stedt til hvile 1778, nogle få måneder efter, at han havde overladt sin ovennævnte søn stamhuset. Også han forbedrede hovedgården. Ageren blev i løbet af nogle år udvidet til 247 tdr. ld. og inddelt i 16 indtægter, 6 til brug, 5 til høavl og 5 til græsning. Desuden var der en udmark på 38 tdr. ld. Da gården fra gammel tid

Beliggenhedsplan ca. 1800.

Opholdsstue (fot. Niels Elswing).

havde manglet eng, blev nogle kær udgravede. I øvrigt sporede hans virksomhed på flere områder; det var således utvivlsomt ham, der ved gården oprettede en stor tegl- og kalkovn, som dog snart måtte indstille sin virksomhed. Bøndernes hoveri var i hans tid såvel som tidligere meget let; de tre fjerdedele af dem besørgede kun en del kørsler, der navnlig nødvendigjordes ved gårdens betydelige forbrug af tørv til brændsel og lyng til strøelse fra dens heder og moser.

Jens Jermiin, der døde 1810, var gift med Mette Sofie Lüttichau fra Tjele, som overlevede ham til 1820. Deres søn Thomas Just Jermiin overtog stamhuset på en tid, da forholdene var meget vanskelige. Han gik den militære vej, ad hvilken han 1816 nåede frem til sekondritmester. Hans meget ekscentriske natur gjorde ham næppe skikket til den yderst vanskelige opgave at styre et så betydeligt gods i sådanne tider. En årrække (1825 - 30) var det sekvestreret for resterende kgl. skatter. Han døde i den idylliske Skovmølle ved Moesgaard 1857, og stamhuset, hvis hovedgård ved den nye matrikel var blevet sat til 35½ tdr. htk., hvoraf 17 var ufri jord, kom derefter til hans søn kap-

*Ausumgaard, indkørselen i ladegården med det Jermiinske våben over porten
(fot. Niels Elswing).*

tajn Hans Helmuth Jermiin, der var gift med Nikoline Sofie Fønss, besidderinde af det for stamhuset Todbøl substituerede Sommerske fideikommis. 1899 afstod han stamhuset, der 1885 var blevet sat under administration, til sin søn, ekspeditionssekretær i indenrigsministeriet *Jens Just Sophus Sommer Jermiin*, der døde 1909, kun 42 år gammel, hvorefter det ifølge erektionspatentets bestemmelser gik over til hans enke fru Olga Jermiin, født von Nutzhorn, men da fru 1911 ægtede jægermester J. Fr. (Fritz) Buchwald (død 1916), kom det til den umyndige søn Hans Helmuth Carl Sommer Jermiin (født 1905), for hvem det i nogle år bestyredes af hans moder og departementschef Vedel. I øvrigt krævede tiden bøndergodsets frigivelse; 1862 fik besidderen tilladelse til dets salg, og i de følgende år — navnlig dog i 1870'erne — bortsolgtes det hele, mens fideikommiskapitalen steg indtil ca. 800.000 kr.; tiendeloven fremtvang derefter — som tidligere omtalt — tiendernes salg, og så steg fideikommiskapitalen yderligere.

Ausumgaard hørte aldrig til de herresæder, der trak alles blikke mod sig. Dertil var dens bygninger ikke anselige nok, dens omgivelser ikke skønne nok, dens historie ikke rig nok. Men i den egn, hvor den ligger, har den med lethed hævdet sig en særstilling, ikke blot som hovedsædet i et majorat — det eneste i mange miles omkreds — men også ved hele sit stilfulde ydre. Nu er stamhusets saga ude. I henhold til den meget krævende lenslov af 1919 overgik stamhuset i 1926 til fri ejendom for stamhusbesidder Jermiin; stamhuset omfattede da hovedgården m. m. med ialt 44 tdr. htk., 6.200 kr. i bankaktier, ca. 1.140.400 kr. fideikommiskapital; jordtilliggendet 720 tdr. ld., deraf 250 tdr. ld. hede og mose. Ved afløsningen betaltes der til staten ca. 220.000 kr., medens der til successorfondet blev hensat ca. 425.000 kr. Der blev ikke afgivet jord til staten fra Ausumgaard; i stedet blev den jord, der skulle afleveres (130 tdr. ld.) til oprettelse af 11 husmandsbrug, købt andetsteds. 1942 skødede stamhusbesidder Jermiin Ausumgaard til skibsreder *Chr. Clausen*, Svendborg, og overtog til gengæld dennes ejendom Hostrup; endnu samme år solgtes gården til kreatureksportør *Ivar Lundgaard*, Gimsinghoved, Struer, og dennes søn *Knud Bjerg Lungaard*, Dalbjerg, Navr (Dalbjerg afstodes til jordsudvalget i forbindelse med handelen).

Knud Lundgaard blev 1957 eneejer. Han har moderniseret de ældre

RINGKØBING AMT

bygninger eller opført nye på de gamles plads, desuden bygget folkebygning, sostald og maskinhal. I 1962 - 63 er hovedbygningen underkastet en gennemgribende, men nænsom restaurering ved arkitekterne H. H. Engqvist og Karsten Rønnow. Herved blev taget helt fornyet, og i det indre forbedredes boligforholdene. I haven står siden 1929 Anker Hoffmanns kvindefigur »Ide«. I 1965 erhvervede godsejer Lundgaard nabogården Sirgaard i Sir sogn, således at ejendommen nu omfatter 563 tdr. ld., hvoraf de 480 er ager og de 66 skov og have.

S. NYGARD

EJERE

1502 Niels Clementsen
ca. 1550 Mogens Munk
1554 Marine Jensdatter
1607 Christen Olufsen
1624 Iver Juul
1681 Rasmus Overgaard
1709 Jens Hjermin
1742 Th. Just Jermiin

1778 J. Jermiin

1899 J. J. S. S. Jermiin

1942 Chr. Clausen
1942 I. og K. Bjerg Lundgaard

1957 Knud Bjerg Lundgaard
(enejer)

BYGNINGER

Bondegård

Lerklinede bygninger opført
1710 Herregården oprettet

1760'erne Hovedbygning i bindingsværk og ladegård opført

1800'erne Hovedbygningen omsat i mur i talrige bygningsafsnit

1901 Ladegården fornyet, porttårnet opført

1946 - 59 Ladegården moderniseret, nye avlsbygninger opført

1962 - 63 Hovedbygningen restaureret ved H. H. Engqvist og K. Rønnow

Gården set fra øst (fot. Leonar).

Nørre Holmgaard

Møborg sogn, Skodborg herred, Ringkøbing amt

Hvor gammel Holmgaard er, kan ikke oplyses; men allerede 1417 findes den nævnt, og 1449 tilhørte den en mand, der hed *Anders Pig. Malte Juel* af Stjerne-Juel'ernes æt nævnes til gården 1476, og han nævnes mange gange i anledning af ejendomshandeler, således 1478 og 1484, da han købte bøndergods. Han var en meget driftig mand, der øgede sit jordiske gods betydeligt, før han døde 1508. Hans hustru *Marine Persdatter (Bomøve)* var *Peder Langes* datter af *Votborg* på Mors og ligger tillige med sin mand begravet i Møborg kirke, hvor deres gravmæle findes. Også hun bestræbte sig for at skrabe bøndergods sammen.

Malte Juels datter *Anne* blev gift med *Jens Thomesen* af *Vellingshøj ved Hjerring*, hvis fader *Thomes Jensen*, nævnt 1487, er den første kendte mand af slægten, der i sit våben førte tre sølvblade og siden

optog det holstenske familienavn *Sehested*. Allerede 1517 nævnes »Jens Thamessen vebner til Hollemgaardh«. Han købte Lundgaard i Møborg, som vist blev lagt til hovedgården. Han var en betydelig mand, og sammen med Mogens Munk en af hovedmændene ved fordrivelsen af Christiern II. Han døde 1555. Hans hustru Anne Maltesdatter var allerede da død, og begges navne findes på ligstenen, som sønnen Malte Jensen lod udhugge 1589. Malte Jensen arvede Holmgaard og Højriis, broderen Enevold fik Slumstrup og Vellingshøj.

Malte Jensen (Sehested) blev hofsinde i kongens gård og 1549 troløvet med hr. Claus Billes datter Sophie. Han kom med i Syvårskrigen, var skibshøvedsmand og blev som sådan taget til fange i slaget ved Bornholm 1563 og hensat i et »kristeligt fængsel« i Finland. Ved sit ægteskab med Sophie var Malte Sehested blevet en meget rig mand, og i hans tid blev fædrenegården mægtigt forøget med tilkøbt jordegods. Han erhvervede Nøragergaard og Kjærdige i Nees sogn, Amstrup i Møborg, Skodborggaard i Hygum og adskilligt mere. Ved mageskifte med kongen fik han i 1562 i Møborg sogn gårdene Aabjerg, Hylkedal og Skræddergaard. Også gårde i Lem og Fabjerg sogne erhvervede han. Og Holmgaard blev i hans tid anset for at være en meget god og veldreven gård. Fru Sophie døde 1587, han selv 1592. Deres gravsten findes i Møborg kirke. Af deres ti børn blev Thomas ejer af Bækmark, Claus af Højriis og Steen af Holmgaard.

Steen Maltesen (Sehested), født 1553 på Gudum Kloster, fik en grundig uddannelse og en strålende løbebane som hofmand og til sidst, under Kalmarkrigen, generalfeltmarskal. Han døde 1611 på Kalmar Slot; hustruen Anne, en datter af Henrik Brahe til Vitskøl, 1635.

Steen Maltesen efterlod sig ingen børn, og næste ejer af Holmgaard blev broderen Claus Maltesen (Sehested) til Højriis, der imidlertid allerede døde året efter (1612). Hans hustru Anne Lykke døde 1645 hos sin søn Mogens Sehested på Mullerup på Fyn, hvor ægteparrets portrætter fra 1597 findes. Af Claus Maltesens mange børn, som antog navnet Sehested, er Hannibal Sehested, som blev Christian IV's svigersøn, den bekendteste. Niels blev ejer af Bækmark, Malte af Rydhave; Jens og Mogens fik Holmgaard.

Jens Sehested førte en meget rastløs tilværelse og blev skudt 1628 i krigen mod kejseren. Mogens Sehested udkøbte sine medarvinger og

Hovedbygningen set fra syd i 1945 (fot. Bror Bernild).

ejede derefter Holmgaard til sin død 1657. Han var altid på farten, indtil en fjendtlig kugle 1629 bortrev hans højre arm, mens han stod ved kongens side på et skib, der sejlede til Wismar. Så blev han befalingsmand på Københavns Slot og giftede sig 1631 med Elisabeth, en datter af Knud Gyldenstjerne til Timgaard. Med hende fik han nævnte gård og 15 børn, hvoraf 11 overlevede ham. Lenene, som han tid efter anden indehavde, var Skivehus, Bøvling og Riberhus. 1638 var han generalkrigskommissær og 1644 en af de fire landkommis-særer, der skulle være den krigshærgede befolkning til hjælp. Ridder blev han også og meget rig på gods. Da han 1656 blev syg på sin gård Mullerup og alligevel ville rejse til Jylland, blev dette hans sidste rejse.

Ved skiftet kom Holmgaard i den da endnu umyndige søn Jens Sehesteds besiddelse. Han blev siden gift med Sophie Gyldenstjerne og døde som oberst 1696, hvorefter fru Sophie Gyldenstjerne reside-rede på Holmgaard til sin død 1730. Det siges, at bønderne i hendes tid var fattige og ude af stand til at betale landgilde, hvorfor hun tog

Grosserer Nicolai Hansens familiebillede. Maleri i privateje (Frederiksborg).

deres bohave, sengeklæder, spindehjul, ja, om det så var deres julelys og satte det op på Holmgaards loft. Først i Dinesens tid kom det atter ned af loftet, og bønderne kunne komme og hente deres sager. Der var 1677 13 ildsteder på gården og 1678 en ladefoged, 4 piger, Jens Sehesteds egen tjener, 1 kusk, 2 vognheste, 1 ridehoppe, 1 fole, 2 plage, 64 øksne, 6 køer, 2 kalve og 22 får. Gården var altså studegård. 1683 var der 10 tjenestefolk, gården dreves og kornet tærskedes ved hovbønder. Engene er kolde og til dels overgroet med »tranemoos«, »ildebrand« fås af lyngheden; af skudtørv er der ikke noget videre; møllen er øde, dog ikke mere end at den kan besørge det halve sogns maling. Fiskeriet i Tangsø kunne næppe »stoppe« omkostningerne.

Med fru Sophies død 1730 var Sehested-slægtens saga ude på Holmgaard. Arvingerne solgte 1731 gård og gods, ialt 423½ tdr. htk., til Bækmarks ejer *Christian de Linde*, efter hvis død 1753 den solgtes til forvalter Peder Dinesen, der et par år senere tillige købte Bækmark. Efter Dinesens død 1761 giftede enken Mette Christiane Rømer sig med Jacob Johan Colding, der drev gården som studegård. Borggår-

den bestod dengang af fire huse, hvoraf det fornemste var grundmuret og med et højt blytækket tårn. Dette anselige bygningsværk skal være opført efter en brand 1589 og var befæstet med volde og grave. Jacob Colding døde 1773, og enkens søn af første ægteskab Dines Peder Dinesen blev gårdens ejer. Denne døde allerede 1794. Fra samme tid hidrører tilladelsen til at bortsælge godset, og allerede 1798 var det sunket til kun 46 tdr. htk.

Siden har Holmgaard skiftet ejer mere end tyve gange, og ejernes tal, idet de til tider bestod af konsortier, har vel været omtrent det dobbelte. Mens Jørgen Donnerup ca. 1800 havde gården, blev hovedbygningen vistnok nedrevet, og omkring midten af århundredet afklædte en spekulant gården så komplet, at ikke alene besætningen, men endog møddingen og brostenene solgtes. Den københavnske grosserer A. N. Hansen, der fik skøde 1861, bragte den atter på fode. Hans sønner højesteretssagfører Octavius Hansen og løjtnant V. Hansen solgte den 1877 til P. Kjær, som frasolgte 7 - 800 tdr. ld. hede og mose og 1880 afhændede gården til M. N. Holm, der igen solgte efter to års forløb til Vilhelm Reichert. 1887 blev den københavnske restauratør *Ditlev Hansen* gårdens ejer. I 1888 brændte gården, både

Mogens Sehested († 1657). Stik af Sebastian Lehlin (Frederiksborg).

RINGKØBING AMT

hovedbygning og udhuse, men blev genopført, hovedbygningen i villastil af røde sten, med højt skifertag og et lille spir. Hansen solgte 1889 gården til Gustav E. Eriksen, som beholdt den til 1912, da han solgte den til dyrlæge Th. P. Therkildsen. Man mærker nu den voldsomme prisstigning. 1918, da P. Rasmussen afhændede den til N. B. Bach til Kappel, var prisen 378.000 kr. Den næste ejer Hans Jensen (1919) udstykkede ca. 250 tdr. ld., hvoraf 25 tdr. ld. gik til en selvstændig ejendom, resten til oprettelse af 8 statshusmandsbrug og til tillægsparceller. Hovedparcellen med bygninger, besætning og inventar solgtes derefter for 515.000 kr. til grosserer Aage Nellemann. 1921 kom den til A. C. Hansen, som 1923 solgte den for 178.000 kr. til S. M. Madsen, fra hvem den 1933 blev overtaget af Vest- og Sønderjydsk Kreditforening, der 1935 solgte den for 129.000 kr. til den nuværende ejer *Peder Hilligsøe*. Gårdens areal er nu 384 tdr. ld., deraf 128 tdr. ld. plantage.

Af Sehestedernes borggård er nu ikke det mindste spor at se. På dens plads er nu have; men endnu ses de gamle grave. Den nuværende beskedne hovedbygning ligger sammen med den anselige firefløjede avlsgård ved den store åbne gårdsplads.

ESBERN JESPERSEN

EJERE

1417 Anders Pig
1476 Malte Juel
1517 Jens Thomsen (Sehested)
1555 Malte Jensen Sehested

1731 Christian de Linde
1754 - 98 Forskellige ejere

1798 J. Donnerup m. flere
1808 - 87 Forskellige ejere
1887 D. Hansen

1889 - 1935 Forskellige ejere
1935 P. Hilligsøe

BYGNINGER

1589 Hovedbygningen brændt og genopført

1761 Fire huse med tårn
Hovedbygningen nedrevet

1888 Hovedbygningen og avlsgård opført efter brand

1952 - 62 Avlsgården ombygget og udvidet

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Aa. Roussell).

Rammegaard

Ramme sogn, Vandfuld herred, Ringkøbing amt

Rammegaard er anlagt ved sin å og sin eng som snart sagt alle vestjyske bebyggelser. Den har navn efter sognet, hvis ældste form Rammingh kan tydes som fugtig eng. Helt kan man dog ikke slippe den tanke, at Rammedige, den ejendommelige oldtidsvold, kan have været navngiver, idet Ramme simpelthen betyder rand, kant, dige. Egnen tilhører fladlandet umiddelbart syd for Lemvigegnens bakkede morænelandskab. Rammegaard havde 1770 ganske almindelige bygninger; men man mente, den engang havde været et slot. Da ejeren 1662 indgav sin jordebog, opførtes følgende gods under gården: 2 gårde i Vester Ramme, Sønder Hjortkjær, Nørre Hjortkjær, 3 gårde i Rammeskov, Marsbjerg, Troldvad, Bonnet, Jellingsmark, Lundgaard, Høj, Sundstal, Bjerregaard, Plovmandsgaard, 3 gårde i Yderstræde, 1 gård ved kirken, Fladhede, 2 gårde og 2 gadebyggere i Rammehede Kjær, endvidere 2 inderster og 1 gadehus på Vase, ialt ca. 30 ejendomme,

*Hovedbygningen
set fra nord
(fot.
Bror Bernild).*

altså broderparten af Ramme sogn, som 1688 matrikuleredes som 40 gårde og 11 huse med ialt 188 tdr. htk.

Da Christian V's landmålere 1683 var i Ramme, opmåltes Ramme-gaards marker — det, der var under plov — til 149 tdr. ld.; hartkornet, der 1638 var beregnet til 36 tdr., nedsattes til ca. 21 tdr. Ramme-gaard var altså en herregård under middelstørrelsen, og der skete ingen forandring med den det følgende århundrede. 1770 indsendtes generalhoveireglementet, og gården var da fremdeles på 21 tdr. htk.; der var 144 tdr. sædeland, altså faktisk uforandret siden 1683. Muligvis afskrev man dog blot gamle tal. Til gården hørte 9 tdr. ufrit hartkorn og endvidere den ufri Herpinggaard i Trans sogn. Høavlen var 130 læs, bondehartkornet 273 tdr., og derpå boede 87 bønder og 15 husmænd, mere end en fordobling siden 1662 af såvel bøndernes antal som af deres hartkorn. 19 af bønderne og 10 af husmændene forret-

tede hoveri. På godset var endvidere en forpagter, 6 afbyggere, småbønder på hovedgårdstaksten, og en mølle. Bemærkelsesværdig var den mængde tiende, som 1770 hørte til gården, kongetiende fra 19 og kirketiende fra 12 sogne, 545 tdr. ialt, en betydelig byrde for hovbønderne, der skulle tærsk, rense og fragte kornet. Kun Lundenæs havde mere tiendekorn, nemlig 657 tdr. 1678 var der på gården 1 ladefoged, 1 kusk, 4 piger, 10 heste, 7 kvier, 13 øksne, 9 ungfæ, 4 kalve, 14 får, 2 svin og 4 bistader, således opgivet til skattevæsenet og måske ikke helt til at stole på, selv om man erindr, at tiderne var onde efter de mange krige og fjendtlige besættelser. Da gården 1798 averteredes til auktion, opgaves besætningen at være 80 - 90 stude, 14 køer, 100 får og 10 - 12 heste. Mon alligevel Rammegaard har været et slot?

Dens først kendte ejer tilhørte indtil år 1586 adelsslægten Spend, som førte en sparre i sit våben. *Anders Spend* nævnes 1479 i et kongebrev, der slutter forlig mellem ham og biskop Peder i Ribe om Bomer mark og en gård i Rom sogn. Anders Spends adkomstbreve var deponeret i Lemvig rådhus, men brændt sammen med dette. 1501 nævnes Mette Christensdatter, Anders Spends efterleverske. Hun pantsatte til Niels Clementsen gården Sønderlund for 120 rhinske mark. 1491 nævnes Jens Spend i Rammegaard som søn af Anders Spend. Han nævnes også til Udstrup 1493; han var gift med Ide Høg, en datter af Eskild Nielsen Høg til Eskjær. En søn af dette par var Anders Spend, nævnt 1511, da han skulle sende en karl i leding. Han var gift først med Magdalene Spend og derefter med Mette Friis.

Den fjerde og sidste mand af slægten, der for øvrigt ikke er meget kendt, Jens Spend, nævnes bl. a. til Rammegaard 1535, da han fik befaling til at granske markskel mellem et par gårde i Vind sogn, Stråsø og Trolldoft. I lignende ridemandstov (-vidne) deltog han også de følgende år. 1560 fik han ved mageskifte med kongen gårdene Bonnet, Trolldvad, Lundgaard og en gård ved kirken. De iboende bønder måtte ikke regnes for ugedagsmænd og således blive skattefri. Jens Spend var gift med en datter af Mogens Juel til Udstrup, Ide Juel, og døde 1586, og dermed uddøde slægtens mandslinje. Men hans datter Ellen blev gift med Iver Skram (Fasti) til Voldbjerg og nævnes som dennes enke 1581 (Nødskov). En søn af dem, *Erik Skram (Fasti)*, arvede Rammegaard. Efter hans død 1607 havde hans enke Anne

Vind gården til sin død 1639. Hun må huskes som den, der 1620 bestode Ramme kirkes altertavle. 1624 solgte hun herregården Ulsund til den holstenske adelsmand Claus von Andersen. Ejendomsbrevene på Rammegaard var nu efter Ellen Spendsdatters død nedsat i en kiste i Ramme kirke. 1617 fik Anne Vind tilladelse til, at kisten måtte åbnes og hun få de breve, der vedkom hendes ejendomsrettigheder. Såvel Ellen Spend som hendes søn og efterfølger Erik Skram sad i armød, og bedre blev det ikke i de følgende år. Men Erik var dog rig på én ting, nemlig døtre.

En af dem hed Marine eller Maren Skram og forblev knyttet til Rammegaard til sin død 1673. Som ganske ung blev hun gift med nordmanden Hartvig Huitfeldt, der var amtmand i Norge og døde 1637. Så sad Maren Skram ene for styret indtil 1661, altså alle de mange ulykkelige krigsår. Hun tog sig dog råd til allerede 1629 at skænke 500 rdl. til præsteembedet for afholdelse af en ugedagstjeneste i Ramme kirke. Men at det i hvert fald siden stod dårligt til med hendes økonomi, ser vi af et brev, hun 1660 sendte til oversekretæren Erik Krag; hun fortæller, at de fleste af hendes bønder var øde, hvilket vil sige, at de, om de end beholdt fæstegården, var ude af stand til at præstere afgifterne: landgilde, tiende og skatter; 7 gårde og huse var nedbrudt eller opbrændt; ingen havde æde- og sædekorn, og selv var hun forgældet af mangfoldige udgifter og indkvarteringer i krigens tid; hun bad om forlening. Vi hører intet om, at hun blev bønhørt i dette stykke; men til gengæld bragte krigen hende i ægteskab med en kun 21-årig krigsmand *Baltazar Gebhart von Obelitz*, en tysk eventyrer, født i Pommern, 16 uger gammel faderløs, 6 år gammel på flugt under krig, 14 år gammel livpage og selv med i krigen og vidne til Krakaus fald for svenskerne stormangreb. Sammen med en fætter kom han til Fyn, mens denne landsdel var besat af svenskerne. Han fik tjeneste i den danske hær som kornet og kom som sådan til Lemvig, hvor han lærte den ærlige og velbyrdige frue Maren Skram sl. Hartvig Huitfeldts til Rammegaard at kende; tredie pinsedag 1661 stod deres bryllup i Lemvig. — Af nogle testamenter 1662 og 1673 fremgår det, at Rammegaard med tilliggender og løsøre næppe kunne opveje Maren Skrams gæld; hvor megen lykke hun oplevede i sit ægteskab med von Obelitz er skjult for efterverdenen. Som sagt døde

Hovedbygningen set fra haven (fot. Bror Bernild).

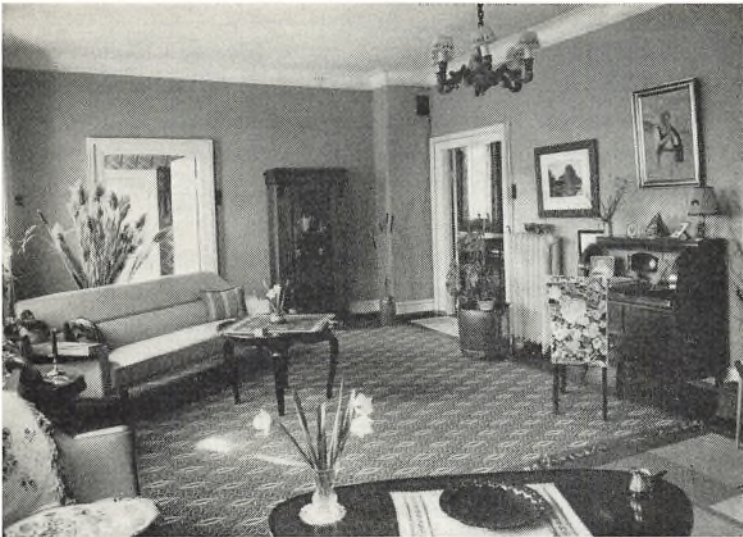
hun 1673, og først fire år efter indgik von Obelitz nyt ægteskab, denne gang med jomfru Jytte Gyldenstjerne, en datter af amtmanden over Hald amt Ebbe Gyldenstjerne. De fik et par sønner og en datter. Sønerne døde unge, men datteren Ellen blev gift med Christen Linde til Volstrup og Handbjerg Hovgaard og er dermed ude af Rammegaards saga. — Efter Jyttes død 1690 var von Obelitz enkemand i tretten år. Så giftede han sig med jomfru Ide Juel, datter af Henrik Juel til Lindbjerg, hvor brylluppet stod 1703. Fire år efter døde han 67 år gammel, dog ikke som ejer af Rammegaard. Denne havde han solgt allerede 1682 til baron *Christian Juel af Rysensteen* til baroniet Rysensten, som Rammegaard nu længe fulgte som allodialgods.

Oplysninger fra Obelitz' jordebog er allerede nævnt. Hertil kan føjes, at der på gården fandtes 11 ildsteder. Der var tre fiskeparker med karusser og i marken en stor fiskedam med karper. Til gården hørte såvel Overmølle som Melmølle, medens Vestermølle hørte under Rysensten. Den først nævnte mølle fik vand fra nogle kær i marken og fra et væld med det slemme navn Bløde Helvede. Velsagtens holdt

baronerne på Rysensten ikke hus både der og på Rammegaard; men i året 1710 kunne man dog træffe baronen Ove Henrik Juel med gemalinde på gården og til deres opvartning to lakajer, en kusk, en forrider, en kammerpige, en fadeburspige, en amme, en bryggerspige og en kokkepige. Avlingen var bortforpagtet til kaptajnløjtnant Hans de Leth på Nørre Vosborg. Gården dreves mod århundredets slutning som studegård efter egnens skik og brug. Udsæden opgives meget forskelligt, men har vist ligget omkring 70 tdr. korn.

I året 1783, altså 101 år efter at gården kom til Rysensten, skødede baron Chr. Fr. Juels enke Christiane Dorothea, født Mohrsen, den til sin stiftsøn baron *Ove Henrik Juel*, som 1798 ved auktion solgte såvel Rammegaard (28 tdr. htk.) som Herpinggaard (13½ tdr. htk.) tilligemed tiender (428 tdr.) og bøndergods (434 tdr. htk.) for 122.000 rdl. til et par af tidens største godsslagtere, kammerherre Peter Severin Fønss til Løvenholm og Ulrich Chr. von Schmidten til Urup. De fik 1799 tilladelse til, at bøndergodset måtte frasælges uden tab af skatteprivilegiet, og efter at Schmidten var ude af konsortiet, solgte Fønss Rammegaard uden gods 1808 efter først at have udparcelleret den. Imidlertid var friheden gået tabt 1805. Ejerne efter Fønss har været: 1808 birkeskriver Arnt Peter Warelmann, 1808 byfoged, justitsråd Fr. Chr. Schönau, Lemvig, 1810 kystbefalingsmand P. A. Høegh til Rysensten, 1835 dennes søn H. C. Høegh til Kongensgaard, 1873 dennes enke Flora, født Schönau, 1877 pastor emer. P. Raae, 1878 Hagen Jørgensen til Tangsgaard og landvæsenskommissær C. Ebbensgaard til Handbjerg Hovgaard, hvilken sidste senere ejede den sammen med etatsråd Møller og 1905 solgte den for 90.000 kr. til tidligere mejeribestyrer i Vejrum *J. L. Laursen*, hvis enke Karen Laursen senere ejede den. 1960 købtes den af *I. C. Lundgaard*. Arealet er 202 tdr. ld., heraf 190 tdr. ager.

Om disse mange ejere kan der ikke her fortælles store ting; for en del af dem har Rammegaard kun haft spekulationsmæssig interesse. Ulrich Chr. von Schmidten var rigtig i sit es i godsslagtningsperioden; han skal have omsat og udparcelleret 10.000 tdr. htk. Egennyttens var drivfjeder for disse herrer, men det hindrer ikke, at de kan have gjort nytte, idet de bidrog til at fremme bøndergodsets overgang til selveje. Fønss siger om sig selv: det mærkeligste, som er hændet

Bestyrer G. Bang-Hansens dagligstue (fot. Aa. Roussell).

mig, er, at jeg efter at have besørget stedernes udskiftning af jordfællig har forskaffet over 1.000 bønder deres bopæl til ejendom, lånt dem penge til at betale deres gæld med, og at blandt disse ikke en eneste er gået i armod, men mange har et godt udkomme, og mængden er formuende. Han var født 1764, blev justitsråd, vicelandsdommer, generalkrigskommissær, 1801 adlet, samme år øverstkommanderende i landeværnet, 1804 kammerherre og året efter amtmand i Randers. Statsbankerotten og dens følger gjorde ham til en fattig mand, og 1824 døde han efter lang tids sygdom i Feldballe præstegård, mens landbrugskrisens stormvejrgjog over landet og drev bønder i hobetal — sagtens også af hans tusindtallige klientel — fra gård og grund.

Justitsråd Schönau, der jo kun havde Rammegaard et par år, var en meget virksom landmand. Af et lille hus Lemtorp, hvortil hørte 100 tdr. ld. hede, skabte han den anselige ejendom Sofielyst. Han forsøgte sig også med opdyrkning af 800 tdr. ld. i Lomborg sogn, hvor han anlagde gården Vilhelmsborg, opkaldt efter en søn. Medens Fønss hensynsløst lod omhugge, hvad han orkede af de skove, han fik ejendomsret over, så nævnes Schönau som en af træplantningens pionerer.

RINGKØBING AMT

I krigsperioden var Schönau overbefalingsmand ved kystmilitseren; under ham stod fire befalingsmænd, pastor Gleerup i Hygum, pastor Kamph i Hove, Høegh på Rammegaard og birkedommer Claudi. Under dem var der 16 underbefalingsmænd, hver over en afdeling på ca. 50 mand, der sædvanligvis havde øvelsesplads ved kirkerne. Denne militær kæmpede bravt 27. juli 1809. Vist kunne deres kanon jage den engelske brig på flugt!

J. L. Laursen var født i Bøvling sogn som søn af meget fattige forældre, og som fattigmandsbarn måtte han tidligt ud at tjene og opnåede da også at blive hyrde drenge på Rammegaard. Siden lærte han mejerivæsen og erhvervede sig god indsigt i studedefning. 1905 flyttede han så ind på Rammegaard som herremand, en sandfærdig solstrålehistorie. Laursen fedede stude; der var plads til 100 i hans stald og altså langt mellem vægstudene, dem, hvis ene side altid var kold, og som derfor ikke kunne trives. Alt kunne jo gå i disse år for den, der havde dygtighed og energi. 1914 gav opgangskurven en brat stigning, og 1916 byggede Laursen en ny statelig hovedbygning. Det gamle hus var uendelig langt, snævert og lavloftet. Det nye blev faktisk i tre etager, høj kælder og trappe, gennemgående frontispice, herskabelig lejlighed med centralvarme og alle andre moderne bekvemmeligheder. I de til hovedbygningen hørende to sidefløje er der elektricitetsværk og medhjælperværker. Til gården hører eget vandværk, der drives ved elektricitet. Beliggenheden ved åen er meget idyllisk, og en stor have med mange frugttræer forøger idyllen.

ESBERN JESPERSEN

EJERE

1479 Anders Spend
1586 Erik Skram (Fasti)
1661 Baltazar Gebhart v. Obelitz
1682 Christian Juel af Rysensteen
1798 - 1905 Forskellige ejere
1905 J. L. Laursen

1960 I. C. Lundgaard

BYGNINGER

1916 Hovedbygningen opført

Hovedfløjen set fra borggården 1944 (fot. Bror Bernild).

Rysensten

Bøvling sogn, Skodborg herred, Ringkøbing amt

Rysensten! Navnet lyder lige bekendt for en københavner og en vestjyde på Harboørekanten. Men de tænker ikke på det samme, når de hører det. Københavneren mindes gaden og den nu nedlagte badeanstalt ved Langebro, og måske — hvis han er tilstrækkelig historisk orienteret — den forsvundne Rysenstens bastion, som de begge har navn efter. For vestjyden tegner sig derimod billedet af det gamle stormomsuste herresæde, kun en god halv mils vej fra Vesterhavet. Imidlertid går der en lige linje mellem herregården og bastionen, for såvidt som de begge er opkaldt efter den samme mand, og er bastionen forlængst borte, så rummer hovedstaden stadig et fæstningsanlæg, som er resultat af hans virksomhed, nemlig citadellet Frederikshavn, eller som det mere populært hedder: Kastellet. Manden er Henrik

Hovedbygningen set fra vest 1932 (fot. Nationalmuseet).

Ruse, eller som det udtales: Ryse, den kendte hollandske fæstnings-ekspert, der i det 17. århundrede moderniserede Københavns befæstning og som honorar fik det gamle *Bøvling Slot*, efter ham omdøbt til Rysensten.

Dengang, i 1664, havde Bøvling i godt et hundrede år været sæde for en kongelig lensmand i lenet af samme navn. Men indtil reformationen hørte slottet, castrum Bøflingæ, som det hedder 1401, under *Ribe bispestol*, en af den da så mægtige Ribebiskops mere betydende besiddelser. Den årlige »rente« af det var henved 2.000 mark, hvori dog var medregnet de kongelige indtægter af Skodborg herred, som Ribebispen havde i pant den sidste tid før reformationen. Hvornår Bøvling er kommet til bispestolen, vides ikke, men fra gammel tid udgjorde den største del af sognet en samlet besiddelse under gården, nemlig det Bøvling birk, som 1469 fik kongelig stadfæstelse, og »som rækker på længde fra Fjaltring Os (d. v. s. munden af Ramme Å) og til Brørup bro, og på bredde fra Sønderfjord og ind til Ramme sogn, med alle friheder, privilegiis og rettighed, som nogle birker udi

Jylland liggendes friest have og nyde«. Kun den sydlige del af Bøvling sogn hørte således ikke under birket, der her som andetsteds omfattede samtlige hovedgårdens ugedagstjenere, de hoveripligtige bønder.

Den biskoppelige gård Bøvling blev naturligvis drevet på samme måde som ethvert verdsligt herresæde ved fogder eller lensmænd, og disse var i reglen den fungerende kirkefyrstes nære slægtninge. I begyndelsen af det 15. århundrede var lensmanden Bent Bille, broder til Ribe-bispen Peder Lykke, og derefter fulgte sandsynligvis Morten Jensen (Seefeld) og hans søn Jens Mortensen. Siden fik biskop Hartvig Juels tre brødre, den ene efter den anden, Bøvling, nemlig Palle Iversen til Øgelstrup til 1486, og derpå Enevold Juel og Kjeld Juel. Omkring år 1500 kom der imidlertid en ny biskop, Iver Munk, og han tog Bøvling fra Kjeld Juel, med korteste varsel fra fastelavn til påske, for at give det til Jens Kaas af Staarupgaard. Kort før reformationen var Niels Lange til Kærgaard biskoppernes lensmand på Bøvling, men inden det store skisma var lenet atter overgået til Juel'erne, til en søn af den førnævnte Kjeld, Niels Kjeldsen Juel til Astrup. Til trods herfor beklagede han og andre af Kjeld Juels arvinger sig dengang, da man i det hele taget overvældede de afsatte biskopper med bebrejdelser over, at Iver Munk med urette havde frataget Kjeld Juel Bøvling.

Niels Juel beholdt Bøvling len, også efter at det var kommet under *kronen*, lige indtil 1558. Men det var blevet større, idet Vandfuld herred var blevet lagt under det, og 1549 - 58 havde han endvidere Hind og Ulfborg herreder, som imidlertid derefter igen blev skilt fra og først 1597 på ny lagt under Bøvling for at forblive derunder. Både uden og med disse herreder var Bøvling et af landets hovedlen og slottet et vigtigt administrationscentrum. Lensmændene måtte naturligvis som sædvanligt svare afgift af lenet, en afgift, der var præget af beliggenheden ved strandkanten. Niels Juel skulle foruden smør, kød og flæsk samt 200 røgede gåsekroppe levere 20.000 hvillinger og 200 kabliauer. Hertil kom en pengeafgift, gennem tiderne af vekslende størrelse. Også de specielle ordrer, der blev udstedt til lensmanden, kunne bære præg af lenets særlige situation, enten det nu var forbud mod at stjæle strandingsgods eller befaling til bønderne om at holde strandvagt i ufredstider. Lensmændene var aflønnet med en nærmere bestemt del af lenets »uvisse indtægter«, idet kronen dog forbeholdt

sig dem, der flød af forstrandsrettigheden, såsom vrage og told. Og så havde lensmanden ret til ladegårdens »avl og affødning«. Hvorfor det da også var i Christen Skeels egen interesse, at han 1586 fik Gammelgaard lagt ind under ladegården.

I almindelighed skiftede lensmændene på Bøvling hurtigt, med få års mellemrum, om det nu har været, fordi slottets placering i den barske egn ikke har gjort det til et noget særligt tiltrækkende embedsæde. En del af lensmændene havde dog hjemme i nabolaget, mens andre kom langvejs fra. Hele rækken hidsættes her med hver enkelt funktionstid. Efter Niels Juel fulgte Albret Skeel til Hegnet 1558 - 61 og derpå Holger Viffert 1561 - 64, Vincens Juel til Hesselmed 1564 - 69, Christen Skeel 1569 - 88, Johan Rud til Møgelkjær 1588 - 97, Preben Gyldenstjerne til Vosborg 1597 - 1617, Iver Juul til Willestrup 1617 - 27, Otte Skeel til Hammelmose 1629 - 31, Jens Juel til Kjeldgaard 1631 - 34, Jokum Beck til Gladsakse (i Skåne) 1634 - 39, Malte Juul til Holmgaard 1634 - 46, Mogens Sehested 1646 - 51, Otte Krag til Voldbjerg 1651 - 55, Mogens Sehested til Holmgaard 1655 - 57 og Corfitz Trolle fra 1658.

Man vil bemærke tomrummet mellem 1627 og 1629. Det betegner den første af det 17. århundredes ulyksalige krige fra »den 28. oktober 1627 . . . da de kejserlige officerer Bøvling Slot og len lod indtage«. Nærmere enkeltheder mangler, også fra de fjendtlige troppers huséren i den følgende tid. Kun de »afslag«, der efter freden blev givet på landgilden, viser, hvor hårdt bønderne var medtaget. Og så varede det jo ikke længere end til 1643, at krigen kom igen, nu svenskerne under Torstensson. Slotsskriveren på Bøvling kunne bevidne, hvorledes de indkvarterede svenske officerer havde tvunget ham til at udlevere alle kontanter, såvel de indkrævede skatter som lensmandens egne penge, og han endelig »formedelst deres store tyranni, de imod ham brugte, der han ej havde flere penge at give dem, måtte ved nattetide hastig rømme af landet«. Og hvorledes de »havde borttaget og spoleret alt hans velbyrdige husbondes gods og gode, som på slottet var, nemlig 50 staldøxne med andet fænød, såvel som kobber, tin, messing, linned og ulden, korn og andet, så aldeles intet deraf blev beholden«. Hans udsagn bekræftedes af udmeldte herredsmænd, som skulle syne slottet: »Da så de i 'Borrigen', såvelsom ladegården vinduerne

Hovedfløjens østside 1903 (fot. Nationalmuseet).

allesammen at være udslagne og dørene og låsene meste part borte og ikke de så eller fornemme der på gården enten boskab eller noget levendes kreatur«.

Og endnu en gang drog hærgende fjendtlige tropper gennem Vestjylland, atter svenskerne under Karl Gustav-krigene. Skønt der mangler nærmere oplysninger, kan man gå ud fra, at deres fremfærd ikke har været blid. Selv om den nok blev overgået af den, vore forbunds-fæller øvede, brandenborgerne og polakkerne, der plyndrede landet værre end nogen fjende.

Bønderne i Bøvling len, eller som det efter enevælden hed, Bøvling amt, har næppe været kommet helt på fode, da de allesammen tillige med selve slottet i 1664 blev overdraget til Henrik Ruse.

Henrik Ruse, den første private ejer af Bøvling, som man kender, er også den mest interessante af herremændene på det gamle slot. Født hollænder, søn af en præst eller degn, havde han opnået et navn som fæstningsbygger, da han i 1661 blev indkaldt her til landet, navnlig for at modernisere Københavns befæstning og kastel. Han gjorde det til kongens tilfredshed, men ikke til de københavnske borgeres.

De opfattede det ny citadel som rettet mod dem, i tilfælde af eventuelt oprør, og gav deres harme så lydelige udtryk, at »Monsieur Ruse« dårligt nok turde vise sig i byen. Men den enevældige konges bygmester gennemførte naturligvis sit forehavende og — fik sin betaling. I en tid, da kronens finanser var yderlig slette, måtte han som andre kreditorer tage sig betalt i jordegods. Man havde tilbudt ham Antvorskov Slot med tilliggende. Det ville han ikke have, han ønskede sig jyske ejendomme, måske fordi han på den måde lettere kunne drage fordel af sine forbindelser med hjemlandet. Og så fik han 1661 i udlæg alt kronens jordegods i Bøvling amt, tillige med selve slottet. Det blev tilsammen mere end halvtredie tusinde tdr. htk., beregnet til en pris af 50 rdl. pr. td. htk., hvortil kom 2.000 rdl. for bygningerne på Bøvling, så den samlede købesum blev næsten 130.000 rdl.

Så meget havde Henrik Ruse nu ikke til gode, men han var mand for at betale forskellen, 54.000 rdl., med klingende mønt. Han havde været formuende, allerede da han kom her til landet, og han vedblev at være beskæftiget inden for det danske riges grænser, indtil han under Den skånske Krig faldt i unåde, blev afskediget og rejste til sit fødeland, hvor han døde 1679.

Men da var frihereskabet eller baroniet *Rysenstein* længst en kendsgerning. I 1671 havde Ruse gjort regnskab med staten og for samtlige sine fordringer opnået kongelige rettigheder for sine godser i Bøvling amt, nemlig regaler som vragretten og østersfiskeriet i Ringkøbing Fjord og dertil birkerettigheden til såvel Bøvling som Harboøre birker, samt endelig patronats- og kaldsret til ialt 17 kirker i Bøvling len. At generalmajoren gjorde sig fortjeneste af at sælge disse præstekald kom siden for dagen. Samme år, 1671, var Ruse blevet udnævnt til friherre af *Rysenstein*, og det følgende år blev Bøvling under samme navn med tilliggende gods gjort til et baroni, som skulle være på 3.500 tdr. htk.

Altså var det gamle Bøvling len, som Ruse havde købt i 1664, ikke engang tilstrækkeligt, og det var dog ellers en stor, ja en meget stor besiddelse, spredt over mange sogne i fire herreder. At opremse godset i enkeltheder lader sig ikke gøre inden for rammerne af denne fremstilling, dels fordi det tidligere krongods som i andre len lå spredt fra områdets ene ende til den anden, dels fordi bebyggelsen, her som

Hovedfløjens vestfacade 1932 (fot. Nationalmuseet).

andre steder i Vestjylland, i alt overvejende grad bestod af enkeltbosættelser, enligtliggende gårde, bol og huse. Dog var kærnen af Bøvling gods, som allerede omtalt, fra den ældste tid den nordlige større del af Bøvling sogn, birket, og for øvrigt var også Brørup allerede 1347 kommet under slottet. Som det ligeledes er nævnt, besad Ribebisperne i den sidste tid før reformationen kronens gods i Skodborg herred som pant under Bøvling, og endelig havde Iver Munk købt adskilligt adelsgods til bispegården. Men da reformationen kom, tog vedkommende herremænd lige så stille disse ejendomme til sig igen, indtil kongen i 1573 befalede lensmanden Christen Skeel at gå på opdagelse i slottets brevkister for at finde adkomstdokumenterne. Hvad der kom ud af denne aktion, vides ikke, og for øvrigt kan den stilling, som lensbønderne indtog, jo ikke helt sammenlignes med bøndernes på et adeligt gods.

Det var næsten utallige »væresteder«, gårde og mindre ejendomme, som Henrik Ruse købte 1664, besiddelser, større og mindre, i så godt som alle sogne i Skodborg-Vandfuld herreder. I det førstnævnte sådan

noget som de ni tiendedele af hvert af sognene Bøvling og Lomborg, samt mindre dele af de øvrige sogne, foruden hele Harboøre sogn, der dengang blev regnet under Skodborg herred. Sognet havde i sin tid udgjort et selvstændigt birk under Ribe biskop, og siden blev det bestemt, at de bønder, som hidtil havde søgt det, fremtidig skulle have Rysenstens birk som værning. I Vandfuld herred var det navnlig størstedelen af Fjaltring sogn, som da hørte under Bøvling, samt ca. halvdelen af sognene Ferring, Vandborg og Engbjerg og mindre dele af de øvrige. Hertil kom altså yderligere godset i Hind og Ulfborg herreder.

Dette vidtstrakte gods kompleks blev altså 1672 oprettet til baroniet, hvis »substans« imidlertid snart blev forringet. Ruse havde kun ét barn, datteren Jeanne Marie Ruse, der først havde været gift med oberstløjtnant Poul Rantzau, og året før faderens død havde ægtet oberst *Christian Juul* til Lundbæk. Og for at kunne arve svigerfaderens rettigheder blev han i 1679 ophøjet til friherre af *Rysensteen* med et våbenskjold, hvori tindede tårne mindede om Ruses fæstningsbyggeri, idet friherskabet dog i tilfælde af, at Juul døde barnløs, skulle hjemfalde til kronen. Ved bevillinger af 1679 og 1681 fik han endvidere bevilling på, at der fremtidig kun skulle høre 1.500 tdr. htk. af »det næst omliggende gods« under baroniet, mens resten af de arvede besiddelser skulle stå til hans fri rådighed. Selv købte han henholdsvis 1669 og 1682 Udstrup og Ramme hovedgårde med tilliggende bøndergods; den halve Ørs hovedgård i Rom sogn, som svigerfaderen havde købt i 1670, blev drevet som hovedgård under baroniet.

Resultatet blev imidlertid, at allodialgodset til dels blev drevet sammen med baroniets gods, så næppe nogen kunne holde rede på, hvad der var hvad, og først i slutningen af det 18. århundrede blev de to arter skilt ud fra hinanden, så »enhver fæstebonde for eftertiden ikkuns henhører til et af stederne, enten til baroniet eller allodialgodset«. Men på det tidspunkt var en ny udvikling gået i skred i Bøvling amt, og gods efter gods blev solgt og splittet ad. Og 1798 kom turen til Rysensten baroni. Det var den daværende besidder, baron Ove Henrik Juel, som selv ansøgte om tilladelse til at afhænde godset, »hvis reuener stedse var blevne formindskede« på grund af forskellige uheld, både i hans egen og i hans forgængeres tid. Navnlig havde

»den bekendte store orkan den 4. september 1786« forvoldt megen skade på selve hovedgården såvel som på godset, hvor mange folk var blevet husvilde og flere brødløse, og man havde måttet eftergive skatter og afgifter i betydeligt omfang. Amtmanden, hvis udsagn blev afæsket, mente, at baronen vel så noget sort på tingene og måske var »bibragt urigtig underretning af en forvalter, som derved kunne have egennyttige hensigter«. Dog troede han også, det var bedst, om godset, hvis værdi han anslog til to tønder guld, blev afhændet. Og det skete, idet salgssummen, 141.000 rdl., blev fastlagt som fideikommiskapital.

Den sidste baron Juel på Rysensten var en sønnesøns søn af den første, baron Christian, gift med Jeanne Marie Ruse, som efter hans død 1690 i Dublin — han var chef for et dansk rytterregiment i engelsk tjeneste — havde ægtet generalmajor Gregers Daa til Hald, falden 1712 ved Gadebusch. Friherreindens søn af andet ægteskab, Ove Henrik baron Juel af Rysensteen, arvede baroniet, som efter hans død 1749 først overgik til den ældste søn Otto Henrik baron Juel af Rysensteen og derefter, da han døde barnløs 1769, til den yngre Christian Frederik baron Juel af Rysensteen. Hans søn igen Ove Henrik baron Juel af Rysensteen var altså den sidste af slægten på den gamle bispegård. Om disse herremænd er der ikke stort at sige, dels var de ikke offentlige personligheder, de tjente blot hver for sig længere eller kortere i hæren, dels ved man ikke meget om dem i forhold til Rysensten, der ganske vist var deres »friherlige residens«, men hvor de næppe opholdt sig ret meget. De ejede nemlig også Lundbæk, hvor de gerne boede, og gæstede kun Rysensten om sommeren. Og så fandt de efter døden det sidste hvilested i den stedlige sognekirke i deres eget gravkapel, mens der ved alteret stod »et halv corpus, der skulle være baron Ruses effigies, udhuggen i alabast«. Det er vel denne buste af den første baron, som er bevaret til vore dage og nu har fået sin plads i museet på Frederiksborg.

Som flertallet af andre herremænd blev heller ikke baronerne på Rysensten husket for det gode. Ganske vist hævdede baron Christian Frederik i et brev til Struensee, at det var helt med urette, hans bønder klagede over ham. Hvordan skulle en mand i hans stilling kunne tillade sig at opføre sig anderledes end retfærdigt! Men den stedlige folkeerindring mindedes forholdene på en anden måde, og der gik

*Baron
Christian
Frederik Juel
af Rysensteen
(† 1782) med
sin søn
baron Ove
Henrik Juel
af Rysensteen
(† 1836).
Maleri af
W. Ellermann,
i privateje.
(Frederiks-
borg).*

længe frasagn om, hvordan ridefogden og hans drabanter med magt bortførte bønder sønnerne for at lade dem springe soldat, hvis de ikke kunne købe sig fri. Måske bør man holde herskabet til gode, at det boede så langt væk og ikke kunne have kontrol med deres fuldmægtige? Mere munter er historien om baron Juel, der så en simpeltklædt person gå med forpagteren nede i ladegården og af og til banke sin pibe ud, så gnisterne fløj omkring. Baron sendte bud ned, at den fremmede skulle lade være med at ryge, da der ellers let kunne ske en ulykke. Men tjeneren fik det forbavsende svar: Du kan hilse din herre, at hvis det skulle ske, jeg sved gården af, da er jeg mand for at betale sådan en hytte! Den ubekendte var nemlig den hovedrige junker Friedenreich til Pallisbjerg, og da baronen hørte det, fik piben en anden lyd.

Det blev ikke Friedenreich, der købte Rysensten. Men det blev mænd, der var lige så driftige, skønt den ene var en velmeriteret amtmand. Det var to af tidens mest kendte godsslagtere *Peter Severin Fønss* til Løvenholm og *Ulrich Christian von Schmidten*, der på auktionen fik gård og gods, ialt 1.022 tdr. htk., tilslået for de 141.000 rdl. og to år efter erholdt kgl. bevilling til at bortsælge bøndergodset med forbehold af hovedgårdens frihed. Skønt dette privilegium gik tabt — betingelserne blev ikke overholdt — blev det alligevel alvor med udstykningsen, både af gods og hovedgård. Fønss, som 1802 havde udløst v. Schmidten, udparcellerede hovedgården, og da et salg til et interessentskab af hovedparcellen med 140 tdr. htk. bøndergods måtte gå tilbage, afhændede han 1809 parceller af hovedgården på ialt 28 tdr. htk. tilligemed nogle tiender til *P. A. Høegh* til Rammegaard, der hertil lagde endnu en parcel på 8 tdr. htk. 1833 solgte Høegh til svigersønnen *N. M. Petersen*, der oprettede afbyggergården Vester-Rysensten, og 1856, samme år han døde, solgte Rysensten med brænderi og teglværk til huset *H. & M. Toldorph & Co.* i London. Siden ejedes den af dette firmas salgsagent *H. P. Lund* på Bernstorff Hovgaard, som 1867 solgte til forpagteren, den senere justitsråd *J. C. Jørgensen*. Fra ham kom den 1896 til et konsortium, der 1902 solgte til landstingsmand, etatsråd *N. B. Breinholt* til Vandborg Vestergaard, af hvem *Ole Futtrup Christensen* købte i 1907. 1912 blev gården overtaget af et konsortium, som året efter solgte til *P. A. Bugge*, der atter 1917 afhændede til *M. Andersen*, og fra ham overgik den kort efter til *Chr. Rahbek*, der 1931 overdrog Rysensten til sin søn, *Anders Rahbek*, efter hvis død gården siden 1965 ejes af dennes søn igen, *Erik Vendelbo Rahbek*.

Rysensten er nu på godt 240 tdr. ld. mod ca. 620 tdr. ld. omkring 1850, mens der 1771 nævnes 260 tdr. ld. rugsæd og 1683 henved 175 tdr. ld. under plov, kun lidt mindre end nu, da gården har ca. 190 tdr. ld. ager. Men de beslaglægger, som det vil forstås, i modsætning til i 1683, langt den største del af gårdens samlede areal.

Hvad nutidens Rysensten i hvert fald delvis har tilfælles med Rysensten i 1683, er hovedbygningen. Da baron *Juel* i 1795 ansøgte om at måtte sælge baroniet, anførte han også, »at der ingen bolig var indrettet på baroniet for lensbesidderen, men ikkuns for forvalteren og

forpagteren«. Og dengang var hovedbygningen da også meget nær ved at være halvandet hundrede år gammel, så den har næppe været synderlig tidssvarende. Fordi Rysensten i sin tid var et kongeligt slot, har man ret indgående oplysninger om både borg- og ladegård temmelig langt tilbage i tiden, også fra før den nuværende bygning blev opført i 1638. Den ældste beskrivelse er fra 1588, da der »på slottet var fire huse som ere muret imellem stænger og slagen med ler og takt med langhalm«, altså et såre beskedent stråttekket bindingsværksanlæg, der dårligt svarer til de gængse forestillinger om et kongeligt slot. Og et virkeligt slot tænkte man heller ikke på at opføre, skønt man i de følgende åringer stadig fablede om at bygge på Bøvling, og de forskellige lensmænd føjede her en kvist, der et par fag til det efterhånden skrøbelige kompleks. Store storme anrettede undertiden skade, og i Christen Skeels tid blev slottet hærget af en ildsvåde, ved hvilken lejlighed dele af hans arkiv gik til grunde. Men det blev først rentemesteren Jokum Beck, der som lensmand satte igennem, at der blev bygget en helt ny borggård, firlænget som den gamle og til dels af bindingsværk som denne, men på en kampestensgrund og med kældere under to af fløjene. De bevarede regnskaber meddeler omkostningerne. Byggematerialerne, som måtte købes i Ringkøbing og Lemvig, kalken dog fra minen i Daugbjerg, kostede 1.614 rdl., og »embedsmændene«, håndværkerne hjemmehørende i de samme to købstæder, fik som løn 595 rdl. Men en stor del af arbejdet blev naturligvis gjort af hovbønderne, og så gælder disse udgiftsposter alene de tre huse, der blev opført i 1638 - 39, mens der siden byggedes endnu en længe. Efter Torstenssonkrigens ødelæggelser blev bygningerne sat i stand 1648 - 49. Hovedfløjen lå, som det kan ses den dag i dag, imod vest med fruerstuen, portfløjen mod syd med skriverstuen. Indbygget i sidstnævnte hus lå det østlige hus med gæstekammer og borgestue, og endelig var der et hus nord på borggården »med østerende udi samme østerhus«, som rummede køkken, bryggers og dejstue m. v. Desuden var der selvfølgelig mange andre kamre, flere af dem indrettet i »udskud«, således i en mærkelig langagtig tilbygning foran hovedfløjens facade ind mod gårdsrummet »en stakitværk langs østen ud med samme hus, som med bul og fjæle er overloftet og lagt og med kampesten ovenpå pikket«, en slags terrasse, hvortil trætrapper førte op, og

Hovedbygningen set fra vest 1868. Efter Richardt & Secher.

hvorfra indgangen var til fruerstuen. Denne fløj var siden fornyet med endnu flere udbygninger, på østsiden »et tårn opmuret mellem stænger« og mod vest en kvist, samt 4 magshuse eller hemmeligheder.

Fra denne ny borggård førte en vindebro af egetræ, 42 alen lang, over til — den gamle borggård. For den blev nemlig ikke, som man har ment, revet ned. Den stod endnu en tid lang, skønt i meget forfalden tilstand. Og fra den førte atter den gamle vindebro over til ladegården med de sædvanlige bygninger, som til forskellige tider måtte fornyes eller forøges. I 1639, da den ny borggård netop var kommet under tag, så der ikke godt ud i ladegården: »Nedenfor vindebroen haver ridestalden tilforn standen, som af storm og uvæder ganske er nederblæst, berettes at have været meget gammel, bygget af små grannetømmer, som nu skal have været forrådnede, stået udi 6 lensmænds tid, hvorudover de af stormen fordi ganske er forgruttet i faldet«. Også halvdelen af laden var på det tidspunkt blæst om, så der kun stod 7 af dens 16 korngulve. Vester i ladegården lå et fæhus, som porten gik igennem, med kornlofter, det »mod den nørre ende« bygget af Johan Rud, det mod syd af Preben Gyldenstjerne. Selv om lensmændene kun var forpligtet til at udføre »småpluksarbejder« på

RINGKØBING AMT

egen bekostning, har de nok af og til måttet bekvemme sig til for deres eget bedste selv at betale et og andet større byggearbejde. Der var også et møllehus ved graven og en smedie uden for ladegården.

Disse avlsbygninger er længst borte, og der har stået andre efter dem, der ligeledes er forsvundet. En lade fra 1778 brændte 1886. Kun hovedbygningen holder endnu stand mod vestenvinden som mod tiden. Ganske vist er østfløjen og det meste af sydfløjen borte, erstattet med mure, og nordfløjen af nyere dato, men vestfløjen fra 1638 ligger stadig højt på den anselige borgbanke. Bygningen blev istandsat 1940 ved arkitekt K. P. Dalgaard, hvorved tagkvistene blev opsat. Nu er banken beplantet, og det alderstegne anlæg ikke fuldt så betagende, ikke helt med samme barske vestjyske stemning, som Richardt gengav på det gamle prospekt af Rysensten.

MOGENS LEBECH

EJERE

1401 Ribe bispestol
1536 Kronen

1664 Henrik Ruse (Rysensteen)
1679 Christian Juel-Rysensteen
1798 P. Severin Fønss og
U. Chr. v. Schmidten
1809 P. A. Høegh
1833 - 1917 Forskellige ejere
1917 Chr. Rahbek
1931 A. Rahbek

1965 E. V. Rahbek

BYGNINGER

Kaldt Bøvling Slot

1588 Fire bindingsværkshuse
1638 Firlænget hovedbygning med
tårn opført
1671 Nu kaldt Rysensten

1940 Istandsættelse ved
K. P. Dalgaard

